

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

КОВАЛЕНКО Людмила Іванівна

УДК 930.25:94(477.52)"1930/1960"

**АРХІВИ СУМЩИНИ В ПОЛІТИЧНОМУ, ЕКОНОМІЧНОМУ ТА
КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
КІНЦЯ 30-х – ПОЧАТКУ 60-х рр. ХХ ст.**

07.00. 01 – історія України

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
Нікітін Юрій Олександрович,
кандидат історичних наук,
доцент

Київ – 2011
ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ	
ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
1.1. Історіографія проблеми	10
1.2. Джерельна база дослідження	25
1.3. Методологія дослідження	37
РОЗДІЛ 2	
РЕОРГАНІЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІВІВ	
РЕГІОНУ У ПЕРЕДВОЄННІ РОКИ.....	47
2.1. Політичний режим передвоєнних років як визначальний чинник реорганізації та функціонування архівної галузі	47

.....	
2.2. Діяльність архівів Сумщини на напрямку задоволення духовних потреб українського суспільства.....	69
РОЗДІЛ 3	
АРХІВИ СУМЩИНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ.....	78
3.1. Вплив подій початкового етапу війни на діяльність архівних установ	78
3.2. Стан архівів в умовах німецько-фашистської окупації	90
3.3. Архіви в житті українського суспільства на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни	101
РОЗДІЛ 4	
СПЕЦИФІКА СТАНУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	115
4.1. Матеріальний стан та робота архівів за соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації повоєнних років	115
4.2. Діяльність архівів щодо розвитку історичної науки та задоволення духовних потреб суспільства за умов повоєнного сталінізму.....	134
РОЗДІЛ 5	
АРХІВНІ УСТАНОВИ СУМЩИНИ ЗА ДОБИ «ВІДЛИГИ».....	144
5.1. Вплив суспільно-політичних, економічних та культурних змін періоду «відлиги» на діяльність архівних установ.....	144
5.2. Специфіка роботи архівів на історико-видавничому та громадсько-культурному напрямках	161
ВИСНОВКИ	173
ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА	186
ДОДАТКИ	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Архвідділ, АВ	Архівний відділ
Архуправління, АУ	Архівне управління
Виконком	Виконавчий комітет
ВР	Верховна Рада
ГАУ	Головне архівне управління
ДАФ	Державний архівний фонд
ДАСО	Державний архів Сумської області
ДАХО	Державний архів Харківської області
ДАЧО	Державний архів Чернігівської області
Держархів	Державний архів
ДПУ	Державне політичне управління
Істархів	Історичний архів
Міськархів	Міський архів
МІАІ	Московський історико-архівний інститут
Облархуправління	Обласне архівне управління
Обком	Обласний комітет
Облпартархів	Обласний партійний архів
Райархів	Районний архів
Райміськархіви	Районні та міські архіви
РВ	Районний відділ
УДА	Управління державними архівами
УМВС	Управління Міністерства внутрішніх справ
УНКВС	Управління Народного комісаріату внутрішніх справ
ЦАУ	Центральне архівне управління
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади і управління України
ЦДАГО України	Центральний державний архів громадських об'єднань України

ВСТУП

Актуальність дослідження. У процесі розвитку людської цивілізації однією з найважливіших проблем є досягнення оптимального співвідношення та конструктивної взаємодії між державою і суспільством. Ознакою високого рівня демократії вважається орієнтація структур влади виключно на службу громаді. Незалежна Україна також обрала шлях прогресивних політичних реформ, запорукою успіху яких є врахування досвіду попередніх історичних періодів.

Ретроспективний розвиток українського суспільства найбільш повно і різнобічно відображають документальні матеріали, сконцентровані у вітчизняних архівах. На сучасному етапі роль архівної спадщини зростає як для науки, так і для розбудови демократії, становлення громадянського суспільства та формування національно-державної свідомості в Україні.

Збереження та введення до соціального обігу історичних джерел забезпечують архівні установи. Водночас пріоритетні цілі використання документів визначаються владою – залежно від специфіки режиму. Для тоталітаризму характерним є спрямування архівів на обслуговування політики правлячої верхівки, а для демократії – на задоволення суспільних потреб.

На шляху формування демократичних відносин влади і громадськості необхідним є використання здобутків та подолання прорахунків часів сталінізму і «відлиги». У даному контексті актуалізується дослідження діяльності архівів, з'ясування їх місця і ролі у політичному, економічному та культурному житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

На сучасному етапі поширюються можливості для спрямування вітчизняних архівів на задоволення суспільних потреб. Проте вивчення специфіки функціонування архівної системи у тоталітарній державі є важливим фактором успішного розвитку нашої країни у майбутньому.

Особливою складовою розбудови незалежної Української держави є розробка виваженої регіональної політики. Тому дослідження певних аспектів історичного розвитку регіонів України і, зокрема, Сумщини має як вагоме наукове, так і суспільно-політичне значення, що підтверджує актуальність географічних меж даної роботи.

Проблема діяльності архівів Сумщини, їх місця і ролі в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. майже не досліджена, що також зумовило вибір теми роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук» та згідно з проблематикою кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки «Державницьке, економічне, суспільно-політичне життя та освіта в Україні ХХ – ХХІ ст.». Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 5 від 29.01.2009).

Метою дисертаційної роботи є дослідження особливостей діяльності архівів Сумщини, їх місця і ролі в політичному, економічному та культурному

житті українського суспільства на різних етапах періоду кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

Відповідно до поставленої мети визначено основні **завдання дослідження**:

- із сучасних методологічних позицій проаналізувати стан дослідження поставленої проблеми, встановити повноту її джерельного забезпечення;
- дослідити вплив політичного режиму 1930-х років на функціонування архівів Сумщини, розкрити специфіку їхньої ролі в житті українського суспільства у передвоєнні роки;
- проаналізувати особливості стану та діяльності архівних установ Сумського регіону в період Великої Вітчизняної війни;
- з'ясувати специфіку роботи архівів Сумщини за соціально-економічних та суспільно-політичних умов повоєнних років;
- визначити та охарактеризувати нові тенденції в діяльності архівів Сумської області за суспільно-політичних, економічних та культурних змін періоду «відлиги»;
- висвітлити й проаналізувати динаміку процесів матеріального і кадрового забезпечення архівів Сумського регіону з кінця 30-х до початку 60-х рр. ХХ ст.;
- розкрити зміст, особливості і значення діяльності архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства за умов сталінізму, Великої Вітчизняної війни та «відлиги».

Об'єктом дослідження є роль і місце архівних установ України в політичному, економічному та культурному розвитку суспільства за радянської доби.

Предмет дослідження – загальні тенденції і регіональні особливості функціонування архівів Сумщини за умов політичних, економічних та культурних процесів розвитку українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х рр. ХХ ст.

Хронологічні межі дисертації охоплюють кінець 30-х – початок 60-х років ХХ ст. Нижня межа пов'язана зі створенням Сумської області та початком реорганізації архівної галузі в СРСР, її включенням до системи НКВС (1939 р.). Верхня межа – з переведенням архівної системи у підпорядкування Рад Міністрів СРСР та УРСР (1960 р.), а також із завершенням доби хрущовської «відлиги». З метою висвітлення причинно-наслідкових зв'язків певних історичних подій або процесів автор роботи іноді свідомо виходить за визначені хронологічні рамки.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Сумської області, що має регіональні особливості політичного, економічного та соціокультурного розвитку в означений період.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні методи діалектики: історизму, всебічності, об'єктивності, детермінізму, суперечливості. При вирішенні завдань, поставлених у дисертації, використовувалися також загальнонаукові методи: історичного пошуку, порівняння, абстрагування, аналізу та синтезу, системний. У роботі застосовувалися і конкретно-історичні методи – синхронний, проблемно-хронологічний, періодизаційний, ретроспективний, актуалізації, порівняльно-історичний та описування.

Наукова новизна дисертації полягає у постановці та розробці актуальної теми, яка до цього часу не набула всебічного висвітлення в історичній науці. Дослідження діяльності архівів Сумщини в контексті політичних, економічних та культурних процесів розвитку українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. вперше здійснено на основі широкого використання неопублікованих архівних джерел. У роботі проаналізовано і доведено визначальний вплив суспільно-політичних та економічних умов кінця 1930-х – початку 1960-х років на функціонування архівів регіону. На матеріалах Сумщини вперше розкрито проблему взаємовідносин архівних установ та українського суспільства за часів сталінізму, Великої Вітчизняної війни і «відлиги». Також вперше (у вимірі Сумського регіону) досліджено маловивчений і в масштабах УРСР напрям оперативної розробки архівних документів, доведено пряму залежність останньої від внутрішньої і зовнішньої політики радянської держави. Проаналізовано специфіку оперативної розробки документів на різних етапах періоду сталінізму, оцінено відповідну роль архівів у житті суспільства. Проаналізовано стан і діяльність архівів Сумщини за умов Великої Вітчизняної війни, представлено справжню причину загибелі Глухівського філіалу обласного архіву у 1941 р. Досліджено рівень матеріального та кадрового забезпечення архівів регіону з кінця 30-х до початку 60-х рр. ХХ ст., заходи влади, керівництва галузі та архівних працівників на означених напрямках. З'ясовано специфіку та суспільне значення роботи архівістів регіону по виявленню документів у народногосподарських цілях у передвоєнні роки, за повоєнної відбудови та періоду «відлиги». Вперше надано комплексну характеристику діяльності архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства, розкрито специфіку та значення цієї роботи архівістів.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості використання наведених у ньому матеріалів, оцінок та висновків для написання наукових праць із історії суспільно-політичного, соціально-економічного і культурного розвитку України та Сумщини, а також архівної галузі (в узагальненому і регіональному вимірах). Фактичний матеріал і теоретичні положення дисертації можуть стати основою для розробки спецкурсів для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри історії та філософії історії Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; доповідалися на шести наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Російсько-Білорусско-Українское пограничье: проблемы формирования единого социокультурного пространства – история и перспективы» (Росія, Брянськ, 2008); IV Міжнародній науковій конференції «Знаки питання в історії України: особа і суспільство в історико-культурному просторі» (Ніжин, 2008); VIII Сумській науковій історико-краєзнавчій конференції (Суми, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Українська державність: історія та сучасність» (Маріуполь, 2009); X джерелознавчих читаннях (Київ, 2009); XI джерелознавчих читаннях (Київ, 2010).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у одинадцяти публікаціях, із яких вісім надруковано у виданнях, зареєстрованих Вищою атестаційною комісією України як фахові зі спеціальностей «Історичні науки», три – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів (12 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (56 сторінок, 566 найменувань), додатків (61 таблиця, 79 сторінок). Її загальний обсяг становить 320 сторінок, із них 185 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження проблем вітчизняної історії неможливе без вивчення і врахування здобутків науковців попередніх років. Історіографічний аналіз літератури з означеної теми здійснено за проблемно-хронологічним принципом. Праці радянських науковців, вітчизняні публікації доби незалежності України, роботи зарубіжних істориків охарактеризовано у рамках двох основних проблем: 1) суспільно-політичні, економічні та культурні процеси 1930 – 1960-х років в УРСР і на Сумщині; 2) історія архівної галузі (в масштабах СРСР, УРСР та Сумського регіону).

Висвітленню першої з названих проблем у радянській історіографії притаманна ідеологічна заангажованість. У той же час ґрунтовні колективні праці, зокрема з історії Великої Вітчизняної війни [429, 430, 435, 436, 398, 529, 530], містять багатий фактичний матеріал – як з перебігу воєнних дій, так і з політики влади на різних етапах війни. Для вивчення розвитку Сумщини з робіт радянських науковців і сьогодення вагомим та інформативним залишається видання з історії міст і сіл УРСР [431].

Під впливом прогресивних політичних тенденцій кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. у вітчизняній історичній науці здійснюється поступовий відхід від панування марксизму-ленінізму, розширюється проблематика і джерельна база наукових розвідок. Відбувається переосмислення певних історичних подій та подолання у їх висвітленні стереотипів радянської історичної науки. Тому при розкритті суспільно-політичних та економічних процесів розвитку УРСР звертаємо увагу саме на роботи періоду незалежності України.

Ряд важливих аспектів вітчизняної історії 30 – 60-х років ХХ ст. піддаються аналізу у дисертаціях сучасних науковців. Ґрунтовне дослідження репресивної діяльності органів державної безпеки в роки сталінізму (її спрямованості, змісту, наслідків) представлено у дисертації та публікаціях В. Нікольського [559, 485 – 488]. Для вивчення проблеми порятунку архівних джерел необхідним є розгляд загального процесу евакуації матеріальних, людських ресурсів, а також культурних цінностей. Хід та особливості евакуації в Україні аналізується у дисертації С. Бабенко [549]. В. Нестеренко [560, 458] та П. Рекотов [564, 512] розкривають сутність встановленого в Україні окупаційного режиму та його особливості у військовій зоні, структуру створених нацистами органів управління. Формування німецького інформаційного простору, пропагандистську, дезінформаційну політику окупаційної влади в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військового підпорядкування досліджує О. Салата [519, 565, 518]. У дисертації В. Кононенка [554] піддається аналізу вплив тоталітарного режиму та подій радянської історії 1945 – 1953 рр. на суспільно-політичні настрої та моральний стан українського населення. У публікаціях цього ж автора розкривається специфіка становища інтелігенції УРСР в умовах повоєнного сталінізму [448]. Дослідження політики режиму у культурній сфері повоєнних років представлено у дисертаціях О. Замлинської [553], М. Мозговського [558], Н. Сірук [566, 522]. У роботі О. Замлинської порушується також і проблема втрат української культури в роки війни.

Більша частина періоду, означеного хронологічними рамками дисертації, – роки сталінізму. Важливою для розуміння суспільно-політичних та соціально-економічних умов режиму передвоєнних років є монографія «Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті рр.» [410]. Її автори приділяють увагу розкриттю різних аспектів сталінського режиму, виявляють його специфіку в Україні. В роботах В. Даниленка розкривається процес утвердження жорстких адміністративних начал в управлінні культурою у 30-х роках ХХ ст. [409], аналізується взаємозв'язок між післявоєнною міжнародною ситуацією і формуванням певних напрямків репресивної політики радянської держави [411].

Характерна ознака сталінського режиму – масові репресії, які здійснили визначний вплив і на життєдіяльність архівістів Сумщини. Дослідження сутності та наслідків репресивної політики в Україні розпочинає, ще за часів перебування в СРСР, Ю. Шаповал [543]. У роки незалежності виходять у світ як його індивідуальні публікації з означеної проблеми [542], так і у співавторстві [502, 544]. Провідну роль у зміцненні та утриманні контролю влади над суспільством в цілому і культурно-духовною сферою зокрема в СРСР відігравали органи цензури. Історія становлення і функціонування політичної цензури в Радянській Україні докладно аналізується у монографії Т. Стоян [524].

Специфіка відношення влади до населення за доби сталінізму, політика репресій висвітлюються у ряді наукових статей. Особливості ставлення режиму до української історичної науки та до істориків розкриває М. Коваль [439], долі українських істориків присвячена публікація А. Санцевича [521]. В. Очеретянко показує роль цензури в системі контролю влади як за кожною окремою особистістю, так і за суспільством в цілому [489]. Здійснення масових репресій в

Україні у 1930-х роках досліджує В. Васильєв [397].

При розкритті умов воєнного періоду, що вплинули на стан і діяльність архівів, було розглянуто ряд робіт сучасних науковців. Дані про матеріальні і демографічні втрати України в роки Другої світової війни наведено у монографії П. Чернеги [541]. У статті І. Дробота [414] піддається аналізу проблема становища української культури за воєнної доби. Публікації М. Ковалю присвячені долі української культури за окупації [438] та розкриттю подій 1941-го року [441]. О. Лисенко розглядає військово-політичні, соціальні, демографічні, морально-психологічні наслідки Другої світової війни для України [459]; адміністративний аспект окупаційного режиму [458]. П. Рабінович розкриває специфічні риси режиму законності під час війни, які визначали і життя громадян, і роботу підприємств та установ [510]. Сутність встановленого в Україні «нового порядку» та систему примусової праці, що була створена окупантами, аналізує О. Потильчак [499]. Особливості становища населення на захоплених ворогом українських землях – матеріально-побутового і морально-психологічного – досліджують, відповідно, І. Ветров [399] та М. Михайлюк [478]. Специфіці становища інтелігенції за окупації присвячена стаття В. Короля та І. Мошик [447].

При вивченні суспільно-політичних, економічних та культурних процесів повоєнного двадцятиріччя було взято до уваги здобутки сучасних науковців, представлені у різних формах. Історія України означеного, а також і воєнного періоду, в узагальненому вигляді подається у роботах В. Литвина [460 – 462]. Зв'язок між кадровою політикою режиму і його намаганням зміцнити контроль над суспільством у післявоєнні роки розкривається у статті О. Прохоренко [505]. Особливості проведення перших (після війни) виборчих кампаній в СРСР та УРСР, масштабну пропагандистську роботу (з метою «правильної» підготовки до виборів) висвітлює В. Крупина [453]. Дослідження періоду «відлиги» – у руслі розкриття процесу еволюції радянської тоталітарної системи – представлено в роботі В. Барана [393]. Соціально-побутові умови життя населення України, ставлення влади до соціальних проблем громадян у післявоєнні роки, зміст і значення відповідних хрущовських реформ піддається аналізу у монографії Л. Ковпак [444]. Статті С. Кульчицького присвячені спробам реформ доби «відлиги» [456], особливостям суспільно-політичних процесів «відлиги» і сталінізму [455]. У ґрунтовному виданні з політичної історії України на основі цілого комплексу джерел характеризується правляча верхівка СРСР та УРСР, політика влади та процеси в українському радянському суспільстві за сталінізму і «відлиги» [497], а також і в роки Другої світової війни [496]. При висвітленні історії політичного терору і тероризму в Україні [498], авторами, окрім років сталінізму, приділяється увага і рецидивам владного терору за доби «відлиги».

Із досліджень сучасних російських істориків розглядаємо статтю Г. Куманьова [457], в якій висвітлено здійснення політики евакуації у загальносоюзному масштабі. Монографія О. Зубкової [424] присвячена аналізу післявоєнного радянського суспільства, механізму його взаємодії з владою; в її статті розкриваються певні особливості репресивної політики цього періоду [423].

Окремо характеризуємо літературу, що висвітлює події і процеси кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. у вимірі Сумського регіону. За часів незалежності

України не було підготовлено жодного наукового видання, в якому історія Сумщини тривалого періоду досліджувалася б комплексно. Тому при розкритті місцевих суспільно-політичних та економічних умов діяльності архівів було використано весь наявний діапазон історичної літератури: довідники, наукові статті, і, навіть, навчальні посібники, нариси. Довідникові видання надають стислий огляд історії Сумщини, містять відомості зі створення області та її адміністративно-територіального поділу, біографічні дані видатних людей [526, 527, 400, 538]. Із причини окресленої вище вузькості історіографічної бази, ми були змушені звернутися і до навчального посібника [528], оскільки в ньому надається інформація з розвитку області кінця 1930-х – початку 1960-х років. Нариси про видатних людей Сумщини представляє І. Сало [520].

Сучасними істориками висвітлюються окремі аспекти історії регіону. З періоду передвоєнних років у публікаціях приділяється увага акту створення Сумської області [493]. Достатньо широко представлено здійснення репресивної політики у 1930-х роках. Історія політичних репресій на Сумщині показана у вступній статті [516] до регіонального тому видання «Реабілітовані історією» [511]. Факти репресивних актів, що були застосовані до мешканців області, наводить О. Сотник [523]. Низка статей, написаних дослідниками історії регіону, присвячені репресивній політиці та її «провідникам» в області [401, 392]. Варварське ставлення у 1920 – 1930-х рр. до культурних пам'яток Сумщини висвітлено у вступній статті «Книги пам'яті Сумської області» [449, 451].

Спробу комплексного висвітлення проблеми Великої Вітчизняної війни у вимірі Сумського регіону здійснено в колективній праці [446]. Інші дослідники розкривають її певні аспекти – воєнні дії на території області, героїзм захисників, втрати регіону у війні [442, 464, 437] та період окупації [483, 467, 427, 490, 513]. Враховані роботи, що висвітлюють події війни у тих районах, у яких були філіали Сумського обласного архіву [413, 535]. Післявоєнний період історії області представлений тільки у розрізі відбудови промисловості [468].

При вивченні проблеми розвитку архівної галузі в СРСР, УРСР та Сумському регіоні були широко використані здобутки радянських істориків. Довідникові видання містять інформацію про основні віхи «архівного будівництва» в УРСР, а також про Сумський обласний архів [402, 474, 428].

У монографії В. Максакова [466] докладно характеризується розвиток архівної галузі СРСР, реорганізація кінця 1930-х років, заходи з підготовки кадрів архівістів. Мінімальність звернень автора до впливу суспільно-політичних факторів на роботу архівів, а також стриманість у критичних оцінках пояснюємо архівознавчим спрямуванням роботи та умовами радянської доби. В той же час історик наголошує на негативних наслідках включення галузі до НКВС, стверджує, що архівні установи повинні знаходитися поза межами будь-якого відомства. У вказаній монографії та статті В. Максакова [465] розкривається також проблема стану і діяльності архівів у роки Великої Вітчизняної війни. Критичної оцінки непередготовленості влади до евакуації автор не надає, а провину за знищення документів, які не вдалося евакуювати, покладає на архівістів.

Особливо корисними при здійсненні дослідження виявилися наукові здобутки О. Мітюкова [476, 475, 477], що відзначаються великою кількістю

узагальненого і систематизованого фактичного матеріалу щодо діяльності архівів УРСР. Попри загальноприйнятий за радянських часів контекст (прославлення організаторської роботи партії та успіхів соціалістичного будівництва), автор вказує і на негативні наслідки реорганізації архівної системи наприкінці 30-х років ХХ ст. В роботах О. Мітюкова приділяється увага евакуації архівних документів у 1941 р., наголошується на грабіжницькій політиці фашистів щодо архівів, докладно розкривається процес відновлення архівів та збирання матеріалів Вітчизняної війни у 1943 – 1945 рр., характеризуються заходи з покращення кадрового забезпечення та народногосподарського використання документів у повоєнні роки. В той же час напрям оперативної розробки не згадується, чітко не відображений і процес розсекречення архівних матеріалів у роки «відлиги». Корисною для дослідження виявилася також представлена автором характеристика історико-видавничої діяльності архівів УРСР.

Стислий, але змістовний огляд історії архівної галузі УРСР надається у статті С. Пилькевича [491]. В ній приділяється увага і матеріальній базі архівів, і різним напрямкам використання документів. Виклад автором матеріалу часто має пафосно-радянський характер, відсутній жодний натяк на будь-які прорахунки влади в політиці щодо архівної галузі. Архіви Сумщини, результати їх діяльності згадуються декілька разів – як приклади в переліку різних областей.

У ряді статей радянських істориків представлено дослідження певних періодів історії архівної галузі або напрямків діяльності архівів. Подібні роботи є важливими, адже науковці при вивченні вузької проблеми мають можливість більш докладно її проаналізувати. Найбільша кількість таких тематичних публікацій присвячена періоду Великої Вітчизняної війни. П. Гудзенко відмічає надзвичайну роботу архівістів при підготовці документів до евакуації. В той же час політика влади оцінці не піддається – всі документи, що евакуювалися, визначаються як цінні історичні [406]. Публікації В. Цапліна [539, 540] присвячені евакуації документів та відновленню архівних фондів після звільнення. На прорахунках влади історик не наголошує, але вказує, що на проведення евакуації негативно вплинули складні воєнні умови, не визначеність пунктів зосередження матеріалів та ін. Згадується і проведення евакуації з архівів Сум та Глухова. У статті О. Копилової [445] спостерігається позитивний вплив на історичну науку демократичних процесів перебудови: авторка намагається об'єктивно висвітлити причини втрат документів на початку війни. З основних негативних факторів називається непідготовленість влади до евакуації та помилки у «розвантаженні» архівів, із позитивних – самовіддану працю архівістів.

Видавнича діяльність архівів СРСР, її проблеми і здобутки на різних етапах стисло висвітлюються у серії посібників із радянської археографії [432, 433, 434]. Роль архівів у розвитку історичної науки розглядає Ф. Шевченко [545], В. Стрельський характеризує підготовку кадрів архівістів в УРСР у 1920-х – на початку 1960-х років [525]. Під впливом демократичних тенденцій другої половини 1980-х років радянські дослідники порушують і гостріші питання. В. Савін звертає увагу на відчуження архівів від суспільства за сталінізму [517]. А. Пшеничний окреслює взаємозв'язок розвитку двох систем: державного управління СРСР та архівних установ, наголошує на втручанні правлячої верхівки

та НКВС у роботу архівів [508].

Дослідження історії архівної галузі Сумщини за радянських часів представлено однією публікацією [389]. Ця колективна стаття була підготовлена тогочасними працівниками архівів області. Виклад матеріалу в ній достатньо стислий, наведені факти аналізу не піддаються. Не коментується навіть такий важливий акт, як перехід архівів регіону у підпорядкування НКВС. Із 1941 – 1945 років надаються відомості про евакуацію, втрати документів, роботу архівістів по збиранню матеріалів періоду війни. Справжня причина загибелі Глухівського філіалу авторами не називається. З повоєнного періоду висвітлюється внесок архівістів області у відбудову економіки, а також історико-наукове використання документів архівами та дослідниками. Попри вказані недоліки, означена стаття є важливою – як спроба систематизації і послідовного викладу основних моментів історії архівної галузі регіону.

У статті О. Зубко наводяться дані внеску архівістів Сумської області у відбудову економіки [422]. Також у публікаціях радянської періодичної преси іншими авторами (у популярній формі) висвітлюються деякі питання з історії архівів Сумщини [495, 509].

Вагомий внесок у дослідження історії архівної галузі СРСР та УРСР здійснила американська дослідниця П. Грімстед. Звертаємо увагу на дві її роботи, видані у 1980-х роках. Дані про архіви в СРСР містить багатотомна праця, окремий том якої присвячений радянським республікам Україні і Молдавії [546]. Авторкою наводиться довідник архівів УРСР; стисло окреслюється і історія Сумського, Конотопського, Роменського, Глухівського архівів. П. Грімстед наголошує на позитивному впливі суспільно-політичних змін доби «відлиги» на доступ іноземних науковців до джерел радянських архівів [546, с. XIX]. Інша робота дослідниці – це посібник-довідник для архівних досліджень в СРСР [547]. У ній значна увага приділяється архівознавчим питанням, а також тим, що можуть бути корисними закордонним науковцям при роботі в архівах СРСР (відомості про розташування архівів, опис матеріалів). Відмічається специфіка системи доступу до документів у радянських архівах: спрямування на контроль і зведення до мінімуму орієнтації на дослідників [547, с. 58]. При аналізі архівної системи СРСР звернено увагу на період її підпорядкування НКВС (МВС), на тісний зв'язок ГАУ з таємною поліцією за сталінізму. Відображено і позитивні зміни в організації радянської архівної системи на початку 1960-х років [547, с. 8–9].

За доби незалежності в Україні історія розвитку архівної галузі досліджується на основі широкого кола джерел, із застосуванням сучасної методології. У довідникових виданнях наводяться дані про архівні установи (у тому складі і Сумщини) [390, 391, 418], звертається увага на визначальний вплив суспільно-політичних умов на діяльність архівів [396]. Позитивною ознакою сьогодення є також поява довідників, що представляють особистісний вимір історії галузі [531, 532], в них наводиться інформація і про архівістів Сумського регіону.

У ряді дисертацій сучасних істориків піддаються дослідженню певні періоди історії вітчизняної архівної галузі та напрями роботи архівів. М. Дубик [551, 552, 415] надає ґрунтовну характеристику стану та діяльності архівів України в роки

війни та окупації: у дисертації проаналізовано процес евакуації документів, плани та заходи нацистської влади щодо архівів у рейхскомісаріаті «Україна» і зоні військового підпорядкування. І. Мищак [557, 479] висвітлює післявоєнне відновлення матеріальної бази архівів, збирання та використання документів, підготовку архівних кадрів. Автором відмічено обмеження історичного використання архівних джерел рамками обов'язкової тематики, негативний вплив репресій на видавничу роботу архівів. У той же час напряму оперативної розробки увага не приділяється – можливо, це зумовлено архівознавчим спрямуванням дослідження. І. Мищак висвітлює також зміцнення матеріальної бази та кадрового забезпечення архівів у роки «відлиги», позитивний вплив суспільно-політичних змін періоду на використання документів. У дисертаціях М. Дубик та І. Мищака наводяться окремі дані і про архіви Сумщини.

Ю. Прилепіщева досліджує історико-видавничу діяльність архівів УРСР [563, 500, 501], розкриває вплив історичних умов на публікаційну діяльність архівних установ (розділ II дисертації). Авторкою відмічається визначальна роль партійно-державних постанов у встановленні тематики документальних видань та виявленні джерел для публікації; звертається увага на відношення сталінської влади до публікації документів як до одного з напрямків ідеологічної роботи. Показано і активізацію видавничої роботи архівів, поширення її тематичних меж у роки «відлиги». У дисертації С. Макарчука [555] аналізується вплив еволюції політичного режиму на публікаційну діяльність архівів України. Дослідження здійснено на прикладі видання документів із історії Другої світової війни – за сталінізму, «відлиги» та наступних періодів. Автор звертає увагу на суперечливість умов «відлиги» для видавничої діяльності архівів.

Тривалий період і різні аспекти (історичний, архівознавчий) розвитку архівної служби МВС охарактеризовано у дисертації Н. Платонової [561, 562]. Авторкою критично оцінюються заходи як держави в цілому, так і НКВС зокрема при проведенні евакуації документів, і позитивно – співпрацю працівників міліції з архівістами при збиранні матеріалів періоду війни.

Вагомим внеском у вивчення історії архівної справи є наукові здобутки І. Матяш. У її монографії та докторській дисертації [469, 556] досліджується розвиток архівної освіти в Україні у 1920 – 1930-х роках; формування тенденцій ідеологізації діяльності архівних установ, політичного підходу в підборі кадрів тощо. В інших працях також розкриваються ряд проблемних аспектів історії галузі: втручання влади у публікацію фахових періодичних видань; негативний вплив сталінізму на роботу архівів; специфіка історико-наукового, культурно-освітнього, пропагандистського використання документів у 20 – 30-х рр. ХХ ст. [470 – 473]. Спеціалізація дослідницької діяльності авторки зумовлює подання великої кількості архівознавчого матеріалу. Наведені ж історичні факти частково відповідають хронологічним межах нашого дослідження (кінець 1930-х рр.). Попри це роботи І. Матяш є важливими для розуміння як передумов ситуації, що складається в республіканській архівній галузі напередодні війни, так і формування визначальних тенденцій її подальшого розвитку.

Величезний обсяг фактичного матеріалу систематизовано і узагальнено авторами «Нарисів історії архівної справи в Україні» [482]. В роботі приділяється

увага негативним наслідкам репресій серед архівістів та реорганізації галузі у передвоєнні роки; відмічається заангажованість архівної справи інтересами НКВС, пріоритетність використання документів у політичних цілях. Критичному аналізу піддається політика влади щодо евакуації документів, висвітлюється відновлення архівних приміщень і збирання матеріалів війни в 1943 – 1945 роках. Розкривається і процес відбудови архівного господарства, вирішення проблеми кадрового забезпечення в галузі, наслідки хрущовських реорганізацій. Особлива увага звертається на позитивний вплив рішень XX з'їзду КПРС та лютневої 1956 р. постанови Ради Міністрів СРСР на видавничу діяльність архівів. У той же час згадки про архіви Сумського регіону – поодинокі.

Певні аспекти історії архівної галузі УРСР висвітлюються в наукових статтях В. Даниленка і С. Юсова – в контексті дослідження діяльності П. Гудзенка [407, 408]. Автори вказують на негативні наслідки підпорядкування архівної системи НКВС; критично оцінюють першочергове вивезення фондів оперативного значення у 1941 р. та накази знищувати документи, що не встигли евакуювати; характеризують процес відродження архівної системи на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни. В. Даниленко і С. Юсов приділяють увагу таким проблемам доби сталінізму, як політизація процесу підбору кадрів та посилення ідеологічного тиску на істориків.

Передумови, причини і наслідки реорганізації архівної системи кінця 1930-х років піддаються аналізу в статті О. Пристайко [503]. Б. Іваненко [425] надає стислий огляд евакуації документів із українських архівів та їх пограбування окупантами, визначає причини втрат архівного фонду УРСР, оглядово характеризує окупаційну політику щодо архівних джерел. Проблеми пограбування та знищення загарбниками культурно-духовних цінностей України приділяє увагу М. Коваль [440]. Питання виведення архівної галузі з системи НКВС у роки «відлиги» розкриває Г. Боряк [395].

На межі XX – XXI ст. спостерігаємо піднесення інтересу до долі архівної спадщини України та інших народів Європи в роки Другої світової війни. Робота українського історика Г. Боряка та П. Грімстед [404] побачила світ у 1991 р. і значна кількість проблемних питань у ній була порушена вперше. Автори звертають увагу на становище культурних цінностей у роки війни, здійснюють спробу об'єктивно оцінити ставлення нацистського та сталінського режимів до архівної спадщини. «Розвінчується» радянська позитивна оцінка евакуації архівних джерел, висловлюється негативне ставлення до оперативної розробки. П. Грімстед і Г. Боряк похитнули ще один постулат радянської історичної науки – про беззаперечно руйнівне ставлення фашистів до архівів. Розкриваючи масштаби пограбування фашистами культурних цінностей, історики звертають увагу і на збереження окупантами документів – відповідно до планів тривалого перебування на захоплених землях. Продовженням вивчення долі архівів та документальної спадщини в роки війни є монографія П. Грімстед [548]. Проблема втрат Україною історико-культурних цінностей під час Другої світової війни досліджується у дисертації І. Дацкова [550]. Автор аналізує втрати архівних джерел, їх знищення за наказами НКВС. Відмічаються як негативні аспекти евакуації, так і безпрецедентність перевезення (за тисячі кілометрів, у стислі строки) їх

величезної кількості. У названих роботах відсутні згадки про архіви Сумщини. Але наукові розвідки таких неоднозначних проблем, як евакуація архівних документів, політика нацистського і сталінського режимів щодо архівів, вбачаються важливими для розуміння подій воєнного періоду у регіональному вимірі. Відсутність відомостей про свідоме спалення Глухівського філіалу, при наведенні П. Грімстед, І. Дацковим аналогічних фактів із інших областей УРСР, підтверджує те, що в нашій роботі цей факт буде представлено вперше.

У період після розпаду СРСР дослідження радянського періоду історії архівної галузі продовжується і в сучасній Росії. Відмічаємо монографію Т. Хорхордіної [537], оскільки в ній історія архівів висвітлюється у контексті суспільно-політичних умов певних періодів розвитку СРСР. Авторка звертається до малодосліджених аспектів роботи архівів (оперативна розробка документів); висловлює критичні судження щодо політики влади в архівній сфері. Т. Хорхордіна представляє гуманістичний історико-філософський погляд на проблему «архіви і війна» [536], підкреслює непридатність благополучно-відомчої оцінки евакуації архівних джерел, що утвердилася в радянській історіографії. Категорично засуджує дослідниця і намагання тоталітаризму звести функції архівів тільки до «сфери обслуговування». Проблемі постановки архівів на службу тоталітарної держави присвячена стаття російських істориків В. Корнеєва та О. Копилової [450]. Автори досліджують оперативну розробку архівних документів від початку існування радянської влади. Розкриваються взаємозв'язки: посилення режиму наприкінці 1920-х – у 1930-ті роки – збільшення обсягів виявлення компрометуючого матеріалу; підготовка гучних процесів – певна «тематика» цього виявлення. А. Єлпатьєвський [416] висвітлює проблему секретності архівних документів, особливостей їх розсекречення як в роки перебудови, так і за доби «відлиги». У названих роботах порушуються малодосліджені питання історії галузі, але приклади, у більшості, наводяться з роботи російських архівів. Російський історик А. Пшеничний Україні приділяє більше уваги: при висвітленні функціонування архівів за окупації наводить дані про архіви у Києві, Харкові; про відкриття архіву в м. Суми [507].

До історії діяльності архівів Сумщини сучасні дослідники звертаються частіше, ніж за радянських часів. У той же час комплексне вивчення цієї теми відсутнє, розкриваються лише її окремі аспекти. Пропонуємо характеристику публікацій, підготовлених співробітниками Державного архіву Сумської області. Стислий огляд розвитку архівної галузі регіону надається у передмові до Путівника [419, 412], водночас вплив суспільно-політичних умов на роботу архівів в ній розкривається епізодично. У статтях О. Росторгуєвої [515], Г. Іванущенко та Л. Покидченко [426] окреслюється специфіка евакуації архівних джерел, називаються цифри втрат документальної бази архівів в роки війни, говориться про зміни підпорядкування архівної системи у передвоєнні роки та за доби «відлиги». Л. Покидченко наводить перелік збірників документів, виданих архівами Сумщини [492].

Архівістами регіону висвітлюються певні аспекти стану та функціонування архівів у роки війни. Відмічаємо видання, в якому надається огляд розсекречених документів періоду окупації області, окреслюються деякі заходи роботи архівів

Сумщини у 1941 – 1943 рр. [514]. У статтях Л. Заїки [417, 420, 421] звертається увага на відомчий підхід НКВС до евакуації архівних джерел, наводяться факти тяжкого матеріального становища архівістів Сумщини в евакуації, окреслюється самовіддана праця архівістів по відновленню роботи архівів та збиранню документів після звільнення. Цифри втрат документальної бази архівів Сумщини називає Л. Гричановська [405]. Звернення уваги на конкретних (а не узагальнено-абстрактних) архівних працівників минулого, на їх особисті якості, долі – характерна особливість наукових розвідок сучасних архівістів Сумського регіону. Ця риса притаманна вже названим публікаціям Л. Заїки, в означеному руслі іншими авторами написано ще ряд статей [443, 494].

Деякі аспекти історії архівної галузі Сумщини висвітлюються дослідниками області. Інформацію про внесок архівістів регіону у відбудову надає Л. Притика [504]. С. Ніколаєнко [484] приділяє увагу евакуації документів із архівів, роботі дослідників у читальних залах у повоєнні роки. Але при зверненні до наукового і пропагандистського використання документів, авторка – не зрозуміло чому – наводить приклади з народногосподарського напрямку. Окремі аспекти роботи Роменського, Конотопського, Глухівського філіалів, їх доля в роки війни висвітлюються у публікаціях Л. Муселіані, Л. Глушко, В. Белашова, С. Артеменко, Л. Кузьменко [481, 403, 394, 388, 454]. Певні моменти історії районних та міських архівів відображені у статтях періодичної преси [463, 533, 534]. Зазначаємо, що у жодній із наведених робіт (працівників ДАСО або дослідників) не називається конкретна причина загибелі Глухівського філіалу.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що на даний час дослідження проблеми місця і ролі архівів Сумщини в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х рр. ХХ ст. в історичній літературі відсутнє.

Загальні суспільно-політичні, економічні та культурні процеси розвитку УРСР достатньо широко представлені в роботах вітчизняних істориків. Дослідження науковців періоду незалежності України виконані на новій методологічній та широкій джерельній основі. Ґрунтовним аналізом розвитку держави і суспільства за доби сталінізму відзначаються монографії та дисертації В. Даниленка, Ю. Шаповала, В. Нікольського, Т. Стоян; років Великої Вітчизняної війни – С. Бабенко, П. Чернеги, В. Нестеренка, П. Рекотова, О. Салати; повоєнного періоду – В. Кононенко, О. Замлинської, М. Мозговського, Н. Сірук. Суспільно-політичні та економічні умови 1930-х – початку 1960-х років, що здійснювали вплив на стан та діяльність архівів, розкриваються у ряді наукових статей. Проте розвиток Сумського регіону в означений період вивчений недостатньо. І на сьогодні інформативним залишається радянське видання з історії міст і сіл УРСР, оскільки сучасними істориками досліджено лише окремі періоди або аспекти розвитку Сумщини ХХ ст.

У вивченні історії архівної галузі вагомими є здобутки радянських науковців, зокрема В. Максакова, О. Мітюкова, С. Пилькевича, П. Гудзенка, В. Цапліна. Водночас звернення названих авторів до впливу суспільно-політичних факторів на діяльність архівів мінімальне. Для В. Максакова, О. Мітюкова, В. Цапліна характерна стриманість у критичних оцінках політики влади щодо архівів, для С. Пилькевича, П. Гудзенка – її беззаперечне схвалення. Попри наведення великої

кількості систематизованого і узагальненого фактичного матеріалу, дані про архіви Сумщини в їх роботах – поодинокі. Важливою спробою послідовного викладу історії архівної галузі Сумського регіону є стаття архівістів області. Але такі характеристики, як незначний об'єм, відсутність аналізу впливу історичних умов на діяльність архівів, не приділення уваги взаємовідносинам архівів і українського суспільства не дозволяють назвати цю публікацію остаточною в дослідженні порушеної нами проблеми.

Роботи істориків доби незалежності України (І. Матяш, М. Дубик, І. Мищак, Ю. Прилепіщевої та ін.) відзначаються новими методологічними підходами, використанням широкого кола джерел, вивченням впливу історичних умов на діяльність архівів. Врахування здобутків означених наукових розвідок виявилось корисним при розкритті загальних тенденцій розвитку архівної галузі регіону. В той же час звернення сучасних дослідників до історії діяльності архівних установ Сумщини незначні за обсягом та епізодично представляють лише її певні періоди або питання.

Отже, наведена характеристика розкриття означеної проблеми в історичній літературі зумовлює потребу в представленому дослідженні.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерела складають базову основу кожного історичного дослідження. Саме в процесі аналізу, систематизації та узагальнення ретроспективної інформації, що міститься в документах, і формуються наукові висновки. Джерельну базу нашого дослідження становлять архівні та опубліковані джерела.

У роботі використані документи і матеріали 23 фондів шести архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Російського Державного Воєнного архіву (РДВА), Державного архіву Харківської області (ДАХО), Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО), Державного архіву Сумської області (ДАСО).

Використані архівні джерела можна поділити на групи: 1) законодавчі акти; постанови урядів, накази та розпорядження НКВС (МВС) СРСР та УРСР; рішення партійних органів, що стосувалися архівів, – безпосередньо або у контексті розвитку країни; 2) директивні вказівки, накази, розпорядження союзного та республіканського керівництва архівної галузі; 3) рішення Сумського обласного, міських та районних виконавчих комітетів рад, які прямо або опосередковано стосувалися діяльності архівів; 4) розпорядження галузевого керівництва обласного рівня; 5) звіти, доповідні записки, штатні розклади, листування архівів Сумщини; документи республіканського керівництва галузі, в яких оцінювалася діяльність архівних установ регіону (акти обстеження комісіями, огляди роботи). Перші дві групи джерел мають надзвичайно важливе значення, оскільки саме ці документи визначали умови та напрямки роботи архівів УРСР, вся діяльність останніх велася на їх основі. Роботи архівів стосувалися і документи третьої та четвертої груп, але їм не притаманні ознаки самостійності –

відповідно до джерел першої та другої груп. Адже жорстка централізація управління в радянській державі зумовлювала повну залежність рішень місцевого керівництва від постанов, наказів, вказівок – центрального. Документи п'ятої групи є основними для розкриття конкретного змісту роботи архівів регіону.

Із великого масиву ретроспективних джерел, що зберігаються в ЦДАВО України, використано документи фонду Архівного управління УРСР (ф. 14). З опису першого (1918 – 1944 рр.) опрацьовано ряд документів передвоєнних та воєнних років, зокрема накази НКВС СРСР про затвердження і введення в дію положень, що стосувалися реорганізації архівної галузі, а також і самі положення. Корисною виявилася інформація і наказів НКВС СРСР щодо роботи районних архівів, обстеження архівних установ, затвердження штату архівних відділів областей (1939 – 1941 рр.). Знайдено дані про місця направлення архівістів Сумщини в евакуацію, опрацьовані розпорядження АУ НКВС УРСР і накази НКВС СРСР початкового періоду війни. Вивчено і постанову РНК УРСР від 31 серпня 1944 року, важливу для відбудови архівного господарства та для створення документальної бази Великої Вітчизняної війни. Документи другого опису є хронологічним продовженням першого і охоплюють період до 1970-го року. З повоєнних років використано директиви і накази керівництва галузі, що стосувалися оперативного та пропагандистського напрямів використання архівних джерел, а також перебудови роботи архівів відповідно до рішень ЦК ВКП(б) із ідеологічних питань. Документи цього опису виявилися інформативними і при вивченні кадрової політики в галузі, допомогли дослідити діяльність архівів Сумщини в умовах обмеження свободи слова за сталінізму.

Особливий інтерес викликають документи фонду Центрального Комітету Комуністичної партії України (ф. 1) ЦДАГО України. Опис перший (1917 – 1971 рр.) представляє матеріали партійних з'їздів, конференцій та пленумів ЦК. Документи цього опису були використані при дослідженні впливу політичних та економічних процесів розвитку радянського суспільства на діяльність архівів. Інформативними виявилися постанови пленумів ЦК КП(б)У щодо агітаційно-пропагандистської та ідеологічної роботи, а також кадрової політики. Опис 23 відображає документальні матеріали загального відділу ЦК КПУ. Документи описані за рубриками і підрубриками: організаційно-партійна робота, питання ідеологічної роботи та гуманітарних проблем, діяльність органів державної влади, розвиток господарства, а також період Великої Вітчизняної війни. В означених рубриках представлені документи таємного (на той час) діловодства відділу – постанови та проекти постанов ЦК КП(б)У (КПУ); директиви РНК СРСР та УРСР, ВКП(б) та ЦК КП(б)У; накази ДКО; доповідні записки; звіти з питань роботи державних, партійних, господарських органів та ін. З урядових документів періоду війни використано директивний лист РНК СРСР та ЦК ВКП(б) до партійних і радянських організацій прифронтових областей 1941 р., а також Постанову РНК СРСР про роботу Надзвичайної Державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників. Доповідні записки та інформації, що надсилалися до ЦК КП(б)У, виявилися цінним джерелом вивчення оперативного напрямку роботи архівістів в евакуації та ходу відбудови Сумщини в перші місяці після звільнення.

При здійсненні дослідження використані документи фондів окупованих східних територій (ф. 1358) та Міністерства просвіти і пропаганди (ф. 1363) Російського Державного Воєнного архіву. Джерела, що сконцентровані в означених фондах, допомогли у висвітленні пропагандистської політики нацистів на окупованій території області.

Із метою з'ясування передумов ситуації, що склалася в архівах регіону наприкінці 1930-х років, опрацьовано документи ДАХО і ДАЧО: до утворення Сумської області (січень 1939 р.) Сумський державний історичний архів підпорядковувався Харківському; Конотопський, Роменський, Глухівський – Чернігівському обласним архівним управлінням. В дисертації використані документи фонду 3947 ДАХО (Архівного відділу Харківського облвиконкому). В описі 12 (1932 – 1968 рр.) представлені накази, плани, звіти, переписка та інша документація Харківського облархуправління (з 1939 р. – АВ УНКВС у Харківській області); розпорядження керівництва галузі, що надсилалися в область. Справи 1937 – 1939 років виявилися цінним джерелом із висвітлення репресій серед архівістів (і в Сумському історичному архіві у тому складі), розкриття особливостей кадрової політики та психологічної атмосфери в колективах архівів у другій половині 30-х років ХХ ст. З документів 1939-го року було взято ті розпорядження керівництва галузі, що надсилалися до всіх керівників обласних архівних відділів (як Харківської, так і Сумської областей), але не були знайдені у фондах Державного архіву Сумської області.

При здійсненні дослідження використані документи фондів Р-647 (Архівний відділ виконавчого комітету Чернігівської обласної ради народних депутатів) та Р-651 (Чернігівський обласний державний архів) Державного архіву Чернігівської області. В описі 5 (1932 – 1941 рр.) фонду Р-647 представлено накази Чернігівського архуправління (з 1939 р. – АВ УНКВС у Чернігівській області); інструкції, циркуляри, накази республіканського і союзного керівництва галузі; постанови органів влади з питань роботи архівів; переписка архівного управління з республіканським ЦАУ, ГАУ СРСР та архівами області. Документи цього фонду виявилися цінним джерелом при дослідженні проблем кадрового забезпечення, тенденцій засекречення роботи архівів та посилення репресій серед архівістів. Документи опису 1 (1924 – 2000 рр.) ф. Р-651 висвітлюють різні аспекти функціонування Чернігівського облдержархіву, а також і архівів Чернігівської області в цілому. З джерел цього фонду були взяті дані щодо посилення репресій наприкінці 1930-х років в архівних установах Чернігівської області і, зокрема, у Роменському історичному архіві.

Регіональним масштабом дослідження зумовлено опрацювання значної кількості джерел, що зберігаються у Державному архіві Сумської області. При написанні дисертаційної роботи використано документи і матеріали 16-ти фондів радянського періоду (2445, 2448, 5802, 4941, 951, 5003, 1807, 2196, 2370, 1841, 1868, 2192, 2048, 2926, 2191, 6640). Характеристику цього комплексу джерел починаємо з фонду обласного архівного відділу (Р-2445). З опису 1 (1943 – 1960 рр.) використані джерела другої – п'ятої з вказаних вище груп. Інформацію про матеріальне, кадрове забезпечення та роботу архівів містять звіти про роботу означеного відділу, штатні розклади особового складу архівів, матеріали обласної

наради архівних співробітників 1958 р. та ін. Документи опису 5 (1918 – 1941 рр.) відносяться до всіх вказаних вище груп і є цінним джерелом дослідження передвоєнної реорганізації архівних установ області, специфіки лінії НКВС щодо спрямування роботи архівів та вказівок керівництва галузі після поглинення цим відомством. Звітна документація 1939, 1940 років висвітлює роботу архівів області. Більшість документів опису 6 (1943 – 1962 рр.) відображає діяльність архівних установ регіону на завершальному етапі війни та у повоєнне десятиліття. Інформація звітів співставлялася з її оцінками керівництвом галузі (викладених у актах обстеження або перевірки). Документи опису 10 (1943 – 1965 рр.) також, у більшості, стосуються конкретної роботи архівних установ. Особливий інтерес представляє справа 2, в якій у формі доповідних записок сконцентровано докладну інформацію щодо відновлення архівів регіону (із перших годин після звільнення населених пунктів від загарбників); збирання по «гарячих слідах» матеріалів Вітчизняної війни, їх оперативну розробку. Посилення цензури в останні роки сталінізму і безпосереднє відношення цієї загальної тенденції до діяльності архівів відображено в документах справ 23 та 26 цього опису. Звітна документація архівного відділу за другу половину 50-х років ХХ ст. була використана при аналізі впливу суспільно-політичних змін періоду «відлиги» на роботу архівних установ регіону.

Значний обсяг інформації з проблеми, що досліджується, містить фонд Державного архіву Сумської області (Р-2448). Опис 1 (1938 – 1991 рр.) представляє документи усіх вказаних вище груп. На перший погляд, частина з них (звіти) «дублює» аналогічні документи фонду Р-2445. Зазначаємо, що з метою максимально докладного розкриття змісту роботи архівів, використовувалися як звіти архівного відділу, так і самого обласного архіву. У перших в узагальненому вигляді міститься інформація про діяльність облдержархіву та його філіалів, а у других даних про здійснені заходи наводиться більше. Відомості, наведені у звітах, співставлялися та доповнювалися даними з актів обстеження роботи облархіву комісіями АУ. Встановлення напрямів роботи архівів відображено у передвоєнних директивах, наказах і розпорядженнях республіканського та обласного керівництва галузі. Декілька справ опису 1 фонду Р-2448 (2, 8, 26, 28) допомагають висвітлити стан і роботу обласного архіву на початковому та завершальному етапах війни. Відмічаємо справу 2, в якій знайдено документ, що розкриває дійсну причину загибелі Глухівського філіалу – спалення за наказом начальника РВ НКВС. Це – рапорт Я. Шпаченко до АВ УНКВС у Сумській області від 10 вересня 1941 р., в якому надається докладна інформація про знищення документальної бази та приміщення архіву у м. Глухів. Важливими джерелами для дослідження діяльності архівів регіону виявилися директиви, накази, інструкції керівних органів галузі, переписка з АУ УРСР повоєнного двадцятиріччя. При комплексному історико-ретроспективному аналізі цих документів простежено вплив умов сталінізму, а потім – «відлиги» – на лінію керівництва щодо роботи архівів.

Значну кількість документів було використано з фондів філіалів обласного архіву – Роменського (Р-5802) і Конотопського (Р-4941). З опису 1 (1932 – 1941 рр.) фонду Р-5802 були опрацьовані документи другої, четвертої і п'ятої

груп, які є джерелом дослідження не тільки діяльності філіалу у м. Ромни, а й розвитку архівної галузі регіону взагалі. Опис 2 цього фонду охоплює період 1943 – 1972 рр. (від відновлення філіалу після звільнення до його ліквідації). Ці джерела містять максимальну кількість інформації щодо діяльності філіалу на завершальному етапі війни та у повоєнне двадцятиріччя. Опрацьовані звіти про роботу архіву; переписка з керівництвом галузі, підприємствами, установами та організаціями регіону з питань підвищення кваліфікації співробітників, збирання матеріалів Вітчизняної війни, використання документів у народногосподарських цілях тощо. Інформативними виявилися циркуляри УДА НКВС УРСР, ГАУ та АУ, а також вказівки обласного архівділду щодо різних напрямів роботи облархіву та філіалів. Документи опису 2 (1943 – 1971 рр.) фонду Р-4941 висвітлюють діяльність Конотопського філіалу. Це – звіти про роботу архіву, переписка з керівництвом галузі про використання документів у наукових та культурно-просвітницьких цілях тощо. Необхідними для висвітлення публікаційної роботи виявилися справи 227, 245, 278, в яких містяться статті, написані співробітниками філіалу. При аналізі кадрового забезпечення використовувалися штатні розклади певних років. Звіти філіалів співставлялися з даними звітів архівного відділу та актів перевірки роботи архівів комісіями АУ.

Окремо звертаємо увагу на матеріали відділів секретних фондів Сумоблархіву, Роменського і Конотопського філіалів, що зберігаються у фондах Р-2448, Р-5802, Р-4941 (описи 4, 3, 1 відповідно). Гриф секретності з них було знято у 2003 р. Ці документи є важливими для вивчення засекречення діяльності архівів та архівних джерел, а також і напрямку оперативної розробки останніх. У вказаних описах представлено накази, інструкції, директиви МВС, керівництва галузі, що надходили до директорів архівів і начальників відділів секретних фондів; а також звіти про роботу означених відділів і доповідні записки щодо проведення оперативної розробки документів. Жодні рішення місцевої влади щодо секретних документів відсутні – керівництво діяльністю відділів секретних фондів було у компетенції органів внутрішніх справ. Документи цих описів також виявилися важливим джерелом дослідження особливостей розвитку галузі в умовах «відлиги», зокрема непослідовності та половинчатості проведеного розсекречення документів.

Із фондів Р-2445, Р-5802 і Р-4941 було використано ще одну групу однотипних документів, які можна охарактеризувати разом (описи 2-л, 4-л, 2-л відповідно). Вони стосуються особового складу працівників – накази керівників із питань призначення, звільнення кадрів; переписка з АУ, відділом кадрів УМВС у Сумській області з відбору та використання спеціалістів; особові справи, списки працівників. Ці джерела опрацьовано у поєднанні з наказами та розпорядженнями влади і галузевого керівництва з кадрових питань, даними штатних розкладів, відповідних відомостей звітів, доповідних записок та ін. Аналіз означеного комплексу джерел здійснювався з метою об'єктивного висвітлення проблеми кадрового забезпечення архівів у контексті історичних умов.

Дані про роботу архівів у передвоєнні роки містять і документи фондів Р-951, Р-5003, Р-1807 – Сумського, Конотопського та Глухівського історичних архівів відповідно. Назви цих фондів відповідають назвам облархіву та філіалів до

реорганізацій 1939 – 1941 років. Документи фондів Р-2448 та Р-4941 є продовженням тих, що сконцентровані у фондах Р-951 та Р-5003 відповідно. Фонд Р-1807 продовження не має, оскільки після спалення у 1941 р. Глухівський філіал не було відновлено. З опису 1 (1931 – 1941 рр.) фонду Р-951 використано звіти 1939 та 1941 років, а також акт передачі архіву у відання НКВС. Із опису 2 (секретні матеріали тих же років) взято інформацію про нормативні умови використання документів у читальних залах архівів. Із опису 1 (1931 – 1941 рр.) фонду Р-5003 використано звітну документацію за 1939 рік. Документи опису 1 (1933 – 1941 рр.) фонду Р-1807 характеризують кадрову ситуацію в архіві на 1941 рік. Опис 2 (1935 – 1945 рр.) цього фонду представляє матеріали відділу секретних фондів Глухівського архіву. Важливим джерелом дослідження оперативної розробки документів є відповідні вказівки керівництва, звіти про роботу відділу за 1940 та 1941 роки, дані про результати цієї роботи в архіві. Документи цього опису були також використані при висвітленні діяльності архіву у перші місяці Великої Вітчизняної війни.

Рішення місцевої влади 1939 – 1941 років, що стосувалися архівних установ області, були взяті з фонду виконавчого комітету Сумської обласної ради депутатів трудящих (Р-2196). Із опису 1 (1939 – 1941 рр.) цього фонду були використані постанови Оргкомітету Верховної Ради УРСР у Сумській області (щодо реорганізації мережі архівних установ регіону) та Сумського облвиконкому (з питань кадрової політики та роботи райміськархівів).

Окремо характеризуємо фонди, в яких відкладені документи виключно періоду Великої Вітчизняної війни. Фонд евакогрупи держархівів НКВС УРСР с. Алга, Ключевського району Казахської РСР (Р-2370) має один опис (1941 – 1943 рр.). Інформація цих джерел виявилася корисною для висвітлення майже недослідженого аспекту історії архівної галузі регіону – умов життя та праці архівістів у евакуації, їх роботи по збереженню та використанню документів. Матеріали справи 4 також дозволяють проаналізувати лінію керівництва щодо визначення пріоритетних напрямів роботи українських архівістів у евакуації.

Дані про стан та функціонування архівів регіону за окупації були взяті з фондів Сумської міської управи (Р-1841), відділу просвіти і пропаганди Сумської міської управи (Р-1868), Конотопської міської управи (Р-2192), Конотопського міського архіву Конотопської міської управи (Р-2048), Роменського історичного архіву Роменського міського відділу пропаганди і просвіти (Р-2926). Висвітлення цього малодослідженого періоду історії архівної галузі Сумщини в документах неоднорідне. Дані про функціонування Сумського архіву майже відсутні: у фондах Р-1868 та Р-1841 знайдені лише відомості 1943 року: штат та заробітна платня співробітників архіву (лютий, березень), списки працівників (липень, серпень). Документів про функціонування Конотопського архіву збереглося більше. Справи опису 1 фонду Р-2192 містять дані про початок роботи архіву, його кадрове забезпечення (штатний розпис, відомості про директора, зарплатня працівників), стан приміщення та ін. Документи опису 1 фонду Р-2048 містять відомості з кадрових питань, а також про заходи окупаційної влади щодо охорони архіву. Звіт про роботу Конотопського архіву за окупації не збереглося, при опрацюванні фондів Р-2192 та Р-2048 знайдені лише поодинокі відомості про

виконання окремих видів робіт. Про функціонування Роменського архіву в означений період збереглася найбільша кількість джерел. Документи опису 1 фонду Р-2926 дають можливість охарактеризувати підходи нової влади до підбору працівників; чисельний, посадовий та особовий склад кадрів; умови їх роботи та зарплатню. Відображено і матеріальний аспект роботи архіву – процес зміни приміщення та причини втрати частини документальної бази, витрати окупаційної влади на ремонт будівлі та інші потреби. Відмічаємо збереження звіту про роботу цього архіву у 1942 році – важливого джерела для дослідження змісту та напрямів діяльності архівних працівників регіону за окупації.

Із Великою Вітчизняною війною пов'язаний фонд Обласної Надзвичайної Держаної комісії по встановленню злочинів німецько-фашистських загарбників і їх посібників і нанесених ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам Сумської області (Р-2191). Інформація документів цього фонду (чисельність населення, промисловість, сільське господарство області станом на початок війни; жертви, руйнування та збитки, нанесені окупантами та ін.) була використана при висвітленні соціально-економічного розвитку регіону у 1939 – 1945 роках. Водночас відомостей про руйнування та збитки, нанесені за окупації архівам області, в них не наводиться.

У роботі використано матеріали опису 1 (1943 – 1962 pp.) фонду Р-6640 (Роменський районний державний архів) – із метою розкриття внеску районних архівів у збирання документів Великої Вітчизняної війни та встановлення збитків, нанесених загарбниками документальній базі установ та підприємств області.

Опубліковані джерела, використані в дослідженні, поділяємо на групи: 1) рішення партійно-державного керівництва, що стосувалися діяльності архівів і були надруковані за радянських часів; 2) збірники документів та матеріалів, опубліковані архівістами Сумського регіону; 3) матеріали періодичних видань 1930-х – початку 1960-х років.

Із метою всебічного висвітлення загального контексту роботи архівних установ Сумщини в роки Великої Вітчизняної війни були опрацьовані джерела, надруковані у збірнику документів і матеріалів із історії СРСР [385 – 386], а також у збірнику законів СРСР і указів Президії Верховної Ради СРСР [383, 387]. При розкритті впливу на діяльність архівів політики партійного керівництва використані документи, опубліковані у відповідних збірниках [360, 361, 363, 364, 370, 372]. Ряд документів, що стосувалися роботи архівів опосередковано, були взяті зі збірника рішень партії й уряду з господарських питань [366 – 369, 384].

Під впливом лібералізації часів «відлиги» спостерігалось поширення введення до соціального обігу документів – як керівництва держави, так і архівної галузі. У Науково-інформаційному бюлетені АУ та у збірнику матеріалів із архівної справи були опубліковані найважливіші документи, що стосувалися архівів. Частина з цих джерел була використана в роботі [358, 359, 365].

Збірники документів та матеріалів, підготовлені і опубліковані архівістами регіону у 1957, 1958 та 1963 роках [382, 352, 379], самим фактом свого видання можуть бути оцінені як здобуток на шляху розвитку історичної науки. Аналіз підбору документів до них та формулювань із передмов дають змогу охарактеризувати вплив суспільно-політичних умов на історико-видавничу

діяльність архівів Сумщини. Були використані й окремі документи збірника 1963 р. та його доповненого перевидання 1988 р. [362, 363, 378, 381] – при висвітленні процесу відбудови в регіоні на завершальному етапі війни. До опублікованих архівістами регіону джерел відносимо і путівник Сумського обласного державного архіву (1965 р.) [380]. Факт виходу у світ цього видання мав важливе значення, оскільки сприяв введенню до соціального обігу інформації про склад архівних фондів, а значить, і розвитку історичної науки, задоволенню духовних потреб суспільства.

Складність роботи архівістів у надзвичайно жорстких суспільно-політичних умовах передвоєнного сталінізму дозволяє зрозуміти редакційна стаття журналу «Архивное дело» (1939 р.) [351]. Особливості пропагандистської та дезінформаційної політики нацистської влади, а також окремі аспекти діяльності архівів Сумщини за окупації допомагають дослідити матеріали місцевих газет цього періоду («Сумський вісник», «Відродження», «Визволення») [348, 349, 350, 355, 356, 371, 373 – 377]. З періоду «відлиги» в роботі використана стаття тогочасного начальника АВ УНКВС УРСР С. Малкієля, що висвітлює проведення громадського огляду районних та відомчих архівів регіону [354].

Підсумовуючи вищесказане, зазначаємо, що проблема діяльності архівів Сумщини, їх місця і ролі в житті українського суспільства кінця 1930-х – початку 1960-х років представлена достатньо чисельним та інформативним комплексом історичних джерел (архівних і опублікованих). Джерельну базу дослідження становлять, у переважній більшості, архівні документи.

Документальні матеріали партійно-державного керівництва, сконцентровані у фондах ЦДАВО і ЦДАГО України, допомогли при розкритті впливу на діяльність архівів Сумщини суспільно-політичних і соціально-економічних процесів розвитку УРСР. Накази НКВС, розпорядження центрального керівництва галузі, взяті з фондів ЦДАВО України, були використані при вивченні важливих аспектів функціонування архівних установ Сумського регіону, зокрема реорганізації кінця 1930-х років, кадрової політики за умов післявоєнного сталінізму.

Документи державних архівів Харківської і Чернігівської областей виявилися цінним джерелом при з'ясуванні передумов ситуації, що склалася в архівах Сумщини наприкінці 30-х років ХХ ст.; допомогли розкрити проблеми кадрового забезпечення, репресивної політики та специфіки психологічної атмосфери в колективах архівних установ регіону у 1930-х роках.

Опрацювання документальних матеріалів із фондів Державного архіву Сумської області дало можливість дослідити зміст та особливості політики влади в архівній сфері, напрямів роботи з використання документів, матеріального та кадрового забезпечення архівів Сумщини протягом всього періоду кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. Діяльність архівів регіону детально відображена в матеріалах передвоєнних, останніх воєнних років та повоєнного двадцятиріччя. Складні умови перших місяців Великої Вітчизняної війни зумовили деяке зменшення обсягів документів про роботу архівів. Особливо вузьким є документальне представлення функціонування архівів області в період німецько-фашистської окупації, зокрема архіву в м. Суми.

При висвітленні загальних політичних та економічних умов, що здійснювали вплив на діяльність архівів Сумщини, важливим джерелом виявилися опубліковані постанови та рішення партійно-державного керівництва СРСР і УРСР. Аналіз збірників документів і матеріалів, виданих архівістами Сумського регіону, дав можливість розкрити роботу архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства та розвитку історичної науки. Матеріали періодичної преси кінця 1930-х років та періоду окупації області допомогли зрозуміти специфіку конкретної суспільно-політичної та соціально-психологічної ситуації, в якій здійснювалося функціонування архівів.

Отже, комплекс опрацьованих та використаних в дисертаційній роботі історичних джерел дозволяє всебічно і об'єктивно дослідити діяльність архівів Сумщини в контексті політичних, економічних та культурних процесів розвитку українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

1.3. Методологія дослідження

На шляху досягнення високого рівня об'єктивності та наукової новизни в процесі дослідження неocenну роль відіграє методологія. Її значення на сьогодення актуалізується посиленням впливу наукового знання на розвиток усіх сфер життєдіяльності як окремих індивідів, так і суспільства в цілому.

Методологія даного дослідження ґрунтується на загальних діалектичних методах. Історія архівної галузі Сумщини представлена як процес розвитку, якому притаманні певні зміни – і поступальні здобутки, і застійні та регресивні явища. Діалектичний принцип історизму передбачає розгляд предмету дослідження з обов'язковим висвітленням загальних, пов'язаних із ним, процесів. Цей принцип став основою визначення теми, об'єкту і предмету дослідження: діяльність архівів розглядається у контексті політичних, економічних, культурних процесів розвитку суспільства. Окрім загальних тенденцій та регіональної специфіки розвитку архівної галузі, вивчено і визначальні для їх формування чинники. Принцип історизму застосовано при історіографічному аналізі наукових праць із теми дослідження, оскільки зміст і характер робіт істориків завжди зумовлюється певними суспільно-політичними обставинами. Історичний підхід визначив необхідність з'ясування особливостей діяльності архівів регіону – на кожному етапі періоду, що окреслений хронологічними рамками дисертації. Встановлення останніх також підпорядковано названому принципу: нижня і верхня межі визначаються кардинальними змінами в підпорядкуванні архівної галузі УРСР, а нижня – ще й регіональними (утворення Сумської області).

Діалектичний метод ґрунтується на принципі всебічності розгляду предмету дослідження – у сукупності його внутрішньої і зовнішньої сторін, різноманітних

зв'язків, відносин тощо. Відповідно до всебічності розгляду висвітлювалися напрями діяльності архівів регіону. Зверталася увага і на архівознавчі аспекти (архівно-технічна обробка, збереження документів), що не є предметом конкретно історичного дослідження. Різні сторони враховувалися при оцінці роботи архівів, політики влади і розпоряджень керівництва галузі. Означений метод часто використовувався у діалектичній єдності з принципом історизму. Прикладом цьому є надана в дисертації різна оцінка оперативної розробки документів наприкінці 1930-х років і на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни.

Всебічність розгляду у поєднанні з історичним підходом є основою принципу системності, застосування якого поширюється на сьогодення у різних наукових сферах. У даному контексті в останні роки актуалізується значення такого міждисциплінарного напрямку наукових досліджень, як синергетика. В роботі здійснена спроба комплексного, системного вивчення предмету дослідження – у розрізі всезагального взаємозв'язку предметів і явищ навколишнього світу; системних взаємовідношень, що є характерною ознакою об'єктивної дійсності. Архівні установи регіону, їх стан та діяльність розглядаються: 1) у постійному русі; 2) як підсистема наступних, більш широких систем. Це – системи архівної галузі (обласна, республіканська, загальносоюзна), НКВС та держави в цілому. Здійснювалося як внутрішнє вивчення системи архівних установ регіону (взаємодія внутрішніх структурних складових), так і зовнішнє – взаємодія з названими вище системами – архівними, органів внутрішніх справ, держави, і, особливо, – з суспільством. При дослідженні загального історичного контексту діяльності архівів регіону зверталася увага на взаємозв'язок процесів і подій, що відбувалися в СРСР та УРСР в цілому і на Сумщині – зокрема.

Діалектичні принципи історизму та всебічності невід'ємні від об'єктивності висвітлення, аналізу та оцінки подій і процесів. Об'єктивного підходу, в першу чергу, потребує дослідження політики радянської влади щодо архівів. Адже саме для цього аспекту розвитку галузі в радянській історіографії характерні беззаперечно схвальні оцінки, а в сучасній – замовчування багатьох позитивних моментів. У роботі підкреслено мобілізаційні властивості радянської держави, наголошено на ефективності заходів влади щодо збирання матеріалів Вітчизняної війни. Заміна культурно-освітнього напрямку на пропагандистський у воєнні роки виправдовується спільністю завдань, що стояли перед суспільством і державою. При вивченні політики влади, розпоряджень керівництва галузі, роботи архівів, принципи історизму, всебічності, об'єктивності застосовувалися комплексно. Обов'язково враховувався вплив історичних умов кожного періоду, різнобічне значення поставлених перед архівами цілей, тогочасні можливості добору засобів до їх досягнення. На основі названих принципів оцінювалися кількісні та якісні показники роботи архівів Сумщини за сталінізму і «відлиги». При цьому бралися до уваги: специфіка режиму, наявність певних воєнних та післявоєнних обставин, освітній рівень працівників та інші фактори. Поєднання принципів історизму, всебічності та об'єктивності стало методологічною основою історіографічного аналізу: врахування історичних умов, у яких працювали науковці, дає можливість об'єктивно пояснити їхні оцінки проблемних моментів розвитку архівної галузі.

Провідну роль у історичному пізнанні відіграє діалектичний принцип детермінізму, що наголошує на закономірності розвитку, його обумовленості причинно-наслідковими зв'язками. У даному дослідженні аналізується вплив суспільно-політичних та економічних умов (кінця 1930-х років, початку війни, окупації, відбудови, «відлиги») на діяльність архівів регіону. Означений принцип застосовано при дослідженні напрямів роботи архівів, – наприклад, використання документів у народногосподарських, оперативних цілях. Доведено, що саме характерні риси економічного розвитку певних періодів впливали на спрямованість та обсяги робіт щодо виявлення архівних джерел з практичною метою. На визначення ж конкретних завдань оперативної розробки документів визначальний вплив здійснювала внутрішня і зовнішня політика держави. Детерміністський підхід став основою для розкриття впливу умов сталінізму і «відлиги» на роботу архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства.

Найчастіше застосовувалося поєднання принципів детермінізму, історизму, об'єктивності та всебічності. На означеній методологічній основі розкрито вплив умов Вітчизняної війни на становище і роботу архівів регіону. З одного боку, показано згубні наслідки політики евакуації та підходу влади до визначення цінності архівних джерел. З іншого – наголошується на випадках, коли саме централізація життя держави і суспільства та підпорядкування архівної системи НКВС дають позитивні результати. Принцип детермінізму – основа висвітлення діяльності не тільки установ галузі, а й працівників-архівістів. Наголошено, що здійснення ними оперативної розробки документів було спричинено політикою влади і може бути виправдано жорсткими умовами тогочасного режиму.

Відповідно до застосування принципу суперечливості розвитку в роботі постійно звертається увага на наявність певних суперечливих тенденцій: в політиці радянської влади, розпорядженнях керівництва галузі щодо архівів, у самій архівній роботі. Яскравою специфічною ознакою періоду «відлиги», що вплинула і на розвиток архівної галузі, була боротьба протилежних тенденцій – сталінізму та лібералізації. Тому при дослідженні діяльності архівів регіону в умовах суспільно-політичних змін та реорганізацій доби «відлиги» принцип суперечливості застосовувався досить часто. З іншого боку, висвітлення та оцінка процесів доби сталінізму здійснювалися на основі поєднання принципів суперечливості, об'єктивності та всебічності. В дисертації представлена неоднозначність результатів роботи архівів регіону щодо задоволення духовних потреб суспільства у передвоєнні роки, а також оперативного використання документів після звільнення Сумщини від загарбників. Поєднання вказаних принципів виявилось ефективним і при вивченні кадрової політики в галузі за доби сталінізму. Розкриття впливу післявоєнних політичних, економічних та культурних процесів на діяльність архівів здійснювалося шляхом комплексного застосування методів детермінізму, всебічності, об'єктивності, суперечливості. Адже для розвитку УРСР того часу була характерна боротьба негативних (жорсткий політичний режим та економічна розруха) і позитивних (мобілізаційні можливості держави та настрої піднесення і ентузіазму в суспільстві) факторів.

У роботі використано загальнонаукові методи. Їх вибір зумовлювався, окрім специфіки предмету дослідження, також і самим ходом здійснення останнього. В

процесі накопичення історико-фактичного, історіографічного матеріалу та його первинної обробки, а також і на подальших етапах роботи, застосовувалися емпірично-теоретичні методи. В першу чергу – історичного пошуку та порівняння. Останній часто використовувався при окремішньому вивченні роботи архівів Сумщини на кожному історичному етапі, а також здобутків галузі регіону у різні періоди розвитку. Метод порівняння став основою для виділення загальних тенденцій, характерних для розвитку галузі, та специфічних – регіональних або зумовлених обставинами певного періоду. Порівнянню піддавалися як кількісні, так і якісні показники. Виявлення, в результаті, певних парадоксальних моментів пояснювалося із комплексним застосуванням діалектичних принципів. Наприклад, становище Сумського, Конотопського та Роменського архівів за панування нацистів порівнюється з долею Глухівського філіалу, що був знищений радянською владою. Це дозволило знайти позитивний момент навіть у такому періоді, як фашистська окупація. Суперечливість виявилася і при порівнянні та співставленні: 1) кількості дослідників читальних залів архівів, 2) матеріальних умов для їх роботи – у перші післявоєнні роки та наприкінці 1940-х – початку 1950-х років. Поєднання принципів суперечливості, детермінізму, всебічності та порівняння застосовано при оцінці роботи архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства на різних етапах періоду, що досліджується.

Ефективним виявилось використання також і методу абстрагування, специфіка застосування якого полягає у діалектичному зв'язку абстрактного з конкретним. Означений підхід активно застосовувався на початковому етапі дослідження, при накопиченні джерельної бази. Адже саме уявне відволікання від несуттєвого дало можливість у подальшому піддати дослідженню найбільш вагомим аспектам діяльності архівів регіону. Досить часто використовувався метод абстрагування і при подальшій роботі – під час осмислення та опрацювання інформації відібраних історичних джерел і літератури з теми дослідження. Формування образу реального об'єкта (системи архівних установ регіону) в його функціонуванні та розвитку здійснювалося на основі конкретних даних – розпоряджень керівництва, а також звітів, переписки, публікацій архівів тощо.

На всіх етапах здійснення дослідження використовувалися методи аналізу та синтезу. У діалектичній взаємозалежності цих методів виявляється дія закону єдності і боротьби протилежностей – щодо взаємозв'язку одиничного і загального. На початку роботи саме аналіз і синтез емпіричного матеріалу забезпечив оптимальне використання інформації історичних джерел, а також наукових доробків вчених. Використання названих методів стало основою класифікації джерел та літератури, що були використані при написанні роботи. При продовженні дослідження історія розвитку архівної галузі регіону розчленовувалася на окремі складові (відповідна політика влади, розпорядження керівництва галузі, певні напрямки роботи архівів тощо) і піддавався докладному аналізу. Означені аспекти, проаналізовані окремо, поєднувалися у цілісність шляхом методу синтезу – з обов'язковим використанням принципу детермінізму.

При здійсненні даного дослідження діалектичне співвідношення загального і одиничного мало місце у застосуванні таких взаємозворотних методів пізнання, як індукція і дедукція. Метод індукції застосовувався, починаючи з огляду

джерельного забезпечення та вивчення теми роботи. Зворотній метод дедукції частіше використовувався при формулюванні висновків. У ході дослідження висвітлення загальних рис кожного періоду стає початком і основою докладного розгляду подій одиничних – стану та діяльності архівів регіону. У контексті дії закону єдності та боротьби протилежностей – щодо взаємозв'язку загального і одиничного – застосовувався метод узагальнення. Пізнання предмету дослідження здійснювалося шляхом сходження від одиничного (емпіричних джерельних даних про стан і роботу архівів) – до загального (створення цілісної картини розвитку архівної галузі регіону в контексті політичного, економічного і культурного життя суспільства). Метод узагальнення використовувався як на початковому (опрацювання, класифікація інформації джерел та літератури), так і на завершальному (формулювання висновків) етапах дослідження. Застосування цього методу здійснювалося на досить широкій методологічній основі – у комплексі з абстрагуванням, аналізом та синтезом. У поєднанні з іншими методами на всіх етапах дослідження застосовувався один із провідних загальнонаукових методів – логічний. Принцип логічної послідовності був основою як структурної побудови роботи, так і викладу матеріалу. Логічне ж узагальнення широко застосовувалося при формулюванні висновків. Епізодично використовувався і метод аналогії. Його застосування мало місце, наприклад, при вивченні періоду фашистської окупації, що представлений обмеженою кількістю документальних джерел. Шляхом аналогії було передбачено рівень оплати працівників та напрямки роботи Сумського міського архіву часів окупації.

Запорукою досягнення якісно нового рівня наукового пізнання є комплексне використання діалектичних, загальнонаукових і конкретних методів, що найбільш відповідають предмету даної науки. Специфіка предмету історичної науки полягає у його часовій віддаленості від дослідника. Тому з конкретно-історичних методів особливо виділяються ті, що безпосередньо пов'язані з історичним часом: синхронний, проблемно-хронологічний, періодизаційний, ретроспективний. Синхронний підхід застосовувався при вивченні діяльності різних архівів регіону на кожному етапі періоду, визначеного хронологічними рамками роботи. Так само синхронно піддавалася дослідженню реорганізація архівної галузі кінця 1930-х рр. – на союзному, республіканському та обласному рівнях. Застосування означеного методу не обмежувалося простою синхронною констатацією фактів. Із метою виявлення загальних та специфічних рис, цей метод використано у комплексі з аналізом, порівнянням, узагальненням. Окреме застосування синхронного методу зумовлює певну статичність розгляду предмету дослідження. Тому, згідно з принципами історизму та детермінізму, використано проблемно-хронологічний метод: діяльність архівів Сумщини, їх роль у житті суспільства розглядається у часовій послідовності, в контексті відповідних історичних умов. Проблемно-хронологічному принципу підпорядкований історіографічний аналіз літератури з теми. У рамках двох основних періодів (радянського, сучасного) наукові роботи об'єднані відповідно до певної проблематики. Комплексне застосування синхронного та проблемно-хронологічного методів дозволило виділити ряд проблемних моментів у функціонуванні архівів регіону (реорганізація, певні напрями роботи, евакуація тощо) та дослідити їх синхронно,

у рамках одного етапу розвитку. Відповідно до методу періодизації здійснена спроба представити розвиток архівної галузі Сумщини як невід'ємну складову історії України 1930 – 1960-х років. Структура дослідження та виклад матеріалу відповідають загально визнаній періодизації історії України ХХ ст.

Періодизаційний та проблемно-хронологічний підходи визначили вибір хронологічних рамок, структурну побудову та виклад матеріалу дисертації.

Специфікою історичного пізнання, що рухається від сучасності до минулого, пояснюється його ретроспективний характер. Використання однойменного методу мало місце при здійсненні дослідження. Він активно застосовувався при вивченні джерельної бази та історичних праць із проблеми, а також із метою осягнути зміст та динаміку процесу розвитку архівної галузі регіону. Щоб уникнути «осучаснення» історії при поясненні минулих подій і процесів, метод історичної ретроспекції використовувався на основі діалектичних підходів об'єктивності, всебічності, детермінізму. Заходи політики влади щодо архівів, розпорядження керівництва галузі, дії архівістів пояснювалися під кутом тогочасних процесів розвитку українського суспільства. З конкретно-історичних методів, що підкреслюють зв'язок минулого з сучасним, використовувався і метод актуалізації отриманих нових історичних знань. Його застосування здійснювалося у комплексі з методами ретроспективним та детермінізму. З точки зору сучасного непростого періоду розвитку держави і суспільства в Україні доводиться необхідність вивчення місця державних архівів у процесі розвитку суспільства; врахування досвіду здобутків та винесення уроків із прорахунків у взаємовідносинах влади і громади наприкінці 30-х – на початку 60-х рр. ХХ ст.

У даному дослідженні було використано порівняльно-історичний підхід, що ґрунтується на широкій методологічній основі – діалектичних принципах історизму, детермінізму та всебічності, загальнонаукових методів аналізу, порівняння, аналогії. Певні аспекти розвитку архівної галузі регіону розглянуто у тісному взаємоз'язку – між собою, а також із конкретними політичними, економічними та культурними процесами в українському суспільстві. Здійснення історичних порівнянь дозволило виявити стійкі, характерні для декількох періодів тенденції, а також і специфічні особливості. На всіх етапах дослідження використовувався також метод описування. Його впровадження здійснювалося як при аналізі окремих аспектів діяльності архівів, так і при узагальненні всього процесу розвитку галузі у контексті історичних умов.

При проведенні дослідження мало місце застосування декількох міждисциплінарних підходів. За допомогою математичного або кількісного методу забезпечувалося більш точне представлення певних тенденцій та аспектів історії архівної галузі у відповідних просторових (Сумщина) і часових (етапи) рамках. Цей метод використовувався у поєднанні з аналізом та порівнянням. При оцінці матеріальної бази архівів на різних історичних етапах використовувалися кількісні показники завантаженості архівосховищ документами. У математичних даних відображені такі аспекти кадрового забезпечення архівів регіону, як плинність кадрів та рівень заробітної плати. Політику окупаційної влади щодо архівів Сумщини у певній мірі розкривають грошові видатки для їх утримання; темпи оперативної розробки документів – кількість осіб у списках-довідниках.

Застосування математичного методу дозволило зробити більш доказовими сформульовані у дослідженні висновки. Епізодично застосовувався і метод соціальної психології. Адже певний психологічний стан як у малих групах, так і в суспільстві в цілому, впливає на процеси історичного розвитку. В роботі показано негативне значення атмосфери заляканості та взаємної підозрливості, що була створена в колективах архівних установ за сталінізму. Також зверталася увага на вплив загальносуспільних настроїв післявоєнних років на діяльність архівів. Соціально-психологічний підхід використовувався і при обґрунтуванні чинників, що спонукали людей йти на роботу до архівів за часів окупації.

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, зазначаємо, що проблема діяльності архівів Сумщини, їх ролі в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. в історичній науці майже не досліджена. Вагомий внесок у вивчення історії архівної галузі в масштабах СРСР та УРСР здійснили науковці радянської доби. Спроба ж висвітлення основних етапів діяльності архівних установ Сумського регіону за радянських часів була здійснена лише в одній статті. Попри беззаперечну цінність цієї публікації, відмічаємо застарілі методологічні підходи при поданні фактів; відсутність аналізу впливу історичних умов на роботу архівів, а також взаємозв'язку «архіви – життя суспільства».

При розкритті загальних тенденцій розвитку архівної галузі Сумщини важливими є індивідуальні та колективні дослідження історії вітчизняної архівної справи, здійснені в роки незалежності України. Ці роботи відзначаються застосуванням новітньої наукової методології, використанням широкого кола джерел, вивченням впливу історичних умов на діяльність архівів. Водночас розвиток архівної галузі Сумського регіону подається сучасними істориками у формі загального стислого огляду, окремо висвітлюються лише її певні аспекти.

Проблема, що порушена у дисертації, представлена достатньо чисельним та інформативним комплексом історичних джерел. Опрацювання та використання документальних матеріалів п'яти українських та одного російського архівів стало основою всебічного дослідження діяльності архівів регіону в контексті політичних, економічних та культурних процесів розвитку українського суспільства кінця 1930-х – початку 1960-х років. Важливим джерелом вивчення загальних історичних умов, а також роботи архівів на суспільно-духовному напрямку є опубліковані документи і матеріали: постанови та рішення партійно-державного керівництва країни, статті періодичної преси, збірники документів і матеріалів, видані архівістами Сумського регіону.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні методи діалектики: історизму, всебічності, об'єктивності, детермінізму, суперечливості. З метою досягнення високого рівня об'єктивності і наукової новизни при вирішенні поставлених завдань комплексно застосовувалися також загальнонаукові методи (історичного пошуку, порівняння, абстрагування, аналізу і синтезу, системний, індукції та дедукції), а також конкретно-історичні (синхронний, проблемно-хронологічний, періодизаційний, ретроспективний, актуалізацій, порівняльно-історичний, описування) та міждисциплінарні (математичний, соціально-психологічний) підходи.

Отже, історіографічний аналіз наукової літератури підтверджує потребу у дослідженні проблеми, що порушена у дисертації. Достатньо широке джерельне забезпечення, а також застосування сучасної наукової методології дозволяє всебічно охарактеризувати стан та роботу архівів Сумщини, їх місце і роль у політичному, економічному та культурному житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

РОЗДІЛ 2 РЕОРГАНІЗАЦІЯ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІВІВ РЕГІОНУ У ПЕРЕДВОЄННІ РОКИ

2.1. Політичний режим передвоєнних років як визначальний чинник реорганізації та функціонування архівної галузі

1920 – 1930-ті роки в історії Радянської України є роками неоднозначними і вражаючими – за масштабністю і, водночас, – трагічністю змін, що відбувалися. Відсталі аграрна країна перетворюється на індустріальну – з достатньо потужним на той час військово-промисловим комплексом. Значними були і здобутки у культурній сфері – ліквідація масової неписьменності, розвиток середньої, спеціальної та вищої освіти, досягнення різних галузей науки, певне піднесення в літературі та мистецтві. Ці процеси супроводжувалися безпрецедентними соціальними змінами, що були зумовлені як розвитком економіки, так і можливістю масового доступу до освіти і розумової праці людей робітничого та селянського походження. Але позитив означених перетворень затьмарюється політикою влади – також безпрецедентною – за масштабами тотального підпорядкування усіх сфер життєдіяльності суспільства, порушення законів економічного розвитку, нехтування правами і свободами громадян. Однопартійна диктатура, командна економіка, надзвичайно високий ступінь централізації управління, масові репресії, гнітюча атмосфера страху, підозрливості та постійного пошуку ворогів стають характерними рисами життя Радянської України у 1930-ті роки. Всеохоплюючий характер режиму зумовлював визначальний вплив цих факторів на діяльність усіх організацій та установ, у тому складі і архівів.

У 1938 – 1941 роках була здійснена реорганізація системи архівних установ на центральному і регіональному рівнях. Постанови Президій Верховних Рад – СРСР від 16 квітня та УРСР від 10 грудня 1938 р. – говорять про передачу Центральних архівних управлінь СРСР та УРСР у відання НКВС [75, арк. 2–3; 188, арк. 6]. Згодом ЦАУ СРСР було перетворено на ГАУ НКВС СРСР [466, с. 353]. Грудневі 1938 року накази ГАУ СРСР та ЦАУ УРСР, надіслані на місця, вимагають підготовки даних, потрібних для реорганізації [35, арк. 2]. 5 січня 1939 р. ЦАУ УРСР видає розпорядження про термінову звітність обласних архівних управлінь та архівів. Керівник Чернігівського архіуправління Є. Ананьєв 9 січня того ж року надсилає відповідні вказівки до підпорядкованих йому на той час архівів Сумщини – Роменського, Конотопського і Глухівського [188, арк. 6, 9–10]. У цьому ж місяці він надсилає до ЦАУ УРСР анкети, автобіографії, ділові

та політичні характеристики працівників цих архівів [35, арк. 9].

Порядок та строки прийому архівних установ до системи НКВС, склад і повноваження відповідних комісій у 1939 році визначають накази наркоматів внутрішніх справ – СРСР від 17 січня та УРСР від 11 лютого [75, арк. 1 зв., 7]. На території сучасної Сумської області на початок цього року функціонувало чотири історичні архіви, що підпорядковувалися Харківському (Сумський) та Чернігівському (Роменський, Конотопський, Глухівський) облархуправлінням [31, арк. 5; 42, арк. 19–20]. Республіканське ЦАУ 15 лютого 1939 р. повідомляє керівників облархуправлінь, що підпорядковані їм архівні установи будуть приймати комісії (з представників УНКВС, облвиконкому, райвиконкомів, облархуправління, завідуючих архівами та ін.) [188, арк. 43]. Для регламентації роботи цих комісій була видана «Інструкція щодо прийому місцевих органів Центрального Архівного Управління», в якій підкреслювалася необхідність проведення всебічного обстеження архівних органів, їх адміністративної, фінансової, господарської діяльності [75, арк. 3]. Після завершення акту прийому обласні історичні архіви підпорядковувалися начальникам УНКВС областей; міські і районні – начальникам міських і районних відділів НКВС. Обласні архівні управління перетворювалися в архівні відділи УНКВС областей [476, с. 126].

Зміни у підпорядкуванні архівної системи хронологічно співпадають із адміністративно-територіальними змінами в УРСР та Сумському регіоні. 10 січня 1939 р. Указом Президії ВР СРСР була створена Сумська область, до якої увійшли 12 районів Харківської, 17 – Чернігівської та два – Полтавської областей [383, с. 100]. Першим головою облвиконкому став Й. Горлов. На 1 травня 1940 р. у новоствореній області нараховувалося 10 міст, 6 селищ міського типу, більше 4,5 тис. сіл [493, с. 7]. Промисловий потенціал був представлений машинобудівною, хімічною, цукровою, спиртовою, текстильною та ін. галузями. Сільськогосподарські підприємства були традиційні: колгоспи, радгоспи, МТС. З установ культурно-освітньої сфери працювало 1 209 шкіл, 34 технікуми та училища, 5 вищих навчальних закладів [341, арк. 4–6; 431, с. 55].

Акт створення області зумовив зміни в організації архівної сфери регіону. Згідно з постановою оргкомітету Президії ВР УРСР у Сумській області (25 січня 1939 р.) було створено обласне архівне управління (на чолі – М. Горбатенко) [391, с. 402; 188, арк. 30]. Наказом НКВС УРСР від 13 травня 1939 р. (у відповідності до наказу НКВС СРСР від 23 квітня того ж року) визначається штат обласних архіввідділів, зокрема у Сумській області – чотири співробітники [2, арк. 36, 52]. Конотопський, Глухівський, Роменський архіви були передані у підпорядкування Сумського облархуправління [188, арк. 47, 30]. Новий статус отримує Сумський істархів – 31 травня 1939 р. обласний оргкомітет Президії ВР УРСР постановляє реорганізувати його «в Сумський обласний Історичний архів» [309, арк. 93].

Включення архівної системи до структури органів внутрішніх справ зумовило суттєве зміщення керівних основ галузі [508, с. 36]. Діяльність архівів стала визначатися, в першу чергу, наказами та інструкціями НКВС. «Положення», що затверджувалися наказами останнього та постановами уряду, закріплювали акт зміни підпорядкування та різні аспекти подальшого розвитку галузі, пов'язані з ним. Першим у цьому ряду було «Положення про Головне архівне управління

НКВС Союзу РСР», введене в дію наказом НКВС СРСР від 2 березня 1940 р. В ньому говориться про входження ГАУ до системи НКВС. У структурі Головного архівного управління з відділів по роботі з документами спочатку йшов секретний, а вже потім – науково-видавничий відділ [3, арк. 3–4 зв.].

Перехід архівної спадщини народів СРСР у повне розпорядження НКВС закріплювало «Положення про Державний архівний фонд Союзу РСР та мережу державних архівів СРСР» (затверджене постановою РНК СРСР від 29 березня 1941 р.). Ним визначався склад ДАФ СРСР, утверджувалася його єдність (без поділу на архівні фонди республік). Величезний масив документів – надбання народів СРСР – передавався НКВС. ГАУ НКВС, його місцеві органи отримували виключне право вирішувати питання політичної, практичної, наукової цінності архівних матеріалів, виділяти ті, що не підлягають збереженню [78, арк. 46–49 зв.]. На перше місце було поставлено політичний, а на останнє – науковий критерій цінності архівних джерел. Ця «дрібничка» відображає ставлення влади до їх призначення – у першу чергу для політики, пропаганди, репресій, потім – для економіки і, в останню чергу, – для науки. Друга частина названого документа визначала мережу держархівів СРСР. Для Сумської області це – Державний архів Сумської області (м. Суми) та його філіали у містах Глухів, Конотоп, Ромни [78, арк. 55 зв.]. На підставі цього «Положення» і циркуляру ГАУ від 1 квітня 1941 р. «Про порядок реорганізації республіканських, крайових і обласних архівів» Сумський обласний історичний архів було перейменовано на Державний архів Сумської області; Глухівський, Роменський, Конотопський істархіви перетворено на його філіали. До мережі держархівів області було також включено три міських і 31 районний архів. Нові мережа та назви архівів повинні були набути юридичної сили з 1 липня 1941 р. [412, с. 15; 394, с. 7].

Нову структуру управління галуззю закріплювало «Положення про Архівний відділ НКВС республіки та УНКВС краю, області» (наказ НКВС СРСР від 7 квітня 1941 р.). Архівні відділи республік і областей увійшли до складу відповідних НКВС та УНКВС [6, арк. 1–1 зв.]. Назва Архівний відділ для республіканського керівництва існувала недовго – наказом НКВС УРСР (6 червня 1941 р.) АВ НКВС УРСР було перетворено в Архівне управління [4, арк. 1; 8, арк. 131]. «Положення про Центральний республіканський, крайовий, обласний державний архів», затверджене наказом НКВС СРСР від 14 травня 1941 р., визначало, що місцеві архіви знаходяться у віданні АВ НКВС – УНКВС. Порядок призначення директорів цих архівів значно посилив централізацію управління галуззю: керівник обласного архіву призначався НКВС СРСР – за представленням НКВС республіки, УНКВС області та через начальника ГАУ [7, арк. 1, 3 зв. – 4].

Основою функціонування будь-яких установ є матеріальна база. Для архівів її якість має особливе значення – як умова тривалого збереження документів. У першій половині 1939 р. спеціальні комісії оцінюють матеріальний стан архівів Сумщини – у зв'язку з переведенням до НКВС. Дані актів і звітів, відомості, складені обласним керівництвом галузі (табл. 1 додатку А), свідчать про наявність значних проблем: в усіх історичних архівах необхідно було провести опалення, а у Роменському, Глухівському та Конотопському – ще й електроосвітлення. Сумський, Роменський і Конотопський архіви потребували додаткових площ

архівосховищ. Гостро стояла проблема і з райархівами – на 1939 р. шість із них навіть не мали приміщень [314, арк. 1; 188, арк. 26, 65; 77, арк. 88 зв., 99; 82, арк. 22 зв.; 76, арк. 1, 4]. НКВС звертає увагу на означені проблеми, але заходи керівників відомства, у більшості, обмежувалися надсиланням вимог на місця. У червневому 1940 р. наказі НКВС УРСР від начальників УНКВС і РВ НКВС вимагалось негайно здійснити заходи щодо забезпечення архівів «... цілком придатними і устаткованими приміщеннями ...» [78, арк. 13]. Теж саме завдання ставить на 1941 р. і республіканський АВ перед облрхвідділами [79, арк. 1]. Постанова уряду УРСР (10 січня 1941 р.) обов'язок забезпечення архівів приміщеннями покладає на виконкоми місцевих рад [5, арк. 2].

Суттєвих заходів для зміцнення матеріальної бази архівів Сумщини у 1940 – першій половині 1941 років здійснено не було: проводилися незначні ремонтні роботи. Опалення облрхвіду і у 1941 р. було незадовільним [82, арк. 22 зв.], проблема завантаженості архівосховищ загострилася (див. табл. 1 додатку А). Попри спеціальний наказ НКВС СРСР [3, арк. 2–2 зв.] та постанову Сумського облвиконкому [310, арк. 35] вирішення проблем матеріального забезпечення районних і міських архівів регіону йшло дуже повільно [81, арк. 80; 84, арк. 19]. Передача архівної системи до НКВС спочатку негативно вплинула на стан цих архівів в цілому в Україні: вони були залишені на бюджеті районних та міських виконкомів, які після реорганізації не відповідали за архіви і скорочували кошти на їх утримання [476, с. 129]. У 1939 р. Харківське архуправління повідомляє ГАУ, що «... у зв'язку з переходом райархівів у ведення РВ НКВС створилося положення, що райархіви ніхто не фінансує ...» [30, арк. 30]. З аналогічною проблемою звертається до керівництва Чернігівське архуправління [40, арк. 67, 69–70]. Ця загальна тенденція стосувалася і Сумщини: три райвиконкоми на 1941 р. кошти на утримання райархівів не передбачили [81, арк. 80]. Кроком до покращення ситуації стала постанова РНК УРСР від 10 січня 1941 р. («Про переведення державних архівів із місцевих бюджетів на республіканський»), але заходи по її виконанню були перервані війною.

Характерною ознакою сталінізму, його основним злочином проти людства є політика масових репресій. У передвоєнне десятиліття в Радянській Україні було сфабриковано понад 100 політичних справ, і тільки у 1937 – 1938 роках заарештовано 265 669 чол. [397, с. 11–12; 486, с. 54; 502, с. 76–77]. Великі гучні процеси, що проходили в столицях, мали наслідком менш гучні, але так само жорстокі – у регіонах. У зв'язку з «викритими» в центрі контрреволюційними організаціями на місцях виявляли тих, хто «належав», «співчував», «підтримував» тощо. На Сумщині, зокрема, у 1930-х роках майже 23 000 чол. стали жертвами політичних репресій [542, с. 50; 401, с. 10–11]. НКВС активно застосовувалися звинувачення у шпигунстві та у причетності до іноземної агентури. З метою збільшення чисельності «виявлення» таких осіб у структурі місцевих органів НКВС з'являються контррозвідувальні відділки, які для отримання будь-якої компрометуючої інформації посилають запити до місцевих архівів. У Сумському міськвідділі УНКВС у Харківській області такий підрозділ було створено на початку 1937 р. [391, с. 157]. У загальному руслі репресій на Сумщині також розгортається «виявлення» диверсантів, шпигунів та агентів іноземних

розвідок [528, с. 345]. А під час слідства «встановлювалася» і шкідницька діяльність арештованих, їх причетність до право-троцькістських організацій тощо. Цілий ряд контрреволюційних та повстанських організацій, що нібито готували повалення радянської влади та відокремлення України від СРСР, було «викрито» в регіоні у 1938 р. Репресувалися мешканці області і за членство в СВУ, при чому деякі з засуджених навіть не знали, що означають ці літери [523, с. 54–55].

Складовою «великого терору» була так звана «кадрова революція». Наприкінці 1936 – на початку 1937 років почалися масові виключення з партії й арешти керівного складу партійних та радянських органів, установ, підприємств. У м. Суми на початку 1937 р. було заарештовано секретаря міського комітету КП(б)У І. Міхеєнка, голову міської ради Клещенко та його заступника І. Чефраса (за звинуваченням у створенні правотроцькістської організації) [397, с. 11; 391, с. 158; 511, с. 96, 246]. У кадровій політиці всіх галузей утверджувалася згубна тенденція пріоритетності політичних критеріїв над професійними. На місце репресованих підбиралися нові кадри – з «правильним» соціальним походженням, відсутністю зв'язків із «ворогами народу», віддані вождеві й готові здійснювати будь-яку політику партії. Специфічні обставини отримання нової посади зумовлювали необхідність «вислужитися», якомога швидше показати цю відданість і готовність, щоб не повторити долю своїх попередників. К. Іщенко, що зайняв місце І. Міхеєнка, був особливо послідовним у викритті «антирадянського елементу», збирав на членів партії брехливі заяви, не гребував плітками й анонімками. Уособленням бруталного насилля та правової вакханалії у 1937 – 1938 роках на Сумщині був О. Кудринський, який із січня 1936 до жовтня 1938 рр. очолював Сумський міськвідділ НКВС [392, с. 158–159; 544, с. 495–496].

Характерний для тоталітаризму, в першу чергу, політичний, а вже потім – професійний – підхід до підбору працівників визначає кадрову політику і в архівній галузі. У 1930-х роках основною тенденцією розвитку останньої були ідеологізація архівної справи та заміна старих кваліфікованих працівників на «нових», «політично грамотних» [469, с. 571]. Політика репресій, атмосфера заляканості та пошуку ворогів, що створювалася в суспільстві, зумовлюють швидке розповсюдження означеної тенденції у регіонах. Ще у 1934 р. ЦАУ УСРР звинувачує Чернігівське архуправління у недостатній боротьбі проти буржуазно-націоналістичних тенденцій і їх носіїв у архівах (у тому складі і на Сумщині). Як зазначає ЦАУ, в одній з тематичних карток Роменського архіву «контрабандно протягується брехливе націоналістичне «твердження» про те, що дрібнобуржуазна, контрреволюційна УКП злилася з КП(б)У ...» [43, арк. 8–9]. Цього ж року було «викрито» і шкідницьке використання документів науковим співробітником Глухівського архіву [37, арк. 3]. У січневій 1936 р. постанові ЦК КП(б)У жорстко вказується на «засміченість установ ЦАУ ворожим елементом» [38, арк. 29]. На її виконання республіканське ЦАУ вимагає від керівників архуправлінь провести «перевірку кадрів архівів Вашої області» [38, арк. 30]. У березні 1937 р. на нараді керівників архуправлінь та директорів центральних істархівів голова ЦАУ УРСР Сенчило закликає «рішуче боротись з ворогами народу» і «переглянути всі кадри» [38, арк. 26]. Чистка кадрів проходить і в архівах Сумщини. У вересні 1937 р. Харківське архуправління

надсилає до Сумського істархіву лист ЦАУ, «присвячений» виявленню ворогів народу в архівних органах. Керівництво галузі, залякане так само (а може й більше), ніж прості працівники, пропонує «... ще і ще раз перевірити і переглянути свої кадри і всі негодні викинути з нашої системи ...» [316, арк. 32–33].

«Політична благонадійність» співробітників архівних установ перевірялася докладно – як тих, кого приймали на роботу, так і вже працюючих. У березні 1937 р., після перевірки Глухівського істархіву органами НКВС, директору було вказано звільнити Н. Зайцева [39, арк. 35]. У липні цього ж року Харківське архуправління надсилає запит до Конотопського істархіву – щодо колишнього співробітника Черепкова. Відповідь надає Чернігівське архуправління, якому підпорядковувався цей архів. Черепкова не рекомендують брати на роботу в архівну систему, оскільки він «... був звільнений ... за зв'язок із ворожим елементом ...» [27, арк. 7–8; 39, арк. 109, 120]. У вересні 1937 р. секретар партійного комітету Сумської міської ради в листі до Харківського архуправління говорить про неможливість перебування на посаді завміськархівом Кучерук: парткомом було встановлено зв'язки цієї особи з ворогами народу, які «... сиділи в керівництві Міськради ...» [27, арк. 18]. І керівник архівної галузі Харківщини (Курляк) відповідає, що «... не заперечує проти зняття з роботи ... Кучерук при наявності компрометуючих матеріалів, що підтверджують її зв'язки з ворогами народу ...» [27, арк. 20]. Але і сам Курляк потрапляє під маховик репресивної машини – у листопаді 1937 р. його було знято з роботи. Виконуючим обов'язки керівника Харківського архуправління став Олійник, а за його відсутності – Педашенко [26, арк. 129–130]. Доповідна записка останнього до Харківського облвиконкому (жовтень 1938 р.) яскраво відображає «розгул» каральних органів у архівних установах області. Вступ до цього документа характерний для тих часів: «Архівна система була сильно засмічена ворожими елементами. Вороги народу для знищення найцінніших історичних документів розсаджували свої кадри на всі відповідальні ділянки архівної системи ...» [29, арк. 4]. У доповідній записці повідомляються прізвища архівістів, які були «викриті» як вороги народу – у тому складі і директора Сумського істархіву Гамберга. Педашенко звинувачує і свого попередника – «.. колишній керівник ... не займався питаннями очистки архівів від ворожих елементів ... Курляк у 1937 р. знятий з роботи, за зв'язок із ворогами народу, за засміченість архівної системи ...» [29, арк. 4].

Репресії не обминули архівістів Чернігівської області. Виконуючий обов'язки керівника Чернігівського архуправління А. Чміль повідомляє у вересні 1937 р. обкому КП(б)У: «... колишній керівник облархуправління шпигун Шмідт, вороги, що працювали в інших установах, багато нашкодили в архівній справі ...» [39, арк. 184]. В країні розповсюджується порочна тенденція перекладання провини за певні проблеми на репресованих попередників. У 1938 р. партійно-радянське керівництво Чернігівщини називає недостатнє матеріальне забезпечення облархіву результатом «шкідницької діяльності ворогів народу» [41, арк. 13]. Керівники ж, що «не розгледіли», ретельно не перевірили працівників отримували спочатку адміністративні покарання, а згодом і самі підпадали під репресії. Директор Глухівського істархіву Одинець після «викриття» вищевказаної

шкідницької діяльності підлеглого, сам потрапив під слідство і був звільнений. Догану за неуважне ставлення до підбору кадрів отримав у вересні 1937 р. і директор Конотопського архіву Ніколаєв [37, арк. 3–3 зв.; 32, арк. 33 зв. – 34]. Був репресований і голова Чернігівського архуправління Шмідт [41, арк. 3–3 зв.].

Тенденція політичного, а не професійного підходу до підбору працівників особливо активно впроваджувалася в роботу архівних установ напередодні та після входження їх до системи НКВС. У 1938 р., за результатами роботи комісії з перевірки архівів і підготовки їх до означеного переведення, керівництву НКВС було названо 66 «непридатних» для подальшої роботи в системі працівників (що фактично робило цих людей кандидатами на арешт). Подібні списки склалися і під час проведення реорганізації у 1939 р. Забезпечити райархіви «перевіреними робітниками» вимагає наказ НКВС СРСР від 9 лютого 1940 р. [3, арк. 2 зв.; 503, с. 5]. У цьому ж році НКВС УРСР неодноразово наказує укомплектувати архівні органи «перевіреними чекістськими кадрами» [4, арк. 10; 3, арк. 5 зв.; 78, арк. 4 зв. – 5]. Місцева влада підтримувала політику центру – у постанові Сумського облвиконкому (листопад 1940 р.) поставлено завдання укомплектувати штати райміськархівів перевіреними працівниками [310, арк. 35].

Репресивна політика визначала не тільки специфіку підбору кадрів у архівах. Використання архівних джерел для збирання компрометуючих даних на громадян розпочалося в Радянській Росії ще у 1918 р., а в масштабах СРСР ця робота розгортається у 1920-х роках [450, с. 13–14]. Необхідність швидкого використання архівних документів у оперативних цілях стало, на нашу думку, вагомою причиною підпорядкування галузі НКВС. Адже поточна робота оперативних органів починалася з обліку «неблагонадійного» елементу і подальшого нагляду за цією категорією населення. Потім отримана інформація «реалізувалася» шляхом порушення справ та слідства [559, с. 13–14]. Саме для здійснення початкового етапу цієї роботи органам внутрішніх справ та держбезпеки і були необхідні архівні документи, щоб знайти дані про діяльність громадян у минулому. У 1920-х – першій половині 1930-х років використання архівних джерел із оперативною метою було несистематичним і, у більшості, в центральних і партійних архівах. А от із другої половини 30-х років ХХ ст. в цю роботу включають і місцеві державні архіви [450, с. 19]. Режим запроваджує цинічну практику, за якою спочатку керівництвом визначалися категорії ймовірних злочинців, а потім під ці категорії оперативниками «підганялися» конкретні особи. До роботи з визначення прізвищ цих людей і залучалися архіви. Наприклад, у наказі НКВС СРСР від 30 липня 1937 р. серед груп, на які було зорієнтовано каральні дії, називалися колишні члени антирадянських партій [559, с. 20]. І саме цю категорію, як побачимо далі, будуть виявляти архівісти.

Передача архівних установ у відання НКВС зосередила їхню увагу на першочерговому виконанні завдань органів внутрішніх справ і держбезпеки. Розробка документів у оперативних цілях ставиться владою на провідне місце. У березні 1939 р. республіканське керівництво галузі вимагає виділити на цю роботу кращих, «перевірених робітників» [30, арк. 18]. ГАУ у вересні 1939 р. відмічає наявність в архівах великої кількості не розроблених матеріалів, що представляють оперативний інтерес. Зазначається, що багато «антирадянських

елементів», на яких в архівах наявні компрометуючі матеріали, ведуть на території СРСР ворожу роботу. Відповідно були названі і завдання архівів – негайно приступити до виявлення секретних матеріалів і картотечного обліку осіб, що проходять по архівних документах. «Підштовхнути» до виконання цих вказівок повинна була загрозлива згадка про те, що саме «... вороги народу, що ... орудували в архівах ... навмисно приховували ці матеріали від органів НКВС, знищували їх та передавали іноземним розвідкам ...» [30, арк. 38].

У 1938 – 1940 роках ГАУ надсилає на місця інструкції: з виявлення та обліку осіб, які проходять по компрометуючих архівних матеріалах; складанню списків-довідників; порядку проведення оперативної розробки. НКВС для розшуку осіб необхідні були «установчі дані»: (ПІБ, рік, місце народження, місце служби, рід занять у минулому, компрометуючі дані) [232, арк. 39]. Сумський архівділ вимагає негайного виконання інструкцій ГАУ, а у 1940 р. надсилає до архівів і перелік «політичних окрасок», які потрібно було ставити на облік у першу чергу (табл. 2 додатку А). У 1940 р. до архівів Сумщини надходять вказівки з додаткового виявлення «контрреволюційних елементів»: працівників поліцейських управлінь царської Росії; членів розвідувальних організацій періоду діяльності Добровольчої армії 1918 – 1919 рр. тощо. На завдання з оперативної розробки впливає і початок Другої світової війни: у жовтні 1940 р. пропонується розробити матеріали німецьких концесійних підприємств, представництв німецьких фірм і німецько-радянських акціонерних товариств, які існували в СРСР до 1935 р. Вимагалось скласти списки-довідники на всіх службовців і, навіть, керівний робочий склад [233, арк. 23, 40, 48].

В останній передвоєнний рік вимоги НКВС щодо прискорення оперативної розробки посилюються. В першу чергу, це стосувалося матеріалів секретних фондів – їх основну масу пропонувалося розробити до кінця 1940-го, а повністю всі – до 1 липня 1941 року [3, арк. 5 зв.; 79, арк. 1 зв.]. 14 грудня 1940 р. НКВС УРСР видає наказ «Про використання архівних документів у оперативно-чекістській роботі», в якому жорсткі звинувачення висувуються і до органів внутрішніх справ (недостатньо реалізовували розроблені архівами матеріали про контрреволюційні елементи), і до архівістів (документи використовувалися у ворожих цілях, передавалися іноземним розвідкам та контрреволюційним елементам в самих архівних органах). У наказі вимагалось широко розгорнути розробку матеріалів на царських провокаторів, жандармів, контррозвідників, шпигунів, членів контрреволюційних партій, а також – преси, протоколів з'їздів, конференцій, зборів 1917 – 1930 років [78, арк. 4–5]. Відповідно більш жорсткими стають і розпорядження АВ НКВС УРСР. Його голова М. Шклярів у листі від 21 грудня 1940 р. вимагає завершити облік секретних фондів; особливу увагу звертати на «політичні окраски», вказані у попередніх розпорядженнях, а також на виявлення контрреволюційної діяльності троцькістів, правих, буржуазних націоналістів тощо. Максимальної ефективності у виконанні цих завдань керівник АВ НКВС УРСР намагається досягти шляхом залякування: попереджає, що начальники архівділів та директори архівів несуть повну відповідальність за якість складених списків [233, арк. 129–130].

На початку 1941 р. архіви Сумщини двічі на місяць надсилали відомості про оперативну розробку – за певною формою (табл. 3 додатку А). Зневажливе ставлення до інших, фахових видів роботи архівістів керівництвом галузі навіть не приховується: «... деякі архіви замість першочергової роботи по обліку контрреволюційного елементу запланували другорядну роботу – складання внутрішніх описів, перескладання заголовків ... Архівно-технічна доробка матеріалів ... не може служити гальмом виявленню контрреволюційного елементу ... Потрібно основну увагу і сили архівів мобілізувати на розробку у встановлені строки архівних документів для оперативно-чекістських цілей ...» (березень 1941 р.) [320, арк. 52]. Обласне галузеве керівництво постійно вимагало виконання поставлених центром оперативних завдань [117, арк. 87].

Обсяги та темпи оперативної розробки в архівах Сумщини напряму залежали від характеру владних розпоряджень. У 1939 – на початку 1940 рр. ця робота йшла повільно [233, арк. 4]. З другої половини 1940-го року – активізується саме під впливом все жорсткіших розпоряджень НКВС та керівництва галузі. Повільні темпи оперативної розробки науковий співробітник Глухівського істархіву Я. Шпаченко пояснює так: «... на початку року ми не врахували важливості цієї роботи ...» [319, арк. 18]. Архівістам дійсно важко було збагнути, що відтепер їхній основний обов'язок – не збереження, впорядкування та використання документів для задоволення практичних і духовних потреб суспільства, а пошук компрометуючих матеріалів на виконання забаганок тоталітарної влади. Для усвідомлення цих нових пріоритетів потрібен був час і жорсткі «підштовхування» влади. І вже на кінець 1940-го року у Глухівському істархіві було розроблено 80 секретних, 5 загальних фондів і взято на облік 1 516 чоловік [320, арк. 85].

Оперативна розробка та оформлення її результатів (для вищих інстанцій) було значною (за обсягом) роботою. У лютому 1941 р. Роменський істархів повідомляє облархвідділ, що запланованого на оперативну розробку часу не вистачає: «...списки доводиться переписувати в 6 екземплярах ... » [235, арк. 27]. Працівників катастрофічно не вистачало – і керівники архівів звертаються до РВ НКВС за допуском до роботи з секретними матеріалами співробітників інших відділів. У Глухівському істархіві в 1940 р. на оперативну розробку відволікався директор, переведено двох архівно-технічних працівників та наукового співробітника Я. Шпаченка. Останній, відповідно, був звільнений від виявлення документів у народногосподарських і наукових цілях [319, арк. 18; 318, арк. 3–3 зв.; 82, арк. 23 зв.]. Роменський істархів у січні 1941 р. також просить дозволу допустити до секретної роботи архівно-технічного працівника [235, арк. 1]. В архівах регіону утверджується згубна тенденція – замість наукової роботи співробітники займалися оперативною розробкою [315, арк. 56].

Під час нового і ще не зрозумілого виду роботи в архівістів виникало багато питань. Директор Роменського архіву звертався до АВ НКВС УРСР із проханням пояснити розподіл «контрреволюційних елементів» по «політичних окрасках»: в архіві не зрозуміли «... в чому саме виражається політично неблагонадійний або той, який виступав проти радянської влади ...» [235, арк. 23]. Разом із поясненнями директору було вказано, що такі запити треба вирішувати у місцевому АВ УНКВС [235, арк. 29]. Це зауваження також було надіслано до

облархвідділу і М. Горбатенко забороняє директорам напряду звертатися до АВ НКВС УРСР [119, арк. 15]. Керівництво турбує більше внутрішньогалузева субординація, а не те, що з причин некомпетентності працівників, до списків-довідників можуть потрапити невинні люди.

У руслі «кадрової революції», «чисток», а також у зв'язку з входженням архівів до системи НКВС значна увага приділялася політичним якостям співробітників. Але керівництво розуміло, що для виконання поставлених завдань архівні працівники повинні мати і певну освіту, і практичні навички роботи з документами. Тому кадрова ситуація архівів Сумщини була ретельно обстежена у 1939 р. В результаті з'ясувалося, що архіви регіону мали проблеми як із кількістю, так і з якістю кадрового забезпечення. Однією з причин були сумнозвісні «чистки», оскільки «політично неблагонадійних» працівників звільняли або заарештовували, а знайти їм кваліфіковану заміну ставало проблемою. У Роменському істархиві у 1938 р. 9 працівників звільнилися за власним бажанням, 5 чол. було звільнено керівництвом, а старший науковий співробітник – заарештований. Нові ж працівники були не знайомі з архівною роботою [40, арк. 26–26 зв.; 188, арк. 25–25 зв.]. Плинність кадрів, відсутність досвіду роботи у співробітників, їх низький освітній рівень були характерні для цього архіву і у 1939 р. У Сумському істархиві у 1938 р. тривалий час були вакантні посади двох наукових та двох архівно-технічних співробітників, а у 1939 р. лише один працівник (науковий співробітник Я. Ратнер) мав вищу (але не архівознавчу) освіту [314, арк. 3, 9], (табл. 4 додатку А). Плинність кадрів залишалася проблемою архівів області у 1939 р. (табл. 5 додатку А) і тому більшість працівників не мала досвіду роботи. Але керівництво галузі у 1939 – 1940 роках більше турбує трудова дисципліна, «оперативність та сувора ретельність» виконання наказів, а також «правильні ділові відносини» між місцевими і центральними структурами [188, арк. 16; 80, арк. 5]. Жорсткі вимоги, що перетворювали працівників у безсловесних виконавців будь-яких наказів «зверху», наприкінці 1930-х років були характерною ознакою життєдіяльності радянської держави і суспільства. Прикладом цього є Указ Президії ВР СРСР від 26 червня 1940 р., що встановлював майже кріпацьку залежність робітників та службовців від підприємств і установ, де вони працювали [384, с. 754–758].

Державне керівництво переймалося організацією вищої заочної освіти для підготовки спеціалістів в усіх галузях. РНК СРСР у серпні 1938 р. приймає спеціальну постанову про вище заочне навчання [367, с. 652–655]. Становлення системи підготовки архівних кадрів проходить в Україні у 1920 – 1930-х роках. Були розроблені різні форми – історико-архівні гуртки (семінари), курси для різних категорій співробітників, архівознавчі відділення у вузах та ін. Основним центром отримання фахової вищої освіти для працівників українських архівів на той час був Московський історико-архівний інститут [469, с. 8, 571–572]. На місця надсилалися і правила прийому до Московських і Ленінградських шкіл архівних робітників при ЦАУ СРСР [33, арк. 81]. РНК УРСР у січні 1941 р. зобов'язала Народний Комісаріат Освіти ввести спеціалізацію з архівної справи однієї групи п'ятого курсу історичного факультету Київського державного університету [192, арк. 24]. З працівників архівів Сумщини у 1939-му році один –

заочно і три – екстерном навчалися у МІАІ [80, арк. 83; 76, арк. 1].

Республіканське керівництво галузі також організовує роботу курсів із підвищення кваліфікації співробітників у Києві. У 1938 – 1940 роках на них направлялися працівники з усіх істархівів Сумщини, а з 1939-го року – і інспектор обласного архівділу [28, арк. 45; 36, арк. 8; 118, арк. 5; 120, арк. 4; 82, арк. 22; 76, арк. 1]. Створювалися матеріальні умови для навчання – стипендія 200 крб. на місяць (зі збереженням основної зарплатні), гуртожиток, оплата проїзду до Києва. У той же час, у зв'язку із входженням галузі до НКВС, процедура направлення працівника навіть на звичайні фахові курси набуває політичного забарвлення: необхідні були автобіографія, політико-ділова характеристика і обов'язкове узгодження з відділом кадрів УНКВС. Остаточне ж затвердження кандидатури санкціонував начальник відповідного РВ НКВС [191, арк. 5–7].

Керівництво галузі організовувало підвищення фахового рівня працівників у самих архівах без відриву від роботи. Щорічно видавалися розпорядження про введення для всіх співробітників обов'язкового «техмінімуму» знань – з методики та техніки архівної справи, з історії архівної справи в СРСР, з історії СРСР. У 1937 – 1938 роках виконанням цих вказівок в архівах Сумщини займалися Харківське і Чернігівське архуправління. Архівно-технічні працівники навчалися в архівах, директори і наукові співробітники приїжджали до архуправлінь на консультації [32, арк. 15 зв. – 16]. У 1939 – першій половині 1941 рр. організацією семінарів із техмінімуму займається вже новостворений Сумський облрархівділ [189, арк. 42, 62; 118, арк. 10]. З другої половини 1938 р. налагоджується регулярне проведення фахових занять у Роменському, Глухівському, Сумському архівах [313, арк. 5; 120, арк. 4; 82, арк. 21]. Але посилення репресій серед архівістів здійснило негативний вплив і на цей процес. Підвищення кваліфікації працівників у Роменському архіві припиняється в 1939 р., оскільки старший науковий співробітник заарештований, а фаховий рівень інших – низький. Тільки у 1940 р. заняття в архіві були відновлені (під керівництвом нового співробітника Г. Лисенка) [188, арк. 85; 191, арк. 1]. Процес підвищення кваліфікації працівників становиться ще одним засобом «політичної обробки» громадян – і архівістів у тому складі. Ще у 1934 р., після обстеження Чернігівського архуправління, ЦАУ УСРР звинувачує «старого буржуазного спеціаліста» П. Федоренка за те, що його навчання молодих кадрів «... скеровано ... в бік буржуазного техніцизму ...», відірвано «... від політичних завдань архівних установ, політичного значення самих архівних документів, як продуктів і знаряддя класової боротьби ...» [43, арк. 7–8]. У другій половині 1930-х рр. і, особливо, після підпорядкування галузі НКВС, політико-ідеологічне спрямування занять із підвищення кваліфікації значно посилюється, у програми курсів впроваджується обов'язкове вивчення історії ВКП(б) [32, арк. 8; 36, арк. 16 зв.].

Проблема освітнього рівня архівістів Сумщини напередодні війни не була вирішена: на 1 липня 1941 р. в облрархіві не було жодного працівника з вищою освітою, а повну середню мали тільки директор і старший науковий співробітник. Аналогічною і, навіть, гіршою була ситуація в філіалах (табл. 6 додатку А) та в архівділі. Начальник останнього М. Горбатенко мав нижчу освіту, а науковий співробітник П. Супрун – середню [81, арк. 86]. Такий стан був характерний і для

інших областей – керівник Чернігівського архуправління Є. Ананьєв мав нижчу освіту [34, арк. 62]. Недостатній освітньо-фаховий рівень негативно відбивався на якості роботи [76, арк. 19]. У райархівах більшість завідуючих були малограмотні, високою була і плінність кадрів: у 1939 р. звільнено 13 і прийнято на роботу також 13 осіб. На 1941 р. цю тенденцію призупинили, а проблема кваліфікації співробітників залишалася невирішеною [84, арк. 19; 315, арк. 43].

Важливою частиною роботи будь-якої установи є оплата праці та матеріальне зацікавлення співробітників. За сталінізму для соціальної сфери суспільного життя були характерні невисокий рівень добробуту населення, орієнтація на низькі та середні потреби, утвердження принципу зрівняльності [410, с. 323]. І заходи з оплати праці в архівних установах, здійснені у передвоєнні роки, не можна оцінити однозначно. З 1 січня 1939 р. РНК УРСР було підвищено ставки директорам, науковим та архівно-технічним працівникам державних архівів [188, арк. 33], (табл. 7 додатку А). Нові ставки заробітної плати встановлюються в архівах Сумщини (табл. 8 додатку А); а також і для начальників облархвідділів (постанова РНК СРСР від 1 липня 1939 р.) [2, арк. 65]. З іншого боку, АВ НКВС УРСР заборонив преміювання співробітників за рішенням керівника архіву [117, арк. 79] – можливості директорів стимулювати кращих працівників були зведені нанівець. Оплата праці в районних і міських архівах не змінилася: їх завідуючі у 1939-му році одержували всього 150 крб. на місяць. Тому освічених працівників на посади заврайміськархівами було дуже важко підібрати [76, арк. 1].

На шляху зміцнення контролю тоталітарного режиму над суспільством необхідною умовою є порушення (як відкрите, так і завуальоване) свободи слова і отримання інформації. Означена риса була характерна для сталінської держави як 1930-х років, так і протягом всього періоду її існування. Провідну роль у цьому процесі відігравали органи цензури. Вже у 1922 р. в Радянській Україні було створено Головне управління у справах друку, яке займалося цензурою та співпрацювало з ДПУ. Перші документи («Положення про Головне управління у справах літератури і видавництва (ГОЛОВЛІТ)», інструкція останнього місцевим органам) свідчать про прагнення влади використовувати цензуру з метою створення моноідеологічного інформаційного простору, проведення офіційної лінії у всіх сферах духовного життя. У 1930-х роках вилучення «ворожих», ідейно «шкідливих» видань стало централізованим – книжки або знищувалися, або потрапляли до спеціальних фондів бібліотек. Для конфіскації книг у 1937 – 1938 роках була притаманна безпосередня залежність кількості вилученої літератури від політичних репресій [410, с. 176–179; 524, с. 242; 489, с. 74–75].

Періодичні хвилі масового вилучення забороненої літератури не обминають і науково-довідкові бібліотеки в архівах, що також було нерозривно пов'язано з проведенням гучних процесів над відомими політиками, вченими, літераторами. Після фізичного знищення або ізолювання від суспільства цих людей влада намагалася знищити їх ідеї – шляхом обмеження доступу громадськості до друкованої спадщини. У серпні 1937 р. ЦАУ УРСР вимагає створити у бібліотеках архівів таємні частини (до яких включати видання, що підлягають вилученню за вказівками Головліту, НКВС). Використання цієї літератури було дозволено особам, допущеним до секретних фондів. І у другій половині 1937 р.

активізується вилучення заборонених книжок із бібліотек Сумського, Роменського, Глухівського, Конотопського історичних архівів та їх передача до секретної частини або міськклітів [231, арк. 13–14; 316, арк. 1–1 зв.].

Тенденція засекречення виявляється в архівній сфері значно глибше, ніж вилучення книжок із бібліотеки. Закритими для суспільства стає як значна частина документів, так і самої архівної роботи. У руслі загального процесу обмеження свободи отримання інформації у 30-х роках ХХ ст. з архівних фондів вилучалися матеріали, що, на думку влади, не повинні були потрапити до соціального обігу. Критерії такого відбору були також зумовлені репресіями. У червні 1937 р. ЦАУ УРСР надсилає до архівів розпорядження брати на облік документи, в яких вказані прізвища ворогів народу, і давати їх у користування як секретні матеріали (за особливим дозволом) [39, арк. 54; 316, арк. 22–23]. Вказівки з вилучення, засекречення документів і книжок, пов'язаних із «ворогами народу», продовжують надходити і у 1938 – 1939 роках [30, арк. 36; 35, арк. 36, 38, арк. 45]. У 1939 р., з підпорядкуванням НКВС, тенденція засекречення посилюється, керівництво вимагає виділити окремо секретні матеріали в архівах [30, арк. 47]. Інструкція ГАУ (грудень 1939 р.) наголошує, що секретні «... матеріали і документи ... вимагають особливих умов зберігання і роботи з ними і тому повинні бути виділені із загального зберігання і роботи у відділі секретних фондів ...» [233, арк. 53]. Був визначений і основний вид їх використання – надання секретних довідок для оперативних органів НКВС. Доступ до цих документів і до картотеки, складеної за ними, був закритий навіть для архівістів (окрім співробітників відділу секретних фондів) [233, арк. 53–55, 57–59; 79, арк. 23; 232, арк. 38].

Посилення тенденції втаємничення інформації архівних джерел призводить до того, що з введення до соціального обігу вилучаються і матеріали загального зберігання. Наприклад, у листопаді 1940 р. ГАУ забороняє інформувати про тільки-но виявлені документи про В. Леніна, керівників ВКП(б) та уряду. Навіть про звичайні джерела загального зберігання директорам архівів було дозволено повідомляти радянську пресу тільки з дозволу АВ УНКВС [117, арк. 30]. За розпорядженнями «зверху» архівісти Сумщини засекречували документи – фонди загального зберігання ретельно перевірялися з метою пошуку матеріалів для фондів секретних. Ця робота була на особливому контролі керівництва – у 1941 р. звіти щодо її результатів надсилалися до АВ УНКВС двічі на місяць. Глухівським істархівом з 16 до 28 лютого цього року було засекречено 38, з 1 до 15 березня – 26, а з 15 квітня до 1 травня – 114 од. зб. [320, арк. 42, 45, 89].

За декілька місяців до початку війни, у 1941 р., активізувалася увага влади до архівних документів як до джерела економічної інформації. Їх використання на так званому «народногосподарському напрямку» було зумовлено посиленням уваги керівництва СРСР та УРСР до збільшення виробництва продукції з місцевої сировини [366, с. 5–14; 360, с. 976–983; 14, арк. 9]. На виконання владних директив керівники областей займалися розвитком місцевої сировинної бази. І для прискорення цієї роботи могли стати корисними саме архівні документи. У березні 1941 р. АВ НКВС УРСР пропонує розпочати виявлення матеріалів про корисні копалини; праць розвідувально-дослідницьких комісій, проектів, мап,

креслень тощо. Деякі результати на цьому напрямку за короткий період передвоєнних місяців були досягнуті: у Глухівському архіві виявлено документи про родовища фосфоритів, облархіві – про торфорозробки, осушення заболочених лугів, будівництво водоймищ, укріплення ярів та ін. Конотопським і Роменським архівами матеріалів практичного значення виявлено не було [83, арк. 13–14, 18].

У передвоєнні роки керівництво галузі приймає ряд документів із науково-технічної обробки архівних матеріалів [466, с. 359–361]. Архівознавчі питання, що в них розкривалися, не є предметом нашого дослідження. Але впорядкування та науково-технічна обробка документів є запорукою їхнього ефективного використання – для задоволення потреб як держави, так і суспільства. Негативний вплив підпорядкування архівів НКВС виявився у примусовому відволіканні працівників на оперативну розробку. Попри означені непрості умови, архівісти Сумщини продовжували виконували свої фахові обов'язки – здійснювали розробку справ та розсипу по фондах, підшивку та систематизацію документів у справах, надання заголовків справам тощо [515, с. 21].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що сталінський тоталітарний режим здійснив негативний вплив на роботу архівів, їх роль у громадському житті. Включення архівної галузі до системи НКВС було спричинено утвердженням жорсткого владного контролю над суспільством та необхідністю постановки ретроспективних джерел на службу репресивної політики. Діяльність архівів була підпорядкована інтересам держави, а не українського суспільства. Загальний принцип повного підкорення місцевого керівництва центру зумовив встановлення жорсткої централізованої структури управління архівами, утвердження беззаперечної пріоритетності наказів НКВС і другорядності розпоряджень галузевого керівництва.

Реорганізація архівної системи хронологічно співпала з адміністративно-територіальними змінами в УРСР та Сумському регіоні, в результаті яких було створено новий обласний осередок архівної галузі – АВ УНКВС у Сумській області. Глухівський, Роменський, Конотопський історичні архіви стали філіалами Державного архіву Сумської області.

Особливо негативний вплив на діяльність архівів регіону та їх роль у житті суспільства мала політика репресій. Намагання влади використати архівні джерела для її забезпечення посилилися після включення галузі до системи НКВС. Оперативна розробка документів була визначена провідним напрямком діяльності архівів. Із метою досягнення максимальної ефективності цієї роботи в колективах архівних установ створювалася атмосфера заляканості та пошуку ворогів. Необхідність перегляду великої кількості документів, подання даних у декількох екземплярах, опанування нових видів роботи займало значну частину робочого часу. Під загрозою репресій керівництво архівів регіону переводило найбільш здібних працівників на оперативну розробку, в результаті чого не виконувалися завдання на інших напрямках. Пошук компрометуючої інформації на невинних людей зробив архівістів вимушеними співучасниками політики репресій. Необхідність здійснення оперативної розробки фактично протиставила діяльність архівів Сумщини інтересам українського суспільства.

Наприкінці 1930-х років потребували вирішення проблеми матеріального забезпечення архівів регіону: необхідність створення нормальних умов праці та збереження документів, розширення площ архівосховищ, надання приміщень районним та міським архівам. Але суттєвих заходів щодо подолання названих проблем здійснено не було. На стан райміськархівів у 1939 – 1940 роках негативно вплинула також неузгодженість підпорядкування (НКВС) та бюджету (районні та міські виконкоми рад).

Кадрову політику в архівах регіону в передвоєнні роки визначали як негативні фактори (жорсткий тоталітарний режим; насадження в архівній системі відносин, характерних для органів внутрішніх справ), так і позитивні (курс влади та керівництва галузі на підвищення освітнього рівня працівників). В архівах регіону було проведено «кадрові чистки», встановлено пріоритетність політичного підходу до підбору працівників, посилено контроль за трудовою дисципліною і дотриманням внутрішньогалузевої субординації. З іншого боку, державою та керівництвом галузі створювалися умови для здобуття співробітниками фахової освіти, підвищення кваліфікації на курсах та заняттях за місцем роботи. Заробітну плату працівників архівних установ регіону (окрім райміськархівів) було збільшено, водночас можливості матеріального стимулювання архівістів – обмежено. В результаті у передвоєнні роки в архівах Сумщини було дещо призупинено плинність кадрів, залучено співробітників до різних форм підвищення кваліфікації. Проблему ж низького освітнього та фахового рівня працівників подолано не було. Найгіршою залишалася ситуація в райміськархівах – збереження в них низького рівня оплати праці унеможливлювало підвищення якості кадрового забезпечення.

Загальна тенденція обмеження свободи слова та вільного доступу до інформації зумовила засекречення роботи архівів і значної частини документів. Вхідження до системи НКВС прискорило оформлення в архівах відділів секретних фондів та їх комплектацію матеріалами. Пріоритетне становище секретних відділів виявлялося у структурі архівних установ усіх рівнів – від ГАУ до місцевих архівів. Така ситуація унеможливлювала вільний доступ науковців і, тим більше, – пересічних громадян до архівних документів, сприяла «міфологізації» офіційної історії та «відірваності» архівів від суспільства.

Відновлення використання документів у народногосподарських цілях було реальною спробою залучити архіви до вирішення суспільних завдань в економічній сфері. Але реалізація цієї позитивної тенденції була перервана війною.

2.2. Діяльність архівів Сумщини на напрямку задоволення духовних потреб українського суспільства

Основною ознакою людської особистості є категорія духовності. Невід'ємною складовою розвитку суспільства є безперервний процес виникнення і задоволення індивідами різноманітних потреб, вагоме місце в якому займає задоволення саме потреб духовних. Проблема духовності людства набуває глобальної ваги на сучасному етапі розвитку світової цивілізації на фоні стрімкого науково-технічного прогресу та поширення масової культури. Тому актуальним вбачається дослідження такого аспекту процесу задоволення духовних потреб суспільства, як діяльність на цьому шляху архівів Сумщини. Звертаємо увагу, що формулювання «задоволення духовних потреб» не використовувалося ні у розпорядженнях влади і керівництва галузі, ні у звітах архівних установ. Для визначення цієї діяльності архівів застосовували терміни «культурно-освітня» та «агітаційно-пропагандистська» робота, при чому перший – поодиноким, а другий – майже повсякчасно.

Запорукою виробництва нових духовних цінностей є і збереження в архівах задокументованої інформації, і її використання. Впровадженням архівних даних у наукових працях вчені забезпечують прогресивний розвиток суспільства. Задоволення ж духовних потреб населення можливе шляхом популяризації архівних джерел у формі доступних широкому загалу книг, статей, експозицій, радіопередач. Неупереджений підхід до вибору тематики цього використання є запорукою розширення світогляду та піднесення культурного рівня значної кількості людей. Але сталінізм визначив інший погляд на означений процес.

Поглинання суспільства державою за тоталітаризму призводить до її проникнення в усі сфери життя, до утвердження беззаперечного пріоритету державницьких цілей та інтересів. У 1930-х роках це стосувалося роботи кожного підприємства, установи та організації в УРСР, у тому складі й архівної сфери. На початку 30-х років ХХ ст. у використанні архівних документів провідним став напрямок пропаганди і агітації; було закріплено і необхідну владі пріоритетну тематику (історія ВКП(б), КП(б)У, Жовтневої революції, громадянської війни, соціалістичного будівництва тощо) [471, с. 99, 89]. Жорсткі адміністративні методи управління утверджувалися в усіх сферах радянської науки. Й. Сталін і його оточення намагалися підпорядкувати своєму диктату й історичну науку, перетворити її в частину «нової ідеології». Своєрідне ставлення вождя до істориків та архівних джерел набуло поширення у партійних і державних структурах: ще у 1931 р. Й. Сталін стверджував, що «паперові документи» не можуть служити справі виявлення історичної істини [409, с. 68, 64].

Дискредитація істориків та архівістів супроводжувалася гоніннями і репресіями, що безпосередньо вплинуло на використання архівних документів. У березні 1937 р. Харківське архуправління надсилає до Сумського істархіву загрозливий лист ЦАУ УРСР від 26 лютого того ж року. В ньому говорилося про викриття диверсійної, шпигунської, терористичної і шкідницької діяльності троцькістів у архівній системі (директорів Одеського та Артемівського архівів, голови АУ та інших). Відповідно вимагалось ліквідувати наслідки шкідницької діяльності ворогів народу, особливу увагу приділити збереженню державної таємності архівних матеріалів та виключенню жодної можливості їх використання

класовим ворогом. Щодо публікаційної та агітаційно-масової роботи підкреслювалося, що текст жодної доповіді не повинен бути опублікований без ознайомлення та дозволу керівника установи [39, арк. 20–22; 316, арк. 16–18].

Вимоги засекречення роботи архівів, навішування ярликів «ворогів народу» за помилки та недоробки посилилися з включенням архівної системи до НКВС. У зв'язку з цією реорганізацією в журналі «Архивное дело» (1939 р.) була опублікована редакційна стаття «За більшовицьку перебудову роботи архівних органів». У ній, на перший погляд, висувалася слушна вимога – ліквідувати недостатнє використання матеріалів на господарському і культурному напрямках. Але особливої гостроти їй надають звинувачення: «Вороги народу, троцькістсько-бухаринські агенти фашизму і всякого роду буржуазно-націоналістичні бандити, які пробралися в архівні органи, навмисно приховували найбільш цінні у науково-практичному відношенні документи ... шкідницьки знищували їх і тим самим позбавляли можливості господарські і наукові установи ... використовувати архівні матеріали. Вороги народу, керувавши деякими архівами, не тільки гальмували використання архівних матеріалів для потреб соціалістичного будівництва, а й відкрито шкодили архівним органам ...» [350, с. 25].

Режим не обмежувався навіть фізичним знищенням науковців, літераторів, митців, він намагався примусити народи СРСР забути свою історію, культуру, духовність. Саме з цією метою у 20 – 30-х рр. ХХ ст. в усіх регіонах Радянської України руйнувалися храми. З православних храмів на Сумщині було знищено Покровську (XVII ст., м. Суми), Юр'ївську (XVIII ст., м. Охтирка) та інші церкви. Ліквідовувалися і єврейські синагоги, католицькі костьоли, німецькі кірхи та молитовні будинки протестантів [409, с. 58; 449, с. 12]. Прискіпливому перегляду піддавалися літературні та наукові надбання дореволюційного періоду, чим активно переймався Головліт: книжки або знищувалися, або потрапляли до спеціальних фондів бібліотек. У 30-х роках ХХ ст. масово вилучалися роботи як репресованих авторів, так і ряду дореволюційних вчених та літераторів. На Україні перестали друкувати М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Максимовича, П. Куліша, а також В. Винниченка, М. Грушевського. Праці цих та інших авторів, опубліковані раніше, вилучалися з бібліотек і передавалися на спеціальне збереження. Означена політика беззаперечно послаблювала інтелектуальну базу і джерела розвитку української культури [410, с. 176–179].

Чистки 1930-х років не обминули і періодичні видання: було закрито ряд журналів і газет («Літопис революції», «Пролетарій», «Друг дітей» та ін.) [409, с. 59–60]. Грубе втручання влади стосувалося і видань архівної галузі, в які архівісти передавали до друку документи та статті. За звинуваченнями у недостатньому розумінні марксистсько-ленінської методології було припинено видання часописів «Радянський архів» та «Архів радянської України». Останні у передвоєнні роки щорічники – «Архівознавчий науково-інформаційний збірник» (1937 р.) та «Архівознавчий збірник» (1938 р.) були видані вже у повній відповідності ідеологічним вимогам [473, с. 6]. У 1939 – першій половині 1941 рр. архівна галузь України залишилася без спеціалізованих періодичних видань.

Визначальну роль марксистсько-ленінської методології у використанні ретроспективних документів закріпив у 1931 р. II Всеукраїнський з'їзд архівних

працівників. Теза «архівні документи – зброя пролетаріату» домінувала у виступах, простежувалася в роботі секцій. Загальна атмосфера з'їзду свідчила про перенесення боротьби з «класовим ворогом» і до архівної справи. Це вплинуло на прийняття важливих документів – «Правил науково-документальної публікації» та «Основних настанов до методології і техніки наукової публікації документів для потреб науково-історичного дослідження» [471, с. 89–90].

Із переведенням архівних установ до системи НКВС спрямування науково-історичного використання документів на обслуговування політики правлячої верхівки посилилося. У червні 1939 р. ГАУ піддає критиці попередню видавничу роботу архівів: відсутність планування, централізації та контролю, самостійність архівів у обранні тематики та ін. Названі недоліки одразу ж пов'язувалися із загрозливими політичними наслідками: публікації «шкідливих» документів, використання архівних матеріалів ворогами народу у антирадянських і підіривних цілях. Керівництво галузі «підживлювало» вже наявну атмосферу пошуку ворогів у колективах архівних установ, обмежувало ініціативу архівістів. Аналогічними були і вказівки щодо видавничої роботи у 1940 р. [121, арк. 9–11 зв.; 79, арк. 1, 5–7]. Основою перебудови видавничої роботи в галузі став перспективний план виявлення і публікації матеріалів за темами: історія ВКП(б), СРСР, Червоної Армії, ювілейні публікації та ін. При визначенні пріоритетних тем «незручні» аспекти соціалістичного будівництва не згадувалися. Не могло бути й мови про оприлюднення документів про голод 1932 – 1933 рр., страйки робітників початку 1920-х рр., демократичний характер діяльності Центральної Ради тощо.

Історичне виявлення документів у архівах Сумщини здійснювалося за вказаною тематикою: «Розгром Денікіна» (1939 р., Глухівський істархів); «Історія громадянської війни»; «Роль комнезамів у боротьбі за зміцнення радянської влади» (1941 р., Сумський обласний та Глухівський історичний архіви) [77, арк. 92; 315, арк. 44, 56]. Пошук документів поза рамками офіційних тем був поодиноким – наприклад, за запитами установ, – «Народна освіта в Сумському районі за 1928 – 1929 рр.» (1939 р., Сумський обласний істархів) [118, арк. 4].

Виявлення архівістами ретроспективних матеріалів тільки тоді має наукове та суспільне значення, якщо пов'язане з видавничою діяльністю, оскільки саме публікація документа може швидко зробити його відомим і доступним. Ознайомлення з опублікованим документом пересічних громадян сприяє підвищенню загального культурного рівня частини суспільства, а науковців – дає поштовх для подальшого розвитку історичних досліджень. Але у передвоєнні роки архівами Сумщини не було видано жодного збірника документів, а кількість окремих документальних публікацій також була обмеженою. Останні, за даними звіту, були здійснені тільки у 1939 р. Глухівським істархівом («Роль комнезамів у громадянську війну»; «Вибори в містах раніше і зараз») [77, арк. 92]. Видання, в якому були вони були надруковані, не вказано. Судячи з назв, можна зробити припущення, що це були звичайні статті з використанням архівних документів.

Використання архівних джерел здійснювалося, у більшості, в статтях місцевої преси Сумщини (газети «За Сталінський урожай», «Компресор», «Більшовицька молодь», «Більшовицька зброя»). Останні дві газети почали видаватися після створення Сумської області [538, с. 43]. У 1939 – першій половині 1941 рр. було

опубліковано 17 статей (табл. 9 додатку А). Їх назви повністю відповідали агітаційно-пропагандистській тематиці, що була визначена владою. Поширеними були публікації до роковин або знаменних дат, декілька статей було підготовлено на тему виборів (у грудні 1939 р. в УРСР пройшли вибори до місцевих рад). І тільки єдина («З минулого Сумщини») за назвою може бути віднесена до історико-пізнавальних.

Відсутність наукових публікацій та нерівномірність розподілення їх кількості серед архівів області пояснюємо особливостями кадрового забезпечення останніх. Більшість статей було підготовлено обласним архівом, що мав відносно кращий освітній рівень працівників. Співробітник цього архіву Я. Ратнер, автор багатьох публікацій 1939 р., єдиний зі штату архівів області мав закінчену вищу освіту [314, арк. 51]. Вибірковий аналіз змісту деяких статей, тексти яких збереглися у фондах ДАСО («До 21-ї роковини Робітничо-Селянської Червоної Армії і Військово-Морського Флоту»; «Жандармерія розганяла робітничі маївки», «Кого обирали колись у місцеві органи влади») [311, арк. 17–18, 33–35 зв.], дає можливість охарактеризувати їх як спроби популяризації документів із яскраво вираженим агітаційним спрямуванням, ніж як дійсно значущі для історичної науки публікації. В усіх названих статтях (незалежно від теми) обов'язково висловлювалося жорстке критичне ставлення до життя у дореволюційний період, наголошувалося на прогресивному значенні Жовтневої революції, надзвичайних успіхах побудови соціалізму, щасливому житті радянських людей. Використання архівних джерел здійснювалося шляхом наведення цитат із документів. З іншого боку, незважаючи на популярний характер видань, у статтях були наявні і повні назви документів, і їх пошукові дані, назва архіву.

Науково-історичне значення має і робота дослідників у читальних залах архівів. Але введення до соціального обігу архівної інформації через публікації дослідників було проблемою у передвоєнні роки. У звітах Глухівського та Роменського архівів про читальну залу не згадується, а Конотопського – говориться про її відсутність [77, арк. 92]. Також у 1930-х роках формуються загальні несприятливі умови для роботи дослідників. Репресії, нагнітання у суспільстві атмосфери пошуку ворогів, що прагнуть використати у своїх ганебних цілях державні таємниці (і з архівних документів у тому числі), впливали на відповідні розпорядження керівництва. Республіканське ЦАУ у 1936 р. вимагає допускати дослідників до роботи в архіві тільки за клопотанням керівника установи, зацікавленої у вивченні історичних матеріалів [38, арк. 30–31], а у 1937 р. – закликає унеможливити використання документів класовим ворогом, встановити ще більш жорсткий контроль за роботою дослідників. Останнім було дозволено видавати матеріали у суворій відповідності до теми, робити копії тільки на ті документи, що увійдуть до публікації (після дозволу керівника архіву). Видавати копії на руки дослідникам було заборонено – архів пересилав їх установі, яка буде здійснювати публікацію. Директорів архівів попереджали про недопущення залишення невикористаних копій у установи або дослідника: якщо якийсь матеріал вирішили в останню мить не публікувати, то його терміново потрібно було повернути в архів. Навіть літературу з бібліотек архівів директори були зобов'язані перевіряти на відповідність темі дослідника [39, арк. 22, 127–128

, 189; 316, арк. 27–29]. Беззаперечним вважалося, що дослідник – це представник певної установи, жодне припущення щодо того, що людина може працювати в архіві як приватна особа, було неможливим. Після включення галузі до системи НКВС вказівки щодо роботи дослідників стають більш жорсткими [30, арк. 47]. В означених умовах працювала читальна зала в Сумському історичному (з 1939 р. – обласному) архіві: у 1938 р. дослідників – 7 чол. [312, арк. 17], у 1939 р. – 4 чол., у 1940 р. – 5 чол. Пріоритетна тематика була характерна і для роботи дослідників, водночас вони дещо поширювали встановлені межі (теми з історії м. Суми, інтелігенції, земельних питань) (табл. 10 додатку А).

Спрямування на агітацію архівними джерелами, що насаджувалося владою наприкінці 1920-х – у 1930-ті роки, яскраво виявляється на культурно-духовному напрямку роботи архівів. На II Всеукраїнському з'їзді архівістів секція агітації і пропаганди архівними матеріалами ухвалила декілька «Правил пропаганди архівними матеріалами ...» – через періодичну пресу, доповіді на масових зборах, радіо, кіно; а також «Правила виставочної роботи архівних установ». Специфіку агітаційного використання документів визначали «Правила пропаганди архівними матеріалами через доповіді на масових зборах та через радіо»: опрацювання літератури і архівних матеріалів за темою, популярна мова доповіді, зрозумілі аудиторії документи. Відповідно до основного завдання – «політичного виховання мас» – вимагалось пояснювати роль документів як «знаряддя класової боротьби». У правилах експозиційної роботи визначалися основні типи документальних виставок: загальні; присвячені революційним ювілеям; з історії фабрик, заводів, колгоспів; в театрах, кіно тощо. Запропонована проблематика виставок була типова – історія ВКП(б), КП(б)У, громадянської війни, соціалістичного будівництва. Експозиційна робота визначалася як важлива форма пропаганди архівних документів та «політичного виховання мас» [471, с. 95–97].

Доповіді по радіо і виставки, підготовлені архівами Сумщини у 1939 – першій половині 1941 рр., повністю відповідали пріоритетній тематиці і були, як і вимагала влада, агітаційно-пропагандистськими (табл. 11 додатку А).

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, можна зробити висновки, що саме сталінський тоталітарний режим став визначальним чинником реорганізації та функціонування архівів Сумщини у передвоєнні роки. Включення архівної галузі до системи НКВС було спричинено, по-перше, утвердженням жорсткого владного контролю над суспільством; по-друге, – необхідністю використання ретроспективних джерел для здійснення політики репресій. Наприкінці 1930-х років було сформовано та утверджено ряд чинників, що негативно вплинули на діяльність архівів. Це – підпорядкування архівної системи інтересам органів внутрішніх справ; встановлення жорсткої централізації відносин між керівництвом галузі та місцевими установами; зростання залежності архівів від санкцій УНКВС та РВ НКВС; політизація діяльності архівних установ; створення в колективах архівів атмосфери заляканості і пошуку ворогів.

Обмеження свободи слова та доступу до інформації зумовило засекречення значної частини архівних джерел. Оперативна розробка документів була визначена провідним напрямком роботи архівів. Пошук компрометуючої інформації на невинних людей зробив архівістів Сумщини вимушеними

співучасниками політики репресій. Необхідність здійснення оперативної розробки протиставила діяльність архівів регіону інтересам українського суспільства.

Розвиток архівної сфери на Сумщині у передвоєнні роки мав і певні здобутки: створення АВ УНКВС у Сумській області; позитивні зрушення у підвищенні кваліфікації співробітників, а також на напрямку виявлення документів для потреб економіки.

Жорсткі умови сталінського тоталітаризму, беззаперечний пріоритет державницьких цілей і інтересів здійснили негативний вплив на діяльність архівів регіону щодо задоволення духовних потреб суспільства і розвитку історичної науки. Розгортання політики репресій, атмосфера підозрілості в колективах архівістів, постійна загроза жорстких санкцій унеможливлювали творчий підхід до роботи на культурно-духовному напрямку. Такі фактори, як засекречення діяльності архівів, посилення цензури, втручання влади у видавництво галузевої періодики та жорсткий контроль за роботою дослідників значно обмежували обсяги використання архівних джерел. Пріоритет оперативної розробки документів послабив кадрове забезпечення історико-наукової діяльності архівів.

Політика нехтування особистісними потребами людей, якщо вони не співпадали з державними, зумовила утвердження однобічного підходу до використання архівних матеріалів на напрямку задоволення духовних потреб суспільства. Культурно-освітній напрямок роботи було повністю замінено на пропагандистський. Використання документів було обмежено жорсткими рамками обов'язкової тематики. Архівісти опинилися між владою, що намагалася поставити архівні джерела на службу політиці, і суспільством, для прогресу якого було необхідно неупереджене представлення архівної інформації. Дослідники, які працювали в архівах регіону, лише частково поширювали встановлені межі історичного виявлення та використання матеріалів.

На видавничий та історико-науковий напрями роботи архівів регіону негативно впливали і фактори, що не залежали від політичних умов: низький освітній рівень кадрів та недостатня організаційна робота обласного архівного відділу. АВ УНКВС у Сумській області не зміг створити умови для творчого зростання здібних працівників, забезпечити можливість публікації їхніх робіт у виданнях наукового рівня. Обласне галузеве керівництво орієнтувалося на кількісні (5 – 7 статей у пресі), а не якісні (1 – 2 наукові статті) показники у звітах.

Результати діяльності архівів області на культурно-духовному напрямку у передвоєнні роки були неоднозначні. Архівісти опублікували значну кількість статей, що були пропагандистські за змістом і мали мінімальне значення як для подальшого розвитку історичних досліджень, так і для суспільного прогресу. Активна експозиційна робота архівів також мала агітаційно-пропагандистське спрямування. З іншого боку, якщо врахувати тогочасний невисокий рівень освіти значної частини населення, то наведення навіть у ідеологічно заангажованих статтях та виставках історичних фактів частково виконувало культурно-просвітницьку функцію.

РОЗДІЛ 3

АРХІВИ СУМЩИНИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

3.1. Вплив подій початкового етапу війни на діяльність архівних установ

22 червня 1941 р. відкрило найтрагічнішу сторінку історії як українського, так і інших народів Радянського Союзу. Війська Німеччини та її союзників, перетнувши західний кордон СРСР, створили на напрямках головних ударів значну перевагу у живій силі та техніці. Цілковита бойова готовність агресора стала фактором вирішального впливу на розвиток подій. Танкові колони ворога, що супроводжувалися мотопіхотою та підтримувалися авіацією, за короткий час завдали непоправних поразок радянським військам [441, с. 87]. Попри героїзм солдат і офіцерів, Червона Армія відступала, залишаючи під владою загарбників мирне населення.

Із початком війни виявилася нагальна потреба саме у мобілізаційних можливостях радянської політичної системи. Держава повинна була у короткі терміни згуртувати суспільство, спрямувати його на виконання оборонних завдань. Партійно-державним керівництвом ініціюються зміни до законів (щодо свободи пересування, обов'язків громадян та ін.), вводяться в дію надзвичайні законодавчі акти. В місцевостях, де оголошувався воєнний стан, організація оборони, забезпечення громадського порядку та держбезпеки здійснювалися військовими органами (Указ Президії ВР СРСР від 22 червня 1941 р.). Місцева влада, установи, підприємства зобов'язувалися сприяти командуванню у використанні сил та засобів даної місцевості для потреб оборони. За невиконання розпоряджень військової влади встановлювалася жорстка відповідальність, поширювався і перелік злочинів, що підлягали розгляду воєнних трибуналів [385, с. 398–399; 510, с. 9]. Указ Президії ВР Ради СРСР від 26 червня 1941 р. «Про режим робочого часу робітників і службовців у воєнний час» скасовував відпустки, дозволяв запровадження обов'язкових надурочних робіт [386, с. 400]. Посилилася централізація управління, вся повнота влади була зосереджена в одному органі – ДКО на чолі з Й. Сталіним. У прифронтових районах організовувалися комітети оборони, які об'єднували під своїм керівництвом всю громадянську та воєнну владу на місцях [364, с. 224; 398, с. 70; 436, с. 26]. Поширювалися права народних комісарів, перебудовували свою діяльність і органи радянської влади. При виконках місцевих рад продовжували працювати відділи промисловості, сільського господарства, зв'язку, фінансів та ін. Але з початком війни вони займалися організацією оборонних робіт та евакуацією [368, с. 40–41; 369, с. 44; 435, с. 27].

В означених умовах опинилася і Сумщина, що з кожним днем відчувала стрімке наближення фронту. За перші два місяці війни з області на фронт пішло близько 207 000 чол.; було організовано народне ополчення, будівництво оборонних рубежів, вивчення військової справи. Підприємства переводилися на виробництво продукції для фронту [538, с. 43]. Наприкінці червня 1941 р., за наказом начальника Сумського гарнізону та постановою облвиконкому, розпочалася організація протиповітряної оборони [119, арк. 26; 446, с. 14].

7 липня 1941 р. М. Горбатенко наказує обласному архіву та філіалам створити групи самозахисту, покрити шаром піску горища у будівлях, тримати у справності протипожежний інвентар. У зв'язку з мобілізацією ускладнилася кадрова ситуація в архівах. АВ повідомляє, що посади директора, завідувача секретним відділом та наукових співробітників підлягають бронюванню. Але не всі скористалися наданим їм правом: на фронт пішли директор Роменського філіалу В. Чижик, виконуючий обов'язки директора А. Охрименко та ін. [119, арк. 26–27; 117, арк. 101; 193, арк. 1–1 зв.]. Водночас, попри складні умови, звичайна робота архівістів на різних напрямках продовжувалася [8, арк. 93–94].

Вже в перші дні війни в УРСР розпочалися арешти так званих «сумнівних» осіб. Людей репресували фактично «про всяк випадок» – у превентивному порядку. Четверта частина громадян, що притягувалися у початковий період війни до відповідальності по лінії органів держбезпеки, була заарештована як підозрілі особи, а третина – як антирадянські елементи [516, с. 34; 559, с. 19]. Посилюються і вимоги НКВС щодо прискорення темпів оперативної розробки. 16 липня 1941 р. АУ НКВС УРСР надсилає вказівки стосовно перебудови роботи архівних установ відповідно до умов воєнного часу, головним в якій визначається першочергова розробка секретних документів. Виявлення контрреволюційних елементів (троцькістів, есерів, меншовиків та ін.) вимагалось закінчити у найкоротші терміни [320, арк. 126–126 зв.]. Пізніше, у 1942 р., НКВС УРСР відмічає, що основним завданням, яке стояло перед архівами у перші місяці війни, було виявлення і взяття на облік контрреволюційного елементу [20, арк. 2].

Архівні працівники не могли не виконати вказівки керівництва – особливо враховуючи режим законності в умовах воєнного часу. Оперативна розробка здійснювалася за рахунок відсторонення інших, більш важливих – з фахової та суспільної точок зору – видів робіт, а також і надурочної праці архівістів. 31 липня 1941 р. Глухівський філіал повідомляє АУ, що оперативна розробка йде форсованими темпами: у липні розроблено 18 фондів, взято на алфавітні картки 301 чол. Активно проводилася ця робота філіалом і у серпні цього ж року. Роменським філіалом до обласного АВ списки-довідники направлялися 4, 16 та 31-го серпня 1941 р. [320, арк. 127; 235, арк. 79, 90, 92], (табл. 1 додатку Б).

В умовах війни пропагандистське використання документів набуло нового спрямування: викриття агресивних устремлінь германського імперіалізму і фашизму, а також правильне подання історії боротьби народів Європи з германською агресією [432, с. 3]. Одразу ж були визначені факти, зручні для використання у таких цілях – події 1918 р. (вступ німецько-австрійських військ на українські землі, їх розташування та діяльність за часів Центральної Ради і гетьманату П. Скоропадського). 16 липня 1941 р. НКВС УРСР вказує виявити матеріали про розгром німецьких окупантів на Україні у 1918 р. та оприлюднити їх у вигляді статей, доповідей по радіо, виставок [320, арк. 126–126 зв.]. Циркуляр ГАУ «Про науково-видавничу роботу архівних органів НКВС у зв'язку з Вітчизняною війною народів СРСР проти фашистської Німеччини» від 7 серпня 1941 р. вимагав «... показати героїчну боротьбу народів СРСР з німецькими варварами, що вже не раз випробували на своїй шкірі непереможну силу російської зброї ...» [537, с. 274]. Попри складні умови перших місяців війни,

Сумський облархів (спільно з краєзнавчим музеєм) у липні 1941 р. підготував виставку «Австро-німецька інтервенція на Україні у 1918 р.» [315, арк. 64]. Глухівським філіалом у тому ж місяці було опубліковано дві статті в газеті «Колективіст Глухівщини»: «Розгул білогвардійщини на Глухівщині» та «Німецька окупація 1918 р. на Глухівщині» [320, арк. 127].

Роботу дослідників в архівах із початком війни було обмежено. ГАУ у серпні 1941 р. вимагав припинити допуск «звичайного кола відвідувачів» до читальних залів. Працювати з документами було дозволено тільки представникам партійних органів, воєнного командування, органів НКВС, судово-слідчих, прокуратури та архівним співробітникам [8, арк. 103]. Але для Сумщини це розпорядження вже не мало значення – її територію в цей час стрімко захоплював ворог.

Особливою сторінкою початкового періоду війни в історії України в цілому та архівної галузі зокрема є процес евакуації. Ворог просувався настільки стрімко, що її проведення потрібно було здійснювати негайно. 24 червня 1941 р. було створено Раду по евакуації [370, с. 212], а на місцях організувалися відповідні республіканські, обласні та міські комісії. За перебазування промислового обладнання та ресурсів сільського господарства, порятунком людей, матеріальних і культурних цінностей відповідали центральні комітети, обкоми і райкоми партії, уряди республік, виконкоми рад. Проведенням евакуації переймалися ДКО, ЦК ВКП(б), РНК СРСР. Її ефективність була запорукою збереження економічної бази країни і оперативної організації випуску продукції для фронту. Головні завдання та першочергові об'єкти евакуації були визначені у постанові ЦК ВКП(б) та РНК СРСР «Про порядок вивезення і розміщення людських контингентів та цінного майна» (27 червня 1941 р.), яка була доповнена інструкцією РНК про порядок відвантаження обладнання заводів і фабрик. Специфічною особливістю радянської евакуації було те, що головним її пріоритетом були не люди, а техніка, обладнання – гуманітарний фактор був підпорядкований матеріальному [529, с. 276; 457, с. 8–11; 496, с. 143; 460, с. 136].

Масштаби проведеної в СРСР евакуації вражають своєю величиною. На Схід країни були переміщені продуктивні сили, рівні за обсягом великої економічно розвиненої держави. Основний тягар цього грандіозного перебазування взяв на себе народ. Цей процес мав численні недоліки, зумовлені об'єктивними факторами – умови війни, брак досвіду, стислі строки [506, с. 55; 549, с. 12, 14]. У той же час на проведення евакуації негативний вплив здійснили і фактори суб'єктивні – відсутність заздалегідь розроблених планів, прорахунки керівництва щодо початку війни і території ведення бойових дій. Особливо трагічні наслідки названі чинники мали при евакуації громадян і культурних (у тому складі архівних) цінностей. Пріоритет при вивезенні надавався матеріальним ресурсам – і тому їх перебазування було максимально ефективним (наскільки це було можливо в умовах того часу). Евакуація ж людей та культурних цінностей проводилася вибірково. У першому випадку – це спеціалісти, необхідні для роботи підприємств; у другому, як йтиметься далі, пріоритети також встановлювалися владою. Першочерговість евакуації підприємств і розгортання їхньої роботи на сході СРСР була зумовлена потребами війни і виправдовувалася метою перемоги. Ця робота у перспективі могла врятувати як людські життя, так і

духовний розвиток суспільства, що не потрапило у рабство. З іншого ж боку, матеріальні ресурси можна відтворити знову, а загибель людей і знищені культурні цінності відновити неможливо.

Війна показала недостатню підготовленість як держави в цілому, так і НКВС, до евакуації архівів. Плани її проведення не були своєчасно і належним чином розроблені. Вивезення культурних цінностей входило до загального плану евакуації, а 5 липня 1941 р. АУ НКВС УРСР встановлює порядок вивезення архівних матеріалів [561, с. 17; 466, с. 384–385; 476, с. 136; 561, с. 46]. Критерії відбору документів, які потрібно було евакуювати, визначали співробітники НКВС. Архіви цікавили НКВС тільки з оперативної точки зору і таке відношення зіграло рокову роль у долі історичних джерел [537, с. 354–355]. Ця загальна тенденція спостерігалася і в процесі відбору до евакуації документів із архівів Сумщини. Вивезенню, за вказівками АУ НКВС, підлягали: картотека та списки-довідники, матеріали секретних фондів, міліції, дореволюційних поліцейських управлінь та інші фонди «... що мають оперативне значення ...» [234, арк. 35, 37].

Наприкінці серпня на території області розгорнулися жорстокі бої. Танкова група Гудеріана направилася на Конотоп – Бахмач до оголеного флангу Південно-Західного фронту. Радянське командування вживало термінових заходів, але 7 вересня 1941 р. німецькі війська захопили міста Глухів і Конотоп [435, с. 40; 431, с. 235, 276]. 10 вересня, після жорстокого бою, ворогом було взято Ромни. Після відходу на рубіж р. Псел, війська Південно-Західного фронту перейшли до оборони, намагаючись прикрити Донбас, Харків, Полтаву і Суми. Але сили були не рівні. 28 вересня гітлерівцям вдалося захопити залізничний вузол Штепівку, а 10 жовтня 1941 р. – м. Суми [431, с. 59–60; 413, с. 34–35].

Із наближенням фронту активізувалася евакуація підприємств та установ. У надзвичайно складних умовах готувалися до вивезення архівні документи. Провести цю роботу багатьом архівам дали можливість оборонні бої на Дніпрі [431, с. 113; 476, с. 137; 540, с. 66]. Підготовка документів до евакуації на Сумщині проводилася у липні – серпні 1941 р.: з облархіву було відібрано 5 213 од. зб., Глухівського філіалу – 1 750 од. зб. Це були, у більшості, секретні матеріали – відповідно до вказівок НКВС [515, с. 21; 412, с. 15]. 10 вересня 1941 р. ці документи були вивезені. Підготовка ж до евакуації у Конотопському і Роменському філіалах виявилася марною – у зв'язку зі стрімким захопленням міст матеріали цих архівів вивезти не встигли [403, с. 13; 394, с. 7; 417, с. 2].

5 липня 1941 р. РНК СРСР видав розпорядження наркомам «розвантажити» архіви і діловодство від матеріалів, що не мають оперативного та науково-історичного значення. Наступного дня НКВС СРСР видає інструкцію «Про порядок розвантаження від матеріалів, які не підлягають зберіганню архівів, народних комісаріатів, установ, організацій і підприємств, які розташовані на території, що оголошена у воєнному стані». Інструкція дозволяє знищувати документи, які «... в оперативно-довідкових цілях не знадобляться ...» [445, с. 41]. АУ НКВС УРСР у розпорядженні від 23 липня 1941 р. повторює її майже дослівно. І факти знищення «непотрібних» документів у архівах України мали місце в 1941 р. [321, арк. 17–17 зв.; 234, арк. 37; 408, с. 12–13].

29 червня 1941 р. РНК СРСР та ЦК ВКП(б) видають директиву до партійних та радянських організацій прифронтових областей. Одне з її положень вимагає знищувати, при відступі Червоної Армії, цінне майно, що не вдалося вивезти [18, арк. 5]. У вказівках секретарям обкомів партії та головам облвиконкомів рад ЦК КП(б)У та РНК УРСР наголошують: «... ЦК буде розцінювати як зраду, якщо на території, що зайнята ворогом, буде залишено ... продовольство і цінне обладнання ...» [19, арк. 38, 40]. Мета цих розпоряджень зрозуміла – запобігти посиленню ворожої армії за рахунок залишених їй ресурсів. Адже мова йдеться про транспорт, паливо, продовольство, обладнання тощо. В той же час саме ця цілком слушна ідея започатковує безглузду і згубну політику знищення архівних документів. Наказ НКВС СРСР від 30 серпня 1941 р. «Щодо охорони державних архівів у воєнний час» визначив першочерговість евакуації матеріалів, що мають оперативне значення. На останньому місці у черзі за порятунком названі «найбільш цінні в науково-історичному відношенні фонди» [562, с. 46]. На крайній же випадок НКВС зазначав: «... якщо немає можливості здійснити евакуацію всіх документальних матеріалів, їх треба знищити ...» [562, с. 47].

Сумщина має свій доказ свідомого знищення владою архівів, які не вдалося евакуювати – це Глухівський філіал обласного архіву. Інформацію про цей акт надає рапорт наукового співробітника Я. Шпаченка до начальника обласного АВ УНКВС, датований 10 вересня 1941 р. В ньому повідомляється, що директор філіалу Костелова, за погодженням із РВ НКВС, евакуювалася з м. Глухів. Сам Я. Шпаченко 27 серпня 1941 р. прибув у м. Суми до облвоєнкомату, але архівділом УНКВС був направлений назад до Глухова – як виконуючий обов'язки директора філіалу. Розгорнути роботу останнього йому, зрозуміло, не вдалося – фронт був вже за 7 км від Глухова. Архівні документи було підготовлено (на випадок відходу радянських військ) до спалювання. При відступі частин Червоної Армії з міста (7 вересня 1941 р.) архів із усіма документами було підпалено спеціальною саперно-підривною бригадою (за наказом начальника РВ НКВС Белогурова). Документи попередньо були облиті бензином. Я. Шпаченко констатує, що загальних фондів архіву спалено 1 067 (близько 300 000 од. зб.), а секретні матеріали були «своєчасно доставлені» до обласного архіву [117, арк. 105–105 зв.]. Ставлення Я. Шпаченка до цього акту оцінити неможливо. Характер рапорту діловий, архівіст наголошує на виконанні ним наказу – чим знімає з себе відповідальність.

Розміщенням, працевлаштуванням, постачанням евакуйованих займалися партійні та радянські органи республік, які приймали цих громадян. Тільки з України було евакуйовано понад 4 млн. чол. Для підготовки житла, постачання, медичного обслуговування при наркоматах та місцевих радах створювалися комісії. У березні 1942 р. ці комісії було перетворено на відділи господарського влаштування евакуйованого населення при виконкомах. Через такі органи підлягали розселенню і евакуйовані співробітники архівних установ. Але стосовно архівістів, а також матеріалів, що були евакуйовані, 8 вересня 1941 р. ГАУ видає спеціальне розпорядження. Галузеве керівництво республік та областей, у які прибували такі матеріали, зобов'язувалося вжити необхідних заходів щодо розміщення та збереження документів, а також допомогти

евакуйованим співробітникам у працевлаштуванні [8, арк. 135–136; 435, с. 219].

АУ НКВС УРСР для роботи в евакуації направляє трьох архівістів Сумщини (М. Горбатенко, П. Супрун, Я. Шпаченко). Вони були 17 вересня 1941 р. командировані до Харкова, а потім – до місця знаходження евакуйованих матеріалів (м. Актюбінськ Казахської РСР). Ці співробітники 28 вересня 1941 р. виїхали до м. Златоуст Челябінської області, а 29-го – прибули на місце відправлення документів в с. Алга (45 км від Актюбінська). АУ НКВС УРСР, що також переїхало у м. Златоуст, було реорганізовано в Управління держархівами НКВС УРСР [323, арк. 16; 475, с. 9; 476, с. 142–143]. 27 вересня 1941 р. архівіст із Сумщини (С. Штельмах) був направлений у м. Павлоград на тимчасову роботу начальника АВ УНКВС у Дніпропетровській області [8, арк. 30].

У с. Алга документи спочатку були розміщені у недобудованому приміщенні Хімкомбінату, що було не придатним для їх зберігання. На прохання архівістів, дирекція підприємства виділила інші кімнати, з електроосвітленням та опаленням. У 1942 р. приміщення для евакогрупи було знову змінено. Площа кімнат, де зберігалися документи, була недостатня, стелажі – відсутні. Багато часу архівісти витрачали на виймання зі штабелів необхідних справ [323, арк. 4, 17; 326, арк. 26].

Робота українських архівів у східних районах СРСР проводилася на підставі наказу «Про охорону державних архівів у воєнний час» та за поточними директивами НКВС [476, с. 142–143]. Склад «евакогрупи» у с. Алга протягом періоду евакуації змінювався (табл. 2 додатку Б). Архівісти Сумщини на початку роботи зіткнулися зі значними фінансовими проблемами, з вирішенням яких керівництво не поспішало. В листі до М. Шклярова у листопаді 1941 р. М. Горбатенко просить вислати 4 526 крб. (зарплатня, оплата проїзду Златоуст – Алга та перевезення матеріалів, витрати на опалення, господарські потреби), оскільки співробітники – у «... надзвичайно критичному становищі ...» [323, арк. 1–2]. Попри подальші листи і телеграми від М. Горбатенка, гроші не були вислані. Наприкінці грудня 1941 р., у проханні вже до союзного керівництва галузі, він підкреслює, що існування співробітників без коштів є неможливим. 29 листопада до с. Алга прибуває командирований УДА Ф. Семенов, якому також не була виплачена зарплатня з 16 вересня 1941 р. І лише 2 січня 1942 р. до с. Алга надійшло 2 000 крб. «для утримання архівів Сумської області» [323, арк. 7, 12, 14, 26]. Поступово регулярність оплати праці архівістів налагоджується, хоча кошти висилаються не в повному обсязі. Фінансування першої половини 1942 р. не покривало канцелярських, поштових витрат – співробітники, яким недоплачували зарплатню, здійснювали їх за власний рахунок. Грошове забезпечення роботи евакогрупи нормалізувалося тільки у 1943 р. [323, арк. 26, 31; 325, арк. 117].

Ставлення керівництва галузі до співробітників також ілюструє випадок із М. Горбатенком. У березні – травні 1942 р. УДА НКВС УРСР погрожував йому адміністративними санкціями за виїзд до родини на 7 днів (у січні 1942 р.). Письмове пояснення архівіста розкриває його життєву трагедію: 6 січня 1942 р. він дізнався про важку хворобу дружини і знаходження її з дітьми у Чапаєвському районі Куйбишевської області. Тільки через два тижні чоловік зміг виїхати до родини, але поїздка виявилася безрезультатною (дружина і діти, як з'ясувалося, були в Чапаєвському районі іншої – Саратовської області). М. Горбатенко був

змушений повернутися до роботи, в той час як 11 лютого його дружина помирає. На підтвердження архівіст надсилає копію свідоцтва про її смерть, пропонує перевірити інформацію в Чапаєвському РВ НКВС Саратовської області [325, арк. 21–21 зв.]. Зрозуміло, що цінність людського життя, і так низька в тоталітарній державі, ще більше нівелювалася в умовах війни. Але організація службового розслідування у подібному випадку свідчить про байдуже ставлення до співробітників незалежно від їхньої посади та заслуг.

До роботи з документами архівні працівники приступили з дня приїзду до с. Алга. У вказівках УДА НКВС УРСР від 26 листопада 1941 р. головним напрямком роботи архівістів визначалася оперативна розробка. Відмічалось, що її потрібно форсувати, оскільки матеріали по контрреволюційному елементу «... можуть бути використані органами НКВС в оперативно-чекістських цілях ... незалежно від того, чи зайнята ... ворогом територія тієї чи іншої області ...» [323, арк. 1, 5, 7; 326, арк. 30]. У 1941 р. евакогрупа більше займалася перевезенням та впорядкуванням документів, а у 1942 р. було проведено оперативну розробку змішаних матеріалів (41 000 аркушів) [323, арк. 18; 326, арк. 26, 28–29]. НКВС спрямовував архівістів на виявлення шпигунів, диверсантів, контрреволюційних елементів, іноземних підданих [20, арк. 5]. У листопаді 1942 р. евакогрупа з Сумщини надіслала до УДА НКВС УРСР список-довідник на 520 чол. (табл. 3 додатку Б). Всього за 1942 р. в оперативних цілях було виявлено 6 414 осіб, в УДА були направлені списки-довідники на 4 070 осіб (табл. 4 додатку Б).

Керівництво було невдоволене роботою алгінської евакогрупи. Начальник УДА у 1942 р. критикував «формальне відношення» архівістів до спецрозробки, вимагав «... мобілізувати співробітників на якнайшвидше завершення розробки матеріалів в оперативно-чекістських цілях органів НКВС ...» [325, арк. 4, 22–23 зв.]. Нарада начальників груп евакуйованих держархівів (грудень 1942 р.) вимагала спрямувати всі зусилля на впорядкування і спецрозробку документів, форсувати виявлення німецьких та інших шпигунів та осіб, які підозрюються у шпигунстві. У березні 1943 р. архівісти Сумщини надіслали до УДА списки-довідники на 1 601 чол., у червні – на 36 чол. Окремо розроблялися і документи Сталінської області, які були вивезені до с. Алга (табл. 5 додатку Б).

У звітах евакогрупи архівістів Сумщини говориться про систематизацію матеріалів, оформлення одиниць зберігання, значний об'єм оперативної розробки документів. Дані про інші види використання останніх – з науково-видавничою, або хоча б з пропагандистською метою, – відсутні [323, арк. 17; 326, арк. 26–28]. Недостатня робота на цих напрямках була характерна не тільки для працівників Сумської області: УДА НКВС УРСР (грудень 1942 р.) відмічав слабкість науково-дослідницької, видавничої та агітаційно-масової роботи архівістів у евакуації. У резолюції грудневої 1942 р. наради начальників груп евакуйованих держархівів УРСР говориться про необхідність публікувати документи та статті « ... про боротьбу українського народу з німецькими загарбниками у минулому і сучасному ...» [325, арк. 88–89]. У плані алгінської евакогрупи на 1943 р. було передбачено виявлення документів, публікації та організація виставки на тему «Німецька окупація України у 1918 р.» [324, арк. 20 зв.; 326, арк. 57–57 зв.].

Робота архівістів Сумщини в евакуації завершилася в 1943 р. У серпні цього року М. Горбатенко в листі до УДА НКВС УРСР констатує, що оперативна розробка та архівно-технічна обробка матеріалів повністю здійснена і просить дозволу на виїзд (відповідно виклику НКВС УРСР) [325, арк. 149].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що початок Великої Вітчизняної війни перервав процес розвитку архівної галузі і став першопричиною значних втрат матеріальної та документальної бази архівів Сумщини. Згубні наслідки для долі ретроспективної спадщини мали наступні фактори: 1) невідповідність влади до евакуації; 2) ставлення до архівних джерел як до засобу обслуговування державної, в першу чергу, репресивної політики. У розпорядженнях НКВС та керівництва галузі, що стосувалися евакуації та розвантаження архівів, був наявний пріоритет справ секретних фондів, необхідних для проведення репресій. Із Сумського облархіву та Глухівського філіалу секретні матеріали були евакуйовані, з Роменського та Конотопського філіалів навіть таку групу джерел вивезти не встигли. Причиною загибелі загальних фондів Глухівського філіалу були вказівки знищувати матеріальні ресурси при відступі Червоної Армії. Свідоме спалення цінних історичних документів цього архіву, в той час як матеріали, необхідні для репресій, були евакуйовані, – ці дії влади в цілому та НКВС зокрема оцінюємо як злочин щодо майбутнього духовного розвитку суспільства та історичної науки. Отже, державні заходи по порятунку документальної бази архівів Сумської області на початковому етапі війни виявилися неефективними.

Специфіка умов законності воєнного часу посилила жорсткі риси сталінізму. Війна спричинила загострення проблем кадрового забезпечення, збереження матеріальної та документальної бази архівів регіону. У надзвичайно складних умовах працівники архівів області рятували документи та приміщення під час бомбардувань, а також форсували – на вимоги НКВС – оперативну розробку.

Роботу архівістів Сумщини в евакуації визначали наступні фактори: 1) створення керівництвом Актюбінської області необхідних умов для розташування і збереження документів; 2) розпорядження УДА НКВС УРСР щодо прискорення темпів оперативної розробки. До кінця 1941 р. співробітники евакогрупи у с. Алга потерпають від повної відсутності коштів на проживання і продовження роботи, при чому керівництво галузі вирішує ці проблеми дуже повільно. Результатами роботи архівістів регіону в евакуації була повна оперативна розробка та архівно-технічна обробка секретних матеріалів. Позитивне, фахове значення мав, на нашу думку, тільки останній вид робіт.

На початку війни історико-наукова робота не здійснювалася з причини першочерговості заходів по оперативній розробці, збереженню документів та їх підготовки до евакуації. Можливості творчого підходу до використання архівних джерел у публікаціях та виставках були обмежені не тільки рамками пріоритетних тем, а й необхідністю пошуку документальних «ілюстрацій» до владних вказівок. Пропагандистський напрямок використання документів спрямовувався на «правильне» висвітлення боротьби з германською агресією, для чого були використані і факти з історії України. Але, з іншого боку, перемога над ворогом була спільною кінцевою метою як держави, так і суспільства, – і це в деякій мірі

виправдовувало пропагандистську орієнтацію означеної діяльності архівів.

3.2. Стан архівів в умовах німецько-фашистської окупації

Сумська область була повністю захоплена ворогом у жовтні 1941 р., а у вересні 1943 р. був звільнений її останній населений пункт [446, с. 51; 452, с. 12]. Роки окупації були особливим періодом Великої Вітчизняної війни, тяжкість якого винесло на своїх плечах цивільне населення. Кардинальні зміни відбуваються у всіх сферах життя суспільства. Більшість людей, які опинилися на захопленій ворогом території, просто намагалися вижити. Протистояти окупантам, ризикуючи власним життям, мали мужність тільки найбільш міцні духом. Здається, що в таких умовах доля архівних документів не має суттєвого значення. Але у боротьбі з ворогом – на фронтах і в тилу – переслідувалася мета вільного життя наступних поколінь. Збереження ж історичної спадщини поколінь попередніх є запорукою подальшого прогресивного розвитку суспільства.

Основна частина окупованих українських земель була включена до рейхскомісаріату «Україна», що ділився на шість генеральних округів. Плани загарбників створити сьомий округ «Чернігів» (території Сумської, Чернігівської, частини Гомельської та Орловської областей) не було реалізовано [458, с. 767]. Сумська область була включена до військової зони, що перебувала під владою військового командування і ділилася на підзони – бойових дій, прифронтова, тилова. Певний час Сумщина входила до прифронткової зони. Вся повнота влади в цій зоні належала військовому коменданту, який спирався на польові комендатури. В містах Суми, Охтирка, Конотоп, Ромни та інших діяли гарнізонні комендатури, підпорядковані польовим комендантам. Із літа 1942 р. Сумщина була включена до тилової частини військової зони і на її територію поширилася влада командуючого військами оперативного тилового району групи армій «Південь» [446, с. 54–56; 427, с. 48]. У військовій зоні діяв окупаційний апарат, складовою якого були допоміжні органи (міські, районні, сільські управи). Без їх створення та співпраці частини населення з німецькими інстанціями проведення окупаційної політики було б неможливим [560, с. 11, 12, 14]. У межах району цивільну владу здійснювали районні управи, містами керували магістрати або міські управи. На кінець 1941 р. на території області було два магістрати – Роменський і Кролевецький, сім міських (Сумська, Охтирська, Лебединська, Конотопська, Буринська, Шосткінська, Тростянецька), 15 районних і 97 сільських управ. Структура управ відповідала потребам життя і нацистської політики (відділи – фінансовий, обліку праці, просвіти і пропаганди та ін.). Протягом окупації відділи реорганізовувалися, змінювалася їхня кількість та назви. Голови управ, бургомістри, старости відповідали за господарство, «спокій і безпеку»; займалися заготівлею продуктів і сировини для рейху. Бургомістри також сліdkували за надходженням податків, організували вербування робочої сили для Німеччини тощо [446, с. 57–58; 483, с. 207, 209–211; 490, с. 194].

Нова влада намагалися створити враження відродження культурного життя. На Сумщині відновлювалася робота музеїв, бібліотек, театрів; друк газет (

«Сумський вісник» (Суми), «Відродження» (Ромни), «Визволення» (Конотоп)). Газети розглядалися окупантами як важливий засіб «ідеологічної обробки» населення. Залишити останнє без інформації нацистське керівництво вважало політично не вигідним. Напередодні війни у німецькому Міністерстві східних окупованих територій було створено відділ пропаганди, який займався вивченням культури українського і російського народів, контролював розповсюдження на окупованій території періодичних видань, надавав допомогу вермахту у пропаганді [24, арк. 12]. Саме цим відділом постійно друкувалися листівки і відправлялися на Схід [25, арк. 12]. Місцева преса за нової влади переслідувала такі основні завдання: пропаганда (нацистська, антибільшовицька, антирадянська) і дезінформація (щодо причин війни, становища на фронтах, життя оstarбайтерів тощо). Газети Сумщини були переповнені статтями про репресії за сталінізму, знущання НКВС над арештованими [348, 350, 371, 376]. Уявлення «національного відродження» намагалися створити публікаціями з історії краю, про письменників та поетів. При чому зневажливе ставлення радянської влади до української культури підкреслювалося обов'язково [349, 373, 374, 377]. В газетах людям роз'яснювалася окупаційна політика, друкувалися оголошення і розпорядження командування та міської управи. Дезінформація була спрямована на ту частину населення, яка вагалася щодо підтримки нового режиму. І в кожному населеному пункті знаходилися люди, що під впливом пропагандистської політики йшли на службу до окупаційної влади [514, с. 4–6, 21–23; 513, с. 251; 518, с. 51–56].

У руслі налагодження функціонування державних установ на захоплених українських землях поновлювалася і робота архівів. Окупанти переслідували мету збереження архівного майна та використання його в адміністративних, політичних, господарських цілях рейху. Планувалося згодом перевести архіви в управління рейхскомісаріату (обласні та історичні – як окремі установи, а районні та міські – об'єднати з більшими архівами). В рейхскомісаріаті «Україна» наприкінці 1942 р. для керівництва архівною справою було створено Крайове управління архівами, бібліотеками та музеями. Архіви в зоні військового підпорядкування передбачалося передати у його відання, але ця передача так і не відбулася. Тому основний нагляд за архівами в цій зоні, а, значить, і на Сумщині, здійснювався установами місцевого самоврядування [551, с. 51–53; 103–104]. У підпорядкування відділів просвіти і пропаганди міських управ потрапляють Сумський обласний архів та його Роменський і Конотопський філіали.

Налагодження роботи необхідних новій владі установ, сільськогосподарських та промислових підприємств було неможливим без робочої сили з місцевого населення. Важливою складовою діяльності окупантів була політика примусової праці. При комендатурах поліції утворювалися управління робочої сили, які керували біржами праці. Всі громадяни віком від 18 до 50 років були зобов'язані зареєструватися і щодня відмічатися в конторі до отримання постійної роботи. Але використовувався не тільки примус – одним із завдань німецької влади було привернення на свій бік частини населення [467, с. 196–197; 478, с. 113]. З цією метою застосовувалася і антирадянська пропаганда, і обіцянки прихильності до осіб, які постраждали від сталінізму. Подібна неоднозначність у діях окупантів виявлялася у ставленні як до робітників та селян, так і до службовців.

Більшість городян не мала продовольчих запасів, основою їх матеріального забезпечення до окупації була заробітна плата. Тому, окрім примусу з боку загарбників, влаштування мешканців міст на роботу зумовлював інший вагомий чинник: необхідність забезпечити своїй сім'ї умови елементарного виживання. Названі фактори впливали і на рішення людей йти на роботу до архівів в окупованих Сумах, Ромнах, Конотопі. В той же час звертаємо увагу на характерну рису вступних заяв та автобіографій працівників. У них повідомлялося про засуджених родичів, безпартійність, утиски від радянської влади. Бажаючі працювати у Роменському архіві згадують: засудженого батька (П. Святелик); був «знятий з роботи як ворожий елемент» (Ф. Овдієнко); антирадянські переконання (О. Дорошенко). Вступні заяви Конотопського архіву аналогічні [327, арк. 11, 38, 41; 339, арк. 2–4]. Люди показово висловлювали невдоволення радянською владою, щоб отримати роботу, адже виживати було необхідно. Але для тих, хто дійсно зазнав переслідувань від сталінізму, матеріальний фактор доповнювався і відсутністю ідеологічних сумнівів. Тим більше, що робота в архіві була «нейтральною» – не потребувала здійснення каральних акцій проти своїх.

Нова влада намагалася залучити архіви до антирадянської пропаганди, яка починалася з викорінення комуністичних ідей. Література суспільно-політичного змісту (твори В. Леніна, Й. Сталіна, К. Маркса, підручники з історії СРСР тощо) була заборонена і вилучалася з бібліотек культурно-освітніх закладів [514, с. 21]. І саме архіви роблять її сховищем: у 1942 р. Конотопський архів прийняв 3 059 книжок (Історія СРСР та ВКП(б), Конституція СРСР, твори класиків марксизму-ленінізму, Й. Сталіна та ін.) від місцевого технікуму і 35 ящиків радянської літератури від фельдшерської школи [339, арк. 22; 338, арк. 9]. Документи архівів та фонди їхніх бібліотек нацисти планували використовувати у цілях пропаганди. У наказі від 1 березня 1942 р. про функції оперативного штабу рейхсміністра окупованих областей вказувалося на необхідність перевірки бібліотек і архівів та конфіскації їхніх матеріалів для виконання ідеологічних завдань націонал-соціалістської партії [475, с. 11]. Архіви Сумщини видавали літературу, потрібну новій владі у пропагандистських цілях. У червні 1942 р. з Конотопського архіву було взято літературу мистецького змісту для відділу пропаганди Конотопської управи, у квітні 1943 р. той же відділ бере на використання книжки (71 шт.) на німецькій, французькій та англійській мовах [339, арк. 28, 47; 340, арк. 9].

Обласний архів за часів окупації існував під назвою Сумського міського архіву відділу просвіти і пропаганди міської управи. Дані про його стан і роботу майже відсутні. Роменський архів до кінця 1941 р. був відділом Краєзнавчого музею і перевезений до приміщення останнього (архівні фонди були змішані, документи розсипані і звалені разом із музейними речами). З 1 січня 1942 р. архів було виділено в окрему установу при Роменській міській управі. Архіву надали приміщення по вул. Микольській, буд. 6 – напівзруйнований будинок, де не було дверей, вікон, пічок [330, арк. 2–3]. Але окупаційна влада дбала про матеріальне забезпечення тих установ, у роботі яких була зацікавлена. Це стосувалося і архівів, документи яких планувалося використовувати. З I кварталу 1942 р. виділяються кошти на ремонт Роменського архіву: виготовлення дверей, віконних рам,

засклення вікон тощо. Завідуючий архівом П. Салій подає заявки щодо подальшого ремонту до міської управи. Кошти на ремонт цього архіву виділялися у 1942 – на початку 1943 років [331, арк. 23, 26; 330, арк. 5], (табл. 1 додатку В).

Конотопський архів розпочав свою роботу з кінця вересня 1941 р. – у тому ж приміщенні, що й до окупації. У травні 1942 р. його директор звертається до старшини району з проханням надати розпорядження щодо ремонту, оскільки при вибуху міни і пожежі було порушено дах, протікає стеля і псується документи. Наступного місяця Конотопська міська управа надає розпорядження Рембудконторі провести ремонт даху в приміщенні архіву.

Окупаційною владою виділялися кошти і на інші потреби архівів. У відомостях видатків по утриманню Роменського архіву вказуються різні статті витрат (див. табл. 1 додатку В). Директор Конотопського архіву у листопаді 1941 р. складає обґрунтування витрат на опалення, освітлення, водопостачання, придбання стільців та ін. За касовим планом цього архіву на I квартал 1943 р. передбачаються витрати і на канцелярські та господарські потреби, відрядження тощо [339, арк. 9; 338, арк. 18, 23, 47–50 зв., 54]. Про охорону архіву у Конотопі йдеться у розпорядженні коменданта Наумана (лютий 1942 р.), а з лютого 1943 р. встановлювалася охорона цього архіву поліцейською вартою [340, арк. 3; 339, арк. 31]. У лютому 1942 р. Роменська міська управа вимагає ввести у штат Роменського архіву додаткового сторожа, щоб «... помешкання і матеріальні цінності не залишались без догляду жодної хвилини ...» [329, арк. 11]. Згідно розпорядження німецького командування, голова Роменської міської управи Андрієвський у січні 1942 р. надсилає до архіву вказівки щодо перевірки протипожежних засобів. А вже наступного місяця було здійснено відповідне обстеження архіву [329, арк. 3; 331, арк. 36].

Робота архівів за окупації здійснювалася на різних напрямках. Найбільше відомостей маємо про Роменський архів, оскільки зберігся його звіт за 1942 р. В архіві проводилася архівно-технічна обробка документів: розбір по фондах, підшивка та нумерація справ, складання описів тощо. У планах на 1943 р. передбачалося зробити повний облік документів та закінчити їх описування; скласти картотеку на матеріали з сільського господарства, промисловості та історії Роменщини; зробити облік матеріалів діючих установ Роменської округи [330, арк. 3–4]. У липні 1943 р. в газеті «Відродження» була опублікована стаття директора архіву П. Салія, написана у відповідності до пропагандистської політики нової влади: роботу архіву представлено у руслі «культурного відродження». Про впорядкування документів говориться як про підготовку до «... наукового опрацювання та видачі довідок метричного і статистичного характеру ...» [375, с. 4]. Даних про здійснення архівно-технічної обробки документів у Сумському та Конотопському архівах не збереглося. Але, оскільки у їхньому штаті були посади архіваріуса, архівно-технічного робітника [335, арк. 282; 340, арк. 7], можемо передбачати, що роботи на цьому напрямку також виконувалися. В той же час «Сумський вісник» (вересень 1942 р.) закликає відділ просвіти звернути увагу на незадовільну роботу архіву у м. Суми [356, с. 2].

За розпорядженнями нової влади, що планувала надовго залишитися на українських землях, архіви розпочинають концентрацію документів окупаційних

установ. У вересні 1942 р. Конотопський архів прийняв 726 справ та книжок; 389 паспортів і 7 військових білетів (на померлих громадян), три в'язки розсипу справ (від РАГСу), опис бухгалтерських книг та документів (від Конотопського управління поліції). У Роменському архіві було відкладено бланки довідок, протоколів, договорів, актів і штампів різних установ 1941 – 1943 років [338, арк. 32; 514, с. 23]. У 1942 р. Конотопський та Роменський архіви видавали довідки: установам (статистичні) та особам (по запису актів громадянського стану). Ця послуга була платною: наприклад, у березні 1942 р. Роменський архів надіслав до каси міської управи 6 крб., одержаних за цей вид роботи [340, арк. 15; 330, арк. 3; 334, арк. 10].

Органи місцевого цивільного управління займалися визначенням чисельного і посадового складу працівників архівів, встановленням їх обов'язків, режиму робочого часу та рівня заробітної плати. Кількість працівників Сумського, Роменського та Конотопського архівів змінювалася. У штаті першого у лютому – березні 1942 р. був один співробітник (завідуючий В. Книш). До літа 1943 р. кількість працюючих у цьому архіві збільшилася (табл. 2 додатку В). Протягом 1942 р. постійно зростав штат Роменського архіву: від 2 чол. (початок січня) до 8 чол. (жовтень) [330, арк. 2–3], (табл. 3 додатку В). Найбільший за чисельністю штат (12 чол.) у ньому був напередодні звільнення – у серпні 1943 р. Також цей архів наймав і тимчасових працівників: для перевезення стелажів і архівних матеріалів (січень 1942 р.); впорядкування документів (травень, серпень 1943 р.) [334, арк. 36; 332, арк. 6; 328, арк. 3 зв., 8]. Звертаємо увагу і на склад штатів архівів за часів окупації. В ті місяці, коли кількість працівників у них була 6 – 8 чол., спостерігається запозичення переліку посад із довоєнних радянських часів: у Роменському і Сумському архівах були посади наукового співробітника, різні категорії архіваріусів тощо.

У серпні 1942 р. змінилося керівництво Конотопського архіву, оскільки директора Кирилюка було переведено на іншу роботу. Тимчасово виконувати обов'язки останнього став науковий співробітник В. Богушевич [340, арк. 7–8; 339, арк. 24], який продовжує керувати архівом до кінця окупації. Протягом квітня – вересня 1942 р. штат архіву було скорочено з шести до трьох працівників, та ж сама їх кількість залишається на червень 1943 р. (табл. 4 додатку В). Штат Сумського і Роменського архівів був достатнім для виконання завдань нової влади з впорядкування та використання документів. А працівники Конотопського архіву були поставлені у складні умови, оскільки виконувати встановлений обсяг робіт було необхідно і після скорочення. У зверненнях до влади В. Богушевич наголошував на перевантаженні працівників: секретар виконує архівно-технічну роботу та завархівосховищем, сторож – ремонт і прибирання [340, арк. 15].

Режим роботи та обов'язки працівників визначалися органами місцевого цивільного управління. До червня 1943 р. робочий день в архівах Сумщини був 8 год., потім його було збільшено на 1 год. [328, арк. 5; 338, арк. 41]. Зберігся розпис 8-годинного робочого часу Роменського архіву (табл. 5 додатку В). У 1943 р. працівникам цього архіву, що проробили рік, була надана двотижнева відпустка [333, арк. 4 зв. – 5]. Відділ просвіти і пропаганди Роменської міської управи затвердив перелік обов'язків співробітників архіву. У ньому працівники

розподілялися на групи: 1) керівники та наукові співробітники – архівісти; 2) архівно-технічні працівники; 3) обслуговуючі робітники. Перші мусили мати вищу архівну або історичну освіту; другі – могли бути із незакінченою вищою або середньою; треті – без освіти, «але грамотні і чесні люди» [329, арк. 37]. До працівників пред'являлися вимоги дбайливо ставитися до документів, берегти їх від сонця, вологості, гризунів, паперових шкідників. Заборонялося паління та запалення свічок поблизу архівного матеріалу, винесення документів із архіву без дозволу, копіювання для своїх особистих цілей тощо [329, арк. 38].

Органи місцевого цивільного управління налагоджують виплату заробітної плати працівникам архівів [329, арк. 7, 14]. Вибірковий аналіз бухгалтерських документів Роменського архіву свідчить, що заробітна плата виплачувалася у встановлені терміни, а у II кварталі 1942 р. – навіть підвищена [331, арк. 9, 13, 16, 32, 33, 51]. Але у вересні того ж року Біржа праці Ромен повідомляє підприємства і установи про плани зниження зарплатні, якщо вона вище рівня, який був на 22 червня 1941 р. [329, арк. 26]. П. Салій складає список штату, де вказує діючий оклад кожного працівника архіву та оклад цієї посадової одиниці на 22 червня 1941 р. (табл. 6 додатку В). Оклади працівників, за цим документом, були більші, ніж до війни, але зменшення зарплатні не відбулося [331, арк. 104]. Заробітна плата у Конотопському архіві хоча й підвищувалася, була нижчою, ніж у Роменському (див. табл. 4 додатку В). З проханням про збільшення зарплатні наважився звернутися до окупаційної влади В. Богушевич, посилаючись на перевантаження працівників [340, арк. 15]. Даних про зарплатню всіх працівників Сумського архіву не збереглося, у документах вказується лише оклад завідуючого (600 крб. на місяць) [337, арк. 83, 163]. Оскільки директор архіву у м. Конотоп отримував таку саму платню, за аналогією передбачаємо, що ставки інших працівників Сумського архіву були наближені до рівня Конотопського.

Характеристика заробітної плати в архівах Сумщини не може бути повною без порівняння з тогочасною оплатою праці в інших галузях та без оцінки купівельної спроможності одержаних грошей. У середньому на той час заробітки становили: кваліфікованого робітника – 400 крб., вчителів – від 250 до 400 крб., керівників – від 900 до 1500 крб. на місяць. Але в містах гостро стояла проблема продовольства. Головними факторами виживання були купівельна спроможність грошей (за цінами ринків) та розмір продовольчої пайки. У різних місцевостях окупованої України вага останньої різнилася. У Сумах вона була однією з найменших – 100 г. на особу. Ціни ж на базарах були настільки високі, що зводили нанівець зароблені кошти [399, с. 195, 198, 202]. У порівнянні з заробітною платою в інших галузях, оплата праці різних категорій працівників навіть Роменського архіву була не високою. Директор отримував нижчу межу оплати керівника, науковий співробітник – на рівні кваліфікованого робітника, архівно-технічні працівники – нижчу межу вчительської платні. І це – враховуючи мізерний розмір хлібної пайки в регіоні. Оплата ж праці у Конотопському та Сумському архівах була, відповідно, нижче середнього рівня.

Попри зовнішню «турботу» про збереження архівних матеріалів, окупаційна влада зневажливо ставилася до документів, не потрібних задля здійснення її цілей. Архіви примушували виділяти так званий «архівний папір» [330, арк. 3] для

потреб певних установ. Виділенням «архівного паперу» та його реалізацією за гроші, що передавалися до міської управи, займався Роменський архів (у березні 1942 р. передано 40 крб.) [334, арк. 10]. Від Конотопського архіву також вимагали відпустити «архівний папір» для потреб дитячої молочної кухні, цегляного заводу, обклеювання книг при переплетенні. У розпорядженнях Конотопської міської комендатури, Управління старшини Конотопського району були обмовки про «непридатність» паперу або про його «непотрібність» архіву [340, арк. 13; 339, арк. 37; 338, арк. 49]. В той же час вказівки нової влади обговоренню не підлягали, і якщо в архівах не було непридатного паперу, його потрібно було знайти. В результаті «реалізовувалися» документи, які насправді потрібно було зберігати. Адже комісії для вирішення питань щодо цінності документів, які виділялися для вторинного використання, не створювалися. Не було сформовано і жодних критеріїв такого виділення, рівно як і залишення документів на зберігання. Навіть при наявності таких комісій і критеріїв фахове вирішення цих питань в архівах регіону на той час було неможливим, оскільки в них працювали люди, що не мали відповідної освіти та досвіду архівної роботи.

Підсумовуючи вищесказане, зазначаємо, за доби німецько-фашистської окупації архіви в містах Суми, Ромни та Конотоп були підпорядковані відділам просвіти і пропаганди відповідних міських управ. Заходи нової влади з відновлення роботи цих архівів, впорядкування приміщень та документів були зумовлені наступними факторами: 1) загальний процес налагодження функціонування державних установ на окупованих територіях; 2) необхідність використання архівних джерел в інтересах рейху.

При організації кадрового забезпечення архівів (встановленні штату, визначенні обов'язків працівників) органами місцевого цивільного управління використовувався радянський досвід. Спостерігався політико-ідеологічний підхід до підбору співробітників – надання пріоритету особам, невдоволеним сталінським режимом. Кадрове забезпечення Сумського і Роменського архівів було достатнім для збереження, охорони та впорядкування документів, а також і для виконання завдань щодо їх використання. Значне скорочення штату Конотопського архіву унеможливило якісне здійснення означеного комплексу робіт. Новою владою було забезпечено регулярну оплату праці працівників архівів регіону, але її рівень був невисоким.

Робота архівів Сумського регіону за окупації здійснювалася на наступних напрямках: 1) впорядкування приміщень; 2) збереження та охорона документів; 3) архівно-технічна обробка матеріалів; 4) концентрація документів установ, створених за нової влади; 5) використання документів та літератури з науково-довідкових бібліотек. Видача довідок установам і громадянам відповідає адміністративним та господарським цілям окупаційної влади, а використання книжок з науково-довідкових бібліотек архівів – політико-ідеологічним. Із метою викорінення комуністичної ідеології архіви також робили сховищем забороненої радянської літератури.

Новою владою були здійснені певні заходи щодо збереження архівних документів: ремонт, організація охорони приміщень, контроль протипожежної безпеки, виділення коштів на господарські та інші потреби, необхідні для роботи

архівів Сумщини. Збереження більшості матеріалів Роменського і Конотопського філіалів і частини документів Сумського обласного архіву мало позитивне значення для подальшого розвитку архівної галузі регіону (особливо у порівнянні з долею Глухівського архіву). З іншого боку, окреслені позитивні моменти в політиці нової влади не мали на меті збереження культурної спадщини українського народу. Долю документів, сконцентрованих в архівах регіону, визначав не тільки фактор захоплення іншою державою, а й тоталітарний характер режиму завойовників. Окупаційна влада ставилася до українських архівів як до трофею, що повинен стати засобом обслуговування державної політики на захоплених землях. Особливо негативні наслідки мало зневажливе ставлення нової влади до особливої цінності архівних джерел. Практика вторинного використання архівних матеріалів – у якості звичайного паперу – мала наслідком значні, фактично ніким не контрольовані, втрати документів.

3.3. Архіви в житті українського суспільства на завершальному етапі Великої Вітчизняної війни

Звернення до тих сторінок нашої історії, що дають приклади взаємодії всієї української громади, вбачається особливо корисним на сьогодні. Одним із таких періодів є завершальний етап Великої Вітчизняної війни, коли на фронтах йшов розгром ворога, а на тільки-но звільнених територіях люди самовіддано відбудовували з руїн міста і села. Надія на перемогу, на краще життя міцніла з кожним днем, згуртовувала суспільство, зумовлювала невимушений ентузіазм – для швидшого досягнення світлої мети. Особливим був цей період і для розвитку архівної галузі. Адже небезпека втрати архівних джерел залишалася і після звільнення від загарбників – через зруйновані приміщення архівів та відсутність належних умов зберігання. І тільки негайне відновлення роботи архівних установ могло врятувати і зберегти документи для наступних поколінь.

Початок визволення України був зумовлений переможною Сталінградською битвою: 18 грудня 1942 р. радянські війська звільняють перший український населений пункт. У лютому – березні 1943 р. розпочалося визволення Сумщини, зокрема райцентрів Велика Писарівка, Краснопілля, Лебедин, Миропілля та ін. Але в результаті контрнаступу фашистських військ майже всі звільнені міста і села регіону були знову захоплені [398, с. 227; 436, с. 233; 446, с. 160]. Остаточне очищення області від окупантів розпочалося у серпні 1943 р., на завершальному етапі Курської битви. На початку серпня 1943 р. військами Воронежського фронту було звільнено Велику Писарівку та Охтирку. Безпосередньо на Сумському напрямку наступала 38-а армія цього фронту. Попри міцні укріплення, створені гітлерівцями на правому березі р. Псел, 2 вересня 1943 р. було визволено обласний центр, 16 вересня – м. Ромни. У північних районах Сумщини військами

Центрального фронту 30 серпня 1943 р. було звільнено Глухів, а 6 вересня – Конотоп. У вересні 1943 р. очищення області від загарбників було повністю завершено [430, с. 309; 431, с. 65–66; 446, с. 166, 169; 464, с. 5; 452, с. 12].

По ходу визволення області відновлювалися місцеві партійні та радянські керівні органи, основним завданням яких була швидка відбудова господарства. Керівники призначалися заздалегідь, коли територія ще не була звільнена [21, арк. 18]. Задовго до визволення України ЦК КП(б)У складав плани укомплектування наркоматів, керівних партійних і радянських органів областей, великих міст і районів. Уповноважені від ЦК ВКП(б) та ЦК КП(б)У на початку 1943 р. підбирали відповідні кадри серед українців, що перебували в евакуації. Разом із працівниками, що прибули зі східних регіонів СРСР, у роботу по відновленню партійно-радянських органів включалися і діячі антифашистського підпілля та партизанського руху. Ця тенденція особливо була характерна для Сумщини. Після визволення м. Суми члени підпільного обкому партії увійшли до складу Сумського обласного комітету КП(б)У, а першим секретарем останнього було затверджено керівника підпільного обкому П. Куманька. У дев'яти районах області були збережені райкоми КП(б)У, що діяли в тилу ворога [530, с. 426–428]. У день визволення м. Суми М. Хрущов надіслав телефонограму Голові РНК СРСР про стан господарства міста. Картина майже повної розрухи була окреслена на основі повідомлення керівників тільки-но звільненого міста – Курасова (секретар міського комітету партії) та Толстокора (голова міськвиконкому). 18 вересня 1943 р. М. Хрущов приїхав до Сум особисто, оглянув зруйноване місто і обговорив питання його відбудови [381, с. 312–313; 378, с. 313].

Відбудови потребували майже всі підприємства та установи області. Матеріальна та документальна база архівів Сумщини також зазнала великих втрат. У будівлі облархіву були відсутні стелажі та значна кількість дверей, зруйновано опалювальну систему, вибито скло у вікнах. Частина документів була розграбована або знищена. Приміщення і документи Конотопського філіалу, у більшості, збереглися, але при відступі ворога справи були пересипані отруйними речовинами. Втрата матеріалів у Роменському філіалі також мала місце, водночас їх більша частина та стелажі збереглися [108, арк. 7–9, 16, 34, 53; 481, с. 4].

У загальному руслі відновлення роботи державних установ відроджувалася і радянська архівна система. Її відновлення обговорювалося 29 – 30 грудня 1942 р. у м. Златоуст на нараді керівників евакогруп держархівів та начальників центральних архівів УРСР. Для організації означеної роботи у січні 1943 р. на Україну від'їжджає оперативна група УДА НКВС УРСР на чолі з П. Гудзенком [407, с. 134–135]. НКВС УРСР видає розпорядження з відновлення архівів та пріоритетних напрямків їхньої роботи. В першу чергу – це «Інструкція щодо організації роботи органів Управління державними архівами в районах України, звільнених від німецько-фашистських загарбників» (квітень 1943 р.). У ній були визначені наступні завдання: збирання документальних матеріалів Вітчизняної війни; використання документів для оперативних цілей; збирання актів про звірства, руйнування та збитки, заподіяні загарбниками; відновлення роботи відділів держархівів, обласних архівів, їхніх філіалів, районних, міських архівів та ін. Збирання документів повинно було розпочинатися негайно після

звільнення населених пунктів і навіть у ході звільнення. Інструкція говорить, що архівні працівники «... повинні слідувати ... за передовими частинами Червоної Армії у складі оперативних груп НКВС – УНКВС ...» [107, арк. 1–3]. Було названо і окупаційні установи, відомості про які потрібно збирати в першу чергу (табл. 1 додатку Д). Пошук документів воєнного періоду здійснювали, разом із архівістами, працівники міліції. З цією метою створювалися оперативні групи, які діяли на щойно звільнених територіях [561, с. 8].

Відновлення архівної мережі та збирання документів на Сумщині відбувалося по ходу визволення області. 8 серпня 1943 р. до Миропілля прибули досвідчені працівники архівної системи – П. Супрун та А. Горячкін. Вони організували співпрацю архівістів зі співробітниками НКВС, надавали необхідний інструктаж опергрупі полковника Комісарова, співробітникам райвідділів НКВС; особисто виїжджали в райони для збирання документів. Начальники РВ НКВС займалися організацією районних та міських архівів, а також робіт зі збирання документів періоду окупації. Приміщення для концентрації матеріалів було надано владою Миропілля вже 8 серпня 1943 р. З 8 серпня до 2 вересня 1943 р. сумісними зусиллями працівників органів внутрішніх справ і архівістів було зібрано 14 фондів (806 од. зб.) [108, арк. 3, 7–8].

З вересня 1943 р. П. Супрун і А. Горячкін прибувають до м. Суми. В той же день ними були організовані відділ держархівів УНКВС у Сумській області та облдержархів, розпочато збирання документів періоду окупації [108, арк. 3; 420, с. 2]. До 19 вересня обов'язки начальника обласного відділу держархівів і обласного архіву виконував А. Горячкін, а з 20 вересня 1943 р. – П. Супрун [74, арк. 1–3]. Штат облрхіву (7 чол.) спочатку складався зі співробітників Сумського архіву за окупації. Будівля останнього була непридатною для роботи і відділ держархівів та облрхів розташувалися в іншому приміщенні. Архівними співробітниками було складено список окупаційних установ і підприємств – і за цими адресами відправлялися для збирання документів бійці винищувального батальйону. У зверненні до мешканців м. Суми вимагалось доставляти документи до архіву або повідомляти про їх місцезнаходження. Вже у вересні 1943 р. у облрхіві, окрім матеріалів, що збереглися з часів окупації, було сконцентровано комплект газети «Сумський вісник» за 1941 – 1943 роки, 21 шт. фотонегативів, 2 рулони кінострічки, німецькі плакати, листівки, газети тощо [108, арк. 7–9].

Звільнення Глухова, Конотопа, Ромен створило умови для відновлення роботи філіалів облрхіву. З цією метою 21 вересня 1943 р. на місця виїхав співробітник УДА НКВС УРСР І. Кірей. Але Конотопський і Роменський філіали розпочали роботу ще до його приїзду: 6 та 18 вересня 1943 р. відповідно. В обох архівах тимчасово продовжували працювати працівники часів окупації. Директором Роменського архіву став А. Охрименко – довоєнний співробітник, який за окупації в архіві не працював (у 1946 р. його замінив Г. Матеюк) [248, арк. 5, 10; 247, арк. 13]. На початку жовтня 1943 р., за ініціативою І. Кірея, було відновлено роботу Глухівського філіалу [108, арк. 16–16 зв.]. Але УДА (директива від 10 листопада 1943 р.) назвало недоцільним відновлення роботи філіалу за відсутністю документальної бази. У Глухові на початку 1944 р. було

створено міський архів [107, арк. 5 зв.; 388, с. 1]. До кінця 1943 р. в області вже налічувалося 19 райархівів, створено було Сумський міськархів [108, арк. 16, 54].

У районах області збирання документів здійснювалося співробітниками філіалів, райміськархівів, райвідділів НКВС. У розпорядженні обласного УНКВС (жовтень 1943 р.) перелічувалися види документів, збирати які потрібно було негайно: 1) окупаційного періоду (установ і підприємств, що існували при німцях; газет, листівок, наказів; документів про звірства, руйнування та збитки, нанесені державі і громадянам тощо); 2) радянського походження (установ та підприємств; газет, листівок, відозв; партизанських загонів та підпільних комуністичних організацій). УДА НКВС УРСР у листопаді 1943 р. запропонував залучити до збирання спогадів і документів населення, школярів, вчителів. Начальникам філіалів рекомендувалося весь штат переключити на збирання матеріалів періоду війни. Постанови на цьому напрямку приймали і місцеві органи влади. Постанова Роменського райвиконкому від 28 жовтня 1943 р. «Про здачу архівних матеріалів» зобов'язувала керівників установ, підприємств та приватних осіб здавати архівні документи; передбачала кримінальну відповідальність або штраф «... в разі не здачі або псування архівних матеріалів» [107, арк. 6; 108, арк. 29–30].

У результаті організаційних заходів влади, спільних дій архівістів, міліції і населення у обласному архіві за вересень – грудень 1943 р. було сконцентровано 89 ф. (3 491 од. зб.) (табл. 2 додатку Д). Комплектування облархіву та його філіалів матеріалами воєнного періоду продовжувалося у 1944 – 1945 роках [86, арк. 2–3]. У квітні 1945 р. УДА НКВС УРСР спрямовує на збирання спогадів громадян, які повернулись із примусової праці в Німеччині; документів про умови німецької каторги; листів, фотографій. Директор Роменського філіалу запропонував відділу народної освіти залучити до збирання цих спогадів вчителів та учнів старших класів [196, арк. 3–4]. У 1945 р. було зібрано 1 005 шт. таких документів, ця робота проводилася і у післявоєнні роки. На даний час у фондах ДАСО зберігається 7 377 листів радянських громадян, вивезених до Німеччини, документи установ періоду окупації області (164 фонди, 4 151 од. зб.), підпільних організацій КП(б)У та партизанських загонів періоду війни (15 фондів, 90 од. зб.) [412, с. 221–234; 214]. Архіви регіону в 1943 – 1945 роках займалися також збиранням даних про дати захоплення фашистськими військами та визволення частинами Червоної Армії населених пунктів області [88, арк. 2 зв.]. Виявлення матеріалів періоду окупації здійснювали і райархіви [346, арк. 2].

У 1943 – 1945 роках архівісти починають і впорядкування та науково-технічну обробку документів: оформлення справ, систематизацію розсипу, складання описів тощо. Співробітники Конотопського філіалу були змушені очищувати матеріали від отруйних речовин [108, арк. 61 зв., 55 зв.].

2 листопада 1942 р. Президія ВР СРСР видає указ про створення Надзвичайної Комісії щодо встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників і їх спільників і нанесених ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним підприємствам і установам СРСР. На Надзвичайну Комісію було покладено завдання збирання, перевірки та підготовки документів про злочиння гітлерівців і матеріальні збитки, нанесені військами фашистської Німеччини і її союзників [387, с. 182]. 5 березня 1943 р.

РНК СРСР приймає постанову про роботу цієї комісії та створення відповідних комісій в республіках і областях. У 1943 р. розпочала роботу і Сумська обласна надзвичайна комісія [22, арк. 45; 342, арк. 82]. При складанні актів про нанесені загарбниками збитки надзвичайно корисною виявилася робота архівістів регіону по збиранню документів періоду окупації та радянського походження. Адже для оцінки розміру збитків та з'ясування обставин необхідні були і документи окупаційної влади, і відомості про матеріальну базу установ і підприємств у довоєнний період. Дані, що були зібрані Сумською обласною надзвичайною комісією, вражають масштабами руйнувань (табл. 3 додатку Д).

У загальному руслі діяльності республіканських і місцевих надзвичайних комісій розпочалося встановлення розміру збитків, що були нанесені архівам. Перші такі акти на Сумщині було складено восени 1943 р., незабаром після звільнення. У акті по обласному архіву вартість знищеного, розграбованого і зіпсованого майна оцінюється у 292 479 крб. [108, арк. 12].

Майнові збитки для архівів мають другорядне значення – у порівнянні з втратами документів. 12 листопада 1943 р. наркомом внутрішніх справ республік та начальникам УНКВС областей був направлений «Циркуляр НКВС СРСР про організацію роботи по встановленню збитків, нанесених німецько-фашистськими військами документальним матеріалом державного фонду СРСР». Документ визначає необхідність створення комісій для визначення розміру збитків; складання актів та взяття на облік всіх документів архівів, установ, організацій, підприємств, що збереглися. Встановлення збитків, нанесених документальній базі архівів, здійснювалося у 1943 – 1945 рр. [85, арк. 1–1 зв.; 123, арк. 53, 61; 426, с. 7]. В архівах Сумщини було втрачено 726 405 справ (253 272 – Сумського облархіву, 70 тис. – Конотопського, близько 85 тис. – Роменського філіалів) [426, с. 6]. Працівники облархіву, філіалів, райміськархівів допомогли визначити збитки, нанесені документації підприємств, колгоспів, банків, учбових закладів. Тільки на Роменщині співробітники філіалу облархіву та райархіву брали участь у складанні відповідних актів по пивному заводу, конторі зв'язку, відділу народної освіти, районній споживспілці, прокуратурі та ін. підприємствам і установам [87, арк. 2, 5, 6, 13, 14, 76, 84, 90; 345, арк. 2; 344, арк. 2, 4, 7, 8, 13].

В умовах продовження війни відбудова зруйнованого господарства вимагала надзвичайного напруження сил, координації сумісних дій суспільства і держави. Основні зусилля спрямовувалися на відродження підприємств, необхідних фронту, зокрема вугільної, металургійної, машинобудівної галузей, енергетики, залізничного транспорту. В той же час відновлювалися системи освіти та охорони здоров'я, здійснювалося забезпечення нагальних побутових потреб населення. Було розпочато реевакуацію установ, підприємств, майна колгоспів і радгоспів.

На Сумщині відбудовчі роботи почалися відразу після визволення. І секретар Сумського обкому КП(б)У декілька разів на місяць надсилав до ЦК КП(б)У та РНК УРСР інформацію про роботу в області [362, с. 345–347; 21, арк. 13, 31, 61, 74, 91]. На кінець 1944 р. в регіоні вже працювали всі великі підприємства, відбудовувалися житлові площі, заклади культури, медичні установи. На відбудову області держава виділила 75 млн. крб., було організовано і допомогу інших республік СРСР – технікою та спеціалістами [353, с. 361; 431, с. 69].

Протягом 1944 – першої половини 1945 рр. активно йде відбудова приміщень обласного архіву та його філіалів [122, арк. 1]. 31 серпня 1944 р. РНК УРСР приймає постанову «Про заходи по створенню документальної бази по історії України та історії Вітчизняної війни і впорядкування архівного господарства УРСР». У ній перед НКВС та УДА УРСР були поставлені ряд завдань: зміцнення матеріальної бази, концентрація документів та їх використання, організація на історичному факультеті КДУ підготовки істориків-архівістів та ін. Республіканський НКВС у 1944 р. був зобов'язаний провести ремонт приміщень держархівів та організувати впорядкування архівних матеріалів. Ці завдання підкріплювалися матеріально: у 1944 р. передбачався відпуск 1,5 млн. крб. на капітальний ремонт приміщень держархівів УРСР. А від виконкомів обласних, районних та міських рад вимагалось протягом місяця надати архівам приміщення, придатні для зберігання документів [9, арк. 2–3]. Виконком Сумської облради 14 жовтня 1944 р. прийняв рішення на виконання цієї постанови [109, арк. 2].

Архівісти Сумщини здійснили свій внесок у відбудову господарства – шляхом виявлення даних у довоєнній технічній документації. У 1944 р. в облархіві було проглянуто 660 справ і виявлено документи з промислового будівництва, житлово-комунальної сфери, розвідок корисних копалин. Архівні матеріали використовували установи і підприємства, зокрема Облзаготзерно, Цукротрест, Облпромбудматеріали, Облплан, текстильна фабрика [110, арк. 2]. Роменським філіалом у першій половині 1945 р. знайдено матеріали щодо геологічної побудови ґрунтів для будівництва махорочної фабрики, проведення водопроводу у м. Ромни, будівництва шкільних та лікарняних приміщень. Також працівники цього філіалу виявили документи, корисні для відновлення виробничого процесу на підприємствах Роменщини: машинобудівного заводу (креслення, проекти обладнання та деталей, специфікація), взуттєвої фабрики (калькуляція виробництва за 1933 – 1935 роки, промислово-фінансові плани та показники їхнього виконання за 1933 р.) [198, арк. 2–6].

При налагодженні роботи підприємств та установ у тільки-но звільнених від ворога регіонах гостро постала кадрова проблема. Адже кількість населення республіки скоротилася катастрофічно (на початок 1945 р. – на 13,6 млн. чол. у порівнянні з 1941 р.) [541, с. 123], до того ж значна частина працівників воювала на фронтах. Повернення архівістів Сумщини, що перебували в евакуації, на роботу в область відбувалося поступово: інспектор обласного АВ П. Супрун – у серпні, а М. Горбатенко – тільки у грудні 1943 р. 13 грудня останній приступив до виконання обов'язків начальника обласного відділу держархівів і директора обласного архіву [74, арк. 11 зв.]. Кадрова ситуація в архівах Сумщини у 1943 р. була складною: штати не укомплектовані, освітній рівень співробітників – низький [108, арк. 66–67]. У 1944 р. основною проблемою був навіть не освітній рівень, а недокомплект штатів (особливо у філіалах). У районних містах знайти людину з освітою і з досвідом архівної роботи було дуже складно [110, арк. 36, 41 зв.]. В той же час архіви працювали надзвичайно напружено. З 19 вересня 1943 р. обласним відділом держархівів, відповідно до наказу НКВС УРСР, було встановлено безпрецедентну тривалість робочого дня – 11 годин. Згідно розробленого розпорядку, робочий час тривав з 9. 00 до 16. 00, 19. 00 до 20. 30 та

з 21. 30 до 24. 00. Восьмигодинний робочий день було відновлено в архівах регіону тільки з 15 липня 1944 р. [74, арк. 3, 29]. У березні 1945 р. УДА надсилає на місця директиву, що зобов'язувала працівників вести щоденники і кожного дня вказувати в них види здійснених робіт та кількість витраченого на них часу. Начальники відділів в архівах повинні були проводити перевірку цих записів [123, арк. 4, 6]. Намагання керівництва такими заходами підвищити продуктивність праці архівістів тільки перевантажувало їх зайвою паперовою роботою і негативно відбивалося на робочій атмосфері у колективах.

Із відновленням радянської влади на звільнених українських землях одночасно впроваджувався і головний атрибут сталінізму – репресивна політика. Але війна внесла суттєві зміни в діяльність каральних органів: поряд із ймовірним або вигаданим ворогом поставали вороги реальні – зрадники, шпигуни, фашистські посібники. В той же час відродилися і «традиції» попередніх років – переслідування та покарання невинних, злочини яких виникали лише в уяві надмірно активних оперативників. Політика незаконних політичних репресій продовжувалася [559, с. 19–22, 29]. Саме наприкінці війни було закладено основи репресивних кампаній, масово розгорнутих у післявоєнні роки. Наприклад, боротьби з українським буржуазним націоналізмом [408, с. 19], що виливається у масштабні акції вже у другій половині 1940-х років.

НКВС було відновлено схему, за якою архіви забезпечували документальне підґрунтя репресій. Пріоритетне положення оперативної розробки підтверджує названа вище квітнева 1943 р. інструкція НКВС УРСР. У ній надається і перелік даних, які архівні органи повинні були негайно передавати НКВС (табл. 4 додатку Д). За директивою УДА УРСР від 10 листопада 1943 р. архівісти були повинні «... взяти на облік весь контрреволюційний елемент ... скласти списки-довідники ... передавати УНКВС для оперативного використання ...» [107, арк. 1 зв., 5]. Архівні працівники Сумщини розпочинали оперативну розробку документів одночасно з їх збиранням. Серпневий 1943 р. рапорт про роботу обласного відділу держархівів говорить: «Негайно по надходженню того чи іншого фонду такий підлягав розробці в оперативно-чекістських цілях ...» [108, арк. 1 зв.]. У серпні 1943 р. було відновлено практику регулярного надсилання до обласного УНКВС списків-довідників на «контрреволюційний елемент». Кількість осіб, які були включені до означених списків у перші місяці після звільнення, налічувала майже 4 000 чол. Поряд зі співробітниками каральних органів, до цих списків потрапляли і працівники учбових та медичних закладів часів окупації (таблиці 5, 6 додатку Д). Обсяг робіт був великим: ретельний перегляд документів, складання карток на виявлених, уточнення даних, а потім – оформлення списків. Друкарських машинок після звільнення в архівах не було, списки писалися від руки у двох екземплярах [108, арк. 57, 17 зв.]. І це в той час, коли працівники ремонтували приміщення, впорядковували занедбані документи. Якщо врахувати окреслені вище кадрові проблеми в архівах, то не дивно, що їх співробітники були змушені працювати майже цілодобово – на догоду каральним органам. Складанням списків окупаційних установ, підприємств, осіб, які на них працювали, займалися у 1943 – 1945 роках і районні архіви. І в уточнених списках 1945-го року, у графі «де знаходиться у даний час» напроти багатьох прізвищ вже

було помічено: «заарештований НКВС» [343, арк. 1, 4, 18, 24, 26–29, 33].

Окремий розділ квітневої 1943 р. «Інструкції...» НКВС УРСР був присвячений використанню документів у наукових та пропагандистських цілях. У ньому визначалася тематика матеріалів, які потрібно було публікувати в першу чергу: звірства і руйнування, спричинені фашистами; смертність радянського населення в окупованих районах; боротьба проти загарбників на фронті та в тилу. Використання цих матеріалів пропонувалося здійснювати через газети, журнали, радіо, виставки. Рекомендувалося публікувати окремі документи з анотаціями, документальні збірники, статті, написані на основі документів [107, арк. 2– 2 зв.].

Попри кадрові проблеми, значні обсяги робіт із впорядкування приміщень, збирання документів та оперативної розробки, архівісти регіону працювали і на видавничому та пропагандистському напрямках. Сумським облархівом вже восени 1943 р. були підібрані матеріали для виставки «Сумщина у дні Великої Вітчизняної війни» і 17 документів для кореспондента газети «Радянська Україна»; написана стаття «Листи з німецької каторги» (не опублікована з причини перевантаженості місцевої газети). Для відділу агітації і пропаганди Сумського міського комітету КП(б)У та редакції газети «Радянська Україна» були підготовлені матеріали періоду окупації [108, арк. 42 зв., 55].

У 1944 р. співробітниками облархіву було написано 11 статей на теми війни та окупації (табл. 7 додатку Д), але надрукована була тільки одна (у Миропільській районній газеті) [110, арк. 3]. В обласному архіві та Роменському філіалі здійснювалося виявлення документів для збірника по Великій Вітчизняній війні, що готувався УДА НКВС УРСР [86, арк. 5]. Читальної зали, з причини відсутності приміщень, у філіалах і в обласному архіві ще не було обладнано, але за завданням ЦК КП(б)У в останньому працював дослідник (теми: «Воєнний і адміністративний окупаційний апарат на місцях»; «Економічна політика окупантів»). У 1945 р. обласним архівом було складено план збірника «Чорні дні окупації на Сумщині» і розпочато підбір документів до нього. В тому ж архіві працювали два дослідники (тема: «Історія м. Суми»). У Конотопському філіалі у 1944 – 1945 роках розроблялася тема з історії м. Конотоп [88, арк. 3].

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, можна зробити висновки, що в роки Великої Вітчизняної війни загальні суспільно-політичні та соціально-економічні умови роботи архівів значно ускладнилися. На початковому етапі війни заходи влади щодо збереження документальної бази архівів Сумщини виявилися неефективними. Згубні наслідки для долі документів мали специфічні риси проведення евакуації та ставлення до архівних джерел як до засобу обслуговування державної, в першу чергу, репресивної політики. Секретні документи Глухівського філіалу, що містили оперативну інформацію, були евакуйовані, в той час як решта документальної бази архіву – свідомо спалена. Означені дії влади є злочином по відношенню до тогочасного і майбутнього українського суспільства.

Окупаційна політика на українських землях не може бути виправдана ні з моральної, ні з суспільно-політичної точок зору. Але для подальшого розвитку архівної галузі регіону збереження за окупації більшості матеріалів Роменського і Конотопського філіалів та частини – обласного архіву мало позитивне значення (

особливо у порівнянні з долею Глухівського філіалу). Окупаційною владою було налагоджено роботу архівів у містах Суми, Ромни і Конотоп, здійснено заходи зі збереження та охорони документів. У той же час завойовники розглядали архівні джерела як звичайний трофей, а не як культурне надбання народу. Основною метою відновлення роботи українських архівів було збереження документів для їх використання у адміністративних, політичних, господарських цілях рейху. Тоталітарний характер режиму завойовників зближував його зі сталінським у ставленні до архівів як до засобу обслуговування державної політики. Результатом такого відношення окупаційної влади до архівів були втрати значної частини документальної спадщини регіону.

Попри жорсткі політичні та складні економічні умови, діяльність архівістів Сумщини на завершальному етапі війни мала вагомий суспільно-значущі результати. Відновлення архівних установ області відбувалося у загальному руслі налагодження роботи державних установ і відбудови господарства на звільнених територіях. Архівні працівники вирішували проблеми матеріального та кадрового забезпечення, що були зумовлені війною. Впорядкування зруйнованих архівних приміщень було основою збереження документів для наступних поколінь. Владою та керівництвом галузі видавалися необхідні для відродження архівної системи розпорядження. Ефективно був організований процес збирання документальних матеріалів періоду війни та окупації, зокрема взаємодія архівних працівників, співробітників НКВС, військових, населення. Виявлення матеріалів практичного значення сприяло прискоренню відбудови і налагодженню виробничого процесу на підприємствах області. В умовах продовження війни, господарської розрухи та нестачі робочих рук економія сил та коштів була важлива як для держави, так і для суспільства.

Різноманітне позитивне значення для подальшого розвитку суспільства і історичної науки мало збирання архівістами регіону документальних матеріалів періоду Великої Вітчизняної війни. У найбільш широкому розумінні пошук та відкладання в архівах цих документів – це концентрація історичної пам'яті про найбільшу війну в історії людства. Відповідно вагомим постає і значення цієї роботи для наступних поколінь – як культурно-духовне взагалі та науково-історичне зокрема. Інформація джерел воєнного періоду і на сьогодні постійно використовується і вводиться до соціального обігу через наукові праці, публікації, радіо- і телепередачі, кінофільми. Збирання цих задокументованих даних мало також і виховне значення: на їх основі декілька повоєнних поколінь виховувалися у дусі патріотизму, гуманізму, ненависті до фашизму. Позитивну роль відіграла і співпраця архівістів із населенням у процесі збирання документів періоду війни, фактів, спогадів. Архівні працівники наблизилися до громадськості як шляхом безпосереднього спілкування, так суспільною вагомістю роботи, що здійснювалася. Зібрані документи виявилися корисними при складанні актів про збитки, що були нанесені загарбниками громадянам, підприємствам та установам області; з'ясуванні масштабів руйнувань, нанесених господарству регіону.

Цілі тоталітарної влади, що організовувала збирання документів періоду війни, не можна оцінити однозначно. Документальна база Великої Вітчизняної війни створювалася для подальшого використання в історичній науці, пропаганді,

вихованні патріотизму, а також і для пам'яті наступних поколінь. Водночас мета першочергової оперативної розробки матеріалів періоду окупації владою навіть не приховувалася. Відповідно суперечливими були і суспільно-значущі результати оперативного використання документів: з одного боку, викриття та покарання на основі архівних джерел фашистських посібників, що здійснювали злочини проти людства, дійсно відповідало державним і громадським потребам. З іншого – переслідування владою невинних людей, які в період окупації працювали у школах, лікарнях, промисловості, сільському господарстві – це ганебний приклад використання історичних джерел для порушення прав та інтересів як окремих особистостей, так і суспільства в цілому.

Зміни у репресивній діяльності режиму на завершальному етапі війни зумовлюють неоднозначну оцінку роботи архівістів на напрямку оперативної розробки документів. Наприкінці 1930-х років архівні працівники були змушені шукати дані про соціальне походження, переконання громадян, на основі яких переслідувалися невинні люди. Допомога ж у виявленні осіб, які дійсно чинили злочини в роки війни, може бути оцінена як суспільно-значуща. З іншого боку, незаконні репресії, переслідування невинних продовжувалося і архівісти знову ставали їх вимушеними співучасниками. Негативним було і відновлення пріоритетного становища напрямку оперативної розробки. В умовах нестачі спеціалістів, необхідності відбудови приміщень та впорядкування документів, можливості досягнення вагомих результатів на інших напрямках діяльності архівів значно обмежувалися.

Використання архівних джерел у наукових та пропагандистських цілях на завершальному етапі війни було поставлено владою в рамки пріоритетних тем. У визначених керівництвом межах здійснювалося історичне виявлення документів і в архівах Сумщини. Кількість підготовлених архівістами заходів у традиційних формах (виставки, публікації у пресі) була незначна, радіопередач із використанням архівних матеріалів не було проведено. Масштабному розгортанню діяльності архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства заважали, по-перше, кадрові проблеми; по-друге – значні обсяги інших видів робіт, зумовлених економічними (впорядкування приміщень і документів, використання останніх для відбудови) та політичними (оперативна розробка) чинниками.

РОЗДІЛ 4

СПЕЦИФІКА СТАНУ ТА ДІЯЛЬНОСТІ

АРХІВІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

4.1. Матеріальний стан та робота архівів за соціально-економічної і суспільно-політичної ситуації повоєнних років

В історії людства немає прикладу війни, яку б за розміром руйнувань та жертв можна було б порівняти з Другою світовою. І серед народів, які особливо

постраждали від неї, – український. Економічні втрати УРСР склали 40% її довоєнних національних багатств; на руїни було перетворено 718 міст, близько 28 тисяч сіл, знищено 50% житлового фонду [459, с. 134]. В умовах повоєнної розрухи найголовнішими завданнями були – відбудова матеріально-технічної бази промисловості, сільського господарства та державних установ; підвищення рівня життя населення. Але процес подолання наслідків війни проходив у республіці надзвичайно складно і суперечливо. Великі масштаби руйнувань та демографічні втрати зумовлювали тривалі терміни відбудови. В той же час саме виснажений війною і натхненний сподіваннями на краще життя народ був сповнений рішучості якнайшвидше відродити країну. І загальносоюзна правляча верхівка взяла курс на використання цього суспільного ентузіазму.

Політика беззаперечного панування інтересів держави над інтересами суспільства, апробована у 20 – 30-х роках ХХ ст., була відновлена після війни. В процесі економічного відродження пріоритетом знову стала важка промисловість, а вирішення більшості соціальних питань відкладалося на майбутнє. Провідними чинниками господарського розвитку країни, як і в довоєнні роки, стають засоби командного та ідеологічного тиску на суспільство, а не економічні стимули. Найбільш жахливим підтвердженням цього був голод 1946 – 1947 рр., головними причинами якого були не тільки погодні умови. Влада виявилася нездатною врятувати сотні тисяч голодуючих, не зважала навіть на елементарні проблеми селянства [444, с. 26]. Намагання частини місцевих керівників врятувати сільське господарство від занепаду, а колгоспників – від голоду зводилися нанівець репресивними діями центру. Прикладом цьому була секретна постанова РМ УРСР і ЦК КП(б)У від 23 січня 1946 р., яка гостро критикувала керівництво Сумської області за невиконання плану заготівлі хліба та вимагала покарати голів господарств, які дозволили виділити частину зерна на насіння [528, с. 376].

Зруйнувавши економічну сферу, війна, з іншого боку, сприяла зміцненню тоталітарної політичної системи в СРСР. Її основою була комуністична партія, підвищенню авторитету і збільшенню чисельності якої сприяла війна і патріотичні післявоєнні настрої. Під контролем партії здійснювалося повернення до мирного життя, відбудова економіки [461, с. 105]. На підприємствах і установах встановлювався довоєнний режим праці, 8-годинний робочий день, відпустки для робітників та службовців. У 1946 – 1947 рр. проходять вибори до Верховних Рад СРСР, УРСР та місцевих органів радянської влади. Їх характерною рисою була висока активність населення. Це був не просто традиційний «ритуал»: у повоєнні роки більшість громадян вірила у свою здатність покращити життя в країні. Відповідно до плану відбудови і розвитку народного господарства УРСР на 1946 – 1950 рр., Сумська облрада затвердила «План економічного і соціально-культурного розвитку Сумщини на 1946 – 1947 рр.». У 1946 – 1950 роках на відновлення промисловості Сумщини було виділено 130 млн. крб., сільського господарства – 28 млн. крб., освіти, культури, медицини – 150 млн. крб. Загальносоюзним керівництвом було організовано і допомогу інших республік у відбудові області. Обладнанням, сировиною, спеціалістами та ін. Сумщині допомагали Російська Федерація, Казахська, Узбецька, Таджикицька, Туркменська, Киргизька, Азербайджанська, Вірменська та Грузинська РСР [431, с. 70].

У загальному контексті відбудови діяли і установи архівної сфери. Роботи з ремонту приміщень, що були проведені наприкінці війни, забезпечили тільки більш-менш придатні умови для зберігання документів. Матеріальна база архівів України все ще залишалася незадовільною [482, с. 466]. Партійно-радянське керівництво розуміло, що основою використання документів у будь-яких державних цілях є створення умов для їх збереження. На напрямку відродження матеріальної бази архівної галузі РМ УРСР і ЦК КП(б)У 5 липня 1946 р. видали постанову «Про поліпшення розміщення державних архівів в областях УРСР». У ній перед виконками обласних рад і обкомами КП(б)У було поставлено завдання надати архівам «... допомогу в створенні нормально потрібних умов для збереження документальних матеріалів і поліпшення роботи працівників ...» [256, с. 6]. Урядом УРСР щорічно виділялося близько 1 млн. крб. на будівництво і ремонт приміщень державних архівів. Додаткове ж обладнання останніх часто здійснювалися за рахунок бюджету місцевих органів влади та органів внутрішніх справ [482, с. 467]. Але у перші повоєнні роки нестача коштів та будівельних матеріалів була значною, покращення фінансового забезпечення архівів Сумщини почалося з 1947 р. (табл. 1 додатку Е). Виконання основних завдань із відбудови індустрії зумовило збільшення капіталовкладень у архівну сферу. На 1950 р. валова продукція промисловості Сумської області перевищила довоєнний рівень на 73 % [468, с. 88]. І наприкінці IV п'ятирічки місцева влада вже виділяла суттєві кошти на потреби архівів: у 1949 р. – 97 000 крб. на ремонт та устаткування, у 1950 р. – здійснено капітальний ремонт обласного архіву [92, арк. 12; 144, арк. 2].

Водночас в архівній галузі регіону залишалися невирішеними проблеми, що потребували значних капіталовкладень, зокрема необхідність надання нового або додаткового приміщення облархіву. З 1949 р. це питання порушувалося у звітах та зверненнях до керівництва галузі, але реакція останнього була слабкою. Про потребу Сумоблдержархіву лише згадано у резолюції Республіканської наради керівних працівників архівних органів МВС УРСР (1949 р.) [141, арк. 12]. Верхівка МВС наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років уваги на означену проблему також не звертала. Міське керівництво органів внутрішніх справ намагалося, у межах своїх можливостей, допомогти архівістам: у 1950 р. надало архівістам приміщення в будівлі обласного УМВС – і в облархіві звільнилася кімната для читальної зали [97, арк. 2]. У вересні 1952 р. начальник УМВС звертається з листами до всіх посадовців, від кого залежало вирішення означеної проблеми (міністр внутрішніх справ та начальник АУ МВС УРСР; голова Сумського облвиконкому) і наголошує на тому, що вже три роки проведення концентрації документів в облархіві неможливе. Але жодних кроків у відповідь зроблено не було. Значні кошти та дефіцитні будівельні матеріали (дахове залізо та ін.) були необхідні Роменському філіалу: на початку 1950-х рр. архівосховище там не опалювалося, напівпідвальний поверх був сирий, дах протікав. Попри неодноразові звернення директора філіалу до АУ, необхідний ремонт був проведений тільки у 1954 р. [56, арк. 22; 206, арк. 11; 99, арк. 15, 242, арк. 2].

Процес надання приміщень райміськархівам поживавився тільки наприкінці 1940-х років (табл. 2 додатку Е) і йшов значно повільніше, ніж впорядкування матеріальної бази облархіву та філіалів. У рішеннях Сумського облвиконкому

1950, 1952 рр. від керівників одних і тих же десяти районних рад вимагалося надати приміщення райархівам [52, арк. 6–7; 56, арк. 1–2]. М. Горбатенко неодноразово порушував означене питання в облвиконкомі та райвиконкомах; писав статті в районні газети і до «Правди України» [101, арк. 3]. Вирішення проблеми було прискорено поштовою «зверху»: у жовтні 1952 р. міністр внутрішніх справ Т. Строкач звернувся до голови РМ Д. Коротченка з проханням зобов'язати облвиконкоми виконати постанову від 5 липня 1946 р. і свої власні рішення щодо забезпечення райміськархівів приміщеннями. У грудні 1952 р. відповідні вказівки були направлені і до Сумського облвиконкому [557, с. 99]. І у 1953 – 1955 роках в області було виділено приміщення шести райархівам, а чотирьом – замінено на більші. Але і на середину 1950-х років ця проблема ще була далека від вирішення [100, арк. 2; 103, арк. 2; 104, арк. 5; 105, арк. 13].

Відбудова господарства була визначною рисою розвитку країни у другій половині 1940-х років. Відповідно зростала суспільна вага раніше не помітного напрямку роботи архівів – виявлення документів у народногосподарських цілях. Адже для розробки нових проектів, планів, розрахунків необхідно було витратити час, задіяти матеріальні та людські ресурси. Тому дані технічної та виробничої документації, що зберігалася в архівах, були необхідні. Спрямування архівістів на виявлення документів практичного значення розпочалося ще наприкінці війни. Численні розпорядження на цьому напрямку надсилав обласний архівділ (табл. 3 додатку Е). Завдання визначалися відповідно до планів відбудови та розвитку – республіки, області, підприємств та установ [202, арк. 1–2]. На початку 1946 р. архівами Сумщини було складено плани використання документів в інтересах відновлення та розвитку господарства на 1946 – 1950 рр. У плані облархіву було передбачено пошук документів з відбудови та розвитку промисловості, сільського та комунального господарства, розвідок корисних копалин та ін. [125, арк. 6].

Відповідно до потреб відбудови, виявлення документів практичного значення найбільш активно здійснювалося у 1945 – 1948 роках. Тематика пошуку документів визначалася планом, запитами суб'єктів господарювання, а також ініціативою архіву. В останньому випадку архівісти надсилали до установ інформаційні листи про знайдені матеріали. Облархівом у 1945 р. було розроблено 48 ф., виявлено 377 документів, надіслано 15 інформаційних листів. У 1946 р. 7 справ передали установам та підприємствам (Сумський машинобудівний завод ім. М. Фрунзе, Шосткінський міськплан; Тираспольський облвиконком та ін.); надіслали 13 інформаційних листів [122, арк. 1 зв.; 129, арк. 1 зв. – 2]. У 1947 р. виконувалися запити по виявленню проектів, планів, кошторисів від машинобудівного заводу ім. М. Фрунзе, Буринського цукрового заводу, галантерейної фабрики, міської бібліотеки [90, арк. 26]. Матеріали, виявлені за ініціативою архівів, були використані Кролевецьким райпланом (опис торф'яних боліт), Дубов'язівським цукровим комбінатом (кошториси, креслення будівель), Недригайлівським райвиконкомом (плани розташування колгоспних дворів та акти про відведення земельних ділянок під будівництво), Недригайлівським плодоконсервним заводом (креслення, кошториси будівництва нафтосховища, відстійника сушильного заводу) [135, арк. 20–21]. Конотопським філіалом у 1947 р. були виявлені документи для відбудови комунальної сфери: плани

електрифікації міст та будівництва споруд, кошториси (табл. 4 додатку Е). Архівісти працювали і на подальший розвиток економіки – здійснювали пошук документів про родовища корисних копалин. Відносно залізної руди було проглянуто 12 ф. (1 149 од. зб.), кам'яного вугілля – 3 ф. (36 од. зб.), але документів, які могли б бути використані, не знайдено [184, арк. 41–43].

Робота з практичного виявлення не завжди була ефективною. Частина документів, знайдених в облархіві у 1946 – 1947 рр., була повернена за давністю матеріалів. У 1946 р. Роменська текстильно-галантерейна фабрика повідомляє Роменський філіал, що знайдені архівом матеріали не потрібні підприємству. У 1947 р. тим же філіалом проглянуто 25 ф. (6 515 од. зб.), складена 61 тематична картка, надіслано 4 інформаційних листи, але установи оцінили документи як застарілі [137, арк. 35; 202, арк. 17–18; 203, арк. 3]. Подібні відповіді надходили на листи про виявлення документів за ініціативою архівів. Архівні співробітники не були технічними спеціалістами і не знали точно про реальні потреби підприємств, але намагалися допомогти у загальносупільній справі відбудови.

Архівісти форсували виявлення документів для економіки – так само, як працівники ін. галузей перевиконували норми, щоб швидше відбудувати країну. Облархів у 1948 р. завершив розробку фондів, що були передбачені планом практичного використання документів на 1946 – 1950 рр. (всього переглянуто 369 ф., надіслано 41 інформаційний лист). Над використанням цих документів працювали планово-господарські, будівельні, промислові, сільськогосподарські підприємства (табл. 5 додатку Е). Архіви допомогли заощадити значні кошти, залучити менші людські ресурси. Тільки обласне управління промбудматеріалів заощадило 15 тис. крб. Архівні дані знадобилися у машинобудівній, цукровій та інших галузях промисловості області, допомогли і Молдавській РСР (значний економічний ефект дало використання Молдавбудпроектном справи по укріпленню набережної р. Дністер) [138, арк. 7–7 зв.; 394, с. 8; 422, с. 2; 137, арк. 35].

Із 1949 – 1950 років в архівах регіону скоротилася кількість фондів, переглянутих у народногосподарських цілях. Незначними були результати цієї роботи у першій половині 1950-х років (табл. 6 додатку Е). Завершення відбудови зменшує потреби в економічній інформації архівних джерел – і тематику їх виявлення встановлює влада. Наприклад, жовтнева 1948 р. постанова ЦК ВКП(б) і РМ СРСР, що була гучно названа «сталінським планом перетворення природи». У 1949 р. в архівах регіону здійснювався пошук документів із будівництва ставів і водоймищ, залісення пісків, ярів та торф'яних боліт – і облархівом було знайдено 10 документів щодо залісення пісків. У 1950 р. Роменським філіалом виявлялися документи про ґрунти, клімат, рослинність [91, арк. 40; 94, арк. 32].

Події війни та перемога породили нові настрої в радянському суспільстві. У громадському менталітеті спостерігалися тенденції, що могли спричинити появу опозиційних тоталітаризму сил. У народі зміцніло сподівання на краще життя, на припинення репресій. Висловлювати напіввідкриті критичні судження наважувалися фронтовики. Воїни, що пройшли країнами Європи, і люди, які повернулися з примусової праці в Німеччині, мали змогу порівняти європейський рівень життя з радянськими стандартами. І частина з них вже інакше сприймала комуністичну пропаганду. Зростаюче самоусвідомлення народу було несумісне з

існуючим режимом, і влада намагалася відновити тотальний контроль над суспільством. Для цього застосовувалися вже випробувані засоби: ідеологічна пропаганда, репресії, створення атмосфери страху і пошуку ворогів. «Наведенню порядку» в суспільстві слугувала і зовнішня політика – кампанія «холодної війни» дозволяла ефективно ізолювати народ від зовнішнього світу [554, с. 10; 497, с. 13].

Діяльність репресивних органів в УРСР у післявоєнні роки здійснювалася на наступних напрямках: 1) пошук і покарання воєнних злочинців; 2) розгортання «традиційного» переслідування – «антирадянщиків», дійсних та уявних ворогів влади [559, с. 22, 30]. Використання архівних документів для репресивної політики було відновлено наприкінці війни і активно продовжено після її закінчення. В структурі ГАУ все більшу вагу набуває відділ використання, пріоритетним у якому було саме відділення оперативної інформації [537, с. 293]. Значно посилити оперативну розробку документів секретних фондів – не тільки окупаційного періоду, а й довоєнних, – було запропоновано начальникам АВ УНКВС у вказівках щодо складання планів на 1946 р. [10, арк. 14].

Робота архівістів на напрямку оперативної розробки повністю залежала від специфіки репресивної політики у певний період. У довоєнні часи підставами здійснення державного терору були, у більшості, дані соціального походження. Одразу після звільнення від загарбників розпочалися репресії проти осіб, що слугували нацистам, актуальним залишався і пошук «контрреволюційних елементів», а на Україні – і «буржуазних націоналістів». У 1946 – 1947 роках республіканське АУ, у відповідності до вимог НКВС, надсилало на місця численні вказівки щодо розробки фондів періоду окупації [255, арк. 1; 257, арк. 3]. У 1945 р. Сумським облархівом на оперативну розробку було витрачено 579 людино-годин; більшість із виявлених у 1946 р. документів стала підставою для «... викриття важливих державних злочинців ...» [122, арк. 1; 176, арк. 17]. У 1947 р. архівами області до органів внутрішніх справ передаються списки-довідники на поліцаїв, старост сільських управ, зрадників, осіб, що активно співпрацювали з німцями, авторів антирадянських статей, військовополонених Червоної Армії та членів сімей репресованих [90, арк. 25 зв.; 175, арк. 4].

Оперативна розробка фондів періоду окупації була розпочата ще у 1943 р. і, поступово, з точки зору здорового глузду, повинна була завершитись. Але розкручування нового витка репресій зумовило шалене форсування темпів цієї роботи з 1948 р., а також значне збільшення кількості осіб, занесених у списки-довідники. В облархіві розробка 21 фонду, запланована на цей рік, закінчилася вже у I кварталі [177, арк. 1; 179, арк. 1]. І, якщо цим архівом за весь 1947 р. до списків-довідників було внесено 247 осіб, то тільки за I квартал 1948 р. ця цифра склала вже 1 708 (!) чол. [176, арк. 9 зв.; 179, арк. 1 зв.].

«Політичні окраски», що виявлялися наприкінці 1940-х рр., не змінилися з 1943 – 1944 років. Окрім списків працівників установ окупації, у 1949 р. розроблялися німецькі паспорти (9 042 шт.), картки Біржі праці (11 075 шт.), газети (470 екземплярів). У 1950 р. облархів щомісячно направляв до АВ дані про хід оперативної розробки [180, арк. 4–5], (табл. 7 додатку Е). Виконувалися і запити від оперативних органів, відділів кадрів обласних управлінь МВС і МДБ (перевірка осіб, які поступали на роботу в органи) [179, арк. 4 зв.]. Обласним

архівом було виконано таких запитів у 1947 р. – на 407, у 1949 р. – на 673, і у 1950 р. – на 151 особу [176, арк. 9 зв.; 140, арк. 17; 182, арк. 3–4]. У 1952 р. цим архівом було складено довідки-орієнтировки для Сумського облуправління МДБ і Штепівського райвідділу МДБ, в цілому по запитах оперативних органів наведено довідок на 1 013 осіб [148, арк. 8]. Роменським філіалом у 1946 р. з фондів періоду окупації було взято на облік 1 097 осіб; складено звіт про оперативну розробку (з 1943 р.) (таблиці 8, 9 додатку Е). Конотопський філіал у 1948 р. виявив справи, на підставі яких були викриті посібник окупантів, «кримінальний і державний злочинець» [258, арк. 1–1 зв.]. У 1949 р., на вимогу оперативних органів, працівниками цього філіалу збиралися дані на В. Богушевича. Єдина «компрометуюча» інформація, що була знайдена, – це його робота директором архіву в період окупації [259, арк. 3]. У 1949 р. конотопськими архівістами було виявлено дані про міського старшину Конотопа 1941 – 1942 років, поставлено на картковий облік двох осіб як зрадників і посібників окупантів [260, арк. 1, 4].

В Україні, що «дозволила» собі націоналістичний рух Опору під час війни, з особливим розмахом розгортаються репресії відповідного спрямування. На першому післявоєнному (1946 р.) пленумі ЦК ВКП(б) було визначено курс на нову ідеологічну чистку. У цьому руслі комісія останнього, яка перевіряла стан справ в Україні, вказала ЦК КП(б)У на неприпустиме лояльне ставлення до «націоналістичних настроїв» у середовищі інтелігенції. Реакція партійного керівництва УРСР була негайною – серпневий 1946 р. пленум ЦК КП(б)У визначає основні лінії викривальної діяльності. В Україні розгортається ідеологічна чистка [498, с. 708–709] – у руслі «ждановщини». Тенденція прийняття «постанов з ідеологічних питань», започаткована у 1946 – 1948 роках ЦК ВКП(б), була «підхоплена» і ЦК КП(б)У. Критика інтелігенції здійснювалася зневажливим тоном, навішування ярликів «буржуазного націоналізму» супроводжувалося вимогами щодо викриття «ворогів народу», піддавалися переслідуванню українські літератори та історики [448, с. 94–95].

«Націоналізм» у будь-яких проявах переслідувався в радянських республіках як потенційна загроза комуністичному правлінню і цілісності СРСР. Це виявлялося вже у довоєнних репресіях, але особливого розмаху набуває у другій половині 40-х – на початку 50-х років ХХ ст. Майже одночасно з критикою «українського буржуазного націоналізму» розгорнулося цькування «безрідного космополітизму». Останній ярлик був зручним для каральних органів, тому що звинуваченими у космополітизмі могли бути представники будь-якої національності [411, с. 5, 8]. Боротьба з космополітизмом мала й неприховане антисемітське спрямування. Євреї в СРСР були специфічною етнокультурною спільністю, яку режиму не вдалося поставити в матеріальну, політичну, духовну залежність від себе. Вони були частиною всесвітньої спільноти, мали родичів за кордоном, що за стандартами тих часів вже було злочином. Перехід до активного терору проти євреїв збігся і з провалом близькосхідної політики СРСР, а саме планів створення русифікованої маріонеткової єврейської держави. Наприкінці 1940-х – початку 1950-х років розгортаються масові арешти інтелігентів-євреїв: літераторів, музикантів, вчених. Їх звинувачували в індивідуалізмі, сіонізмі та антипатріотизмі. За тією ж національною ознакою суттєво постраждали і керівні

партійні, радянські і господарські кадри. Останнім епізодом сталінського терору було розгортання «справи лікарів» [461, с. 49–50; 54–56; 411, с. 19, 25]. Суспільство перебувало у тривожному передчутті нової хвилі репресій. Але зі смертю Й. Сталіна трагічний розвиток подій було зупинено.

Окреслена політика режиму мала безпосереднє відношення до роботи архівів Сумщини. Адже масштабна репресивна кампанія потребувала документального забезпечення – з архівних джерел. На місця надсилаються нові завдання з оперативної розробки. Розпорядження АУ МВС УРСР (січень 1953 р.) вимагає «... терміново розробити ... документальні матеріали про єврейські буржуазно-націоналістичні партії ...» [261, арк. 1]. І архівістами було складено список-довідник на 32 особи, які належали (в минулому) до єврейських організацій [100, арк. 22]. Компрометуючі матеріали шукали в документах 30-річної давнини, адже саме за революційних часів 1917-го року діяли різні не комуністичні партії. У Конотопському філіалі було виявлено виборчий список № 4, названий РСДРП «дітищем конотопських сіоністів»; відозви голосувати на виборах за списки єврейських кандидатів та ін. За цими документами було складено «список членів Конотопської міської об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії» (39 чол.) [261, арк. 2, 3, 5, 7, 8]. Роменський філіал також проводить у 1953 р. виявлення осіб, які належали до єврейських організацій: переглянуто 139 од. зб. (1917, 1919 рр.), складено список-довідник [241, арк. 5].

На визначення напрямків оперативної розробки впливає не тільки внутрішня, а й зовнішня політика держави – зокрема «холодної війни». Обласний АВ вимагає виявити документи, що відображають агресивні плани і дії американо-англійських та інших імперіалістів в Україні: організація заколотів, антирадянська пропаганда, шкідництво, диверсійно-шпигунська діяльність іноземних організацій. Архівам було запропоновано виявити ініціативу у пошуку документів, що «... прямо або побічно викривають істинне обличчя американо-англійських імперіалістів ...» [256, арк. 22–23]. У грудні 1947 р. ГАУ ставить завдання виявити і розробити документи про підривну діяльність іноземних розвідок (США, Англії та ін.), взяти на облік шпигунів та зрадників. Облдержархівом була проведена відповідна робота – але необхідних даних не виявлено. Пошук матеріалів на «агентуру розвідувальних органів колишньої Австро-Угорської монархії ... в період першої імперіалістичної війни ...» [182, арк. 6; 256, арк. 2] в обласному архіві та філіалах мав аналогічний результат.

Одну з провідних ролей у справі зміцнення тотальної влади над суспільством у СРСР відігравали органи цензури. Їх розгалужена система швидко відновила апробовані схеми здійснення жорсткого контролю за інформацією, що вводилася до соціального обігу. В першу чергу це стосувалося друкованої продукції, преси, радіомовлення. Указ Президії ВР СРСР про збереження державної таємниці (1947 р.) сприяв поживавленню діяльності цензури у післявоєнні роки. У березні 1948 р. РМ СРСР затвердила «Перелік найважливіших відомостей, які становлять державну таємницю», на основі якого були складені внутрішньовідомчі переліки. У січні 1949 р. Головліт СРСР виробив «Перелік відомостей, заборонених до опублікування у відкритій пресі». Нові правила передбачали жорсткіші обмеження змісту друкованої продукції, засекречення

відомостей про економіку, науку і техніку, посилення контролю ідейно-політичного змісту літератури, творів мистецтва, радіопередач. Головліт також оприлюднив нове положення про спецфонди літератури та зведений список «політично шкідливої» літератури, регулярно публікував списки на вилучення книжок із бібліотек. І після війни до цих списків потрапляли автори, які стали жертвами репресій [498, с. 716–717]. Вилученню підлягали книжки, які не представляли «наукової та літературної цінності» і були «... засмічені прізвищами, цитатами зі статей і статтями ворогів народу ...» [424, с. 198]. До бібліотек (у тому складі і в архівах) надсилалися накази Уповноваженого РМ СРСР щодо охорони воєнних і державних таємниць у друку, де вказувалися прізвища заборонених авторів та назви книжок. Тільки у 1949 р. до архівів Сумщини надійшли такі накази від 4, 13, 26 серпня, 26 листопада, 1, 14 грудня; а у 1950-му – від 17 січня, 17 лютого, 21 квітня та 15 грудня [139, арк. 4–6; 111, арк. 3; 112, арк. 1–5]. Їх зміст відображає розгортання репресій. У наказі від 5 січня 1953 р. яскраво виявляється антиєврейська кампанія – вилучити пропонувалося твори таких авторів, як А. Гринштейн, Б. Коган, М. Коган, А. Фельдман та ін. [150, арк. 7].

Характерною рисою роботи архівів у післявоєнні роки було засекречення. Переважна більшість розпоряджень надходила під грифом «секретно», НКВС та керівництвом постійно наголошувалося на дотриманні секретності в архівній роботі. У 1945 р. ГАУ пропонує звернути особливу увагу на те, щоб «... при складанні характеристик фондів у тексті ... не містилось будь-яких відомостей, прямо чи побічно розголошуючих державну таємницю» [196, арк. 18]. У вказівках із планування роботи (1948 р.) пропонувалося звернути увагу на «... підвищення політичної пильності по всій діяльності архівних органів, на дотримання державної таємниці ...» [130, арк. 9 зв.]. В колективах постійно «підживлювалася» атмосфера взаємної недовіри, характерна для радянського суспільства сталінської доби. Доступ співробітників до секретних фондів архіву, в якому вони працювали, був неможливий. Інструкція ГАУ, введена в дію наказом МВС від 3 квітня 1951 р., визначає, що на це мають право тільки директор, співробітники відділу секретних фондів та вищих архівних органів [145, арк. 2 зв.]. Розгортання репресій наприкінці 1940-х років зумовило жорсткість вимог керівництва щодо секретності та «пильнування» за колегами по роботі. Цитата з «Огляду роботи держархівів УРСР ... за 1952 р.» нібито запозичена із сумнозвісних 1930-х рр.: «Необхідно розгорнути нещадну боротьбу зі злочинцями, пройдисвітами ... Кожен архівіст на своєму посту повинен виявити більшовицьку пильність із тим, щоб до наших архівів не проникали вороги Радянської держави ...» [149, арк. 7].

Намагання режиму зміцнити контроль над суспільством було безпосередньо пов'язано з кадровою політикою, яка в тоталітарній державі мала ідеологічне спрямування. Про необхідність викорінення буржуазно-націоналістичної ідеології говорив М. Хрущов на березневому 1946 р. пленумі ЦК ВКП(б) (при розгляді питання «про підготовку, добір та розподіл керівних партійних і радянських кадрів в українській партійній організації») [505, с. 49]. У 1947 р. Л. Каганович особисто готує проект постанови ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». І на одній із нарад секретарів обкомів партії він

заявив, що кожен випадок невиконання планових завдань у промисловості і сільському господарстві буде розглядатися як прояв українського буржуазного націоналізму [498, с. 709–710]. У резолюції серпневого 1946 р. Пленуму ЦК КП(б) У беззаперечно прийнято нищівну критику, надану ЦК ВКП(б) підготовці, підбору та розподілу керівних кадрів в Україні. З основних недоліків названо: порушення сталінського принципу підбору кадрів за політичними і діловими ознаками; висування на керівну роботу осіб, які себе скомпрометували; відсутність уваги ідейно-політичному вихованню [16, арк. 1–2, 7]. У другій половині 1946 – 1947 рр. ЦК КП(б)У приймає ряд постанов з кадрової політики в партійних та радянських органах в цілому та у певних галузях [23, арк. 22].

Посилює акцент на «ідейно-політичному» вихованні кадрів і керівництво архівної галузі. Директива ГАУ від 12 листопада 1948 р. говорить про перебудову діяльності у відповідності до рішень ЦК ВКП(б) із ідеологічних питань та очищення «від співробітників, які не відповідають за своїми політичними та діловими якостями для роботи в архівних органах СРСР» [130, арк. 12]. Політична благонадійність була головним критерієм підбору працівників архівів. Кожна кандидатура перевірялася і зараховувалася до штату тільки за дозволом органів внутрішніх справ. Але перевірка минулого, родинних та ін. зв'язків, контроль за поглядами не припинялися і надалі, формулювання «звільнений за неможливістю подальшого використання за наявністю компрометуючих матеріалів» [303, арк. 7] неодноразово зустрічається в наказах щодо особового складу архівів регіону.

АВ УНКВС (УМВС) у Сумській області у повоєнне десятиліття очолював М. Горбатенко. Тривалий час займали посади директори філіалів (Г. Матеюк, П. Ганцев), а облархіву – змінювалися (табл. 10 додатку Е). На 1951 р. в облархіві та філіалах було подолано проблему недокомплекту штатів, а от ситуацію з плинністю кадрів – тільки частково покращено [277, арк. 11; 147, арк. 10], (табл. 11 додатку Е). В райархівах же плинність кадрів залишилася значною [102, арк. 12]. В той же час прийняття працівників на роботу значно уповільнювалося політизацією, підозрілістю та бюрократизмом відділів кадрів місцевих органів НКВС. Наприклад, у 1950 р. кандидатура на посаду архіваріуса для Роменського філіалу перевірялася відділом кадрів РВ НКВС чотири (!) місяці [238, арк. 13].

У повоєнні роки в УРСР в цілому, і на Сумщині зокрема гостро постала проблема забезпечення підприємств та установ кваліфікованими кадрами. Це було зумовлено наслідками війни: демографічними втратами, а також тим, що для багатьох людей процес отримання освіти був перерваний. Цю проблему намагалися вирішити, в першу чергу, шляхом збільшення кількості вечірніх загальноосвітніх та фабрично-заводських шкіл, училищ, набору до вузів заочної форми навчання. Розгортався і процес підготовки кадрів без відриву від виробництва (мережа відповідних курсів, метод бригадно-індивідуального навчання у промисловості) [444, с. 14]. Для архівної галузі повоєнних років також був характерний недостатній освітній рівень співробітників. На Сумщині М. Горбатенко підвищив рівень своєї освіти з нижчої до середньої, а директор Конотопського філіалу П. Ганцев мав незакінчену середню освіту [44, арк. 2, 44 зв.]. У Роменському філіалі один співробітник мав вищу і один – середню

освіту; у 1946 – 1947 роках ситуація покращилася частково (табл. 12 додатку Е). Проблема низького освітнього рівня співробітників (навіть керівної ланки) була наявна і в цілому у відомстві внутрішніх справ. За даними Управління кадрів ЦК КП(б)У (1947 р.) 69,5 % начальників районних відділів МВС мали незакінчену середню та нижчу освіту [23, арк. 1, 9]. Означена ситуація зумовлювала і увагу керівництва НКВС (МВС) до різних форм підвищення освітнього та фахового рівня працівників усіх структурних підрозділів відомства.

Низький освітній рівень архівних кадрів унеможлиблював якісне виконання не тільки наукової роботи, а й оперативної розробки, тематичного виявлення та впорядкування документів. Керівництво наполягало на отриманні архівними працівниками загальної та фахової освіти. Різні форми підготовки кадрів були апробовані в галузі у 1920 – 1930-х роках, у цей період утвердилося і положення МІАІ як центру підготовки архівних працівників для республік СРСР [469, с. 8]. У документах архівів Сумщини повоєнних років наявні запрошення на вступ, правила прийому лише до МІАІ. Керівництво галузі навіть дозволяло здавати вступні іспити у найближчих вузах [123, арк. 20; 211, арк. 13].

Підвищення фахового рівня співробітників йшло повільно. На необхідності заочного навчання керівних та наукових працівників, які не мають вищої освіти, наголошувалося у наказі ГАУ від 19 вересня 1949 р., директиві того ж органу від 4 січня 1952 р., наказі МВС УРСР від 6 липня 1954 р. та ін. Останній документ говорить про навчання співробітників (і керівного складу) навіть у вечірніх загальноосвітніх школах [49, арк. 5; 55, арк. 1 зв.; 306, арк. 7]. Звільнення з архівів спеціалістів із вищою освітою було дозволено тільки за санкцією Управління кадрів МВС СРСР [303, арк. 1]. 22 червня 1949 р. ГАУ видає наказ про покращення обліку і використання спеціалістів у архівних органах, спрямований саме на закріплення в галузі працівників із вищою освітою [11, арк. 30–31].

На Сумщині організаційна робота керівництва мала результати: працівники архівів навчалися у вечірніх школах та на заочних відділеннях вузів (табл. 13 додатку Е). На 1953 р. у облархіві вищу та незакінчену вищу освіту мало шість працівників. У Конотопському філіалі в 1951 р. наукові співробітники мали незакінчену вищу освіту, але тільки один архіваріус – повну середню [102, арк. 7; 277, арк. 57]. В той же час комісія АУ, що обстежувала архівні установи області (1955 р.), констатувала відсутність у більшості співробітників вищої спеціальної освіти [105, арк. 20]. Відомі архівісти регіону, які працювали у післявоєнні роки, вищу фахову освіту здобули тільки у 1960-х роках (Н. Рассказ, З. Ковальова) або не отримали взагалі (І. Авраменко, Т. Бойко) [531, с. 175, 101, 7, 23].

Навчання у віддаленому вузі у післявоєнні роки було пов'язано зі значними труднощами – передусім, матеріальними. Ці обставини, а також певні сімейні, побутові проблеми завадили частині працівників отримати фахову освіту. Тому в архівній, як і в інших галузях, використовувалися різні форми підвищення кваліфікації. У лютому 1948 р. ГАУ видає розпорядження організувати курси підвищення кваліфікації: місячні з відривом і тримісячні без відриву від виробництва. Наприкінці вводилися іспити з історії: ВКП(б), СРСР, державних установ; а також із історії та організації; теорії і практики архівної справи в СРСР [137, арк. 28–32]. У наказі ГАУ з покращення роботи та підвищення ділової

кваліфікації співробітників (19 вересня 1949 р.) ставилося завдання організації навчання в самих архівах [11, арк. 34–35]. Попри безумовну необхідність цих розпоряджень, їх характерною рисою була гіпертрофована політизація, загальна для всього тогочасного навчального процесу. На фахових курсах, де працівники повинні були отримати мінімум знань саме з архівної справи, в першу чергу складався іспит із історії ВКП(б). Аналіз наказу ГАУ від 19 вересня 1949 р., переліку літератури і програм, що до нього додавалися, свідчить про неоднозначність цілей запропонованого навчання. Передбачалося оволодіння співробітниками мінімумом знань із історії, організації, теорії і практики архівної справи та археографії. В той же час на першому місці стояло вивчення творів В. Леніна, Й. Сталіна і рішень ЦК ВКП(б) із ідеологічних питань. У тематиці занять, що рекомендувалася, з 19-ти тем перші п'ять були політичними: рішення ЦК ВКП(б) із ідеологічної роботи; більшовицький принцип партійності в науці та боротьба з буржуазним об'єктивізмом і безрідним космополітизмом; переваги радянського архівознавства перед буржуазним; більшовицький стиль роботи в радянській установі; підвищення революційної пильності [11, арк. 48–50 зв.].

Керівництво галузі намагалося вплинути на продуктивність праці архівістів адміністративними заходами. На початку 1950-х років архіви регіону повинні були складати щомісячні звіти про трудову дисципліну, надсилати копії наказів про накладення стягнень на осіб, які допустили порушення, повідомляти про кількість аморальних проступків та ін. [252, арк. 54, 76, 87; 305, арк. 24]. В результаті працівники перевантажуються зайвою, не потрібною паперовою роботою. Конкретні ж завдання з підвищення кваліфікації виконувалися в архівах регіону ретельно (табл. 14 додатку Е). Теж саме можна сказати і про ідейно-політичну роботу: з 1950 – 1951 років було налагоджено щотижневе проведення політінформацій [304, арк. 5; 147, арк. 10], які найчастіше готувалися керівництвом (начальник АВ, директори архівів, секретарі партгруп) [148, арк. 9].

У повоєнні роки значними були обсяги фахових робіт щодо збереження та науково-технічної обробки документів. Під час війни умови їх зберігання порушувалися, невпорядкованими була велика кількість як нещодавно зібраних фондів, так і довоєнних. Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років ГАУ було розроблено «Основні правила ...» систематизації та описування документальних матеріалів у державних архівах СРСР та інші методичні документи. Навіть ці фахові вказівки містили ідеологічний підтекст. «Основні правила описування ...» наголошували, що політичний сенс фактів і подій повинен правильно висвітлюватися з позицій марксистсько-ленінської методології; з документів до назв одиниць зберігання заборонялося переносити класово-чужі формулювання; вислови, що спотворюють політичний зміст фактів [53, арк. 3–4].

На початку 1950-х років у архівах Сумщини було повністю завершено науково-технічну обробку документів і розпочато її вдосконалення [51, арк. 7–7 зв.; 146, арк. 13–14 зв.; 151, арк. 40; 152, арк. 4; 103, арк. 4, 7].

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що у другій половині 1940-х – на початку 1950-х років суспільно-політичні та економічні умови розвитку архівної галузі Сумщини були складними і неоднозначними. Негативний вплив на діяльність архівів регіону здійснювали післявоєнна

господарська розруха та жорсткий сталінський тоталітарний режим. Позитивне значення для розвитку архівної галузі мали настрої піднесення та ентузіазму в суспільстві, а також значні мобілізаційні можливості радянської політичної системи. Відновлення матеріальної бази архівів регіону відбувалося поступово. Збільшення капіталовкладень у архівну сферу, активізація ремонту та обладнання приміщень облдержархіву і філіалів наприкінці 1940-х рр. стали можливими із завершенням відбудови основних галузей економіки. З іншого боку, не було вирішено наступні матеріальні проблеми: надання нового приміщення облархіву та забезпечення у повному обсязі приміщеннями і обладнанням районних і міських архівів.

Специфіка післявоєнного економічного розвитку визначила актуальність використання архівних джерел у народногосподарських цілях. Форсовані темпи та ефективність роботи з практичного виявлення документів у 1946 – 1948 роках були зумовлені потребами відбудови. Виявлені архівістами області справи дали значний економічний ефект при відновленні промисловості та сільського господарства Сумщини, налагодженні житлово-комунальної сфери міст Суми, Ромни, Конотоп, Кролевець. Архівні працівники регіону здійснили внесок і у відбудову Молдавської РСР. Робота архівів Сумщини на напрямку практичного виявлення мала не тільки економічне, а й суспільне значення. Використання архівних джерел забезпечило економію матеріальних і людських ресурсів, пришвидшило відродження господарства, покращило життя людей. Уповільнення практичного виявлення документів, зниження ефективності використання архівних даних на початку 1950-х років було зумовлено завершенням відбудови.

Сталінський тоталітарний режим у повоєнні роки намагався відновити і зміцнити контроль над суспільною свідомістю шляхом ідеологічної пропаганди і репресій. Державні архіви традиційно використовувалися владою для документального забезпечення репресивної політики. Оперативна розробка і у повоєнні роки була визначена провідним напрямком діяльності архівів. Завдання на цьому напрямку встановлювалися в залежності від конкретної репресивної діяльності режиму. В першу чергу в архівах Сумщини активно розроблялися документи періоду окупації. Означена діяльність архівістів була не тільки виконанням владних завдань, а й внеском у загальносуспільну справу. Викриття та покарання посібників фашистів, винних у загибелі та стражданнях людей, було необхідним для подальшого розвитку як держави, так і суспільства. З іншого боку, архівісти опинилися між владою і суспільством, оскільки були змушені включати до списків-довідників невинних людей: звичайних працівників підприємств та установ за окупації. Необхідність обслуговування нових репресивних кампаній зумовила пошук компрометуючих даних у документах, що не відносилися до періоду окупації. На визначення конкретних завдань із оперативної розробки впливала як внутрішня (боротьба з «космополітизмом», українським або єврейським націоналізмом), так і зовнішня («холодна війна») політика тоталітарної держави. Архівісти Сумщини були змушені вишукувати компрометуючі матеріали на посібників англо-американського імперіалізму, шпигунів, диверсантів та інших категорій ворогів народу; брати участь у документальному забезпеченні антисеврейської репресивної кампанії.

Демографічні втрати та неможливість одержання освіти в роки війни зумовили проблеми з комплектуванням і кваліфікаційним рівнем кадрів в усіх галузях, у тому складі і архівній. Основними кадровими проблемами архівних установ Сумщини у повоєнні роки були: недокомплект штатів, плинність кадрів, низький освітній рівень працівників. Позитивно оцінюємо заходи керівництва щодо спрямування співробітників на здобуття заочно вищої освіти, організації курсів підвищення кваліфікації, закріплення на роботі спеціалістів. На початок 1950-х років в архівах регіону було укомплектовано штати, працівники підвищували рівень фахових знань на заняттях за місцем роботи, курсах, заочних відділеннях вузів. У той же час проблему здобуття науковими співробітниками вищої фахової освіти не було вирішено. З негативних рис кадрової політики називаємо приділення у посадових вимогах головної уваги політичній благонадійності; політизацію процесу отримання фахових знань; створення атмосфери підозрливості в колективах.

Наслідки війни – руйнування архівних приміщень, перевезення матеріалів та зібрання великої кількості нових фондів – зумовили актуальність робіт із забезпечення збереження та впорядкування документів. Організаційно-методичні заходи керівництва галузі та кропітка праця архівістів на означених напрямках заслуговують схвальної оцінки. Архівістами Сумщини були створені умови для тривалого і ефективного використання архівних джерел як в інтересах державного керівництва, так і для задоволення соціально-економічних та духовних потреб суспільства – тогочасного і багатьох майбутніх поколінь.

4.2. Діяльність архівів щодо розвитку історичної науки та задоволення духовних потреб суспільства за умов повоєнного сталінізму

Загальне піднесення та патріотичні настрої у перші повоєнні роки зумовлювали підвищений інтерес громадськості до історії своєї країни. Наявні суспільні потреби в отриманні ретроспективної інформації створювали сприятливе підґрунтя для діяльності архівів по їх задоволенню. Державні архіви у 1945 р. було включено до складу науково-дослідницьких установ [196, арк. 26], поступово покращувалося їх матеріальне та кадрове забезпечення. Науково-видавничий відділ, створений при республіканському АУ у 1946 р., надавав архівістам необхідну допомогу в публікаційній роботі [563, с. 35; 134, арк. 1–2]. З 1947 р. розпочато видання Науково-інформаційного бюлетеня АУ [482, с. 493], що також поширювало можливості для публікації документів, наукових статей, обміну досвідом. У той же час сталінський режим післявоєнних років створив надзвичайно несприятливі умови для розвитку історичної науки в УРСР.

Тотальний наступ на вчених був характерною рисою громадсько-політичного життя повоєнного українського суспільства. Силкові методи управління науковою сферою використовувалися з метою забезпечення панування сталінської доктрини, а також ізолювання від світового наукового процесу. У руслі постанов ЦК ВКП(б) та КП(б)У «з ідеологічних питань» партійно-державне керівництво намагалось приборкати істориків. Постанова ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і

незадовільну роботу Інституту історії України АН УРСР» (1947 р.) піддала нищівній критиці «спроби» провести в життя «буржуазно-націоналістичну схему» історії України М. Грушевського і його школи. ЦК КП(б)У оцінив роботи, випущені інститутом, як антинаукові, складені у антимарксистському дусі, такі, що грубо перекручують історію України. Дослідження істориків повинні були доводити, що політика Росії стосовно народу України передавала культуру російського народу, і тому була незмінно прогресивною [558, с. 10–11]. Дійсно науковими визнавалися праці, що чітко «вписувалися» в офіційно визначену схему історичного розвитку України. За вказівками ЦК КП(б)У перевірялися фонди бібліотек і архівів, вилучалося все, що могло навіть нагадувати інші, «крамольні» погляди [439, с. 24]. Водночас, розглядаючи вчених-гуманітаріїв як «підручних партії», режим прагнув максимально залучити їх до пропагандистської діяльності [566, с. 10, 14]. Така лінія влади вплинула на культурно-духовний напрямок роботи архівів Сумщини.

Політизація публікації архівних джерел виявлялася, в першу чергу, у встановленні пріоритетних тем. У розпорядженні АУ (1946 р.) підкреслювалася необхідність досягнення перелому на науковому, пропагандистському напрямках, вказувалася обов'язкова проблематика для складання п'ятирічних планів наукової роботи (табл. 1 додатку Ж). Пріоритетним у дослідженні історії української культури визначався взаємозв'язок її з російською, вплив російської культури на українську – у руслі окресленої вище партійно-державної схеми історії України. З історії суспільних класів увага зверталася на робітників і селян, обов'язковою була підготовка робіт до 30-річчя Жовтневої революції. Архівісти Сумщини склали план наукової роботи на 1946 – 1950 рр. відповідно до вказівок керівництва [125, арк. 1, 3–4 зв.] У 1949 р. АУ МВС УРСР пропонує для дослідження «традиційні» теми: історія радянського суспільства і держави, робітничого класу, селянських рухів тощо [141, арк. 73–74]. Розпорядження керівництва з виявлення документів відповідали цілям пропаганди та тенденціям внутрішньої і зовнішньої політики держави. Боротьба з космополітизмом і «низькопоклонством перед Заходом» спричинила виявлення документів про пріоритет вітчизняної науки перед іноземною. МВС УРСР у 1958 р. назвав цю роботу виконанням «... найважливішого завдання Партії та Уряду» [142, арк. 31]. «Холодна війна» зумовила розпорядження з пошуку документів про агресивні плани і дії американо-англійських та інших імперіалістів на Україні (1950 р.) [184, арк. 47]. Архіви спрямовувалися на виявлення матеріалів по історії КП(б)У, про життя і діяльність В. Леніна і Й. Сталіна [134, арк. 5–6; 142, арк. 19, 26]; до збірників, які готувалися АУ («Революційний підйом на Україні напередодні першої російської революції»; «Робітничий рух і розповсюдження марксизму на Україні (70 – 90-ті рр. ХІХ ст.)» та ін.) [142, арк. 59; 276, арк. 2; 208, арк. 6].

ГАУ неодноразово наполягало на покращенні ідейно-політичного змісту науково-видавничої роботи архівів. У 1952 р. в її основу вимагалось покласти «... історичні рішення ХІХ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу, доповідь товариша Сталіна на з'їзді партії і праці товариша Сталіна «Економічні проблеми соціалізму в СРСР» і по питаннях мовознавства ...» [130, арк. 11; 146, арк. 11]. Покращення видавничої роботи союзне керівництво галузі вбачало у

нерозривному зв'язку з працями Й. Сталіна, «... що відкрили нові перспективи для розвитку всіх наук, зобов'язують співробітників ... архівів застосувати заходи до рішучого усунення всіх помилок і недоліків у видавничій діяльності з тим, щоб озброїти радянську історичну науку високоідейними публікаціями документів ...» [211, арк. 3]. Аналогічні вказівки видавало і АУ МВС УРСР.

Політичні умови післявоєнного сталінізму знову ставили роботу архівістів у рамки майже цілковитої секретності. Це стосувалося навіть дослідження історії Великої Вітчизняної війни – адже коло осіб, які допускалися до джерел воєнного періоду, обмежувалося [537, с. 277]. В архівах було сконцентровано велику кількість матеріалів, які влада побоювалася вводити до соціального обігу, в першу чергу – років окупації. У жовтні 1946 р. МВС УРСР видав циркуляр «Про зберігання і користування ворожою літературою в Державних архівах МВС УРСР». Книжки, журнали, газети, листівки та «... інші німецько-фашистські і буржуазно-націоналістичні видання, наклепницькі та провокаційні за своїм змістом ...» [255, арк. 3] були заборонені для користування навіть для співробітників архівів. Дозвіл на їх використання надавав начальник УМВС. Означена література ізолювалася в окремих приміщеннях або сейфах, відповідального за її зберігання затверджував начальник УМВС [255, арк. 3].

Посилювалося засекречення інформації про наявні в архівах документи – не тільки воєнного, а й інших періодів. У вказівках ГАУ (1945 р.) щодо складання путівників пропонувалося звернути особливу увагу на те, щоб у характеристиках фондів не містилися відомості, які прямо чи опосередковано б розголошували державну таємницю. Заборонено було анотувати для включення у путівники не тільки воєнні, оборонні за змістом фонди, а й документи оперативних радянських органів, розвідувальних і контррозвідувальних – дореволюційної Росії; відомості по особовому складу радянських установ і підприємств тощо [196, арк. 18].

В умовах загальної заляканості співробітники Сумського обласного архіву вирішили, що краще перевиконати, ніж недовиконати – і виключили з рукопису путівника анотації всіх фондів періоду окупації. Науково-методичний відділ АУ надіслав М. Горбатенку зауваження, що ці фонди були виключені неправильно: «Документальні матеріали цього періоду повинні бути включені окремим розділом, але при розкритті змісту ... потрібно висвітлювати лише ті матеріали, які показують господарювання німецько-фашистських загарбників на території області, режим окупантів, боротьбу населення проти загарбників та ін., ... не розкриваючи зміст ... матеріалів, які розробляються і використовуються в оперативно-чекістських цілях ...» [124, арк. 1–2]. Ці рекомендації не знімають проблемних питань. Директор облархіву Н. Авреліанова, в листі до того ж відділу, наголошує, що «... всі фонди, що містять документи про режим німецько-фашистських окупантів ... розроблені у нас в оперативно-чекістських цілях і використовуються органами УМВС, УМДБ ...» [124, арк. 1–2].

За «Переліком» Головліту 1949-го року контроль за дотриманням секретності при підготовці путівників, виданні описів став ще більш жорстким. У 1949 р. АУ вимагає від облархіву «... виключити з анотації матеріали, які повинні бути на таємному зберіганні і включенню до путівника не підлягають», а саме: «про боротьбу з бандитизмом», «списки на майно розкуркулених господарств»

та ін. [141, арк. 40]. У «Основних правилах описування документальних матеріалів» наголошувалося, що в описах, які видаються, «... не повинні міститись відомості, що не підлягають оголошенню у друку; особлива увага повинна бути звернена на політичну і літературну редакцію тексту ...» [53, арк. 22 зв.].

Постійні перевірки та нищівна критика керівництва, пов'язані з посиленням засекречення, значно уповільнювали видавничу діяльність архівів взагалі і по підготовці путівників – зокрема. Досягнення кінцевого результату – публікації – стало майже неможливим. Робота над путівником була розпочата в архівах області у 1945 р. – і його так і не було видано у повоєнні роки. В листі до АУ МВС УРСР (березень 1949 р.) директор Сумського облархіву наголошує на складності отримання дозволу на публікацію матеріалів періоду окупації, тяганині з рецензуванням та дозволом на видання збірників. Адже окрім рецензії АУ для друку збірника в Сумах був потрібен і дозвіл ЦК ВКП(б), для чого рукопис треба було знову відправляти в Київ. У той час гостро стояла і проблема використання документів за підписом репресованих діячів. Але стосовно неї Н. Авреліанова була змушена висловлюватися обережно: працівники архіву «... припускалися великої помилки, вказуючи у заголовках і підписах прізвища зрадників Вітчизни чого цілковито не слід було робити ...» [142, арк. 10, 11].

Архівами області у 1946 – 1953 роках було проведено значну роботу по виявленню історичних документів (табл. 2 додатку Ж). Тематика відповідала розпорядженням керівництва, більшість матеріалів надсилалася установам, що здійснювали запит (АУ МВС УРСР, Центральний державний архів Жовтневої революції та ін.). Інші документи використовувалися в статтях у пресі (табл. 3 додатку Ж) та у збірниках, що планувалися до видання архівами області.

Вважаємо за потрібне навести інформацію про підготовку архівістами регіону науково-значущих праць (путівника, збірників документів, монографії), хоча ця робота так і не дійшла до кінцевого результату (табл. 4 додатку Ж). Архівістами області було повністю завершено путівник, збірники «Чорні дні окупації на Сумщині», «Німецько-фашистські окупанти на Сумщині і народно-партизанський рух», «Сумщина в період Вітчизняної війни»; монографію «Історія міста Конотоп», хронологічний довідник «Про тимчасову окупацію населених пунктів Сумської області і звільнення їх частинами Радянської Армії». Ці роботи були відправлені на отримання дозволів – і так і не були надруковані. Наприклад, збірник «Німецько-фашистські окупанти на Сумщині і народно-партизанський рух» був двічі прорецензований АУ МВС УРСР, успішно пройшов перевірку облліту і був зданий в обком партії для отримання дозволу на видавництво. Сумний результат цієї роботи констатується у звіті архіву за 1949 р.: «... де він (збірник – Л.К.) знаходиться до теперішнього часу ...» [140, арк. 4].

Проблема видання названого вище хронологічного довідника та збірника «Сумщина в період Великої Вітчизняної війни» потребує особливої уваги. Після звільнення архівісти збирали дані про захоплення загарбниками населених пунктів та їх визволення радянськими військами. Планувалося підготувати відповідні довідники по кожній із областей. Першими були опубліковані довідники по Чернігівській (1946 р.) та Ізмаїльській (1950 р.) областях [563, с. 30]. «Хронологічний довідник про тимчасову окупацію населених пунктів Сумської

області і звільнення їх частинами Радянської Армії» та збірник документів «Сумщина в період Великої Вітчизняної війни» були підготовлені до видавництва у 1951 р. Попри важливість для вивчення історії Великої Вітчизняної війни, вони не були опубліковані з причини засекречення документів та посилення цензури. У вищевказаному довіднику по Ізмаїльській області були наведені дані про кількість загиблих та закатованих громадян, а згідно «Переліку» 1949 р. ця інформація була закритою. Тому ГАУ рекомендувало АУ вилучити цей довідник із широкого обігу та зберігати як таємне видання, а публікацію довідників по інших областях (у тому складі і Сумщини) було, відповідно, зупинено [563, с. 30–31].

В умовах патріотичного піднесення інтерес громадськості до історії підвищився. У другій половині 1940-х років, попри післявоєнний стан приміщень архівів, у них активно працювали дослідники. Тематика, яку вони розробляли, – революційний рух, громадянська та Велика Вітчизняна війни, повоєнний розвиток (колгоспне господарство, шкільна освіта та ін.). Вивчалася історія міст (Ромен, Конотопу), заводів області (Сумського машинобудівного ім. М. Фрунзе, Конотопського електромеханічного) (табл. 5 додатку Ж). Архівісти намагалися створити умови для роботи дослідників. Цікавий вихід зі складного становища знайшли у Роменському філіалі – читальну залу з 1947 р. було відкрито у літній період у приміщенні, де ще не було скла на вікнах [203, арк. 6; 204, арк. 6]. Облархів тільки на 1951 р. зміг обладнати читальну залу [92, арк. 16; 147, арк. 10]. Водночас владою відновлюється жорсткий контроль за роботою дослідників [131, арк. 5]. Попри обладнання читальних залів кількість відвідувачів у них у 1951 – 1953 роках значно зменшилася (порівняно з 1946 – 1950 рр.) (див. табл. 5 додатку Ж). Причиною означеної тенденції вважаємо посилення репресій та контролю за інформацією, що вводилася до соціального обігу.

Діяльність архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства і у повоєнні роки мала неприховане агітаційно-пропагандистське спрямування. Наприкінці 1945-го року державним керівництвом було розпочато масштабну агітаційну кампанію, присвячену виборам до ВР СРСР. До цієї роботи залучалися всі установи, на початок 1946-го року агітаторами в Україні працювало більше 800 тис. осіб [453, с. 360–361]. Вказівки щодо цілей та змісту агітаційної діяльності містила резолюція грудневого 1945 р. Пленуму ЦК КП(б)У «Про політичну і агітаційно-масову роботу серед населення у зв'язку з підготовкою до виборів до Верховної Ради СРСР». У пресі, радіо, при проведенні лекцій і бесід пропонувалося роз'яснювати «... великі принципи Конституції, показати джерела сили і могутності Радянської держави, роль партії Леніна ...» [372, с. 112] тощо. Тотальна підготовка до виборів вплинула і на роботу архівів – на виборчих дільницях, на радіо читалися доповіді, складені з використанням архівних джерел.

У 1946 – 1948 роках в архівах регіону особливо активним було використання документів у виставках, передачах по радіо (табл. 6 додатку Ж). Зазначаємо, що заходи на тему війни, окрім виконання пропагандистських завдань, задовольняли також і духовні потреби тогочасного суспільства. Але з кінця 1940-х років посилюється контроль за експозиційною роботою архівів. Вказівки ГАУ (серпень 1950 р.), складені у відповідності до розпоряджень МВС, вимагали негайно переглянути архівні матеріали, що були видані у користування музеям і виставкам

. Експонати архівів, які «містять державну таємницю», потрібно було вилучити, у тому складі і з виставок у методичних кабінетах у самих архівах. Організацію ж нових виставок ГАУ вимагало здійснювати лише за дозволом керівництва МВС (УМВС) [143, арк. 13]. Посилення контролю влади та керівництва галузі спричинило фактичне припинення експозиційної роботи архівів регіону: у звітах початку 1950-х років відсутні відомості про підготовку виставок. Певну культурно-освітню та пропагандистську роботу вів Роменський філіал: запропонував районному відділу народної освіти матеріали для використання на уроках історії (1951 р.), організував лекції (32 шт.) на суспільно-політичні і наукові теми в м. Ромни і селах району [207, арк. 40; 241, арк. 26].

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, можна зробити висновки, що вплив повоєнних соціально-економічних та суспільно-політичних умов на стан і діяльність архівів Сумщини був неоднозначним. Несприятливими для роботи архівних установ були господарська розруха та необхідність подолання наслідків війни в усіх сферах, а також жорсткий сталінський тоталітарний режим. Із іншого боку, позитивну роль у відбудові матеріальної бази архівів відіграли значні мобілізаційні властивості радянської держави. Сприятливе підґрунтя для розгортання роботи архівів, особливо на культурно-духовному напрямку, створювала суспільна атмосфера патріотичного піднесення та підвищення інтересу до історії своєї країни.

Відбудова матеріальної бази архівів Сумської області була завершена в роки четвертої п'ятирічки. Водночас не було вирішено проблеми збільшення площ архівосховищ облдержархіву та забезпечення приміщеннями і обладнанням усіх районних і міських архівів.

Зміст, темпи та обсяги виявлення документів у народногосподарських цілях визначалися специфікою економічного розвитку періоду. У перші повоєнні роки саме потреби відбудови зумовили різноманітність завдань, форсовані темпи, значні обсяги та ефективність виявлення документів із практичною метою. Результатом був суттєвий внесок архівів Сумщини у відродження не тільки господарства області, а й Молдавської РСР. Діяльність архівістів регіону на практичному напрямку мала вагоме економічне та суспільне значення.

Відновлення жорсткого сталінського тоталітаризму, розгортання нових кампаній політичних репресій негативно вплинуло на функціонування архівних установ. Влада продовжувала використовувати архівні джерела для документального забезпечення репресій. Провідним напрямком роботи архівів Сумщини у повоєнні роки залишалася оперативна розробка документів. Її завдання визначалися конкретними репресивними заходами режиму, що робило архівістів зряддям влади проти громадськості. Тільки у випадках виявлення осіб, що дійсно чинили злочини під час окупації, оперативну розробку в архівах регіону можна оцінити як корисну для суспільства.

Загострення проблем кадрового забезпечення в архівах області було зумовлено наслідками війни. Попри складність повоєнних років, влада переймалася поширенням заочної та вечірньої форм здобуття освіти, створенням сприятливих умов для поєднання працівниками роботи і навчання. Освітня політика радянської держави сприяла покращенню якості кадрового забезпечення

архівів регіону. У післявоєнні роки в архівах Сумщини здійснювалися регулярні заходи з підвищення кваліфікаційного рівня співробітників, працівники навчалися у вечірніх школах та на заочних відділеннях вузів. З іншого боку, саме жорсткі умови сталінського режиму визначають суворі вимоги керівництва на кадровому напрямку, значну увагу до ідейно-політичного виховання працівників та надмірну політизацію фахових занять.

Архівісти регіону забезпечували збереження та здійснювали науково-технічну обробку документів. Із кінця 1940-х років означені види архівної роботи увійшли у русло планового виконання певних спеціальних заходів.

На діяльність архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства у повоєнні роки негативно впливали наступні фактори: намагання влади поставити історичну науку на службу політики та ідеологічної пропаганди; необґрунтоване засекречення архівних джерел; посилення цензури; розгортання репресивної політики; створення суспільної атмосфери заляканості та пошуку ворогів. Робота архівістів Сумщини з історичного виявлення документів, підготовки публікацій, інших форм популяризації архівної інформації була знову поставлена у жорсткі рамки пріоритетних тем. Тематика використання архівних джерел зумовлювалася пропагандистськими цілями влади, внутрішньою і зовнішньою політикою радянської держави. Рішення з'їздів партії, постанови ЦК з ідеологічних питань, доповіді і праці Й. Сталіна визначалися як фундаментальна основа історичних досліджень. У науці жорстко насаджувалася «беззаперечно правильна» офіційна трактовка історії України, що визначало тематику використання архівних документів та «ілюстративний» характер їх підбору.

Введення до соціального обігу архівної інформації через публікації, радіопередачі, виставки, роботи дослідників було значно обмежено засекреченням документів, посиленням цензури та контролю за видавництвом. У результаті уповільнювалося дослідження навіть офіційно рекомендованих тем. Тематика історичного виявлення документів, статей, радіопередач, виставок, підготовлених архівістами регіону, відповідала вказівкам керівництва. Специфікою історико-видавничої діяльності архівів Сумщини у повоєнні роки було протиріччя між значним обсягом роботи по підготовці науково-значущих видань і відсутністю їх публікації. В архівах області готувалися до видання, але не були опубліковані, путівник, п'ять збірників документів, хронологічний довідник, монографія з історії м. Конотоп. Робота над трьома збірниками та хронологічним довідником була повністю завершена. Причинами незначних результатів видавничої діяльності були необґрунтоване засекречення документів, посилення цензури та контролю за видавництвом, партійно-державна бюрократія.

Суспільна атмосфера патріотичного піднесення та підвищення інтересу до історії зумовила достатньо активну роботу дослідників у архівах у перші повоєнні роки. Архівісти регіону намагалися забезпечити необхідні матеріальні умови для роботи дослідників. Зменшення кількості відвідувачів у читальних залах архівів на початку 1950-х років пов'язуємо з посиленням владного контролю, наростанням політики репресій та атмосфери підозрілості в суспільстві.

Виставки та доповіді на воєнну тематику, проведені архівістами Сумщини у перші повоєнні роки, не тільки виконували пропагандистські завдання влади, а й

задовольняли духовні потреби суспільства. Під час участі у загальній агітаційно-пропагандистській кампанії, присвяченій виборам до ВР СРСР, архівні працівники області популяризували інформацію історичних документів, сприяли певному підвищенню культурно-освітнього рівня громадян. Спад агітаційно-пропагандистської діяльності архівів регіону наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років був спричинений посиленням владного контролю над інформацією, що вводилася до соціального обігу, та наростанням репресивної політики режиму.

РОЗДІЛ 5 АРХІВНІ УСТАНОВИ СУМЩИНИ ЗА ДОБИ «ВІДЛИГИ»

5.1. Вплив суспільно-політичних, економічних та культурних змін періоду «відлиги» на діяльність архівних установ

На сучасному шляху розбудови незалежної Української держави наш народ змушений долати суспільно-політичні стереотипи, успадковані від років панування тоталітаризму. Відповідно актуалізується вивчення особливостей демократизації та подолання найбільш негативних проявів сталінського режиму за доби «відлиги».

Однопартійна система трансформувалася за сталінських часів у диктатуру однієї людини. Смерть диктатора зробила можливими необхідні зміни у всіх сферах розвитку держави і суспільства, але спочатку призводить до порушення рівноваги на вершині влади і загострення внутрішніх конфліктів. Проголошення «колективного керівництва» супроводжувалося закликами до зміцнення соціалістичної демократії, що позначилося на діяльності органів влади, зумовило кадрові зміни в СРСР і республіках. Але боротьба за лідерство в партії та державі продовжувалася і, в результаті, І секретарем ЦК КПРС став М. Хрущов.

Важливою подією в житті радянської держави і суспільства став XX з'їзд КПРС, на якому М. Хрущов виступив із доповіддю «Про культ особи та його наслідки». Факти та критичні судження, проголошені в його виступі, були різкими. Але, з іншого боку, певні межі були витримані: загальна демократична сутність радянської держави сумніву не піддавалася. Основні джерела культу особи вбачалися у ворожому капіталістичному оточенні, класовій боротьбі і, головне, – в негативних рисах Й. Сталіна. Після XX з'їзду подання «зверху» новацій і змін стало більш активним. Періодично викривалися недоліки в роботі виконкомів, частіше скликалися сесії депутатів, зростало представництво робітників і колгоспників у Верховних Радах СРСР і республік, місцевих радах. У той же час радянська система влади залишилася незмінною: виконавчі структури домінували над представницькими, реальний вплив селянсько-робітничих депутатів на державну політику був незначним. Система ж в цілому повністю підпорядковувалася рішенням керівництва партії [497, с. 99–104, 118–120, 132].

Особливістю суспільно-політичної ситуації середини 50-х років XX ст. в СРСР і в Україні була неоднозначність. З одного боку, спостерігалось засилля

сталінізму, а з іншого, – розуміння необхідності змін. На тлі політичної боротьби у верхівці влади розпочалася ліквідація найбільш негативних проявів режиму попередніх десятиліть, припинення масових репресій, реабілітації репресованих. Фактично це вже була десталінізація, яка стане характерною ознакою періоду «відлиги». Претенденти на лідерство в державі були ініціаторами цих заходів, намагаючись здобути реформаторський авторитет і зміцнити свої позиції.

Амністуються громадяни, на яких нещодавно архівісти шукали «компрометуючі матеріали» – наприклад, особи, які співробітничали в роки війни з німцями [497, с. 129–131]. Поштовхом для пришвидшення темпів реабілітацій став XX з'їзд КПРС: в Україні у 1956 – 1959 рр. було реабілітовано понад 250 тис. осіб [498, с. 778]. Після XXII партійного з'їзду масово знімаються пам'ятники Й. Сталіну, закриваються музеї, перейменовуються підприємства, населені пункти. Але ця тенденція тривала недовго, десталінізація на початку 1960-х років поступово згасає, а з поваленням М. Хрущова згортається остаточно [497, с. 138].

Важливим аспектом політики демократизації, реалізація якої здійснювалася архівістами, було розсекречення архівних джерел. У ході підготовки до XX з'їзду КПРС історики звернулися до ЦК з проханням дозволити публікацію документів, підписаних «ворогами народу», без зазначення їх прізвищ «з вказуванням установ і організацій, від імені яких ці документи виходили» [482, с. 471]. Комісія, що була створена ЦК КПРС для розгляду цього питання, підготувала постанову «Про заходи по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню архівних матеріалів міністерств і відомств» (прийнята РМ СРСР 7 лютого 1956 р.).

Важливий момент цієї постанови – твердження про необґрунтоване засекречення частини архівних документів. Аналогічні (за назвою і змістом) постанови приймають ЦК КПУ (2 березня 1956 р.) [557, с. 106] та РМ УРСР (18 квітня 1956 р.). В останній підкреслювалося, що значна частина документів «... необґрунтовано засекречена не використовуються багато офіційних документів партійних і радянських установ, які ... підписані особами, які потім були усунуті від керівництва ...» [13, арк. 2]. Перед архівами поставили безпрецедентне завдання – переглянути фонди, що знаходяться на таємному зберіганні, з метою передачі на загальне зберігання необґрунтовано засекречених документів. Але без обмежень не обійшлося – винятком повинні були стати матеріали, які «... мають безумовно таємний характер і розголошення їх може завдати шкоди інтересам радянської держави ...» [13, арк. 4–5]. Наказ МВС УРСР оголошує означену постанову і вимагає від начальників УМВС областей вжити заходів щодо використання необґрунтовано засекречених документів [13, арк. 7]. Але критерії розсекречення були незрозумілими. Навіть наказ МВС СРСР щодо початку означених робіт (від 26 липня 1956 р.) був виданий під грифом «таємно» [537, с. 301–302; 365, с. 3].

21 липня 1956 р. у Сумському облархіві була створена комісія для перегляду секретних фондів – із метою передачі необґрунтовано засекречених документів на загальне зберігання. З 21 липня до 30 грудня 1956 р. вона переглянула всі 864 секретні фонди (13 647 од. зб.) і розсекретила 611 фондів (10 696 од. зб.) [156, арк. 6]. Конотопським філіалом були складені відомості про хід розсекречення у серпні – листопаді 1956 р. та підсумковий (за 1956 р.) звіт про цю роботу (табл. 1

додатку 3). Але у листопаді 1956 р. АУ констатує повільні темпи здійснення розсекречення в Конотопському та Роменському філіалах [157, арк. 15, 17]. У 1957 р. працівники філіалів продовжували розсекречення, а обласного архіву – об'єднували справи секретних фондів зі справами загального відділу [114, арк. 24; 159, арк. 3]. Керівництво галузі надавало архівам методичну допомогу у проведенні розсекречення [263, арк. 3]. В цілому цей процес тривав у архівах області до початку 1960-х років: наприклад, у 1961 р. Конотопським філіалом було розсекречено 245 од. зб. Але з кінця 1950-х років темпи розсекречення уповільнювалися [68, арк. 46].

Ознакою десталінізації було також деяке послаблення і обмеження діяльності системи цензури – зняття контролю партійно-державного апарату за засобами масової інформації та культурно-інтелектуальним життям суспільства. Реабілітація репресованих письменників, вчених, партійно-державних діячів вплинула і на діяльність органів цензури. Останні були змушені переглядати свої колишні рішення – і до фондів загального користування поверталися твори реабілітованих авторів. У попередні роки архівів безпосередньо стосувалася політика «засекречення» певної літератури. А в період «відлиги» вони діють у руслі загального зворотного процесу. Розсекречення фондів бібліотек у архівах розпочалося в 1957 р. Для розсекречення друкованих матеріалів відділів науково-довідкової літератури АУ надсилає переліки авторів, виключених зі списків осіб, твори яких підлягали вилученню [160, арк. 20–32].

Прогресивне значення десталінізації супроводжувалося її суперечливістю та непослідовністю. З одного боку, відбулася лібералізація режиму, здійснена спроба виправлення найбільш жахливих помилок попередніх років, подолання крайніх проявів сталінщини – жорсткої диктатури і кривавого терору. З іншого, сутність однопартійної системи не змінилася, процеси реабілітації та демократизації були обмеженими. Органи цензури, хоч і змінили частину своїх рішень, але і за «відлиги» перевіряли друковану продукцію, матеріали кіно, радіо, телебачення.

Діяльності архівів Сумщини ця непослідовність стосувалася, в першу чергу, при розсекреченні архівних джерел. У розпалі цієї роботи (1956 р.) обласний архів розробив (під контролем органів держбезпеки) «Перелік документів періоду радянського будівництва, які підлягають секретному зберіганню» [157, арк. 11]. МВС УРСР вимагав узгоджувати з КДБ розсекречення документів про іноземців, в'їзд в СРСР, виїзд за кордон, враховуючи можливість їхнього використання в оперативних цілях. До архівів було надіслано перелік документів, що не підлягали розсекреченню: матеріали з чистки партійного і державного апарату, списки контрреволюційних елементів, документи відділів у справах військовополонених тощо [263, арк. 7]. Продовжувалося застосування «внутрішньогалузевої» цензури: ГАУ у закритому листі (серпень 1959 р.) зазначило, що у путівниках архівісти занадто повно розкривають зміст документів. Для недопущення цього створювалися комісії, які переглядали праці, підготовлені архівами до друку [482, с. 472]. Більшість архівістів, вихованих за сталінізму, природно сприймали цю непослідовність вказівок керівництва. Слова з доповіді начальника АВ УМВС у Сумській області С. Малкієля (травень 1958 р.) є прикладом тогочасних «подвійних стандартів»: «Документальні матеріали ...

укривались від радянських дослідників ... від народу. Це прикривалося «турботою» про збереження державної таємниці. З виходом у світ постанови Ради Міністрів СРСР від 7 лютого 1956 р. було покладено край такому «порядку» ... архівісти цілковито повинні підпорядкувати свою діяльність інтересам нашого народу, інтересам радянських дослідників, інтересам розвитку радянської історичної науки ... Але це не означає, що ми повинні розсекречувати усе підряд ...» [63, арк. 6–7].

Певна секретність у роботі архівів регіону зберігалася: відділи секретних фондів залишалися їх обов'язковими підрозділами. Архіви продовжували видавати довідки за секретними запитами (хоча їхня кількість була значно меншою за «несекретні»). Наприклад, у 1960 р. облархів видав довідок за секретними запитами на 161 особу (кількість довідок взагалі – на 3 306 чол.), у 1961 р. – на 54 особи (взагалі – на 2 763 чол.) [66, арк. 45, 105; 68, арк. 25].

На початку 1960-х років спостерігався «зворотний» рух у розсекреченні: за вказівками так званих «директивних органів» йшло засекречення розсекреченого, виявлення документів обмеженого доступу, заборонених для публікації [537, с. 303]. У 1961 р. АУ пропонує переглянути загальні фонди для передачі на секретне зберігання документів, що містять державну таємницю [246, арк. 2, 3, 6]. У 1962 р. тим же органом надіслало на Сумщину вказівки з ведення секретного діловодства, про дотримання «Інструкції щодо забезпечення збереження державної таємниці в установах і на підприємствах СРСР» (затверджена КДБ при РМ СРСР 29 червня 1959 р.). До цих вказівок додавалася і номенклатура секретного діловодства для державних архівів (табл. 2 додатку 3). У 1963 р. АУ заборонило використовувати документи періоду окупації для видачі довідок громадянам: тільки «... за проханням зацікавлених установ ...» [170, арк. 124]. У архівах Сумщини на початку 1960-х років також відбувалося засекречення певних документів, виявлення документів «обмеженого доступу» [416, с. 16; 187, арк. 3].

У другій половині 1950-х – на початку 1960-х років з ініціативи М. Хрущова було здійснено ряд реорганізацій: реформа управління промисловістю (1957 р.), обов'язкове систематичне оновлення складу партійних органів (1961 р.), поділ партійних, радянських, комсомольських, профспілкових органів на промислові і сільські (1962 – 1963 рр.) та ін. Далеко не всі ці перетворення були обґрунтовані і достатньо підготовлені. До того ж більшість із цих реформ, хоч і мали ознаки демократизації, проводилися авторитарними засобами. Посилення М. Хрущовим автократичних тенденцій у здійсненні керівництва, поспішність і непродуманість реорганізацій не знаходили підтримки не тільки в опонентів, а й навіть у його прихильників. Партійний апарат не допустив відновлення нової одноособової диктатури і на жовтневому 1964 р. пленумі ЦК КПРС М. Хрущова примусили піти у відставку. Рішення про повернення до старої організації економічного управління та функціонування радянських і партійних органів було прийнято майже одразу після усунення від влади їх ініціатора [393, с. 63–65].

Реорганізації хрущовського періоду яскраво виявилися і у численних змінах адміністративно-територіального устрою в республіках. У Сумській області такі зміни відбулися в результаті указів Президії ВР УРСР від 7 червня 1957 р. (ліквідовано чотири райони, а територію восьми – укрупнено), 11 березня 1959 р. (

ліквідовано три райони і збільшено територію п'яти), 1 червня 1960 р. (ліквідовано один район і його територія передана до чотирьох), 30 грудня 1962 р. (ліквідовано 13 районів і укрупнено територію десяти). У руслі зворотних реорганізаційних процесів, що здійснювалися після повалення М. Хрущова, на території області було відновлено шість районів, а Талалаївський – передано до складу Чернігівської області [526, с. 275–278; 282–284], (табл. 3 додатку 3).

Зміни адміністративно-територіального устрою вплинули на мережу архівів регіону. У другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років на Сумщині незмінною залишалася лише кількість архівів із постійним складом документальних матеріалів (облархів і філіали). Мережа міських і районних архівів постійно змінювалася, оскільки кожна ліквідація районів спричиняла ліквідацію відповідних райархівів. В результаті загострювалася проблема забезпечення архівів приміщеннями – в тому чи іншому районному центрі, до архіву якого передавали значну кількість документів. Переміщення архівних матеріалів зумовлювали порушення умов їх зберігання. Ситуація стабілізувалася у 1965 р.: в області було встановлено 4 міських і 16 районних архівів (табл. 4 додатку 3). Реорганізація виконавчого комітету обласної ради також ускладнила керівництво архівами, оскільки всі питання потрібно було вирішувати з двома облвиконками [72, арк. 1–2].

У руслі процесу демократизації було розпочато виведення архівних установ із системи МВС. «Положення про Державний архівний фонд Союзу РСР і мережу центральних державних архівів СРСР» (затверджено РМ СРСР 13 серпня 1958 р.) започаткувало реорганізацію безпосередньо архівної галузі. А вже 29 серпня того ж року МВС СРСР у наказі щодо її виконання запропонував республіканським міністрам внутрішніх справ підготувати проекти нових положень про архівні управління республік, місцеві архівні відділи, центральні і місцеві державні архіви [358, с. 3; 161, арк. 3–4]. «Положення» 1958 р. підтверджувало основні засади аналогічного документу 1941 р. щодо складу ДАФ; залишало архівний фонд неподільною одиницею зберігання та обліку документів; окреслювало загальні моменти їх використання та ін. [357, с. 4, 5, 7, 11, 12]. В той же час в ньому називалися нові види джерел, що були включені до ДАФ (документи Великої Вітчизняної війни, окупаційних установ) і ті, що були виключені з нього (матеріали органів військового управління, НКВС). Останнє фіксувало фактичне відокремлення від ДАФ документів цих відомств [357, с. 5; 517, с. 52].

Процес зміни підпорядкування галузі почався з низової ланки – районних і міських державних архівів. У січні 1959 р. РМ УРСР прийняла постанову «Про затвердження Положення про районні і міські державні архіви з перемінним складом документальних матеріалів». На її виконання начальник Сумського обласного УВС І. Ковальов видав наказ про передачу з 15 лютого 1959 р. міських та районних архівів у ведення міськрайвиконкомів [65, арк. 1–2]. У червні 1960 р. Архівне управління було підпорядковано Раді Міністрів УРСР [482, с. 473]. Виконавчий комітет Сумської обласної ради 29 червня 1960 р. видав розпорядження «Про передачу архівного відділу обласного управління внутрішніх справ облвиконкому». Виконання обов'язків начальника АВ облвиконкому покладалося на С. Малкієля [67, арк. 1].

28 липня 1961 р. РМ СРСР прийняла «Положення про Головне архівне управління при Раді Міністрів СРСР і мережу центральних державних архівів СРСР», де йшлося, що матеріали державних архівів республік перебувають у віданні Головархіву СРСР, але через республіканські архівні органи [395, с. 47]. Уряд УРСР постановою від 9 вересня 1961 р. затвердив «Положення про Архівне управління при Раді Міністрів УРСР». Начальник останнього призначався РМ республіки, а місцеві архівні відділи підпорядковувалися облвиконкомам і АУ [166, арк. 35–37]. У 1962 р. було видано документи про архівні установи обласного рівня: «Положення про обласний державний архів та його філіали» (затверджено 27 січня наказом АУ), «Положення про Архівний відділ виконавчого комітету обласної ради депутатів трудящих» (прийнято Сумським облвиконкомом 9 лютого). Облархіви та їх філіали підпорядковувалися архівному відділу виконкому обласної ради та АУ. Було ліквідовано занадто централізовану систему призначення керівників архівних установ: директорів обласного архіву та філіалів, а також завідуючого архівним відділом віднині призначав виконком обласної ради (за погодженням з республіканським АУ) [168, арк. 10–13; 22–25].

Неоднозначними були результати новацій доби «відлиги» в економіці. Позитивної оцінки заслуговують заходи з прискорення науково-технічного прогресу. З кінця 1950-х років у промисловості УРСР застосовувалися новітні технології; створено галузі автомобілебудування, радіоелектроніки, виробництва обчислювальної техніки та ін. А от реформа 1957-го року очікуваного М. Хрущовим значного економічного ефекту не дала. Перебудова управління не змінила суті неринкового, директивного господарського механізму. В результаті реорганізована система поступово стала ще більш забюрократизованою [456, с. 120–122]. В той же час у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років українська промисловість дала достатньо високі темпи розвитку. Ці позитивні тенденції були характерні і для Сумщини: в області з'являються підприємства нових галузей – завод електронних мікроскопів (Суми), «Поршень» (Конотоп), автоматичних телефонних ліній (Ромни) та ін. У руслі прискореної хімізації країни на Сумському суперфосфатному заводі було відкрито новий цех, у Шостці – завод хімічних реактивів. Новими потужностями збагатилася харчова галузь регіону: у містах Шостка і Конотоп побудовано м'ясокомбінати, у Сумах – пивоварний завод [393, с. 33; 431, с. 73; 527, с. 12–13].

Попри заходи з підвищення продуктивності сільського господарства у 1953 – 1958 рр., кардинальних змін у ставленні влади до села не відбулося. Суб'єктивізм хрущовського керівництва виявився у кукурудзяній кампанії, а екстенсивний характер – в цілинній. Із Сумської області на освоєння цілини виїхало близько 2,5 тис. чол. [456, с. 124; 431, с. 81]. Не було досягнуто позитивних наслідків і в результаті розпочатого у 1962 р. масштабного реформування в аграрному секторі.

На визначення завдань із практичного виявлення документів економічна політика партійно-радянського керівництва здійснювала визначальний вплив. Влада переймалася підвищенням продуктивності праці у промисловості – і архівам було запропоновано пошук даних про раціоналізаторські пропозиції та підвищення продуктивності праці в індустріальних галузях, про забуті або маловідомі родовища корисних копалин (1956 р.). У 1958 р. АУ спрямовує

архівістів на виявлення документів із розвитку газової, інструментальної, зварювальної техніки, геологічних розвідок, використання водної енергії річок та ін. Збільшення масштабів будівництва зумовило потребу у виявленні документації на об'єкти не здійсненого транспортного будівництва, на існуючі промислові та сільськогосподарські будівлі [286, арк. 10; 215, арк. 41–43, 47].

На 1956 – 1960 роки філіали запланували пошук даних для будівельної галузі: з будівництва промислових, комунальних споруд, доріг (Конотоп), водонапірних веж; проведення водопроводу (Ромни) [214, арк. 116–117, 120; 286, арк. 52].

Основні аспекти політики у сільському господарстві – підвищення продуктивності праці, збільшення врожайності, «кукурудзяна кампанія» – також визначали тематику виявлення документів. Керівництво вказувало включити у плани архівів на 1956 – 1957 роки пошук матеріалів про розведення зернових, отримання високих врожаїв кукурудзи і цукрового буряка, розвиток садівництва; будівництво зрошувальних систем та діяльність кращих колгоспів. Конотопським філіалом на 1957 – 1958 рр. було заплановано пошук документів про підвищення врожайності зернових та про випробовування рисосіяння у 1928 – 1930 роках. АУ неодноразово пропонувало провести ретельне виявлення документів про розмір площі посівів та врожайність кукурудзи [286, арк. 10, 52].

У другій половині 1950-х – на початку 1960-х років факти практичного використання джерел, знайдених архівістами, поодинокі: у звітах переважають дані про складання тематичних карток та розробку тем із історії економічного розвитку («Сільське господарство області у довоєнний період» тощо) [288, арк. 2; 156, арк. 4–5]. Така практика зумовлювалася значною кількістю загальних розпоряджень керівництва і невеликою – конкретних запитів від установ. Приклад останніх – прохання Сумського облвиконкому та обласного управління сільського господарства (1957 р.) виявити архівні дані щодо площі врожайності зернових культур, продуктивності тваринництва в селянських і поміщицьких господарствах до революції [160, арк. 1]. На виконання запитів практичного змісту у Роменському філіалі виявляли документи з тем: «Промислова продукція Роменського заводу ефірних масел», «Промислова продукція плодоконсервного заводу» (1961 р.). Дослідники у філіалах розробляли теми: «Про досягнення колгоспів Роменського району у вирощуванні овочевих культур»; «Матеріали про статистику сільського господарства Конотопського і Дубов'язівського районів (1950 – 1952 рр.)», «Статистичні відомості про роздрібний товарооборот Конотопського району» та ін. [66, арк. 51, 54; арк. 34–35, 44].

Документи, знайдені на виконання розпоряджень влади та керівництва галузі, у більшості, не використовувалися на практиці. Директор Роменського філіалу у 1959 р. повідомляє АУ, що в документах дореволюційного періоду та 1920 – 1941 рр. відомості про врожаї кукурудзи не виявлені, за 1944 – 1952 рр. показники знайдено, але врожайність низька [220, арк. 12]. На нашу думку, завдання виявити документи про розвиток сільського господарства у дореволюційний період не могло принести користі економіці 60-х років ХХ ст. Показники низької врожайності зернових та тієї ж кукурудзи були цікаві більше для історії або для відомої «соціалістичної статистики», що і у 1950 – 1960-х рр. з гордістю порівнювала економічні показники з рівнем 1913-го року. Підтвердженням цьому

була названа вище статистична тематика робіт дослідників.

Вагомою причиною зменшення практичного використання архівних даних було впровадження досягнень науково-технічного прогресу в економіку. Саме цей процес, характерний для періоду «відлиги», зумовив швидке «старіння» технічної документації. У 1960 – 1962 роках Конотопським філіалом було переглянуто 450 од. зб., складено 320 тематичних карток, але виявлені документи (плани, креслення та ін.) не були використані як застарілі [296, арк. 9]. Аналогічні повідомлення характерні і для звітності інших архівів області. І у першій половині 1960-х років керівництво галузі висловлює думку щодо необхідності практичного виявлення документів не «взагалі», а тільки за запитами установ [173, арк. 85].

Зміцнення економіки створювало умови для покращення матеріальної бази архівів. Питання матеріального забезпечення архівних установ обговорювалися владою, були відображені у постанові РМ СРСР від 7 лютого 1956 р. [365, с. 5]. У постанові від 18 квітня 1956 р. РМ УРСР доручила Держплану і МВС подати пропозиції з будівництва приміщень певних архівів (у тому числі і в м. Суми) [13, арк. 5–6]. Завдання забезпечення архівів приміщеннями було поставлено перед УМВС областей і в наказі МВС УРСР, що оголошував цю постанову уряду. У плані заходів із її виконання передбачалося клопотання щодо виділення коштів на будівництво архівосховища Сумського облрхіву [13, арк. 9–11]. Рішення колегії МВС УРСР (1958 р.) зобов'язувало Господарське управління МВС та обласні УВС надавати архівам допомогу у ремонті та обладнанні приміщень [161, арк. 16–17]. Але «внесок» МВС у зміцнення матеріальної бази архівів Сумщини наприкінці 1950-х років так і залишився на папері. Зростала завантаженість архівосховищ і у Роменському філіалі – на 1 січня 1960 р. вона складала 95, а на 1 січня 1961 р. – 96% [66, арк. 49, 116].

У другій половині 50-х років ХХ ст. покращилася матеріальна база районних та міських архівів Сумщини. Але це була заслуга не МВС, а місцевих органів влади та архівістів. Улянівський та Великописарівський райвиконкоми у 1956 р. виділили для ремонту і обладнання райархівів 4 000 та 2 500 крб. відповідно; нове приміщення було надано Штепівському райархіву [157, арк. 7]. У лютому – травні 1958 р. в регіоні проходив огляд міських, районних і відомчих архівів (взяли участь 24 державних та близько 4 000 відомчих архівів; кращим визнано Серединобудський райархів). При підготовці до огляду три райархіви отримали приміщення, в шести – проведено ремонт. На лютий 1958 р. всі райміськархіви області мали приміщення, обладнані стелажми [389, с. 8–9; 63, арк. 8–10]. Проведення огляду було висвітлено завідувачем облрхіввідділу у в Науково-інформаційному бюлетені Архівного управління. С. Малкієль підкреслював допомогу органів влади та партійного активу, надану в організації заходу. Позитивною ознакою часу було заохочення працівників: учасники огляду були відзначені не тільки грамотами, а й преміями (облвиконкомом для преміювання було передбачено 5 тис. крб.) [354, с. 106–109]. На початку 1960-х років місцева влада продовжувала сприяти зміцненню матеріальної бази райміськархівів [70, арк. 8]. Але досягнуті результати зводилися нанівець окресленими вище змінами мережі останніх. Ситуація стабілізувалася у 1965 р.: з 20 райміськархівів області

18 мали цілком придатні умови для концентрації документів (табл. 5 додатку 3).

Після зміни підпорядкування галузі матеріальним забезпеченням архівів активно переймалися центральні органи влади. У 1963 р. уряди СРСР (25 липня) і УРСР (27 вересня) прийняли постанови з поліпшення архівної справи. РМ УРСР пропонувала АУ, Держплану УРСР та Уккранаргоспу розробити пропозиції щодо забезпечення архівів стелажами і апаратурою. Сумський промисловий облвиконком був зобов'язаний збудувати у 1964 – 1965 роках нові приміщення архівосховищ, а Держплан УРСР – передбачити необхідні капіталовкладення. На виконання цих постанов всі обласні та більшість міських і районних виконкомів УРСР прийняли рішення про поліпшення архівної справи [476, с. 189–191; 170, арк. 65, 69–70]. Зокрема, Сумським промисловим облвиконкомом передбачалося запланувати на 1964 р. будівництво архівосховища у м. Суми [170, арк. 57].

У 1963 р. завершився капітальний ремонт Конотопського філіалу (14 тис. крб. були виділені промисловим облвиконкомом) [70, арк. 7]. Нове ж приміщення обласного архіву площею 2 465 кв. м. було введено в дію у грудні 1969 р., що вирішувало і проблему завантаженості Роменського філіалу. Обсяги нової будівлі облархіву зумовили ліквідацію його філіалів у 1971 – 1972 роках – і весь комплекс джерел з історії регіону було сконцентровано в одному місці [426, с. 7].

Зміцнення матеріальної бази було основою для збереження документів, а для забезпечення їх подальшого ефективного використання архівісти регіону у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років проводили регулярні заходи з науково-технічної обробки [113, арк. 3; 114, арк. 2; 115, арк. 9; 116, арк. 102; 68, арк. 40].

Досягненням політики М. Хрущова були суттєві зміни у соціальній сфері: впорядкування нормування праці та заробітної плати в усіх галузях, вдосконалення системи преміювання, скорочення тривалості робочого тижня, пенсійна реформа та ін. Характерною ознакою періоду було скасування у 1956 р. закону 1940-го р., що прив'язував робітників до підприємства, і надання їм права змінювати місце роботи [444, с. 41–44; 456, с. 126]. Окреслені заходи ліквідували найбільш одіозні ознаки сталінської держави, підвищували рівень соціального забезпечення громадян. У другій половині 1950-х років посилювався наголос на створенні сприятливих умов для поєднання працівниками роботи і навчання: допомога останнім була визначена як обов'язок керівництва.

У 1956 р. начальник УМВС у Сумській області видав розпорядження щодо підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня співробітників – і обласний АВ розробив аналогічні вказівки. Директорам архівів пропонувалося заохочувати вступ працівників до учбових закладів на вечірні і заочні відділення, надавати особам, які працюють і навчаються, додаткові відпустки на період випускних екзаменів. Обласний УМВС наголошував на обов'язку керівників надавати (за бажанням учнів) і чергові відпустки, наближені до іспитів [307, арк. 5, 9].

Активізацією – у руслі демократичних тенденцій – культурно-національних процесів в Україні у другій половині 1950-х років, було зумовлено лютневе 1958 р. розпорядження АУ. В ньому йшлося про плани переходу системи МВС УРСР на діловодство українською мовою – і пропонувалося організувати гуртки з української мови для співробітників [216, арк. 4, 5, 8]. Представники української громадськості порушували питання про українізацію освіти та діловодства,

збільшення україномовних видань тощо. Але, оскільки ці тенденції починають згортатися вже з кінця 50-х років ХХ ст., то і інформація про виконання вказівок щодо переходу на діловодство українською мовою у звітах архівів відсутня.

Підвищення фахового рівня працівників за місцем роботи залишалося актуальним і за доби «відлиги». 4 вересня 1957 р. ГАУ МВС СРСР видає наказ «Про покращення роботи щодо підвищення ділової кваліфікації співробітників архівних установ СРСР». Особливістю цього документа (порівняно з аналогічним від 19 вересня 1949 р.) була відсутність надмірної політизації процесу підвищення кваліфікації. Підкреслювалося, що у тематиці занять потрібно особливу увагу приділяти зберіганню і використанню документів, зв'язку з практичною роботою архівів. У плани занять пропонувалося включати теми не тільки з історії СРСР та республіки, а й краю, області. Підкреслювалася необхідність подальшого підвищення співробітниками загального і фахового освітнього рівня. Керівникам архівних установ пропонувалося створювати необхідні умови для навчання та творчого зростання працівників [158, арк. 28–30].

Заходи влади і керівництва галузі з покращення кадрового забезпечення, а також наполегливість архівістів мали позитивні результати: на 1963 р. всі наукові співробітники облархіву та філіалів мали вищу освіту [70, арк. 7]. У Роменському філіалі на початку 1960-х років освітній рівень працівників наближався до повної відповідності посадовим вимогам, а стаж їхньої роботи свідчив про припинення плинності кадрів (табл. 6 додатку 3). На 1965 р. було досягнуто достатнього освітнього рівня заврайміськархівами (табл. 7 додатку 3). У другій половині 1950-х років активізувалася тенденція здобуття співробітниками вищої фахової освіти: у МІАІ заочно навчалися чотири працівники облархіву і Роменського філіалу, три завідуючі райархівами [64, арк. 18]. Таке зрушення зумовлювалося підвищенням життєвого рівня та створенням сприятливих умов для поєднання працівниками роботи і навчання. В період «відлиги» вищу освіту мали і керівники архівних установ області: С. Малкієль мав вищу освіту, його наступник О. Зубко – вищу фахову (МІАІ). Заочно цей інститут закінчила директор обласного архіву З. Ковальова, вищу історичну освіту мав директор Роменського філіалу К. Сененко [531, с. 90, 101; 254, арк. 1]. З іншого боку, наукові співробітники облархіву (І. Авраменко, Т. Бойко) не мали фахової освіти, але здійснили значний внесок у розвиток архівної сфери регіону [531, с. 7, 23]. Комісія АУ у 1965 р. справедливо охарактеризувала таких працівників: «... за стажем роботи вони набули кваліфікацію архівістів, то їх можна вважати кваліфікованими практиками ...» [73, арк. 28].

У другій половині 1950-х – на початку 1960-х років у архівах області регулярно проводилися заняття з підвищення кваліфікації (табл. 8 додатку 3). Їх спрямування було архівознавче та історичне, важливим для місцевих архівів було також звернення уваги на історію рідного краю. Надмірної політизації тематики занять не спостерігалось. В той же час і за «відлиги» вивчення працівниками рішень партійно-державної верхівки залишалося провідним завданням керівників в усіх галузях. З цією метою в архівах області проводилися політінформації.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновки, що суспільно-політичні, економічні та культурні зміни періоду «відлиги» здійснили вагомий,

але неоднозначний вплив на діяльність архівів Сумщини. Позитивне значення для розвитку архівної галузі регіону у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років мали наступні фактори: десталінізація та лібералізація режиму, зміцнення індустрії, прогресивні новації у соціальній сфері. З негативних чинників називаємо численні, не завжди доцільні реформування, непослідовність та незавершеність суспільно-політичних змін доби «відлиги».

У руслі процесів десталінізації та демократизації суспільно-державного життя було припинено ганебний напрямок оперативної розробки архівних документів. У результаті архіви та їхні працівники перестали бути знаряддям влади проти громадськості.

Процес розсекречення документів і друкованих видань в архівах Сумщини був невід'ємною частиною політики десталінізації. Ведення до загального користування заборонених джерел та літератури дозволило і фахівцям, і пересічним громадянам ознайомитися з новими фактами вітчизняної історії. У той же час, процес розсекречення документів у архівах увібрав у себе як позитивні риси, так і обмеженість та непослідовність змін періоду «відлиги». Секретність у архівній роботі була збережена, а загальне уповільнення десталінізаційних та демократичних процесів у першій половині 1960-х років зумовило тенденцію «зворотного» руху в процесі розсекречення.

Економічні умови другої половині 1950-х – початку 1960-х років були сприятливими для покращення матеріальної бази архівів регіону. Сумісними зусиллями місцевих органів радянської влади та архівістів у другій половині 1950-х років було досягнуто успіхів у забезпеченні приміщеннями та обладнанням районних і міських архівів. У той же час МВС не було здійснено суттєвих заходів щодо зміцнення матеріальної бази архівів Сумщини. За умов десталінізації архівні джерела втрачають для органів внутрішніх справ колишню специфічну цінність. Вирішення проблем матеріального забезпечення архівів області активізувалося після зміни підпорядкування архівної галузі. У першій половині 1960-х років було закладено основи для подолання проблеми завантаженості приміщень обласного архіву та його Роменського філіалу.

Специфіка виявлення документів у народногосподарських цілях у роки «відлиги» була зумовлена зменшенням економічних потреб у архівних даних та непродуманістю розпоряджень керівництва. Розвиток економіки в 1950-х – 1960-х роках не потребував широкого спектру архівної інформації. Документи використовувалися, в більшості, в роботах із історії господарського розвитку та статистичних дослідженнях. Незначне практичне використання виявлених джерел було зумовлено суттєвим зменшенням запитів господарських установ, швидким «старінням» технічної документації, а також самим характером розпоряджень керівництва на цьому напрямку. У ряді завдань було закладено відсутність саме економічної цінності інформації, на пошук якої спрямовувалися архіви. Результатом було протиріччя між значним обсягом роботи, що здійснювалася на цьому напрямку, і її низькою ефективністю.

Особливістю «відлиги» були численні реорганізації, що стосувалися архівної галузі як опосередковано, так і безпосередньо. Адміністративно-територіальні зміни в Сумській області (у 1957 – 1962 рр. ліквідовано 31 район, 10 – укрупнено)

зумовили нестабільність мережі та роботи районних архівів. Загострювалася проблема забезпечення останніх приміщеннями, порушувалися умови зберігання документів, зростали обсяги робіт по перевезенню і впорядкуванню матеріалів. Ускладнив керівництво архівами і поділ виконкомів обласної ради на промислові і сільські. Нестабільність та невиправдані перебудови у роботі архівних установ заважали працівникам повноцінно виконувати свої фахові завдання.

Зміна підпорядкування архівної галузі (від МВС до Ради Міністрів), її виведення зі структури органів внутрішніх справ була надзвичайно важливим і прогресивним актом. На регіональному рівні архівні відділи були передані у відання обласних виконавчих комітетів рад депутатів трудящих, а через них – Архівного управління при РМ УРСР. Ця реорганізація супроводжувалася позитивним процесом обмеження жорсткої централізації управління архівами, що була встановлена наприкінці 1930-х років.

Покращенню кадрового забезпечення архівних установ Сумщини сприяло продовження владного курсу щодо залучення населення до заочної форми здобуття освіти та занять із підвищення кваліфікації. На початок 1960-х років в області було вирішено проблему низького загальноосвітнього і фахового рівня архівних співробітників. Позитивною ознакою доби «відлиги» було відмежування фахових занять від процесу отримання та обговорення політичної інформації, а також приділення уваги історії рідного краю.

5.2. Специфіка роботи архівів на історико-видавничому та громадсько-культурному напрямках

Громадсько-політичне життя за доби «відлиги» суттєво відрізнялося від попереднього періоду сталінізму. Демократичні тенденції мали особливий вплив саме на діяльність архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства. Як і раніше, її називали «агітаційно-пропагандистською», але вислів «культурно-освітня робота» зустрічається частіше, ніж за сталінських часів.

У другій половині 1950-х років архівами Сумщини готувалися виставки та експозиційні стенди, була передана стаття по радіо, читалися лекції для населення (табл. 9 додатку 3). 1960 – 1961 роки повинні були стати переломними у пропагандистській роботі партійних, державних та громадських органів, установ і організацій СРСР. У постанові пленуму ЦК КПРС (січень 1960 р.) «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» зазначалося, що ідеологічна робота і партійна пропаганда набуває винятково важливого значення в «... період розгорнутого будівництва комуністичного суспільства ...» [361, с. 36]. Пропонувалося робити по-справжньому масовими такі форми і засоби пропаганди

, як лекції, преса, радіо і телебачення; підвищити роль суспільних наук у цій роботі [361, с. 45, 53]. АУ приймає рішення ЦК КПРС як «керівництво до дії» – у березні того ж року на місця було надіслано директиву «Про використання архівних матеріалів у пропаганді і агітації». Архівним установам було запропоновано взяти активну участь у організації виставок, публікації статей у пресі, передачах по радіо і телебаченню; налагодити зв'язки з відділами агітації і пропаганди партійних органів, редакціями газет, радіокомітетами, телецентрами, музеями, товариствами поширення політичних і наукових знань. Директори архівів повинні були «... всіляко сприяти участі архівістів у агітаційно-пропагандистській роботі ...» [221, арк. 5]. Пленум ЦК КПУ (квітень 1960 р.) основним завданням проголосив поширення пропаганди і агітації та посилення ідеологічного впливу на маси. Суспільні науки спрямовувалися і на «.. глибоке наукове дослідження і теоретичне обґрунтування закономірностей переростання соціалізму в комунізм ...» [363, с. 707, 710].

У русло загальної ідеологічної кампанії було «вписано», нерозривно з пропагандистською, культурно-освітню діяльність. Водночас позитивною ознакою періоду вважаємо взагалі приділення уваги цьому напрямку. АУ присвятив йому окрему директиву – «Про участь архівних установ у культурно-освітній роботі серед трудящих» (1960 р.). У ній рекомендувалося використовувати документи як джерела для лекцій, експонатів музеїв та виставок. Співробітникам архівів було запропоновано особисто займатися культурно-освітньою роботою. Перед архівами були поставлені завдання випуску науково-популярної літератури, статей у пресі, радіо- і телепередач, популяризації змісту своїх фондів; проведення культурно-освітніх виставок; допомоги лекторським групам у підготовці лекцій, а також підприємствам у написанні їх історії. На прохання шкіл, архіви повинні були виготовляти фотодокументи для ілюстрацій на уроках історії, допомагати краєзнавчим гурткам і музеям. Окремо зверталася увага на необхідність налагодження контакту з обласними управліннями культури та відділами народної освіти [221, арк. 26–27].

Директива АУ «Про використання архівних матеріалів у масовій роботі серед трудящих через виставки» (1961 р.) підкреслювала необхідність організації виставок пропагандистського і культурно-освітнього характеру (з обов'язковим приділенням уваги їх політичному, виховному і освітньому значенню). З метою ознайомлення населення з виставками у приміщеннях архівів, пропонувалося сповіщати про них по радіо, телебаченню, в пресі [166, арк. 9–11; 292, арк. 13]. Це було новацією періоду, яка свідчить про тенденцію відкритості архівів, зняття з них «тавра» надзвичайної секретності.

Окреслені директиви керівництва галузі 1960, 1961 років нагадували вже випробувані форми використання архівних матеріалів. Із іншого боку, постановка завдань такого широкого спектру, наполягання на популяризації як окремих документів, так і змісту фондів архівів, залучення до ознайомлення з ретроспективною інформацією більшої кількості людей було прогресивним явищем. Видання таких розпоряджень було зумовлено лібералізацією суспільно-політичного життя, послабленням цензури та розсекреченням документів.

Пропагандистська робота в роки «відлиги» спрямовувалася і у антирелігійне русло. Постанова ЦК КПРС «Про проведення науково-атеїстичної пропаганди» (1954 р.) пропонувала здійснювати цю роботу, не ображаючи почуттів віруючих і не втручаючись у діяльність церкви. Але з кінця 50-х років ХХ ст. антирелігійна кампанія поширюється, що виявилось у підриві матеріальної бази церкви, втручанні держави у релігійні справи, а також у розгортанні відповідної пропаганди [497, с. 185–186; 498, с. 778]. До останньої залучають і архіви: у директиві республіканського АУ (липень 1963 р.) пропонувалося виявити матеріали, які характеризують реакційну суть релігії та антинародну роль церкви. Основну увагу потрібно було звернути на ті документи, що викривають «... антинародну, антирадянську діяльність церкви, співробітництво духовенства з ворогами країни Рад, лицемірство, кошунство, моральне розкладання служителів культу ...» [226, арк. 83]. Фактично – це спрямування на пошук документальних «ілюстрацій» для підтвердження заходів влади. На виконання цього розпорядження у грудні 1963 р. Роменський філіал надсилає до АУ при РМ УРСР виписки з виявлених документів [228, арк. 30–31].

У першій половині 1960-х років обласним архівом та Конотопським філіалом було підготовлено п'ять виставок, по одній передачі по радіо і телебаченню. Роменський філіал проводив лекції, бесіди, надсилав інформаційні повідомлення до різних установ (див. табл. 9 додатку 3). Тематика фотовиставок часто була традиційно «актуальною» – річниця Жовтневої революції (1961, 1964 рр.; Конотопський філіал). А от пересувні виставки 1963-го року сприяли задоволенню культурно-освітніх потреб громадськості, поширенню знань із історії рідного краю. Експозиція з історії партизанського руху мала також і виховне значення, відповідала духовним потребам ветеранів і суспільства в цілому. Широкому введенню ретроспективної інформації до соціального обігу сприяло і зміцнення зв'язків архівів із краєзнавчими музеями, оскільки відвідання музеїв за радянських часів було достатньо масовим. Активною допомогою місцевому музею відзначався Конотопський філіал.

На початку 1960-х років АУ МВС УРСР пропонувало використати допомогу громадян у комплектуванні особистих фондів, написанні історії підприємств, популяризації документів. Особлива увага приділялася налагодженню зв'язків архівів із учбовими закладами, забезпеченню можливостей для роботи вчителів і учнів із архівними матеріалами, наданню допомоги школам у створенні краєзнавчих гуртків [164, арк. 15]. Конотопський і Роменський філіали намагалися налагодити зв'язки з громадськістю: надсилали листи до районних і міських відділів народної освіти та шкіл, пропонували допомогу у створенні краєзнавчих музеїв або куточків, інформували про наявні в архівах документи з історії краю тощо [292, арк. 7, 10; 223, арк. 11]. Співпраця з закладами освіти сприяла піднесенню культурно-освітнього рівня молоді. Навіть при традиційному радянському пропагандистському забарвленні, ця робота відповідала духовним потребам суспільства.

Архівісти області у 1962 р. встановили зв'язки з учасниками революційних подій, громадянської війни, партизанського руху [168, арк. 2]. На початку 1960-х років громадськість залучається до роботи з підготовки майбутньої

«Історії міст і сіл Української РСР». Для вивчення історії регіонів України і, зокрема, Сумщини, це видання і на сьогодні має вагомe значення. У 1962 р. в Конотопському філіалі було проведено семінар вчителів, журналістів, економістів, партійних і радянських працівників, що займалися підготовкою «Історії міст і сіл ...» [295, арк. 28]. Починаючи з 1963-го року кількість дослідників у читальних залах архівів області значно зростає за рахунок громадян, які брали участь у підготовці вказаного видання (табл. 10 додатку 3).

Суспільно-політичні тенденції періоду зумовили зміни в роботі читальних залів архівів. 13 серпня 1955 р. наказом МВС СРСР було введено в дію «Інструкцію про порядок користування документальними матеріалами Державного архівного фонду Союзу РСР у читальних залах державних архівів СРСР». Роботу читальних залів пропонувалося покращити шляхом забезпечення дослідникам умов для роботи над документами. Віднині відвідувачі могли працювати з архівними матеріалами навіть за власною ініціативою: пенсіонери та інші дослідники, не зв'язані постійною роботою в якій-небудь установі, допускалися до роботи в архіві за особистими заявами. За сталінізму допуск до архівних документів особи, що не представляла певну установу, був неможливим. Новація полягала і в тому, що копії і виписки з документів могли видаватися дослідникам на руки. Але певний контроль змісту архівної інформації, що може потрапити до соціального обігу, – зберігався (виписки підлягали перегляду) [153, арк. 20–24]. Аналогічні положення містили і нові «Правила роботи дослідників у читальних залах державних архівів СРСР», затверджені Головним архівним управлінням (серпень 1955 р.) [62, арк. 1 зв. – 2]. Також було пом'якшено і систему допусків до матеріалів секретних фондів [153, арк. 3, 21].

Із 1955 р. щорічна кількість дослідників у архівах Сумщини збільшується. Найчастіше – це кандидати наук (переважно історичних), аспіранти та студенти вузів, співробітники музеїв і газет, вчителі, партійні працівники. Тематика досліджень «традиційна»: революційний рух, революції 1905 – 1907 та 1917 рр., громадянська війна та радянське будівництво у різних сферах. Адже в умовах «відлиги», незважаючи на певне поширення меж наукової діяльності, пріоритети влади в історичній науці практично не змінилися. Запорукою як успішного захисту дисертації, дипломної роботи, так і продовження наукової діяльності на теренах історії було обрання «правильної», завжди «актуальної» теми дослідження. З іншого боку, як і в попередні періоди, дослідники поширювали межі історичного пошуку. Спостерігаємо значний інтерес до історії рідного краю: у другій половині 1950-х років, коли архіви ще не спрямовувалися на написання «Історії міст і сіл ...», дослідники вивчали історію сіл (Яструбене, Підлипне), заводів (Роменський машинобудівний; Конотопські «Червоний металіст», Паровозо-Вагоно-Ремонтний), установ (охорони здоров'я, освіти). З 1962 р. обсяги вивчення історії населених пунктів та підприємств зростають. Відвідувачами також розроблялися теми з історії української літератури та мистецтва, Вітчизняної війни на Сумщині (див. табл. 10 додатку 3).

Дослідники, які працювали в роки «відлиги» у читальних залах обласного архіву та філіалів, підготували дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук («Більшовики Сумської області – натхненники та

організатори партизанського руху під час Великої Вітчизняної війни» (І. Гурін), «Більшовики Сумщини у боротьбі за відбудову колгоспів у 1943 – 1945 рр.» (П. Богданов), «Розвиток сільського господарства Сумської області у повоєнний час» (І. Макухін)) та брошури («Більшовицькі організації Сумщини у боротьбі за встановлення радянської влади (1917 – 1918 рр.)» (А. Гужва), «Червона гвардія на Сумщині» (П. Гарчев)) [389, с. 10].

Тенденцією періоду «відлиги» було зібрання інформації про особистостей, відомих у регіонах. Актуальність цієї роботи пояснювалася традиційно – як фіксація процесу побудови комуністичного суспільства. Але, попри політичне забарвлення, звернення уваги на внесок в історію окремих людей є позитивним моментом. Наприкінці 1950-х років АУ МВС УРСР спрямовує архіви на збирання документів особистого походження, про бригади комуністичної праці, новаторів, передовиків виробництва, нагороди і заохочення кращих працівників, їх побут, навчання тощо [163, арк. 7; 170, арк. 31, 36–44]. Активну роботу на вказаному напрямку здійснювали районні та міські архіви (у 1962 р. відзначилися Талалаївський і Кролевецький райархіви) [69, арк. 6]. Розгортанню збирання документів особистого походження на Сумщині на початку 1960-х років сприяв облікком [171, арк. 5]. У той же час у розпорядженні керівництва не згадувалися «незручні» історико-культурні діячі. Наприклад, відомі уродженці Сумщини, які постраждали від репресій: другий президент АН УРСР М. Василенко, нарком освіти УСРР Г. Гринько, сатирик О. Вишня, письменник І. Багрянний, художник Н. Онацький та багато інших [538, с. 42].

Лібералізація суспільно-політичного життя, пом'якшення цензури створювали сприятливе підґрунтя для науково-видавничої діяльності в цілому і архівів – зокрема. На XX з'їзді КПРС було вказано на наявні у суспільних науках явища догматизму, ілюстративності та тенденційності у висвітленні історичних подій. Відповідно, в Україні було визначено нові завдання видавничої діяльності архівів, переосмислено плани та тематику видань, вказано на недоліки при відборі джерел та передаванні тексту документів. У 1956 р. Науковою радою АУ обговорювалося і питання про підготовку збірників українською мовою [563, с. 42]. В той же час у історичному виявленні документів та публікаційній діяльності архівів було збережено ряд негативних чинників, сформованих за сталінізму. Це – контроль партійних і державних органів за процесом видавництва, пріоритетні теми, «ілюстративний» характер підбору документів.

При підготовці статей до річниць революцій 1905 – 1907 та 1917 рр. ГАУ пропонує звернути особливу увагу на узгодження кандидатур редакторів у партійних органах [130, арк. 17]. У 1955 р. тим же органом видано «Інструкцію про порядок тематичного виявлення документальних матеріалів у державних архівах СРСР і організації наукової інформації плануючих, господарських і науково-дослідницьких установ». Стосовно історичного виявлення документів у його змісті новизни не спостерігалось. Пріоритетні теми, встановлені ще за сталінізму, не змінилися: історія КПРС, революційного руху, побудови соціалістичного суспільства, пріоритет вітчизняної культури тощо. Було добавлено лише історію міст, фабрик і заводів. Традиційними були і вимоги щодо високого ідейно-політичного рівня, критичного підходу до документів і фактів,

висвітлення їх із позицій марксистсько-ленінської методології [61, арк. 3–4].

За часів «відлиги» спрямування архівістів на пошук «ілюстрацій» до офіційної трактовки історії України також продовжувалося. Наприклад, у вказівках АУ щодо виявлення документів для збірника «Боротьба проти української націоналістичної контрреволюції (1917 – 1920 рр.)» (1958 р.) пропонується з періоду боротьби проти Центральної Ради, гетьманату і Директорії знайти дані, що свідчать про «розгубленість ворога» [216, арк. 1, 2]. Пріоритетні теми наявні в розпорядженнях із виявлення документів для збірників, що готувалися Архівним управлінням, Центральним державним історичним архівом УРСР, Інститутом історії АН УРСР, Центральним державним архівом Жовтневої революції УРСР (революції 1905 – 1907 та 1917 рр., громадянська війна, радянське будівництво та ін.). У тематиці виявлення вигідно виділяється історія українського мистецтва (з дорадянського періоду). Відображенням лібералізації зовнішньої політики за доби «відлиги» було поодиноке спрямування на пошук документів про співробітництво з соціалістичними і, навіть, із капіталістичними країнами. На виконання владних завдань із наукового дослідження закономірностей переростання соціалізму в комунізм від архівів вимагалось виявити документи про «перехід від соціалізму до комунізму» (табл. 11 додатку 3).

Видавнича діяльність архівів Сумщини у 1954 – 1964 роках здійснювалася у різних формах: статті у пресі, історичні довідки (для республіканського довідника), збірники документів і матеріалів. Статті публікувалися у обласній та районних газетах («Ленінська правда», «Радянський прапор», «Прапор Жовтня»), а також у Науково-інформаційному бюлетені АУ. Тематика публікацій відповідала офіційно визначеній – революційний рух, революції 1905 – 1907 та 1917 рр., знаменні дати тощо. Як виняток – стаття «З минулого», присвячена Т. Шевченку. У звітах архівів називається 23 статті, що були підготовлені, але точно вказується про друк тільки 14 статей (табл. 12 додатку 3).

Із метою об'єктивної оцінки наукового значення публікацій, підготовлених архівістами області, вибірково їх проаналізуємо. Зміст статті директора філіалу у м. Конотоп Л. Гранатюк «Проти іноземних загарбників» («Радянський прапор», 18 жовтня 1962 р.) суто історичний – вона присвячена Вітчизняній війни 1812 р. Автор говорить про події цієї війни, зупиняється на героїчній участі в ній простих українців. Вдало проводиться історична паралель із Вітчизняною війною 1941 – 1945 рр., підкреслюється, що уроки історії не слід забувати. В той же час лише згадки про наявність у фондах філіалу деяких документів (копій указів і маніфестів 1812 р. з приводу створення народного ополчення та ін.) говорять про те, що ця стаття написана представником архіву. Пошукових даних щодо цих документів, цитат із них не наводиться [297, арк. 4 зв.]. Характер цієї публікації може бути оцінений навіть не як науково-популярний, а як культурно-просвітницький. Аналогічним є використання документів і в статті «З минулого» (автор – науковий співробітник того ж філіалу Л. Палеоха, «Радянський прапор», 9 березня 1964 р.). Пропагандистського забарвлення в ній спостерігається більше: автор підкреслює, що в царській Росії влада заборонила відзначити 100-річчя з дня народження Т. Шевченка, а лише після перемоги Жовтневої революції

«... конотопчани і всі трудящі нашої країни одержали можливість вільно вшанувати пам'ять великого Кобзаря» [300, арк. 1 зв.]. З іншого боку, ця публікація має як культурно-освітнє, так і національно-виховне значення. Статті «Архіви – сховища людських знань і досвіду»; «Будемо мати історію свого рідного краю» (автор – директор філіалу у м. Конотоп В. Ляшенко, 1961 р.) – повністю пропагандистського змісту. Автор підкреслює великі можливості архівів для ведення культурно-освітньої роботи (у світлі рішення ЦК КПРС про завдання партійної пропаганди); особливу роль комуністичного виховання на шляху «... розгорнутого будівництва комуністичного суспільства ...» [293, арк. 2–3, 5–6].

Внеском архівістів регіону у розвиток історичної науки було видання збірників документів: «Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов (1917 – 1920 гг.)» (1957 р.); «3 історії комсомольських організацій Сумщини. 1919 – 1937» (1958 р.) та «Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945» (1963 р.) [382; 352; 379]. У тематиці та змісті перших двох видань новацій не спостерігаємо, вони відповідали традиційним владним пріоритетам. Документи підбиралися як «ілюстрації» до висловів: «вигнання з України німецьких загарбників та їх наймитів українських буржуазних націоналістів», «буржуазно-націоналістична Директорія» [382, с. 17], «буржуазно-націоналістична контрреволюція» [352, с. 9]. Збірник 1963-го року мав важливе значення для вивчення історії Великої Вітчизняної війни. Послаблення цензури та розсекречення документів позитивно вплинуло на підбір матеріалів до нього (включення документів періоду окупації; витягів із актів Надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів фашистів тощо). Змістовними були і додатки до збірника: довідка про партизанські з'єднання, що формувалися на території області; список Героїв Радянського Союзу – уродженців Сумщини; хроніка окупації населених пунктів області та звільнення їх Червоною Армією. У 1965 р. було опубліковано і путівник по обласному архіву та філіалах [380].

Підсумовуючи викладений у розділі матеріал, зазначаємо, що суспільно-політичні, економічні та культурні зміни періоду «відлиги» зумовили формування нових тенденцій у розвитку архівної галузі Сумського регіону.

Розсекречення архівних документів і друкованих видань, припинення оперативної розробки відбувалося у руслі політики десталінізації. Архіви перестали бути знаряддям влади проти громадськості, а розсекречені матеріали стали на службу науки та суспільства. В той же час, процес розсекречення документів увібрав в себе як позитивні риси, так і обмеженість та непослідовність змін періоду «відлиги». Секретність в архівній роботі була збережена, а загальне уповільнення десталінізаційних та демократичних процесів у першій половині 1960-х років зумовило тенденцію «зворотного» руху в процесі розсекречення.

Неоднозначний вплив на діяльність архівів регіону мали реорганізації доби «відлиги». Позитивним було переведення архівної галузі у підпорядкування Ради Міністрів, а зміни адміністративно-територіального устрою Сумської області спричинили нестабільність у роботі архівів.

Економічні умови другої половині 1950-х – початку 1960-х років, а також допомога центральних і місцевих органів влади сприяли покращенню матеріальної бази архівів регіону. Після зміни підпорядкування галузі вирішення

проблем матеріального забезпечення архівів активізувалося, на Сумщині було розпочато будівництво нового приміщення обласного архіву.

Специфіка виявлення документів у народногосподарських цілях у 1950-х – на початку 1960-х років зумовлювалася зменшенням економічних потреб у архівних даних та непродуманістю розпоряджень керівництва. Відповідно спостерігалось протиріччя між значним обсягом роботи, що здійснювалася архівістами регіону на цьому напрямку, і її низькою ефективністю.

На початок 1960-х рр. в архівних установах області було вирішено проблему низького загальноосвітнього і фахового рівня співробітників. Значне покращення якості кадрового забезпечення в роки «відлиги» було зумовлене наступними факторами: загальне підвищення життєвого рівня громадян (у порівнянні із попереднім післявоєнним періодом); політика радянської влади, спрямована на поширення системи заочної та вечірньої форм здобуття освіти; посилення вимог до керівників щодо створення працівникам сприятливих умов для поєднання роботи і навчання; наполегливість самих архівістів у одержанні освіти.

Суспільно-політичні зміни доби «відлиги» позитивно вплинули на діяльність архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства. Збільшився обсяг документів, що вводилися до соціального обігу, поширилися межі використання ретроспективної інформації. Архіви наблизилися до громадськості як намаганням задовольнити реальні потреби суспільства, так і залученням населення до роботи з документами. Значною за кількістю учасників і результатами була співпраця архівів із громадянами при написанні «Історії міст і сіл Української РСР». Це співробітництво мало різнопланове значення: розвиток історичної науки (зокрема досягнення якісно нового рівня дослідження регіональної історії); популяризація архівних документів; поширення «відкритості» архівів; реальне задоволення духовних потреб суспільства – тогочасного і наступних поколінь. Із іншого боку, контроль змісту ретроспективної інформації, що вводилася до соціального та наукового обігу, зберігався і за часів «відлиги».

Показником прогресивних змін періоду було збільшення уваги до культурно-освітнього аспекту роботи архівів. Населення залучалося до відвідання експозицій навіть у приміщеннях архівів, готувалися не тільки пропагандистські, а й культурно-освітні виставки, надавалася допомога краєзнавчим музеям.

Вплив суспільно-політичних процесів доби «відлиги» на історичне виявлення документів був неоднозначним. Половинчатість та непослідовність змін періоду зумовили збереження пріоритетної тематики та «ілюстративного» характеру підбору документів. Але вузький діапазон встановлених керівництвом тем не зменшував обсягів та значення діяльності архівів регіону. Виявленням документів для численних республіканських збірників вони сприяли розвитку радянської історичної науки, надали можливість дослідникам використовувати джерела і з історії Сумщини. Відображенням лібералізації життя суспільства було виявлення документів із історії українського мистецтва, а зовнішньої політики – про співробітництво з народами інших держав. Позитивним моментом було звернення уваги на внесок звичайних працівників у розвиток країни, чим активно займалися районні та міські архіви області. Специфічною ознакою хрущовського часу був пошук архівістами документів про «перехід від соціалізму до комунізму».

Лібералізація суспільно-політичного життя, пом'якшення цензури, розсекречення документів сприяли покращенню умов видавничої роботи архівів у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років. Архівісти регіону опублікували три збірники документів і матеріалів та путівник по облархіву і філіалах. Це було самостійним, здійсненим у співпраці тільки з установами обласного рівня, і достатньо суттєвим здобутком на шляху розвитку історичної науки. Якщо актуальність тематики двох із цих збірників визначалася умовами радянського періоду, то видання документів із історії Вітчизняної війни не втратило свого значення і на сьогоднішній день. В цьому збірнику спостерігався позитивний вплив змін періоду «відлиги» на підбір документів і матеріалів. Прогресивною ознакою часу було і видання одного збірника українською мовою. Газетні статті, опубліковані архівістами регіону, були культурно-освітнього і пропагандистського характеру, суттєвого значення для розвитку історичної науки вони не мали.

За часів «відлиги» не було встановлено справжнього демократичного устрою, лише ліквідовано найбільш негативні прояви сталінізму, проведено його часткову лібералізацію. Результати діяльності архівів Сумщини на суспільно-духовному напрямку були достатньо яскравим відбитком непослідовності змін другої половині 1950-х – першої половині 1960-х років.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого дослідження автор даної роботи представляє наступні теоретичні узагальнення.

– Історіографічний аналіз літератури з теми засвідчив, що проблема діяльності архівів Сумщини, їх ролі в політичному, економічному та культурному житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст. малодосліджена. Історія розвитку архівної галузі в масштабах СРСР та УРСР проаналізована у ґрунтовних працях як радянських, так і сучасних науковців. У вимірі ж Сумського регіону означена проблема комплексному вивченню не піддавалася. Основні етапи розвитку архівної галузі Сумщини окреслено в одній публікації радянської доби. Проте застарілі методологічні підходи та відсутність уваги взаємозв'язку «архіви – життя суспільства» не дозволяють назвати цю статтю остаточною у дослідженні проблеми, що порушена у даній роботі. Звернення сучасних дослідників до історії діяльності архівів регіону незначні за

обсягом та розкривають лише її певні періоди або питання. Поза увагою істориків залишилося вивчення впливу загальних суспільно-політичних та економічних умов на роботу архівів Сумщини, а також необхідність розгляду розвитку архівної галузі регіону як невід'ємної частини історії України радянської доби.

Рівень джерельного забезпечення порушеної проблеми – достатній: діяльність архівів Сумщини 1930 – 1960-х років представлена чисельним та інформативним комплексом історичних джерел. Переважна більшість із тих, що були використані у даному дослідженні, – це неопубліковані архівні документи. Обмеженим є лише документальне висвітлення роботи архівів регіону у перші місяці війни та в період німецько-фашистської окупації.

Отже, історіографічний аналіз наукової літератури підтверджує потребу у вивченні проблеми, що порушена у дисертації. Достатньо широке джерельне забезпечення, а також застосування сучасної наукової методології дозволяють всебічно і об'єктивно дослідити стан та роботу архівів Сумщини, їх місце і роль в житті українського суспільства кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

– Сталінський тоталітарний режим 30-х років ХХ ст. мав негативний вплив на діяльність архівів регіону та їх роль у громадському житті України. Реорганізація архівної галузі, її включення до системи НКВС була зумовлена утвердженням жорсткого владного контролю над суспільством та необхідністю постановки ретроспективних джерел на службу репресивної політики. Наприкінці 1930-х років було посилено централізацію управління архівами, встановлено пріоритетність наказів НКВС та другорядність розпоряджень керівництва галузі. Робота архівів була підпорядкована виключно інтересам тоталітарної держави, а не суспільства. Реорганізація архівної системи хронологічно співпала з адміністративно-територіальними змінами в УРСР та Сумському регіоні, в результаті яких було створено обласний осередок архівної галузі – АВ УНКВС у Сумській області. Глухівський, Роменський, Конотопський історичні архіви стали філіалами Державного архіву Сумської області.

Особливо негативний вплив на діяльність архівів регіону та їх роль у житті суспільства здійснила політика масових репресій. Намагання влади використати архівні джерела для її забезпечення посилилися після включення галузі до системи НКВС. Оперативна розробка документів була визначена провідним напрямом діяльності архівних установ. Із метою досягнення максимальної ефективності цієї роботи в колективах останніх створювалася атмосфера заляканості та пошуку ворогів. Під загрозою репресій керівництво переводило найбільш здібних працівників на виконання оперативних завдань НКВС, що послаблювало кадрове забезпечення інших напрямів діяльності архівів регіону. Пошук компрометуючої інформації на невинних людей зробив архівістів вимушеними співучасниками політики репресій. Необхідність здійснення оперативної розробки фактично протиставила діяльність архівів Сумщини інтересам українського суспільства.

Загальна тенденція обмеження свободи слова та вільного доступу до інформації, характерна для тоталітарної держави взагалі і для НКВС зокрема, зумовила засекречення роботи архівів та значної частини їхньої документальної бази. Підпорядкування архівної галузі НКВС прискорило оформлення в архівах

Сумщини відділів секретних фондів, а також і процес засекречення документів загального зберігання. Пріоритетне становище секретних відділів виявлялося у структурі архівних установ усіх рівнів (у тому складі і архівів Сумської області).

– Особливості стану та діяльності архівів Сумщини в період Великої Вітчизняної війни визначалися суттєвим ускладненням загальних суспільно-політичних та соціально-економічних факторів. Жорсткі риси сталінського тоталітарного режиму посилювалися законністю воєнного часу. Специфіка репресій на початку війни вимагала форсування темпів оперативної розробки архівних матеріалів. Війна спричинила загострення проблем кадрового забезпечення, а також збереження матеріальної і документальної бази архівів Сумської області.

Державні заходи щодо порятунку документальних матеріалів архівів регіону на початковому етапі війни виявилися неефективними. Згубні наслідки для долі ретроспективної спадщини мали такі фактори: 1) невідповідність влади до евакуації; 2) ставлення до архівних джерел як до засобу обслуговування державної, в першу чергу, репресивної політики. У розпорядженнях НКВС та керівництва галузі щодо евакуації і розвантаження архівів був наявний пріоритет справ секретних фондів, необхідних для проведення репресій. Із Сумського обласного архіву та Глухівського філіалу секретні матеріали були евакуйовані, з Роменського та Конотопського філіалів навіть таку групу джерел вивезти не встигли. Причиною загибелі загальних фондів Глухівського філіалу були вказівки знищувати матеріальні ресурси при відступі Червоної Армії. Свідоме спалення цінних історичних документів цього архіву було злочином влади щодо майбутнього культурно-духовного розвитку українського суспільства.

У перші місяці війни працівники архівів Сумщини здійснювали заходи з порятунку приміщень та документів під час бомбардувань, а також форсували оперативну розробку. Основними видами робіт архівістів регіону в евакуації були впорядкування та оперативна розробка документів.

Окупована територія Сумської області була включена до військової зони, спочатку – прифронтової, а потім – тилової її частини. Архіви у містах Суми, Ромни та Конотоп були підпорядковані відділам просвіти і пропаганди міських управ. Заходи нової влади з організації роботи цих архівів, впорядкування приміщень та документів були зумовлені, по-перше, загальним процесом налагодження функціонування державних установ на окупованих територіях; по-друге, необхідністю використання архівних джерел в інтересах рейху. У питаннях кадрового забезпечення органами місцевого цивільного управління активно використовувався радянський досвід, а також відповідний політико-ідеологічний підхід до підбору працівників. Робота архівів Сумщини за окупації здійснювалася на напрямках впорядкування приміщень; збереження, охорони та архівно-технічної обробки документів; концентрації матеріалів установ, створених за нової влади; використання документів та літератури з науково-довідкових бібліотек. Збереження більшості матеріалів Роменського і Конотопського філіалів і частини документів Сумського обласного архіву мало позитивне значення для подальшого розвитку архівної галузі регіону (особливо у порівнянні з долею Глухівського архіву). З іншого боку, окупаційна влада розглядала архівні джерела як трофей, а не як надбання українського народу. Наслідком такого ставлення до

архівів була втрата значної частини документальної спадщини регіону.

Відновлення функціонування архівів після звільнення області від загарбників відбувалося у загальному руслі налагодження роботи державних установ і відбудови господарства. Заходи влади, НКВС, керівництва галузі щодо розгортання роботи архівних установ та організації збирання документів періоду війни були ефективними. У даному випадку тотальна централізація життя держави і суспільства, а також приналежність архівних установ до системи НКВС зумовили позитивні результати.

На завершальному етапі війни діяльність архівних працівників області мала вагоме суспільне значення на різних напрямках. Впорядкування зруйнованих архівних приміщень було матеріальною основою збереження документів для наступних поколінь. Збирання архівістами матеріалів періоду війни та окупації забезпечило можливість подальшого використання цих джерел в інтересах як держави, так і суспільства. Пошук та відкладання в архівах документів воєнної доби – це концентрація історичної пам'яті про Велику Вітчизняну війну, що мало вагоме культурно-духовне та науково-історичне значення. Зібрані документи виявилися корисними при складанні актів про збитки, що були нанесені загарбниками громадянам, підприємствам та установам області. Осягнення масштабів руйнувань у регіональному та республіканському вимірах мало економічне і суспільно-політичне значення. Практичне виявлення документів у архівах регіону сприяло прискоренню відбудови та налагодженню виробничого процесу на підприємствах області. В умовах продовження війни, господарської розрухи, нестачі робочих рук економія сил та коштів була важлива як для держави, так і для суспільства.

Наслідки війни – руйнування архівних приміщень, численні перевезення матеріалів та збирання великої кількості нових фондів – зумовили особливу актуальність заходів зі збереження та науково-технічної обробки документів. На цих напрямках архівної роботи позитивної оцінки заслуговують як організаційні заходи влади і керівництва галузі, так і самовіддана праця архівістів регіону. В результаті було закладено основи для тривалого і ефективного використання документів у інтересах державного керівництва, а також і для задоволення соціально-економічних та духовних потреб українського суспільства.

Зміни у репресивній діяльності режиму на завершальному етапі війни зумовили суспільну значущість навіть напрямку оперативної розробки архівних документів. Під час аналогічної роботи наприкінці 1930-х років архівісти були змушені шукати дані, пов'язані із соціальним походженням та переконаннями громадян, на основі яких переслідувалися невинні люди. На завершальному етапі війни допомога архівів у пошуку осіб, які дійсно чинили злочини (карателів, фашистських посібників тощо), відповідала потребам не тільки держави, а й громади. З іншого боку, переслідування невинних владою продовжувалося, і архівісти знову стали його вимушеними співучасниками.

– Специфіка роботи архівів Сумщини у другій половині 1940-х – на початку 1950-х років визначалася економічними та суспільно-політичними умовами повоєнного періоду. Негативний вплив на діяльність архівів регіону здійснили господарська розруха та жорсткий сталінський тоталітарний режим, а

позитивний – суспільні настрої патріотичного піднесення та значні мобілізаційні можливості радянської політичної системи.

Повоєнні економічні умови визначили актуальність використання архівних джерел у народногосподарських цілях. Потреби відбудови спричинили форсовані темпи, значні обсяги та ефективність роботи з практичного виявлення документів у 1946 – 1948 рр. Виявлені архівістами області справи дали значний економічний ефект при відновленні промисловості, сільського господарства, житлово-комунальної сфери регіону. Архівні працівники області здійснили внесок і у відбудову Молдавської РСР. Робота архівів Сумщини на напрямку практичного виявлення мала не тільки економічне, а й суспільне значення. Використання архівних джерел забезпечило економію матеріальних і людських ресурсів, пришвидшило відродження господарства, покращило життя людей. Уповільнення практичного виявлення документів, зниження ефективності використання архівних даних на початку 1950-х років було зумовлено завершенням відбудови.

Розгортання політики масових репресій у повоєнні роки спричинило форсування темпів і збільшення обсягів оперативної розробки архівних джерел. Завдання на цьому напрямку встановлювалися в залежності від конкретної репресивної діяльності режиму. Оцінка ж суспільного значення роботи архівістів регіону на оперативному напрямку потребує виваженого і об'єктивного підходу. Розробка документів періоду окупації була не тільки виконанням владних завдань, а й внеском у загальносуспільну справу. Викриття та покарання посібників фашистів, винних у загибелі та стражданнях людей, було необхідним для подальшого розвитку як держави, так і громади. З іншого боку, архівісти опинилися між владою і суспільством, оскільки були змушені включати до списків-довідників і звичайних працівників підприємств та установ часів окупації.

Розгортання нових репресивних кампаній зумовило необхідність оперативної розробки документів, що не відносилися до періоду окупації. НКВС та керівництво галузі знову спрямовували архівістів на пошук компрометуючої інформації на невинних людей, чим протиставляли діяльність архівів інтересам суспільства. На визначення завдань із оперативної розробки впливала внутрішня і зовнішня політика радянської тоталітарної держави. Архівісти Сумщини вишукували компрометуючі матеріали на посібників англо-американського імперіалізму, шпигунів, диверсантів та інших категорій «ворогів народу»; брали участь у документальному забезпеченні антиєврейської репресивної кампанії. У даному випадку архівні працівники регіону були використані владою як знаряддя проти громадськості. Негативним було і відновлення пріоритетного становища напрямку оперативної розробки, оскільки архівісти першочергово виконували завдання, що не входили до їх професійних обов'язків. В умовах нестачі кваліфікованих спеціалістів та необхідності впорядкування документів можливості досягнення вагомих результатів на інших напрямках діяльності архівів значно обмежувалися.

– Суспільно-політичні, економічні та культурні зміни періоду «відлиги» зумовили формування нових тенденцій у розвитку архівної галузі регіону. Процес розсекречення архівних матеріалів і друкованих видань в архівах Сумщини був невід'ємною частиною політики десталінізації та демократизації. В означеному

руслі було припинено і ганебний напрямок оперативної розробки архівних документів. Ці зміни мали прогресивне суспільне значення. Архіви та їхні працівники перестали бути знаряддям влади проти громадськості, а розсекречені матеріали стали на службу науки і суспільства. Введення до загального користування широкого кола архівних джерел та літератури дозволило і фахівцям, і пересічним громадянам ознайомитися з новими фактами історії України. В той же час процес розсекречення документів в архівах увібрав у себе як позитивні риси, так і обмеженість та непослідовність змін періоду «відлиги». Певна секретність у роботі архівів була збережена; розсекречення архівних джерел мало суперечливий і непослідовний характер; загальне уповільнення дедалі демократичних процесів у першій половині 1960-х років зумовило тенденцію «зворотного» руху в процесі розсекречення документів.

Реорганізації доби «відлиги» мали неоднозначний вплив на роботу архівів регіону. Прогресивним актом було виведення архівної галузі зі структури органів внутрішніх справ. На регіональному рівні Архівний відділ УНКВС у Сумській області був переданий у відання виконавчого комітету рад депутатів трудящих та Архівного управління при РМ УРСР. Ця реорганізація супроводжувалася позитивним процесом обмеження жорсткої централізації управління архівними установами Сумщини. Зміни ж адміністративно-територіального устрою Сумської області зумовили нестабільність мережі районних архівів, загострення проблеми забезпечення архівів приміщеннями, порушення умов зберігання документів, зростання обсягів додаткових робіт із перевезення і впорядкування матеріалів. Поділ виконавчих комітетів Сумської обласної ради на промислові і сільські також ускладнив процес керівництва архівами. Нестабільність та невинуваті перебудови у роботі архівних установ регіону заважали працівникам повноцінно виконувати свої фахові завдання.

Специфіка практичного виявлення документів у роки «відлиги» була зумовлена зменшенням економічних потреб у архівних даних та непродуманістю розпоряджень керівництва. Економічний розвиток другої половини 1950-х – початку 1960-х років не потребував широкого спектру практичного виявлення документів. Інформація архівних джерел використовувалася, переважно, при вивченні історії господарського розвитку, а також у статистичних дослідженнях. Відповідно спостерігалось протиріччя між значним обсягом роботи, що здійснювалася архівістами регіону на цьому напрямку, і її низькою ефективністю. Незначне практичне використання виявлених документів було зумовлено суттєвим зменшенням запитів господарських установ, швидким «старінням» технічної документації, а також самим характером розпоряджень керівництва на цьому напрямку. У ряді завдань із самого початку було закладено відсутність економічної цінності інформації, на пошук якої спрямовувалися архівісти.

– Динаміка процесів матеріального та кадрового забезпечення архівних установ Сумщини в період із кінця 1930-х до початку 1960-х років була нерівномірною, на її поступальний розвиток негативний вплив здійснили умови Великої Вітчизняної війни.

У передвоєнні роки потребували нагального вирішення наступні проблеми матеріального забезпечення архівів: створення нормальних умов праці та

збереження документів, поширення площ архівосховищ в історичних архівах, надання приміщень районним і міським архівам. Суттєвих заходів на цьому напрямку наприкінці 1930-х років здійснено не було.

Під час бойових дій та окупації приміщення архівів регіону зазнали значних пошкоджень, їх відновлення розпочалося одразу після звільнення населених пунктів області від загарбників. У повоєнні роки проблеми матеріального забезпечення архівів Сумщини вирішувалися у загальному контексті розвитку господарства УРСР та області. Відродження основних галузей економіки спричинило збільшення капіталовкладень в архівну сферу, активізацію ремонту та обладнання обласного архіву і філіалів, надання приміщень районним та міським архівам. Відбудова матеріальної бази архівних установ Сумщини завершилася у роки четвертої п'ятирічки. З іншого боку, на початок 1950-х років не було вирішено важливі матеріальні проблеми, зокрема збільшення площі архівосховища обласного архіву та забезпечення приміщеннями усіх районних і міських архівів.

Загальне зміцнення будівельних та індустріальних галузей у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років створило сприятливе підґрунтя для покращення матеріальної бази архівів регіону. Сумісними зусиллями місцевих органів радянської влади та архівістів було досягнуто успіхів у забезпеченні приміщеннями та обладнанням районних і міських архівів. Реальна участь центральної влади у зміцненні матеріальної бази архівів регіону спостерігалася у першій половині 1960-х років, зокрема і початок будівництва нового приміщення Сумського обласного архіву.

Протягом всього періоду кінця 1930-х – початку 1960-х років основною кадровою проблемою архівів регіону був низький освітній рівень працівників. У передвоєнні і повоєнні роки, у більшості, здійснювалося підвищення загальноосвітнього, за доби «відлиги» – фахового рівня архівних співробітників.

Напередодні війни кадрову політику в архівах визначали як негативні фактори (жорсткий тоталітарний режим), так і позитивні (курс влади та керівництва галузі на підвищення освітнього рівня працівників). В архівах регіону було проведено «кадрові чистки», встановлено пріоритетність політичного підходу до підбору працівників, посилено контроль за трудовою дисципліною, дотриманням внутрішньогалузевої субординації. З іншого боку, державою та керівництвом галузі створювалися умови для здобуття співробітниками заочної фахової освіти, підвищення кваліфікації на курсах та заняттях за місцем роботи. В архівах Сумщини було дещо призупинено плинність кадрів, залучено працівників до різних форм підвищення кваліфікації, але проблему низького освітнього та фахового рівня співробітників подолано не було.

У другій половині 1940-х років загострення проблем кадрового забезпечення в архівах регіону (низький освітній рівень співробітників, недокомплект штатів) було зумовлено демографічними втратами та неможливістю одержання освіти в роки війни. Позитивне значення мав незмінний курс радянської влади на поширення системи заочної освіти та організацію різних форм підвищення кваліфікації. На початок 1950-х років в архівах регіону було укомплектовано штати, працівники підвищували рівень фахових знань на заняттях за місцем

роботи, курсах, заочних відділеннях вузів. У той же час проблему здобуття науковими співробітниками вищої фахової освіти вирішено не було. Окреслені позитивні здобутки обмежувалися наступними негативними рисами кадрової політики доби сталінізму: політизація процесу підбору і підготовки кадрів, створення у колективах атмосфери підозрливості та пошуку ворогів.

У динаміці кадрового забезпечення архівів регіону другої половини 1950-х – початку 1960-х років, попри суттєву різницю політичних умов сталінізму та «відлиги», спостерігалася спадковість позитивних тенденцій, започаткованих у попередні роки. В першу чергу, це – продовження владного курсу на залучення працівників до заочної форми здобуття освіти та занять із підвищення кваліфікації. На середину 1960-х років проблема низького освітнього та фахового рівня співробітників була вирішена в основному в обласному архіві та філіалах і, частково, – в райміськархівах. Позитивною ознакою періоду «відлиги» було відмежування фахових занять архівістів від процесу отримання та обговорення політичної інформації, а також приділення уваги вивченню історії рідного краю.

– Зміст, особливості та значення діяльності архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства визначалися політичними умовами періодів сталінізму та «відлиги». За сталінського тоталітарного режиму кінця 30-х – початку 50-х років ХХ ст. на вказаний напрям діяльності архівів негативно впливали наступні чинники: обов'язкова тематика та пропагандистські цілі використання документів; необґрунтоване засекречення та «ілюстративний» характер підбору архівних джерел; жорсткий контроль за роботою дослідників; атмосфера підозрливості в колективах архівів; обмеження творчої ініціативи архівістів та відволікання їх на оперативну розробку.

У передвоєнні роки в роботу архівних установ жорстко впроваджувалися владні переконання щодо цілей і характеру використання ретроспективних документів. Результатами історико-видавничої та експозиційної роботи архівів регіону наприкінці 30-х років ХХ ст. були достатні кількісні та невисокі якісні показники. Жодного збірника документів видано не було, пропагандистські статті мали мінімальне значення як для розвитку історичної науки, так і для прогресу суспільства. З іншого боку, за тогочасного невисокого освітнього рівня населення, наведення історичних фактів навіть у пропагандистських статтях та експозиціях частково виконувало культурно-просвітницьку функцію.

У роки Великої Вітчизняної війни особливе суспільне значення мало збереження документальної бази архівів області та збирання матеріалів воєнного періоду, щоб забезпечити можливість їхнього використання в майбутньому. Заходи влади щодо порятунку історично-цінних архівних джерел на початку війни виявилися неефективними, а організація збирання документів воєнного періоду на її завершальному етапі заслуговує позитивної оцінки. Концентрація ж в архівах регіону джерел Великої Вітчизняної війни забезпечила основи для задоволення духовних потреб як тогочасного, так і наступних поколінь.

Можливості творчого підходу до використання архівних джерел у статтях та виставках у роки війни були обмежені не тільки рамками пріоритетних тем, а й необхідністю пошуку документальних «ілюстрацій» до владних вказівок. Ведення архівної інформації до соціального обігу спрямовувалося на «правильне»

висвітлення боротьби з германської агресією, для чого були вказані і певні факти з історії України. Але, з іншого боку, перемога над ворогом була спільною кінцевою метою як держави, так і суспільства, – і це в деякій мірі виправдовувало пропагандистську орієнтацію означеної діяльності архівів.

У повоєнні роки сталінським режимом було повністю відновлено комплекс негативних факторів, що визначали роботу архівів на напрямку задоволення духовних потреб суспільства. Архіви продовжували обслуговувати тоталітарну верхівку, документально забезпечували її репресивні кампанії та пропагандистські заходи. Використання архівних джерел у публікаціях, радіопередачах, виставках, роботах дослідників було значно обмежено засекреченням документів, посиленням цензури та контролю за видавництвом. Специфікою історико-видавничої діяльності архівістів регіону у повоєнні роки було протиріччя між значним обсягом роботи по підготовці науково-значущих видань і відсутністю їх публікації. Експозиційні та лекційні заходи архівів, попри пропагандистське спрямування, в умовах патріотичного піднесення задовольняли певні духовні потреби суспільства.

Під впливом прогресивних тенденцій доби «відлиги» було розширено рамки використання документів, пом'якшено цензуру, спрощено контроль за видавництвом. У діяльності архівів щодо задоволення духовних потреб суспільства спостерігалось збільшення уваги до її культурно-освітнього аспекту. Архіви наблизилися до громадськості як орієнтацією на реальні потреби суспільства, так і залученням широкого кола громадян до роботи з документами. В той же час половинчатість і непослідовність суспільно-політичних змін періоду зумовили збереження певних негативних чинників, сформованих за доби сталінізму. Пріоритетна тематика виявлення та використання історичних документів, визначена у попередні роки, суттєво не змінилася. Спрямування архівістів на пошук «ілюстрацій» до також незмінної офіційної трактовки історії України або певних заходів владної політики – зберігалось. Зміст ретроспективної інформації, що вводилася до соціального обігу, контролювався і в період «відлиги». Відділи секретних фондів та спецфонди науково-довідкової літератури продовжували існувати в архівах, так само, як і система допусків до роботи з цими матеріалами.

При оцінці внеску архівістів регіону у розвиток історичної науки відмічаємо другу половину 50-х – першу половину 60-х років ХХ ст., оскільки саме тоді були видані три збірники документів і путівник. Пом'якшення системи цензури та спрощення партійно-державного контролю за видавництвом дали можливість архівістам довести роботу з підготовки цих збірників до кінцевого результату. Здобутками у використанні архівних матеріалів у пресі позитивно (як кількісно, так і якісно) виділяється саме невеликий відрізок передвоєних років. Недостатня робота керівництва обласного архівного відділу та директорів архівів щодо публікації робіт, підготовлених архівістами, спостерігалася протягом всього періоду кінця 30-х – початку 60-х років ХХ ст.

Отже, особливості діяльності архівів Сумщини на різних етапах періоду кінця 1930-х – початку 1960-х років розкривають важливі аспекти взаємовідносин державних структур і суспільства в Радянській Україні. За сталінізму

використання документів, які є народним надбанням, було спрямовано на забезпечення пропагандистських і репресивних заходів правлячої верхівки. Архіви перебували між владою, що намагалася поставити історичні джерела на службу політиці, і суспільством, яке потребувало неупередженого і гуманістичного подання ретроспективної інформації. Лібералізація режиму у другій половині 1950-х – на початку 1960-х років зупинила ганебну практику застосування архівних документів у якості знаряддя проти громадськості. Але за «відлиги» не було встановлено справжнього демократичного устрою – і діяльність архівів відобразила непослідовність і половинчатість змін періоду.

Наразі український народ обрав курс на розбудову правової, соціальної, демократичної держави. Прогресивні політичні перетворення забезпечують спрямування вітчизняних архівів на задоволення суспільних потреб, що є важливим фактором успішного розвитку нашої країни у майбутньому.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДЖЕРЕЛА

1. АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ І УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ

Ф. 14 Головне Архівне Управління при Раді Міністрів УРСР. 1918 – 1988 рр.
оп. 1

1.1. Спр. 1828. Накази НКВС СРСР і УРСР про організацію архівних управлінь союзних, автономних республік, країв і областей у зв'язку з переходом їх в систему НКВС, 3 – 16 травня 1939 р., 8 арк.

1.2. Спр. 1829. Наказ НКВС СРСР від 13 травня 1939 р. про штатний розклад обласних архівних відділів управлінь НКВС (УНКВС); доповідні записки начальників обласних УНКВС УРСР про прийом архівних установ у відання НКВС, 11 травня – 31 жовтня 1939 р., 70 арк.

1.3. Спр. 1913. Накази НКВС СРСР і УРСР за 1940 р., Положення про Головне архівне управління НКВС СРСР, 9 лютого – 3 жовтня 1940 р., 9 арк.

1.4. Спр. 1915. Накази НКВС УРСР за 1940 р., 16 березня – 20 червня 1940 р., 15 арк.

1.5. Спр. 2115. Постанова РНК УРСР про переведення державних архівів і архівних відділів з місцевих бюджетів на республіканський бюджет УРСР, 10 січня 1941 р., 4 арк.

1.6. Спр. 2116. Накази НКВС СРСР про затвердження положення про архівний відділ НКВС республіки і УНКВС краю, області; реорганізацію центральних державних архівів, 7 – 14 квітня 1941 р., 7 арк.

1.7. Спр. 2117. Накази НКВС СРСР від 14 травня і 6 червня 1941 р. про реорганізацію Архівного відділу в Архівне управління НКВС УРСР і затвердження положень про Центральний архів Жовтневої революції і

соціалістичного будівництва, центральні республіканські, крайові, обласні державні архіви, 10 червня – 21 липня 1941 р., 5 арк.

1.8. Спр. 2131. Листування з ГАУ НКВС СРСР, обласними архівними відділами УНКВС про евакуацію архівних документів з прифронтових областей, організацію роботи евакуйованих архівів; списки, посвідчення і характеристики працівників евакуйованих архівних установ, 5 березня – 26 листопада 1941 р., 174 арк.

1.9. Спр. 2557. Постанова РНК УРСР від 31 серпня 1944 р. «Про заходи по створенню документальної бази по історії України і історії Вітчизняної війни і впорядкуванню архівного господарства УРСР», 8 – 31 вересня 1944 р., 3 арк.

оп. 2

1.10. Спр. 5. Директивні вказівки Управління державними архівами НКВС УРСР, 29 травня – 15 грудня 1945 р., 132 арк.

1.11. Спр. 411. Накази ГАУ МВС СРСР, 21 січня – 2 грудня 1949 р., 56 арк.

1.12. Спр. 688. Накази МВС СРСР, 14 березня – 14 листопада 1952 р., 65 арк.

1.13. Спр. 1029. Постанова Ради Міністрів УРСР від 18 квітня 1956 р. № 408 «Про заходи по впорядкуванню режиму зберігання і кращому використанню документальних матеріалів міністерств і відомств УРСР» та план заходів до виконання постанови, 1956 р., 13 арк.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ УКРАЇНИ

Ф. 1 Центральний Комітет Комуністичної партії України. 1917 – 1991 рр.

оп. 1

1.14. Спр. 642. Протокол № 5 Пленума ЦК КП(б)У (3-й екземпляр, на українском языке), 5 – 7 мая 1941 г., 28 арк.

1.15. Спр. 690. Постановления Пленума ЦК КП(б)У (оригиналы), 14 декабря 1945 г., 26 арк.

1.16. Спр. 731. Резолюция и постановления Пленума ЦК КП(б)У (оригиналы), 17 августа 1946 г., 19 арк.

1.17. Спр. 1670. Постановление Пленума ЦК КП Украины (оригинал, на украинском языке), 27 апреля 1960 г., 14 арк.

оп. 23

1.18. Спр. 3. Директивное письмо Совнаркома Союза СССР и ЦК ВКП(б) партийным и советским организациям прифронтовых областей о перестройке всей работы на военный лад, 25 – 30 июня 1941 г., 6 арк.

1.19. Спр. 24. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР, Приказ начальника ЮЗФ, переписка по вопросам переселения колхозов, эвакуации населения, заводов и скота в восточные области СССР, 28 августа – 13 октября 1941 г., 119 арк.

1.20. Спр. 62. Докладная записка о работе Управления государственными архивами НКВД УССР за период июнь 1941 по октябрь 1942 г., 27 октября 1942 г., 8 арк.

- 1.21. Спр. 551. Докладные записки, политинформации, справки о состоянии в освобожденных районах Сумской области, 1 июня – 26 ноября 1943 г., 106 арк.
- 1.22. Спр. 598. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР, информационные сообщения о работе Чрезвычайной Государственной Комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков, 11 апреля 1943 – 6 января 1944 г., 103 арк.
- 1.23. Спр. 4375. Докладные записки Секретаря ЦК КП(б)У, тов. Епишева А.А., Управления кадров ЦК КП(б)У Секретарю ЦК КП(б)У, тов. Кагановичу Л.М. о выполнении постановления ЦК ВКП(б) от 26 июля 1946 г. и XIII Пленума ЦК КП(б)У – «О подготовке, подборе и распределении руководящих партийных и советских кадров в Украинской партийной организации» и о сменяемости руководящих кадров на Украине, 9 октября – 14 ноября 1947 г., 42 арк.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РОССИЙСКИЙ ВОЕННЫЙ АРХИВ

Ф. 1358 Имперское министерство по делам оккупированных восточных территорий. Германия, г. Берлин. (Немецкие архивы. Трофейные документы). 1941 – 1944 гг.

оп. 1

1.24. Спр. 2. Проект плана распределения обязанностей между отделами Министерства по делам оккупированных восточных областей, 1941 г., 35 арк.

Фонд 1363 Имперское министерство просвещения и пропаганды. Германия, г. Берлин. (Немецкие архивы. Трофейные документы). 1941 – 1944 гг.

оп. 5

1.25. Спр. 6. Еженедельные отчеты о деятельности рот пропаганды северной группировки войск на Восточном фронте, 1943 – 1944 гг., 41 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. 3947 Архівний відділ Харківського облвиконкому. 1932 – 1968 рр.

оп. 12

1.26. Спр. 7. Приказы по Харьковскому Архивному Управлению, 14 января – 29 декабря 1937 г., 144 арк.

1.27. Спр. 9. Переписка о чистке аппарата архивных учреждений от классово-чуждого элемента, проверка работников, 10 мая – 3 декабря 1937 г., 29 арк.

1.28. Спр. 11. Приказы по Харьковскому областному архивному управлению, 5 января – 31 декабря 1938 г., 136 арк.

1.29. Спр. 13. Переписка о чистке аппарата архивных учреждений от классово-чуждого элемента, проверка работников, 2 апреля – 17 декабря 1938 г., 7 арк.

1.30. Спр. 16. Директивы и переписка с Центральным Архивным Управлением «ЦАУ», 15 февраля – 10 ноября 1939 г., 51 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. Р-647 Архівний відділ виконавчого комітету Чернігівської обласної ради народних депутатів. 1920 – 1988 рр.

оп. 5

- 1.31. Спр. 1. Постановления, инструкции и циркуляры архивного управления УССР, план работы областного архивного управления на 1933 г., апрель 1932 – июль 1933 гг., 446 арк.
- 1.32. Спр. 6. Приказы областного архивного управления по основной деятельности и личному составу, 17 января 1936 – 29 декабря 1937 гг., 42 арк.
- 1.33. Спр. 7. Инструкции и циркуляры Центрального архивного управления УССР, 19 декабря 1937 – 13 декабря 1938 гг., 165 арк.
- 1.34. Спр. 8. Переписка с Центральным архивным управлением УССР и архивными учреждениями области о кадрах, о выявлении документов о жизни и деятельности Т.Г. Шевченко. Списки сотрудников областного архивного управления и иностранцев, проживающих в г. Чернигове, 28 ноября 1937 – 22 декабря 1938 гг., 108 арк.
- 1.35. Спр. 9. Постановления, приказы и циркуляры ГАУ СССР и УССР по вопросам архивного дела и материалы к ним, 19 декабря 1937 – 13 декабря 1938 гг., 64 арк.
- 1.36. Спр. 10. Приказы областного архивного управления по основной деятельности и личному составу, 7 января 1938 – 31 декабря 1940 гг., 95 арк.
- 1.37. Спр. 55. Циркуляр Центрального архивного управления о правилах выделения макулатуры. Докладная записка управляющего областным Архивным управлением о вредительстве директора Глуховского исторического архива, 1935 г., 5 арк.
- 1.38. Спр. 56. Переписка с Центральным архивным управлением и районными историческими архивами: о вооруженной охране хранилищ, о выявлении материалов для музея Ленина, о подборе архивных кадров и другим вопросам, 1936 г., 54 арк.
- 1.39. Спр. 57. Переписка с Центральным архивным управлением, Черниговским обкомом КП(б)У об усилении революционной бдительности в работе архивов, о повышении квалификации работников, о выявлении документов о Ленине, характеристики на сотрудников. Копии документов, 1937 г., 262 арк.
- 1.40. Спр. 58. Циркуляр и распоряжения Главного архивного управления СССР и Центрального архивного управления УССР и переписка с ними: о публикации документальных материалов, о сроках хранения личных дел заключенных, о кадрах и по другим вопросам. Докладные записки управляющего областным Архивным управлением о состоянии работы Черниговского областного исторического архива, 9 декабря 1938 – 16 декабря 1939 гг., 163 арк.
- 1.41. Спр. 59. Постановление обкома КП(б)У и облисполкома о неудовлетворительном состоянии хранения документальных материалов и заявления управляющего и заместителя управляющего областного архивного управления Ананьева и Чмеля с объяснением фактов, изложенных в докладной записке комиссии по обследованию работы архива, 21 декабря 1938 –

28 февраля 1939 г., 16 арк.

Ф. Р-651 Державний архів Чернігівської області. 1923 – 1999 рр.

оп. 1

1.42. Спр. 50. Отчеты о работе Черниговского государственного исторического архива за 1932 г., январь – декабрь 1932 г., 39 арк.

1.43. Спр. 68. Выводы Центрального архивного управления по обследованию работы областного исторического архива за 1934 г., 23 ноября – 11 декабря 1934 г., 23 арк.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ф. Р-2445 Архівний відділ виконавчого комітету Сумської обласної ради народних депутатів. 1918 – 1988 рр.

оп. 1

1.44. Спр. 14. Штатное расписание личного состава архивных органов и государственных архивов Сумской области, 23 декабря 1944 – 27 декабря 1945 г., 53 арк.

1.45. Спр. 20. Смета расходов и штатное расписание за 1946 г., 8 арк.

1.46. Спр. 25. Смета расходов и штатное расписание за 1947 г., 5 арк.

1.47. Спр. 28. Приказы Главного Архивного Управления МВД СССР, 25 марта – 5 августа 1948 г., 10 арк.

1.48. Спр. 34. Смета расходов и штатное расписание за 1948 г., 13 арк.

1.49. Спр. 37. Приказы Главного Архивного Управления МВД СССР, 22 июня – 30 ноября 1949 г., 23 арк.

1.50. Спр. 46. Смета расходов и штатное расписание за 1949 г., 10 арк.

1.51. Спр. 50. Приказы Главного Архивного Управления МВД СССР, 21 августа – 22 декабря 1950 г., 12 арк.

1.52. Спр. 64. Решения Сумского облисполкома, городских и районных исполкомов советов депутатов трудящихся по вопросам деятельности архивных органов Сумской области, 20 февраля – 10 ноября 1950 г., 21 арк.

1.53. Спр. 65. Приказы Главного Архивного Управления МВД СССР, 30 августа 1950 – 30 августа 1951 г., 79 арк.

1.54. Спр. 81. Смета расходов и штатное расписание за 1951 г., 18 арк.

1.55. Спр. 85. Директивы ГАУ СССР, 4 января – 25 ноября 1952 г., 4 арк.

1.56. Спр. 87. Решения Сумского облисполкома, городских и районных исполкомов Советов депутатов трудящихся по вопросам деятельности архивных органов Сумской области, 5 января – 20 декабря 1952 г., 30 арк.

1.57. Спр. 105. Смета расходов и штатное расписание за 1952 г., 16 арк.

1.58. Спр. 108. Приказы ГАУ МВД СССР, 26 октября 1953 г., 14 арк.

1.59. Спр. 132. Приказы ГАУ МВД СССР, 5 июня 1954 г., 23 арк.

1.60. Спр. 149. Смета расходов и штатное расписание за 1954 г., 30 арк.

1.61. Спр. 173. Приказ начальника Главного Архивного Управления МВД СССР, 14 марта – 19 февраля 1955 г., 34 арк.

1.62. Спр. 174. Директивы ГАУ МВД СССР, 17 августа 1955 г., 3 арк.

- 1.63. Спр. 371. Материалы совещания работников государственных и ведомственных архивов Сумской области по подведению итогов смотра архивов, 20 мая 1958 г., 20 арк.
- 1.64. Спр. 446. Доклад об итогах работы государственных архивов Сумской области в 1958 г. и задачах на 1959 г., 15 – 16 февраля 1959 г., 31 арк.
- 1.65. Спр. 509-а. Приказ УВД о передаче городских и районных госархивов в ведение горрайисполкомов, 22 марта 1959 г., 2 арк.
- 1.66. Спр. 513. Отчеты о работе Архивного отдела УВД, облгосархива и филиалов за 1960 г., 118 арк.
- 1.67. Спр. 587. Распоряжение облисполкома № 327 от 29 июня 1960 г. «О передаче архивного отдела УВД облисполкому», 29 июня 1960 г., 1 арк.
- 1.68. Спр. 591. Отчет о работе Архивного отдела за 1961 г., 52 арк.
- 1.69. Спр. 655. Отчет о работе Архивного отдела за 1962 г., 12 арк.
- 1.70. Спр. 702. Отчет о работе Архивного отдела за 1963 г., 14 арк.
- 1.71. Спр. 734. Годовой отчет о работе Архивного отдела за 1964 г., 16 арк.
- 1.72. Спр. 800-б. Сведения о районных и городских госархивах Сумской области на 1 сентября 1965 г., 6 арк.
- 1.73. Спр. 802-а. Акты обследования комиссией Архивного управления, 2 июля 1965 г., 64 арк.
- оп. 2-л**
- 1.74. Спр. 1. Книга приказов по архивному отделу УМВД, 3 сентября 1943 – 23 января 1945 гг., 46 арк.
- оп. 5**
- 1.75. Спр. 8. Приказ Народного Комиссариата Внутренних Дел о приёме местных органов Центрального архивного управления в ведение органов НКВД. Акты, почто-телеграммы о приеме, 17 января – 10 декабря 1939 г., 24 арк.
- 1.76. Спр. 14. Годовой отчет о работе Архивного отдела за 1939 г., 14 арк.
- 1.77. Спр. 15. Годовые и квартальные отчеты о работе государственного исторического архива и его филиалов, 8 февраля 1939 – 16 мая 1941 гг., 120 арк.
- 1.78. Спр. 17. Приказы Народного Комиссариата Внутренних Дел СССР и УССР об упорядочении работы районных архивов СССР, использовании архивных документов в оперативно-чекистских целях, реорганизации центральных государственных архивов, проверке наличия и состояния документальных материалов в архивах и другие, 28 января 1940 – 14 мая 1941 гг., 69 арк.
- 1.79. Спр. 18. Директивные указания архивного отдела НКВД Украины о составлении и выполнении планов отдела и госархивов. Планы работы отдела и госархивов на 1941 г., 25 октября 1940 – 20 мая 1941 гг., 138 арк.
- 1.80. Спр. 19. Директивные указания Главного архивного управления СССР и архивного отдела УССР о результатах проверки социалистических договоров, о проведении учета специалистов, выявлении документальных материалов и др., 14 января 1940 – 18 августа 1941 гг., 66 арк.
- 1.81. Спр. 21. Отчеты о работе архивного отдела (квартальные и годовые) за 1940 г., 25 марта 1940 – 1 января 1941 гг., 96 арк.
- 1.82. Спр. 23. Отчеты государственных архивов: Сумского, Конотопского, Глуховского, Роменского за 1940 год, 6 – 14 января 1941 г., 61 арк.

- 1.83. Спр. 28. Директивные указания архивного отдела и переписка с ним по вопросу выявления и использования документальных материалов в научных и народно-хозяйственных целях, 10 февраля – 8 мая 1941 г., 26 арк.
- 1.84. Спр. 34. Отчеты о работе Архивного отдела за I полугодие 1941 г., 31 арк.
- оп. 6**
- 1.85. Спр. 4. Циркуляр НКВД СССР об организации работы по установлению ущерба, нанесенного немецко-фашистскими войсками документальным материалам государственного архивного фонда СССР. Акты об ущербе, причиненном немецко-фашистскими захватчиками архивам Сумской области, 14 апреля – 25 ноября 1944 г., 188 арк.
- 1.86. Спр. 5. Отчет о работе отдела Государственных архивов УНКВД Сумской области за 1944 г., 12 арк.
- 1.87. Спр. 7. Акты об ущербе, причиненном немецкими захватчиками документальным материалам учреждений области, 18 октября 1944 – 19 июля 1945 гг., 197 арк.
- 1.88. Спр. 9. Годовой отчет о работе отдела Государственных архивов УНКВД Сумской области за 1945 г., 12 арк.
- 1.89. Спр. 13. Годовой отчет о работе Архивного отдела УНКВД Сумской области за 1946 г., 32 арк.
- 1.90. Спр. 15. Годовой отчет о работе архивных органов и государственных архивов Сумской области, 1947 г., 34 арк.
- 1.91. Спр. 21. Годовой отчет о работе архивных органов и государственных архивов за 1949 г., 51 арк.
- 1.92. Спр. 25. Акты обследования работы Архивного отдела УМВД, облгосархива и филиалов комиссией АУ МВД УССР, 29 августа – 22 сентября 1949 г., 19 арк.
- 1.93. Спр. 29. Годовой отчет о проделанной работе Архивным отделом УМВД по Сумской области, 1950 г., 24 арк.
- 1.94. Спр. 30. Годовой отчет областного архива и филиалов Конотопского и Роменского, 1950 г., 102 арк.
- 1.95. Спр. 31. Докладные записки, справки руководству УМВД о состоянии работы архивных органов Сумской области, 1950 г., 19 арк.
- 1.96. Спр. 35. Годовой отчет о работе АО УМВД за 1951 г., 42 арк.
- 1.97. Спр. 37. Акты обследования работы Архивного отдела УМВД, облгосархива и филиалов комиссией АУ МВД УССР, 3 октября 1951 г., 14 арк.
- 1.98. Спр. 39. Годовой отчет о работе архивных органов и государственных архивов Сумской области за 1952 г., 43 арк.
- 1.99. Спр. 42. Акт обследования работы Архивного отдела УМВД, облгосархива и филиалов комиссией Архивного Управления МВД УССР, 3 сентября 1952 – 3 января 1953 гг., 41 арк.
- 1.100. Спр. 44. Годовой отчет о работе архивных органов Сумской области за 1953 г., 51 арк.
- 1.101. Спр. 46. Акт обследования работы архивного отдела, облгосархива и его филиалов в гг. Ромны и Конотоп комиссией архивного управления МВД, 27 октября 1953 г., 19 арк.

1. 102. Спр. 47. Акты обследования работы облгосархива и филиалов Архивным отделом УМВД, 20 марта – 11 сентября 1953 г., 12 арк.
- 1.103. Спр. 50. Годовой отчет о работе Архивного отдела УМВД и государственных архивов Сумской области за 1954 г., 16 арк.
- 1.104. Спр. 56. Годовой отчет о работе Архивного отдела УМВД за 1955 г., 41 арк.
- 1.105. Спр. 58. Акты проверки работы Архивного отдела УМВД Сумской области, 15 января – 21 октября 1955 г., 37 арк.
- 1.106. Спр. 61. Акты проверки работы Архивного отдела УМВД Сумской области, 2 – 12 ноября 1956 г., 25 арк.

оп. 10

- 1.107. Спр. 1. Инструкция Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР об организации работ органов Управления госархивами в районах Украины, освобожденных от немецко-фашистских захватчиков. Переписка с Управлением госархивов НКВД УССР по вопросам концентрации и использования документов, 26 апреля – 14 декабря 1943 г., 8 арк.
- 1.108. Спр. 2. Докладные записки и отчет о работе отдела Государственных архивов УНКВД Сумской области за период с 2 сентября по 1 декабря 1943 г., 31 августа 1943 – 7 января 1944 гг., 67 арк.
- 1.109. Спр. 5. Годовые планы работы Сумского облгосархива и филиалов (Конотоп, Ромны) на 1944 г., 41 арк.
- 1.110. Спр. 6. Годовые отчеты о работе Сумского облгосархива и филиалов в гг. Ромны и Конотоп за 1944 г., 53 арк.
- 1.111. Спр. 23. Приказы Главного архивного управления МВД УССР и приказы Уполномоченного Совета Министров СССР по охране военных и государственных тайн в печати, 4 – 31 августа 1949 г., 5 арк.
- 1.112. Спр. 26. Приказы Уполномоченного Совета Министров СССР по охране военных и государственных тайн в печати, 16 января – 15 декабря 1950 г., 5 арк.
- 1.113. Спр. 40. Годовой отчет о работе облгосархива и филиалов за 1956 г., 32 арк.
- 1.114. Спр. 42. Годовые отчеты о работе облархива и филиалов за 1957 г., 74 арк.
- 1.115. Спр. 44. Годовые отчеты о работе облархива и филиалов за 1958 г., 34 арк.
- 1.116. Спр. 46. Отчет о работе Архивного отдела за 1959 г., 125 арк.

Ф. Р-2448 Державний архів Сумської області. 1939 – 1998 рр.

оп. 1

- 1.117. Спр. 2. Директивные указания Архивного управления и Архивного отдела по Сумской области по составлению планов, отчетов, смет, 7 июля 1939 – 10 сентября 1941 гг., 112 арк.
- 1.118. Спр. 3. Отчет о работе архива за 1939 г., 13 арк.
- 1.119. Спр. 8. Приказы, распоряжения Архивного отдела об оборудовании бомбоубежища, составлении месячных планов, повышении квалификации сотрудников, реставрации документальных материалов, 21 сентября 1940 – 7 июля 1941 гг., 27 арк.
- 1.120. Спр. 12. Отчет о работе за 1940 г., 18 арк.
- 1.121. Спр. 17. Копии циркуляров ГАУ НКВД СССР об использовании документальных материалов, 29 июня – 19 ноября 1940 г., 11 арк.

- 1.122. Спр. 26. Отчет о работе за 1945 г., 9 арк.
- 1.123. Спр. 28. Переписка с Управлением Государственных Архивов Народного Комиссариата Внутренних Дел УССР по организационным и научно-методическим вопросам, 30 февраля – 21 декабря 1945 г., 67 арк.
- 1.124. Спр. 32. Директива и указания по составлению путеводителя, 10 ноября 1946 – 4 мая 1948 гг., 50 арк.
- 1.125. Спр. 33. Пятилетний план научной работы областного государственного архива на 1946 – 1950 гг., 22 арк.
- 1.126. Спр. 36. Акт обследования Архивного отдела и Сумского государственного архива сотрудниками АУ МВД УССР, 19 октября 1946 г., 7 арк.
- 1.127. Спр. 37. Переписка с Архивным Управлением и Архивным отделом по организационным и научно-методическим вопросам. Ч. I, 19 марта – 13 ноября 1946 г., 28 арк.
- 1.128. Спр. 38. Переписка с Архивным Управлением и Архивным отделом по организационным и научно-методическим вопросам. Ч. II, 23 апреля – 26 декабря 1946 г., 27 арк.
- 1.129. Спр. 42. Годовой отчет за 1946 г., 11 арк.
- 1.130. Спр. 46. Приказы, директивные указания ГАУ СССР и АУ УССР, 8 декабря 1947 – 30 сентября 1954 гг., 23 арк.
- 1.131. Спр. 47. Директивы ГАУ МВД СССР, АУ МВД УССР и АО МВД, указания архивного отдела, 13 октября – 24 декабря 1947 г., 6 арк.
- 1.132. Спр. 49. Отчет о работе Сумского областного госархива УМВД за 1947 г., 15 арк.
- 1.133. Спр. 51. Акты обследования областного госархива вышестоящими архивными органами, 9 октября – декабрь 1947 г., 10 арк.
- 1.134. Спр. 53. Переписка с Архивным Управлением Министерства Внутренних Дел УССР и Архивным отделом по научно-издательским вопросам. Часть II, 16 января – 8 декабря 1947 г., 32 арк.
- 1.135. Спр. 60. Отчет о работе за 1948 г., 22 арк.
- 1.136. Спр. 63. Акт обследования областного государственного архива вышестоящими архивными органами. Часть II, 16 июня 1948 г., 16 арк.
- 1.137. Спр. 64. Переписка с Архивным управлением и Архивным отделом по организационным и научно-методическим вопросам. Часть I, 10 января – 1 декабря 1948 г., 62 арк.
- 1.138. Спр. 67. Сведения об использовании документальных материалов Сумского облгосархива. Список фондов, содержащих материалы практического значения, 27 апреля – 21 декабря 1948 г., 8 арк.
- 1.139. Спр. 72. Приказы МВД СССР 1949 г., 17 арк.
- 1.140. Спр. 78. Отчет о работе за 1949 г., 22 арк.
- 1.141. Спр. 82. Переписка с Архивным Управлением МВД УССР и Архивным отделом по организационным и научно-методическим вопросам. Часть I, 13 января – 26 декабря 1949 г., 77 арк.
- 1.142. Спр. 83. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом по научно-издательским вопросам, 11 февраля – 23 ноября 1949 г., 71 арк.

- 1.143. Спр. 95. Директивы, циркуляры, указания, приказания АУ МВД УССР, 17 марта – 9 сентября 1950 г., 16 арк.
- 1.144. Спр. 97. Годовой отчет за 1950 г., 25 арк.
- 1.145. Спр. 107. Приказы МВД СССР, 3 апреля 1951 г., 5 арк.
- 1.146. Спр. 109. Директивы ГАУ МВД СССР, 28 декабря 1951 – 25 ноября 1952 гг., 15 арк.
- 1.147. Спр. 111. Годовой отчет за 1951 г., 62 арк.
- 1.148. Спр. 121. Отчет о работе за 1952 г., 82 арк.
- 1.149. Спр. 123. Обзор работы госархивов УССР по выявлению и использованию документальных материалов в народно-хозяйственных целях за 1952 г., 10 апреля 1952 – 28 августа 1953 гг., 14 арк.
- 1.150. Спр. 130. Приказы Уполномоченного Совета Министров по охране государственных тайн в печати, 1953 г., 86 арк.
- 1.151. Спр. 133. Годовой отчет за 1953 г., 113 арк.
- 1.152. Спр. 143. Годовой отчет за 1954 г., 25 арк.
- 1.153. Спр. 149. Директивные указания и приказы ГАУ МВД СССР и УССР, 10 сентября 1955 – 5 марта 1956 гг., 29 арк.
- 1.154. Спр. 151. Отчет о работе за 1955 г., 17 арк.
- 1.155. Спр. 152. Акты проверки архива вышестоящими органами, 26 сентября – 15 октября 1955 г., 23 арк.
- 1.156. Спр. 160. Отчет о работе Сумского облгосархива за 1956 г., 10 арк.
- 1.157. Спр. 161. Акты проверки архива вышестоящими органами за 1956 г., 9 февраля – 2 ноября 1956 г., 23 арк.
- 1.158. Спр. 168. Приказы начальника ГАУ МВД СССР, 12 августа – 4 сентября 1957 г., 31 арк.
- 1.159. Спр. 170. Отчет о работе Сумского облгосархива за 1957 г., 9 арк.
- 1.160. Спр. 173. Переписка по вопросам комплектования, использования и выявления документальных материалов, 7 января – 21 августа 1957 г., 42 арк.
- 1.161. Спр. 178. Приказы, решения МВД УССР и СССР и АУ МВД СССР, 18 сентября – 14 ноября 1958 г., 18 арк.
- 1.162. Спр. 180. Годовой отчет о работе Сумского облгосархива за 1958 г., 9 арк.
- 1.163. Спр. 187. Директивные указания и инструкции Архивного Управления МВД УССР и Архивного отдела УВД Сумской области по вопросам работы архивных органов, 9 января – 23 декабря 1959 г., 18 арк.
- 1.164. Спр. 196. Приказы, директивные указания и инструкции Архивного Управления МВД УССР и Архивного отдела УВД Сумской области по вопросам работы архивных органов, 19 января – 5 декабря 1960 г., 26 арк.
- 1.165. Спр. 198. Отчет о работе Сумского облгосархива за 1960 г., 10 арк.
- 1.166. Спр. 206. Директивные указания и инструкции ГАУ при СМ СССР и АУ при СМ УССР по вопросу работы архивных органов, 30 июля – 7 декабря 1961 г., 39 арк.
- 1.167. Спр. 209. Годовой отчет о работе Сумского облгосархива за 1961 г., 9 арк.
- 1.168. Спр. 216. Директивные указания и инструкции ГАУ при СМ СССР и АУ при СМ УССР по вопросу работы архивных органов, 11 января – 16 декабря 1962 г., 93 арк.

- 1.169. Спр. 219. Годовой отчет о работе Сумского облгосархива за 1962 г., 14 арк.
1.170. Спр. 228. Директивные указания и инструкции ГАУ при СМ СССР и АУ при СМ УССР по вопросам работы архивных органов, 22 марта – 29 ноября 1963 г., 128 арк.
1.171. Спр. 229. Решения местных партийных и советских органов, относящиеся к деятельности архивных учреждений, 10 июля – 11 сентября 1963 г., 5 арк.
1.172. Спр. 231. Годовой отчет о работе Сумского облгосархива за 1963 г., 24 арк.
1.173. Спр. 241. Приказы, директивные указания АУ при СМ УССР по вопросам работы архивных органов, 7 января – 21 ноября 1964 г., 145 арк.
1.174. Спр. 242. Решения Сумского облисполкома о работе государственных архивов, 12 июня 1964 г., 2 арк.

оп. 4

- 1.175. Спр. 3. Отчет о работе отдела за 1947 г., 6 арк.
176. Спр. 4. Докладные записки о разработке документов в оперативно-чекистских целях, 1947 г., 117 арк.
1.177. Спр. 5. План работы отдела и отчеты за 1948 г., 3 арк.
1.178. Спр. 6. Указания Архивного управления МВД УССР и Архивного отдела УМВД по Сумской области о выявлении документов, копии выявленных документов, препроводительные к спискам-справочникам, 15 декабря 1948 – 4 января 1950 гг., 46 арк.
1.179. Спр. 7. Докладные записки о работе отдела, 10 февраля – март 1948 г., 4 арк.
1.180. Спр. 10. Отчет о работе за 1949 г., 24 арк.
1.181. Спр. 13. Докладные записки и сведения о разработке документов в оперативно-чекистских целях, апрель – 4 октября 1949 г., 42 арк.
1.182. Спр. 17. Отчет о работе отдела за 1950 г., 14 арк.
1.183. Спр. 18. Переписка с Архивным управлением и Архивным отделом МВД СССР по организационно-методическим вопросам, 7 января – 6 октября 1950 г., 42 арк.
1.184. Спр. 19. Переписка с Архивным управлением и Архивным отделом об использовании документов в научных и народно-хозяйственных целях, 26 января – 14 октября 1950 г., 48 арк.
1.185. Спр. 28. Отчет о работе отдела за 1952 г., 11 арк.
1.186. Спр. 34. Директивные указания АУ при СМ УССР, 27 декабря 1963 г., 6 арк.
1.187. Спр. 36. Директивные указания АУ при СМ УССР и Архивного отдела Сумского облисполкома, 15 июня – 14 декабря 1964 г., 5 арк.

Ф. Р-5802 Філія Сумського обласного державного архіву в м. Ромни. 1932 – 1971 рр.

оп. 1

- 1.188. Спр. 100. Циркулярные распоряжения Архивного управления УССР, Сумского областного архивного управления по вопросам концентрации, передачи, обработки архивных документов. Акт обследования работы Роменского исторического архива и др. документы, 1 января – 20 декабря 1939 г., 141 арк.

- 1.189. Спр. 110. Циркулярные распоряжения Центрального Архивного управления, Сумского областного архивного управления, инструкции и др. руководящие указания по научно-методическим и производственным вопросам, 1 января – 15 декабря 1939 г., 90 арк.
- 1.190. Спр. 118. Циркулярные распоряжения АУ УССР и Сумского областного архивного управления руководящего характера. Инструкция по учету публикаций архивных документов. Акт обследования Архивного управления по Сумской области и др. документы, 13 января – 24 декабря 1940 г., 173 арк.
- 1.191. Спр. 130. Переписка с Сумским областным Архивным управлением по вопросам повышения деловой квалификации сотрудников архива, 11 марта – 9 сентября 1940 г., 10 арк.
- 1.192. Спр. 139. Циркулярные распоряжения Архивного управления УССР, Сумского областного Архивного отдела по вопросам проверки наличия и состояния архивных фондов, тематического выявления документов и др. научно-методическим вопросам. Инструкции о составлении бухгалтерских отчетов, 6 января – 7 августа 1941 г., 144 арк.
- 1.193. Спр. 140. Переписка с АУ НКВД УССР и областным архивным отделом, протокол производственного совещания сотрудников архива, акты о противопожарном состоянии, 16 января – 30 августа 1941 г., 66 арк.
- оп. 2**
- 1.194. Спр. 4. Сведения о состоянии Роменского филиала, 20 сентября – 19 октября 1943 г., 7 арк.
- 1.195. Спр. 24. Постановление СНК и переписка с местными советскими органами по вопросу закрепления помещения за архивом, 4 марта – 17 мая 1945 г., 10 арк.
- 1.196. Спр. 25. Циркулярные распоряжения «УГА» и «ОГА» о номенклатуре делопроизводства, о сборе писем, воспоминаний периода немецкой оккупации, о комплектовании архива документами, 3 апреля – 8 декабря 1945 г., 33 арк.
- 1.197. Спр. 29. Штатная расстановка сотрудников филиала в 1945 г., 26 января – 24 декабря 1945 г., 17 арк.
- 1.198. Спр. 31. Переписка с УГА НКВД УССР и ОГА УНКВД по Сумской области и др. предприятиями, учреждениями и организациями по вопросу использования документальных материалов в народно-хозяйственных целях, 27 февраля – 17 ноября 1945 г., 17 арк.
- 1.199. Спр. 32. Переписка с местными учреждениями и организациями, предприятиями по вопросам сбора писем, воспоминаний, фотографий о немецко-фашистской каторге, о выявлении документов, 8 января – 21 декабря 1945 г., 36 арк.
- 1.200. Спр. 33. Годовой отчет о выполнении производственного плана филиала за 1945 г., 25 арк.
- 1.201. Спр. 45. Постановление Сумского областного исполнительного комитета о закреплении помещения за Роменским филиалом Сумоблгосархива по ул. Р. Люксембург, д. 8, 11 – 18 марта 1946 г., 6 арк.
- 1.202. Спр. 48. Пятилетний план разработки документальных материалов для использования в народно-хозяйственных целях на 1946 – 1950 гг. Переписка с архивными органами по указанному вопросу, 25 января – 12 июля 1946 г., 31 арк.

- 1.203. Спр. 73. Производственный годовой отчет филиала за 1947 г., 27 арк.
- 1.204. Спр. 85. Годовой производственный отчет филиала Сумского облгосархива в г. Ромнах за 1948 г., 22 арк.
- 1.205. Спр. 87. Переписка с ГАУ МВД СССР, АО УМВД по Сумской области по научно-методическим вопросам, 10 января – 6 декабря 1948 г., 93 арк.
- 1.206. Спр. 105. Циркулярные и др. распоряжения ГАУ МВД СССР, АУ МВД УССР, АО УМВД по Сумской области по вопросам качественного оформления выдаваемых архивных справок, о повышении деловой квалификации, о состоянии помещений архива и др., 21 января – 20 декабря 1950 г., 34 арк.
- 1.207. Спр. 127. Переписка с местными и областными организациями, учреждениями и предприятиями по вопросу выявления документов и их использования в народно-хозяйственных целях, сохранности документов, 24 января – 31 декабря 1951 г., 52 арк.
- 1.208. Спр. 132. Циркулярные распоряжения ГАУ МВД СССР, АУ МВД УССР, АО УМВД по Сумской области, 2 января – 22 декабря 1952 г., 65 арк.
- 1.209. Спр. 142. Переписка с местными и областными организациями, учреждениями и предприятиями по вопросам выявления документов и их использования в народно-хозяйственных целях, сохранности и выявлении документов, 4 января – 24 декабря 1952 г., 63 арк.
- 1.210. Спр. 143. Годовой отчет о работе филиала за 1954 г., 17 арк.
- 1.211. Спр. 146. Распоряжения ГАУ МВД СССР, АУ МВД УССР, 5 февраля – 27 ноября 1953 г., 24 арк.
- 1.212. Спр. 151. План повышения служебной квалификации сотрудников, доклады и докладные записки о работе филиала, 1 октября 1953 – 1 октября 1957 гг., 21 арк.
- 1.213. Спр. 169. Распоряжения и указания Архивного Управления и Архивного отдела по Сумской области и переписка с ними о сохранности архивных документов, планировании работы, повышении деловой квалификации сотрудников и заочном образовании, аварийности помещения и ремонтных материалах, 7 января – 29 декабря 1955 г., 94 арк.
- 1.214. Спр. 181. Распоряжения и переписка с Архивным Управлением МВД УССР, Архивным отделом УМВД по Сумской области и др. учреждениями по вопросам организации работы архива, учета документов, методической работы и др. руководящего характера, 1 января – 26 декабря 1956 г., 150 арк.
- 1.215. Спр. 195. Приказы и распоряжения министра МВД СССР, УССР, УМВД, ГАУ МВД, АУ МВД, АО, 11 января – 25 декабря 1958 г., 89 арк.
- 1.216. Спр. 196. Распоряжения Архивного управления МВД УССР о выявлении и использовании архивных документов, о повышении квалификации сотрудников, о планировании и отчетности. Справка о характеристике хранящихся документов в филиале, 12 января – 26 декабря 1958 г., 51 арк.
- 1.217. Спр. 201. Отчеты о работе филиала за 1958 г., 7 арк.
- 1.218. Спр. 207. Приказы, распоряжения и инструкции МВД УССР, АУ УССР, АО Сумского облисполкома, 29 декабря 1959 – декабрь 1960 гг., 87 арк.
- 1.219. Спр. 214. Отчеты о работе филиала за 1959 г., 7 арк.

- 1.220. Спр. 216. Переписка с ГАУ МВД, АУ МВД УССР, АО УВД Сумского облисполкома о направлении фондовых карточек, копий архивных документов, о выявлении и использовании документов, 2 января – 17 декабря 1959 г., 50 арк.
- 1.221. Спр. 220. Распоряжения АУ при СМ УССР о выявлении документов и использовании их в агитационно-пропагандистских целях, 16 февраля – 6 декабря 1960 г., 37 арк.
- 1.222. Спр. 227. Годовой производственный отчет филиала за 1960 г., 7 арк.
- 1.223. Спр. 261. Отчет о работе филиала за 1962 г., 16 арк.
- 1.224. Спр. 268. Выявление документальных материалов для сборника «Документы и материалы по истории советско-польских отношений (1926 – 1932 г.)», 31 ноября 1963 г., 24 арк.
- 1.225. Спр. 269. Распоряжения о выявлении документов по темам: «Листи радянських людей з фронтів і на фронтах Великої Вітчизняної війни», «З історії образотворчого мистецтва», 20 августа – 10 сентября 1963 г., 7 арк.
- 1.226. Спр. 267-а. Приказы и распоряжения Архивного управления при СМ УССР, Архивного отдела Сумского облисполкома, ГАУ СССР, 25 января – 24 декабря 1963 г., 169 арк.
- 1.227. Спр. 275. Отчет о работе филиала за 1963 г., 17 арк.
- 1.228. Спр. 278. Переписка с Сумским Архивным отделом, госархивами и др. учреждениями о выявлении документов, об исполнении сметы и др. вопросам, 24 января – 29 декабря 1963 г., 33 арк.
- 1.229. Спр. 287. Отчет о работе филиала за 1964 г., 22 арк.
- 1.230. Спр. 309. План по труду филиала на 1966 – 1970 гг. Докладные записки о выполнении Постановлений Совета Министров СССР № 829 и СМ УССР № 1107 (1963 г.), 3 февраля – 18 декабря 1965 г., 13 арк.
- оп. 3**
- 1.231. Спр. 11. Циркулярные распоряжения Черниговского областного управления архивами о бдительности при выдаче архивных материалов в читальный зал, при выдаче архивных справок для отсылки в другие архивы и за границу, 25 января 1937 – 2 января 1938 гг., 25 арк.
- 1.232. Спр. 21. Распоряжения Главного архивного управления СССР, центрального архивного управления УССР и Сумского областного архивного отдела о сбережении и приеме секретных документов, выдаче архивных справок по запросам, учете лиц, скомпрометировавших себя и др., 31 марта – 19 ноября 1938 г., 43 арк.
- 1.233. Спр. 23. Циркулярные распоряжения и инструкции ГАУ СССР о комплектовании и ведении отделов секретных фондов, планировании и отчетности, приеме документов на секретное хранение и использовании этих документов. Распоряжение начальника Архивного отдела УМВД по Сумской области о личном составе сотрудников архивных органов, учете и хранении трудовых книжек. Акты обследования работы и др., 13 января – 27 декабря 1940 г., 134 арк.
- 1.234. Спр. 27. Распоряжения Архивного отдела НКВД УССР и Архивного отдела УНКВД по Сумской области о разработке секретных фондов, наведении справок, планах работы секретных отделов, об отчетности и об эвакуации архивной

документации, 8 января – 6 августа 1941 г., 38 арк.

1.235. Спр. 29. Переписка с Архивным управлением УССР, Архивным отделом УНКВД по Сумской области и др. органами о составлении списков-справочников, допуск сотрудников к разработке секретных фондов и препроводительные к высылаемым спискам-справочникам, 13 января – 31 августа 1941 г., 92 арк.

1.236. Спр. 59. Полугодовой отчет о выполнении плана работы филиала, докладная записка о выполнении плана, сведения о разработке фондов секретного хранения, об учете лиц картотечного учета, март 1946 – 1 января 1947 гг., 34 арк.

1.237. Спр. 85. Отчет о работе Роменского филиала Сумского облгосархива УМВД за 1949 г., 23 арк.

1.238. Спр. 97. Заключение по результатам проверки выполнения директивы МВД СССР № 91 о воспитательной работе и переписка по этому вопросу с УМВД по Сумской области, 8 июня – 4 августа 1950 г., 13 арк.

1.239. Спр. 98. Отчет о работе Роменского филиала Сумского облгосархива за 1950 г., 28 арк.

1.240. Спр. 121. Отчет о работе Роменского филиала Сумского областного государственного архива за 1952 г., 37 арк.

1.241. Спр. 133. Отчет филиала за 1953 г., 38 арк.

1.242. Спр. 143. Годовой отчет о работе филиала за 1954 г., 17 арк.

1.243. Спр. 146. Запросы КГБ по Сумской области о политических партиях враждебного направления и списки лиц этих партий, 29 января – 31 декабря 1954 г., 28 арк.

1.244. Спр. 151. Отчет о работе Роменского филиала Сумского областного архива за 1955 г., 8 арк.

1.245. Спр. 159. Отчет о работе Роменского филиала Сумского областного архива за 1956 г., 10 арк.

1.246. Спр. 180. Обзор о состоянии работы отделов секретных фондов в государственных архивах УССР за 1961 г., 1 февраля 1962 г., 6 арк.

оп. 4-л

1.247. Спр. 5. Личное дело сотрудника Роменского филиала Охрименко Андрияна Дмитриевича, 28 октября 1943 – 10 мая 1946 гг., 13 арк.

1.248. Спр. 23. Переписка с ОК УМВД по Сумской области по вопросам кадров в филиале; списки сотрудников филиала, 2 января – 4 ноября 1946 г., 19 арк.

1.249. Спр. 32. Переписка с ОК УМВД по Сумской области о состоянии идейно-политического воспитания сотрудников филиала, об изменении в личном составе, 1 января – 25 декабря 1947 г., 28 арк.

1.250. Спр. 37. Приказ начальника Управления МВД по Сумской области о денежном вознаграждении и объявлении благодарности сотрудникам архивных органов, 1 июня – 2 июля 1948 г., 2 арк.

1.251. Спр. 43. Переписка с ОК УМВД по Сумской области о движении кадров по Роменскому филиалу Сумоблгосархива и переписка по штатам с АО УМВД, 11 января – 16 декабря 1949 г., 34 арк.

1.252. Спр. 53. Переписка с АУ МВД УССР, АО и ОК УМВД по Сумской области по кадрам, 14 января – 22 декабря 1952 г., 88 арк.

1.253. Спр. 65. Контрольный список сотрудников Роменского филиала Сумоблгосархива по состоянию на 1 октября 1961 г., 1 арк.

1.254. Спр. 69. Контрольный список работников Роменского филиала Сумоблгосархива по состоянию на 1 октября 1964 г., 2 арк.

Ф. Р-4941 Філія Сумського обласного державного архіву в м. Конотоп. 1943 – 1971 рр.

оп. 1

1.255. Спр. 3. Приказы, циркуляры Министерства Внутренних Дел, Архивного Управления МВД УССР и Архивного отдела УВД по Сумской области о сборе книг, журналов, газет, листовок, плакатов и других немецко-фашистских и буржуазно-националистических изданий, о хранении их и пользовании в госархивах вражеской литературой, 23 февраля – 19 ноября 1946 г., 9 арк.

1.256. Спр. 4. Переписка с АУ МВД УССР и архивным отделом УВД по Сумской области о выявлении политически вредной литературы, личных дел военной агентуры, разведывательных органов, материалов политбюро и оргбюро ЦК КП(б)У, закрытых писем и др. партийной документации и передачи ее в закрытый фонд филиала, 8 мая – 26 декабря 1946 г., 29 арк.

1.257. Спр. 5. Директивные указания ГАУ МВД СССР и АУ МВД УССР о наведении образцового порядка в состоянии и работе отделов секретных фондов государственных архивов, 11 октября – 3 декабря 1947 г., 3 арк.

1.258. Спр. 7. Отчет о работе филиала по секретным документальным материалам за 1948 г., 4 арк.

1.259. Спр. 13. Компрометирующие материалы на директора исторического архива (филиала) в г. Конотопе, 9 – 20 июля 1949 г., 3 арк.

1.260. Спр. 15. Отчет о работе филиала по секретным документальным материалам за 1948 г., 5 арк.

1.261. Спр. 29. Список-справочник на членов Конотопской городской объединенной еврейской социалистической рабочей партии и копии документов о еврейской социалистической партии, 28 января – 23 апреля 1953 г., 13 арк.

1.262. Спр. 32. Список-справочник на членов сионистской организации г. Конотопа, выявленных в фондах филиала, 1954 г., 5 арк.

1.263. Спр. 37. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области о рассекречивании документальных материалов отдела секретных фондов филиала, 7 сентября – 27 ноября 1956 г., 11 арк.

оп. 2

1.264. Спр. 11. Утвержденная смета расходов и штатное расписание на 1945 г., 9 арк.

1.265. Спр. 15. Годовой отчет о работе филиала за 1946 г., 7 арк.

1.266. Спр. 18. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1946 г., 27 арк.

1.267. Спр. 22. Годовой отчет о работе филиала за 1947 г., 11 арк.

1.268. Спр. 25. Переписка с АУ при СМ УССР, научными, архивными и другими учреждениями о выявлении архивных документов и их использовании в научных

- и культурно-просветительных целях, 31 января – 8 декабря 1947 г., 20 арк.
- 1.269. Спр. 26. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1947 г., 30 арк.
- 1.270. Спр. 31. Годовой отчет о работе архива за 1948 г., 13 арк.
- 1.271. Спр. 39. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1948 г., 21 арк.
- 1.272. Спр. 45. Годовой отчет о работе архива за 1949 г., 23 арк.
- 1.273. Спр. 57. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет о выполнении сметы расходов за 1949 г., 30 арк.
- 1.274. Спр. 61. Годовой отчет о работе архива за 1950 г., 33 арк.
- 1.275. Спр. 73. Годовой отчет о работе архива за 1951 г., 23 арк.
- 1.276. Спр. 79. Переписка с АУ МВД УССР и архивным отделом УМВД по Сумской области о выявлении документов и их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 5 февраля – 1 октября 1951 г., 13 арк.
- 1.277. Спр. 83. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов за 1951 г., 59 арк.
- 1.278. Спр. 88. Годовой отчет о работе архива и заключение на него за 1952 г., 28 арк.
- 1.279. Спр. 99. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1952 г., 24 арк.
- 1.280. Спр. 105. Годовой отчет о работе архива за 1953 г., 21 арк.
- 1.281. Спр. 113. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1953 г., 24 арк.
- 1.282. Спр. 130. Штатное расписание, смета административно-хозяйственных расходов архива и годовой отчет об исполнении сметы расходов за 1954 г., 32 арк.
- 1.283. Спр. 135. Годовой отчет о работе архива за 1955 г., 9 арк.
- 1.284. Спр. 139. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области о выявлении архивных документов их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 24 марта – 24 сентября 1955 г., 36 арк.
- 1.285. Спр. 149. Годовой отчет о работе архива за 1956 г., 16 арк.
- 1.286. Спр. 152. Переписка с АУ МВД УССР и АО УМВД по Сумской области о выявлении архивных документов и их использовании в научных и культурно-просветительных целях. 1956 г., 11 января – 14 декабря 1956 г., 59 арк.
- 1.287. Спр. 160. Годовой отчет за 1957 г., 12 арк.
- 1.288. Спр. 178. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области о выявлении архивных документов и их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 8 января – 16 декабря 1958 г., 49 арк.
- 1.289. Спр. 191. Годовой отчет о работе архива за 1959 г., 11 арк.
- 1.290. Спр. 211. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области о выявлении архивных документов и их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 3 февраля – 26 декабря 1960 г.,

68 арк.

1.291. Спр. 222. Годовой отчет о работе архива за 1961 г., 9 арк.

1.292. Спр. 224. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области о выявлении архивных документов и их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 2 февраля – 13 декабря 1961 г., 22 арк.

1.293. Спр. 227. Статьи сотрудников архива, подготовленные для газеты, 24 мая – 24 июля 1961 г., 6 арк.

1.294. Спр. 237. Годовой отчет о работе и заключение к нему за 1962 г., 16 арк.

1.295. Спр. 241. Переписка с АУ при СМ УССР, научными, архивными и другими учреждениями о выявлении архивных документов, их использовании в научных и культурно-просветительных целях, 12 января – 21 декабря 1962 г., 45 арк.

1.296. Спр. 242. Информация об использовании документальных материалов в научно-публикаторских, агитационно-пропагандистских, народно-хозяйственных целях в филиале за 1960 – 1962 гг., 10 арк.

1.297. Спр. 245. Статьи сотрудников архива, подготовленные для газеты, 2 июня – 18 октября 1962 г., 4 арк.

1.298. Спр. 260. Обзор работы, выполненной архивом за 1958 – 1962 годы, 22 января – 2 марта 1963 г., 14 арк.

1.299. Спр. 271. Годовой отчет о работе архива за 1964 г., 21 арк.

1.300. Спр. 278. Статьи сотрудников архива, подготовленные для газеты, 9 марта 1964 г., 6 арк.

1.301. Спр. 286. Годовой отчет о работе архива за 1965 г., 31 арк.

оп. 2-л

1.302. Спр. 6. Приказы директора архива. 1945 г., 5 января – 12 декабря 1945 г., 6 арк.

1.303. Спр. 16. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области об использовании кадров работников архива, 26 января – 1 октября 1948 г., 8 арк.

1.304. Спр. 23. Переписка с Архивным отделом и местными советскими органами об отборе, расстановке и использовании кадров работников архива, 8 марта – 25 декабря 1950 г., 15 арк.

1.305. Спр. 29. Переписка с АУ МВД УССР и АО УМВД по Сумской области об использовании кадров архива, 22 января – 28 ноября 1952 г., 29 арк.

1.306. Спр. 37. Переписка с АУ МВД УССР и отделом кадров УМВД по Сумской области об отборе, расстановке и использовании кадров работников архива, 23 января – 17 октября 1954 г., 10 арк.

1.307. Спр. 45. Переписка с АУ МВД УССР и Архивным отделом УМВД по Сумской области об использовании кадров работников архива, 3 января – 19 декабря 1956 г., 17 арк.

Ф. Р-2196 Виконавчий комітет Сумської обласної ради народних депутатів. 1939 – 1980 рр.

оп. 1

1.308. Спр. 24. Протокол № 20 заседаний оргкомитета Президиума Верховного совета УССР по Сумской области, 31 марта 1939 г., 41 арк.

1.309. Спр. 42. Протокол № 33-б и постановление заседания оргкомитета Президиума Верховного Совета УССР по Сумской области, 5 июня 1939 г., 112 арк.

1.310. Спр. 109. Протокол № 36 заседания исполнительного комитета Сумского областного совета депутатов трудящихся, 15 ноября 1940 г., 69 арк.

Ф. Р-951 Сумський державний історичний архів Харківського обласного архівного управління м. Суми Харківської області. 1931 – 1941 рр.

оп. 1

1.311. Спр. 25. Статьи, доклады и научные справки, январь 1939 – 25 апреля 1940 гг., 73 арк.

1.312. Спр. 26. Сведения о работе читального зала за 1938 г. и анкеты исследователей, 16 января – 3 августа 1939 г., 19 арк.

1.313. Спр. 27. Отчеты о работе за 1939 г., 20 февраля – 31 декабря 1939 г., 24 арк.

1.314. Спр. 31. Приемо-сдаточный акт, 2 апреля 1939 г., 51 арк.

1.315. Спр. 33. Циркуляр Архивного отдела НКВД УССР об итогах работы архивных органов. Отчеты Сумского, Конотопского, Глуховского госархивов за 1941 г., 5 апреля – 9 августа 1941 г., 85 арк.

оп. 2

1.316. Спр. 12. Директивные указания ЦАУ СССР и приказы о пользовании архивными материалами в читальных залах. Опись литературы, изъятой из библиотеки Сумского госархива, 28 января – 13 ноября 1937 г., 40 арк.

Ф. Р-1807 Глухівський державний історичний архів м. Глухів Глухівського району Чернігівської області. 1933 – 1941 рр.

оп. 1

1.317. Спр. 26. Сведения о работниках архива, отчеты о выдаче трудовых книжек и списки работников архива, 9 января – 15 августа 1941 г., 37 арк.

оп. 2

1.318. Спр. 3. Директивы, распоряжения ГАУ и Сумского архивного отдела НКВД об учете и хранении секретных материалов, учете лиц с компрометирующими данными и переучете трудовых книжек. Списки секретных фондов и лиц с компрометирующими данными, ноябрь 1939 – декабрь 1940 гг., 163 арк.

1.319. Спр. 5. Отчеты о работе секретного отдела. Списки секретных фондов, 5 июля 1940 – 9 января 1941 гг., 21 арк.

1.320. Спр. 6. Отчеты, планы, сведения о разработке архивных материалов. Списки секретных фондов, 16 декабря – 5 июля 1941 г., 181 арк.

1.321. Спр. 7. Циркуляр Главного и Сумского архивных управлений НКВД о разработке архивных материалов, в которых отражена контрреволюционная деятельность троцкистов и эсеров, о порядке ответов на запросы учреждений и лиц, о противопожарной охране архива, 8 января – 31 августа 1941 г., 20 арк.

Ф. Р-5003 Конотопський державний історичний архів. 1932 – 1939 рр.

оп. 1

1.322. Спр. 33. Месячные, квартальные и полугодовые отчеты за 1939 г., 1 января – 16 июня 1939 г., 53 арк.

Ф. Р-2370 Евакогрупа держархівів НКВС УРСР с. Алга, Ключевського району Актюбинської області Казахської РСР. 1941 – 1943 рр.

оп. 1

1.323. Спр. 2. Переписка с отделом государственных архивов по финансовому вопросу. Авансовые отчеты. Списки архивных фондов, 1 ноября 1941 – 7 мая 1942 гг., 35 арк.

1.324. Спр. 3. Планы работы эвакуогруппы на 1942 и 1943 гг., 28 декабря 1941 – 29 мая 1943 гг., 42 арк.

1.325. Спр. 4. Приказы, распоряжения управления госархивами об обеспечении сохранности материалов, производственной учебе, планировании, использовании документов. Обзор работы отделов архивов, 24 февраля 1942 – 6 августа 1943 гг., 150 арк.

1.326. Спр. 5. Годовые и квартальные отчеты за 1942 г. о работе эвакуогруппы, 2 апреля 1942 – 1 июля 1943 гг., 76 арк.

Ф. Р-2926 Роменський історичний архів Роменського міського відділу пропаганди і просвіти м. Ромни Сумської області. 1941 – 1943 рр.

оп. 1

1.327. Спр. 3. Заявления о принятии на работу и увольнении с работы, автобиографии, 1 ноября 1941 – 30 августа 1943 гг., 63 арк.

1.328. Спр. 9. Приказы по Роменскому историческому архиву, 27 марта 1942 – 7 августа 1943 гг., 8 арк.

1.329. Спр. 11. Отношения Роменской городской управы и биржи труда об отчислении подоходного налога с зарплаты, по вопросу кадров исторического архива, о ремонте здания и другим сельскохозяйственным вопросам. Списки работников архива, 24 января 1942 – 19 августа 1943 гг., 45 арк.

1.330. Спр. 12. Отношение Роменской городской управы о составлении списков работников, имеющих землю под огороды, о предоставлении отчетов в городскую управу. Годовой отчет о работе окружного исторического архива. Списки сотрудников, 2 января – 30 апреля 1943 г., 20 арк.

1.331. Спр. 13. Авансовые отчеты, ведомости на выдачу зарплаты, штатное расписание, инвентаризационные ведомости, приходные кассовые ордера, 12 февраля 1942 – 1 января 1943 гг., 129 арк.

1.332. Спр. 14. Переписка с биржей труда, Роменской районной управой, торговым отделом и отделом благоустройства по вопросам кадров, снабжения топливом, выдаче сотрудникам архива свидетельств, зарплаты и продуктовых карточек, 23 января – 27 февраля 1942 г., 29 арк.

1.333. Спр. 23. Книга приказов Роменского исторического архива, 28 января – 7 августа 1943 г., 7 арк.

1.334. Спр. 24. Переписка с Роменской городской управой, биржей труда, агрономическим пунктом, окружным сельскохозяйственным бюро по вопросам кадров, обеспечения сотрудников топливом, выдаче сотрудникам архива свидетельств, заработной платы и другим сельскохозяйственным вопросам. Списки работников архива, 1 июня – 20 августа 1943 г., 38 арк.

Ф. Р-1841 Сумська міська управа м. Суми Сумської області. 1943 р.

оп. 1

1.335. Спр. 1. Списки рабочих и служащих учреждений и предприятий г. Сумы на получение продуктовых карточек, февраль – июль 1943 г., 364 арк.

1.336. Спр. 2. Списки рабочих и служащих учреждений и предприятий г. Сумы на получение продуктовых карточек, июль – август 1943 г., 316 арк.

Ф. Р-1868 Відділ просвіти і пропаганди Сумської міської управи м. Суми Сумської області. 1941 – 1943 рр.

оп. 1

1.337. Спр. 50. Ведомости на выплату зарплаты работникам отдела просвещения, музея, библиотеки, детского приюта, архива, приходные кассовые ордера, 2 – 28 марта 1942 г., 372 арк.

Ф. Р-2192 Конотопська міська управа м. Конотоп Сумської області. 1941 – 1943 рр.

оп. 1

1.338. Спр. 1. Распоряжения старшины района о составлении расходных смет и кассовых планов по учреждениям, о предоставлении сведений по учету кадров, введении карточной системы на распределение продуктов. Штатное расписание Конотопского архива, 31 октября 1941 – 7 сентября 1943 гг., 73 арк.

1.339. Спр. 2 . Заявления и приказы городской управы о зачислении и увольнении с работы, 26 августа 1942 – 23 мая 1943 гг., 53 арк.

Ф. Р-2048 Конотопський міський архів Конотопської міської управи м. Конотоп Сумської області. 1942 – 1943 рр.

оп. 1

1.340. Спр. 1. Анкеты работников архива. Акты обследования архива. Список книг и документов полиции, переданных в архив, 10 января – 11 сентября 1942 г., 20 арк.

Ф. Р-2191 Обласна Надзвичайна державна комісія по встановленню та розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників та їх спільників і заподіяних ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям і державним підприємствам та установам Сумської області. 1943 – 1945 рр.

оп. 1

1.341. Спр. 101. Акт и обобщенные сведения об установлении и расследовании злодеяний немецко-фашистских захватчиков и причиненного ими ущерба народному хозяйству Сумской области, декабрь 1943 г., 43 арк.

оп. 4

1.342. Спр. 1. Переписка и списки комиссий по расследованию злодеяний, нанесенных немецко-фашистскими захватчиками, 1943 г., 83 арк.

Ф. Р-6640 Роменський районний державний архів архівного відділу виконавчого комітету районної ради депутатів трудящих. 1932 – 1962 рр.

оп. 1

1.343. Спр. 9. Списки учреждений, предприятий и организаций, существовавших при немецкой оккупации 1941 – 1943 гг. на территории Роменского района, 21 марта 1944 – 7 июля 1945 гг., 61 арк.

1.344. Спр. 11. Акты об ущербе, нанесенном архивному фонду учреждений, предприятий и организаций Роменского района немецко-фашистскими оккупантами в период 1941 – 1943 гг., 16 октября – 28 декабря 1944 г., 86 арк.

1.345. Спр. 12. Годовой отчет о работе архива за 1944 г., 5 арк.

1.346. Спр. 16. Годовой отчет о работе архива за 1945 г., 7 арк.

1.347. Спр. 31. Годовой отчет за 1950 г., 3 арк.

2. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

- 2.348. Альбрехт К. Доля людська в підземеллях ГПУ / К. Альбрехт // Відродження . – 1942. – 17 липня. – С. 1–2.
- 2.349. Бабка С. Згадки Т.Г. Шевченка про Ромен / С. Бабка // Відродження. – 1942 . – 10 березня. – С. 2.
- 2.350. Богуш І. Застінок смерті / І. Богуш // Сумський вісник. – 1942. – 18 березня. – С. 4.
- 2.351. За большевистскую перестройку работы архивных органов // Архивное дело. – 1939. – № 2. – С. 1–5.
- 2.352. З історії комсомольських організацій Сумщини. 1919 – 1937. Збірник документів та матеріалів / [упоряд. І.О. Авраменко, В.К. Бойко, І.О. Власова та ін.]. – Суми: Облиздат, 1958. – 398 с.
- 2.353. Информация Сумского горкома партии обкома КП(б)У от 17 ноября 1944 г. «О проделанной за год работе по восстановлению города, разрушенного немецко-фашистскими захватчиками» (извлечение) // Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / [сост. Л.И. Довжинец, Л.А. Заика, И.А. Ильченко и др.]. – К.: Наукова думка, 1988. – 440 с. – С. 360–361.
- 2.354. Малкієль С. Громадський огляд районних та відомчих архівів Сумської області / С. Малкієль // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1958 . – № 3. – С. 106–109.
- 2.355. Оголошення // Відродження. – 1942. – 8 грудня. – С. 2.
- 2.356. П. Впорядкувати міський архів / П. // Сумський вісник. – 1942. – 13 вересня. – С. 2.
- 2.357. Положення про Державний архівний фонд Союзу РСР // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1958. – № 3. – С. 4–13.
- 2.358. Постанова Ради Міністрів СРСР від 13 серпня 1958 р. «Про затвердження Положення про Державний архівний фонд Союзу РСР» // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1958. – № 3. – С. 3.
- 2.359. Постанова Ради Міністрів Української РСР і ЦК КП(б)У від 5 липня 1946 р. «Про поліпшення розміщення державних архівів в областях УРСР» // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1958. – № 2. – С. 6–7.
- 2.360. Постанова Пленуму ЦК КП(б)У 3 – 5 лютого 1941 р. «Про реалізацію постанови Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) «Про заходи по збільшенню виробництва товарів широкого вжитку і продовольства з місцевої сировини» // Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: в 2 т. / [редкол.: В.І. Юрчук (голова) та ін.]. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1976 –.– Т. 1: 1918 – 1941 / [редкол.: В.І. Юрчук (голова) та ін.]. – 1976. – 1008 с. – С. 976–983.
- 2.361. Постанова ЦК КПРС від 9 січня 1960 р. «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах» // Комуністична партія Радянського Союзу в

- резолуціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898 – 1970 / [заг. ред. П.М. Федосєєв, К.У. Черненко; пер. з 8-го рос. вид.]. – К.: Політвидав України, 1978 –.–
- Т. 8: 1959 – 1965. – 1981. – 450 с. – С. 36–56.
- 2.362. Постановление Бюро обкома КП(б)У и исполнительного комитета Сумского областного совета депутатов трудящихся от 13 марта 1944 г. «О мероприятиях по усилению восстановительных работ в области» // Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / [сост. И.А. Авраменко, В.К. Бойко, И.А. Ильченко и др.]. – Харьков: Кн. изд-во, 1963. – 458 с. – С. 345–347.
- 2.363. Постановление пленума ЦК Компартии Украины 26 – 27 апреля 1960 г. «О состоянии идеологической работы на Украине и мерах по ее улучшению» // Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: в 2 т. / [редколл.: В.И. Юрчук (председатель) и др.]. – К.: Издательство политической литературы Украины, 1976 –.–
- Т. 2: 1941 – 1976 / [редколл.: В.И. Юрчук (председатель) и др.]. – 1977. – 1084 с. – С. 704–711.
- 2.364. Постановление Президиума Верховного Совета СССР, ЦК ВКП(б) и СНК СССР от 30 июня 1941 г. «Об образовании Государственного Комитета Оборона» // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898 – 1986). – М.: Политиздат, 1983 –.–
- Т. 7: 1938 – 1945. – 1985. – 574 с. – С. 224.
- 2.365. Постановление Совета Министров СССР от 7 февраля 1956 г. «О мерах по упорядочению режима хранения и лучшему использованию архивных материалов министерств и ведомств» // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1956. – № 4. – С. 3–6.
- 2.366. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР и ЦК ВКП(б) от 7 января 1941 г. «О мероприятиях по увеличению производства товаров широкого потребления и продовольствия из местного сырья» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917 – 1967 гг. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – М.: Политиздат, 1967 –.–
- Т. 3: 1941 – 1952 гг. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – 1968. – 751 с. – С. 5–14.
- 2.367. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 29 августа 1938 г. «О высшем заочном обучении» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917 – 1967 гг. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – М.: Политиздат, 1967 –.–
- Т. 2: 1929 – 1940 гг. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – 1967. – 798 с. – С. 652–655.
- 2.368. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 1 июля 1941 г. «О расширении прав народных комиссаров СССР в условиях военного времени» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917 – 1967 гг. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. –

М.: Политиздат, 1967 –.–

Т. 3: 1941 – 1952 гг. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – 1968. – 751 с. – С . 40–41.

2.369. Постановление Совета Народных Комиссаров СССР от 18 июля 1941 г. «О распространении постановления Совнаркома СССР «О расширении прав народных комиссаров СССР в условиях военного времени» на народных комиссаров РСФСР и УССР» // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917 – 1967 гг. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – М.: Политиздат, 1967 –.–

Т. 3: 1941 – 1952 гг. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – 1968. – 751 с. – С . 44.

2.370. Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР от 24 июня 1941 г. «О создании Совета по эвакуации» (извлечение) // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898 – 1986). – М.: Политиздат, 1983 –.–

Т. 7: 1938 – 1945. – 1985. – 574 с. – С. 212.

2.371. Приходько М.Ф. Спогади політв'язня / М.Ф. Приходько // Відродження. – 1942. – 28 серпня. – С. 1–2.

2.372. Резолюция пленума ЦК КП(б)У 12 – 14 декабря 1945 г. «О политической и агитационно-массовой работе среди населения в связи с подготовкой к выборам в Верховный Совет СССР» // Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: в 2 т. / [редколл.: В.И. Юрчук (председатель) и др.]. – К.: Издательство политической литературы Украины, 1976 –.–

Т. 2: 1941 – 1976 / [редколл.: В.И. Юрчук (председатель) и др.]. – 1977. – 1084 с. – С. 112.

2.373. Романченко І. Нечуй-Левицький / І. Романченко // Відродження. – 1942. – 25 листопада. – С. 4.

2.374. Романченко І. Українська література за доби советів / І. Романченко // Відродження. – 1942. – 11 грудня. – С. 2–3.

2.375. Салій П.О. Історичний архів / П.О. Салій // Відродження. – 1943. – 23 липня. – С. 4.

2.376. Сапун С. В застінках Сумського НКВС (спогади із власних переживань у 1938 році) / С. Сапун // Сумський вісник. – 1942. – 7 червня. – С. 3–4.

2.377. Сергієнко Г. Ольга Кобилянська 1865 – 1942 / Г. Сергієнко // Сумський вісник. – 1942. – 12 квітня. – С. 4.

2.378. Сообщение о пребывании товарища Н.С. Хрущева в г. Сумы 18 сентября 1943 г. // Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / [сост. И.А. Авраменко, В.К. Бойко, И.А. Ильченко и др.]. – Харьков: Кн. изд-во, 1963. – 458 с. – С. 313.

2.379. Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / [сост. И.А. Авраменко, В.К. Бойко, И.А. Ильченко и др.]. – Харьков: Кн. изд-во, 1963. – 458 с.

2.380. Сумський обласний державний архів та його філіали у містах Конотопі і Ромнах. Путівник / [редколл.: Л.М. Отліванова (відпов. ред.) та ін.]. – К.: Наукова

думка, 1965. – 295 с.

- 2.381. Телефонограмма Секретаря ЦК КП(б)У Председателю Совета Народных Комиссаров СССР от 2 сентября 1943 г. «О состоянии народного хозяйства в г. Сумы в день освобождения его от немецко-фашистских оккупантов» // Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945. Сборник документов и материалов / [сост. И.А. Авраменко, В.К. Бойко, И.А. Ильченко и др.]. – Харьков: Кн. изд-во, 1963. – 458 с. – С. 312–313.
- 2.382. Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов (1917 – 1920 гг.). Сборник документов и материалов / [сост. С.М. Кафтарьян, И.А. Авраменко, В.К. Бойко и др.]. – Сумы: Облиздат, 1957. – 392 с.
- 2.383. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10 января 1939 р. «О создании Сумской области» // Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР 1938 – 1975 гг.: в 4 т. / [редколл.: В.И. Васильев и др.]. – М.: «Известия Советов депутатов трудящихся СССР», 1975 –.– Т. 1 / [редколл.: В.И. Васильев и др.]. – 1975. – 718 с. – С. 100.
- 2.384. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 г. «О переходе на восьмичасовой рабочий день, на семидневную рабочую неделю и о запрещении самовольного ухода рабочих и служащих с предприятий и учреждений» (извлечение) // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. 1917 – 1967 гг. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – М.: Политиздат, 1967 –.– Т. 2: 1929 – 1940 гг. / [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – 1967. – 798 с. – С. 757–758.
- 2.385. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 22 июня 1941 г. «О военном положении» (извлечение) // Сборник документов и материалов по истории СССР Советского периода (1917 – 1958 гг.) / [редколл.: И.М. Волков (отв. ред.) и др.]. – М.: Издательство Московского Университета, 1966. – 621 с. – С. 398–399.
- 2.386. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1941 г. «О режиме рабочего времени рабочих и служащих в военное время» // Сборник документов и материалов по истории СССР Советского периода (1917 – 1958 гг.) / [редколл.: И.М. Волков (отв. ред.) и др.]. – М.: Издательство Московского Университета, 1966. – 621 с. – С. 400.
- 2.387. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 2 ноября 1942 г. «Об образовании Чрезвычайной Государственной Комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников и причиненного ими ущерба гражданам, колхозам, общественным организациям, государственным предприятиям и учреждениям СССР» // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 – 1975: в 4 т. / [редколл.: В.И. Васильев и др.]. – М.: «Известия Советов депутатов трудящихся СССР», 1975 –.– Т. 1 / [редколл.: В.И. Васильев и др.]. – 1975. – 718 с. – С. 181–183.

ЛІТЕРАТУРА

3. МОНОГРАФІЇ, БРОШУРИ, НАУКОВІ ЗБІРНИКИ, СТАТТІ

- 3.388. Артеменко С. Архіви Глухівщини від створення до сьогодні / С. Артеменко // Народна трибуна. – 1998. – 26 грудня. – С. 1.
- 3.389. Архівне будівництво на Сумщині (1918 – 1965 рр.) / [Т. Бойко, . Казанцева, Л. Палеоха та ін.] // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 3–11. Г
- 3.390. Архівні установи України. Довідник / [автори-укладачі О.І. Алтухова, С.І. Андросов, Л.С. Анохіна та ін.; упоряд. Г.В. Боряк, С.Г. Даневич, Л.А. Дубровіна та ін.]. – К.: Друкарня Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, 2000. – 259 с.
- 3.391. Архівні установи України: Довідник. – Т.1: Державні архіви / [редкол.: Г.В. Боряк (голова) та ін.]. – [2-е вид., доп.] / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2005. – 692 с. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники).
- 3.392. Бажан О.Г. Командир «великого терору» на Сумщині (Олексій Кудринський) / О.Г. Бажан, В.А. Золотарьов // Сумська старовина. – 2009. – №№ XXVIII – XXIX. – С. 156–163.
- 3.393. Баран В. Україна після Сталіна: нарис історії 1953 – 1985 рр. / В. Баран. – Львів: МП «Свобода», 1992. – 123 с.
- 3.394. Белашов В. Доля Глухівського архіву та глухівські періодичні видання / В. Белашов // Соборний майдан. – 2006. – № 6. – С. 3.
- 3.395. Боряк Г.В. Сукупна архівна спадщина України: до проблеми змісту понять державного та національного архівного фонду / Г. В. Боряк // Архіви України. – 1995. – № 4–6. – С. 42–61.
- 3.396. Боряк Г.В. Формування системи архівних установ та розвиток української архівістики / Г.В. Боряк, І.Б. Матяш // Архівні установи України: Довідник. – Т.1: Державні архіви / [редкол.: Г.В. Боряк (голова) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2005. – 692 с. – С. 11–25.
- 3.397. Васильєв В. Ю. Україна в політиці керівництва СРСР напередодні Другої світової війни / В.Ю. Васильєв // Український історичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 4–15.
- 3.398. Великая Отечественная война Советского Союза. 1941 – 1945. Краткая история / [Н.И. Анисимов, П.П. Богданов, Е.Ю. Богуш и др.]. – М.: Воениздат, 1967. – 624 с.
- 3.399. Ветров І. Матеріально-побутові умови населення України за німецької окупації (1941 – 1944 рр.) / І. Ветров // Пам'ять століть. – 2005. – № 3–4. – С. 194–207.
- 3.400. Власенко В.М. З історії рідного краю / В.М. Власенко, В.Б. Звагельський, М. О. Соколов // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник [редкол.: В.П. Щербань (голова) та ін.]. – Суми: Рекламно-видавниче об'єднання «АС-Медіа», Сумський державний університет, 2003. – 624 с. – С. 1–15.
- 3.401. Гончаров О. Реабілітовані історією / О. Гончаров // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2001. – № 2–3. – С. 10–11.
- 3.402. Государственные архивы Украинской ССР. Справочник / [ответственный редактор А.Г. Митюков]. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с.

- 3.403. Глушко Л.І. Архівне будівництво на Конотопщині / Л.І. Глушко // Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Державного архіву Сумської області / [редкол.: Л.А. Покидченко (відпов. ред.) та ін.]. – Суми: Сумська обласна друкарня, 2000. – 87 с. – С. 12–14.
- 3.404. Грімстед Кеннеді П. Доля українських культурних цінностей під час другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / Грімстед Кеннеді Патріція, Геннадій Боряк. – К.: Львів: Червона калина, 1991. – 120 с.
- 3.405. Гричановська Л.М. Про анотовані реєстри описів фондів Державного архіву Сумської області / Л.М. Гричановська // Сумський історико-архівний журнал. – 2007. – № II – III. – С. 199–200.
- 3.406. Гудзенко П. Історики-архівісти України у дні Великої Вітчизняної війни / П. Гудзенко // Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР. – 1958. – № 2. – С. 30–42.
- 3.407. Даниленко В. Архівіст, археограф, історик Пантелеймон Гудзенко: діяльність у 1941 – 1945 рр. у контексті роботи архівних органів УРСР / В. Даниленко, С. Юсов // Архіви України. – 2008. – № 5–6. – С. 128–151.
- 3.408. Даниленко В. Пантелеймон Петрович Гудзенко: наукова та науково-організаційна діяльність / В. Даниленко, С. Юсов // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип. 12: Збірник статей на пошану професора П.П. Гудзенка / [редкол.: В.М. Даниленко (відп. ред.) та ін.]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2007. – 502 с. – С. 5–60.
- 3.409. Даниленко В.М. Посилення адміністративних начал в організації культурного життя в Україні в 20 – 30-ті роки та його наслідки / В.М. Даниленко // Теоретичні проблеми вітчизняної історії, історіографії та джерелознавства. – К.: Вища школа, 1993. – 187 с. – С. 45–69.
- 3.410. Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки / В.М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
- 3.411. Даниленко В. Холодна війна і поширення антисемітизму в СРСР (1945 – 1953 рр.) / В. Даниленко // Пам'ять століть. – 2006. – № 6. – С. 4–26.
- 3.412. Державний архів Сумської області: Путівник [автори-упоряд. Л. Покидченко (відпов. упоряд.) та ін.; редкол.: Р. Пиріг (голова) та ін.] / Держкомархів України. Держархів Сумської області. – Суми, 2002. – 320 с.
- 3.413. Діброва Г.В. Роменщина у полум'ї війни (історико-краєзнавчий нарис) / Г.В. Діброва. – Ромни: Видання Роменської «Просвіти», 1998. – 112 с.
- 3.414. Дробот І.І. До аналізу проблем становища української культури в роки Другої світової війни // 50-річчя перемоги над фашизмом: наслідки та уроки. – К.: Генеза, 1995. – С. 68–74.
- 3.415. Дубик М.Г. До історії діяльності нацистських установ в Україні під час окупації у 1941 – 1944 рр. Крайове управління архівами, бібліотеками та музеями при Рейхскомісаріаті України / М.Г. Дубик // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи / Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. – Вип. 6 / [упор. М.М. Макаревич]. – К., 1996. – 334 с. – С. 194–198.
- 3.416. Елпатьевский А.В. О рассекречивании архивных фондов / А.В. Елпатьевский // Отечественные архивы. – 1992. – № 5. – С. 15–20.

- 3.417. Заїка Л. Війна і архіви / Л. Заїка // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2000. – № 2. – С. 2–3.
- 3.418. Заїка Л.Я. Державний архів Сумської області / Л.Я. Заїка, Л.А. Покидченко // Архівні установи України. Довідник. – К.: Друкарня Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, 2000. – С. 112–116.
- 3.419. Заїка Л.Я. Передмова / Л.Я. Заїка // Державний архів Сумської області: Путівник / Держкомархів України. Держархів Сумської області. – Суми, 2002. – С. 13–20.
- 3.420. Заїка Л. Скарбниця людської пам'яті / Л. Заїка // Площа незалежності, 2. – 2003. – № 11. – С. 2.
- 3.421. Заїка Л.Я. Скарбниця людської пам'яті / Л. Заїка // Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Державного архіву Сумської області / [редкол.: Л.А. Покидченко (відпов. ред.) та ін.]. – Суми: Сумська обласна друкарня, 2000. – 87 с. – С. 5–10.
- 3.422. Зубко О. Радянським архівам – 60 років / О. Зубко // Ленінська правда. – 1978. – 21 травня. – С. 2.
- 3.423. Зубкова Е. Кадровая политика и чистки в КПСС (1949 – 1953) / Е. Зубкова // Свободная мысль. – 1999. – № 6. – С. 112–120.
- 3.424. Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945 – 1953 / Е.Ю. Зубкова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – 229 с.
- 3.425. Іваненко Б. Архіви України під час другої світової війни: переміщення, втрати, повернення, відшкодування / Б. Іваненко // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи / Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. – Вип. 6 / [упор. М.М. Макаревич]. – К., 1996. – 334 с. – С. 26–33.
- 3.426. Іванущенко Г.М. Діла минають – документи залишаються / Г.М. Іванущенко, Л.А. Покидченко // Сумський історико-архівний журнал. – 2005. – № 1. – С. 5–10.
- 3.427. Індрич Н.О. Документи ДАСО про роботу шкіл, культурно-освітніх закладів, релігійних організацій у період окупації Сумщини німецько-фашистськими загарбниками / Н.О. Індрич // Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Державного архіву Сумської області / [редкол.: Л.А. Покидченко (відпов. ред.) та ін.]. – Суми: Сумська обласна друкарня, 2000. – 87 с. – С. 48–53.
- 3.428. Ильченко И.А. Государственный архив Сумской области / И.А. Ильченко, А.Ф. Казанцева // Государственные архивы Украинской ССР. Справочник / [отв. ред. А.Г. Митюков]. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с. – С. 177–181.
- 3.429. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945: в 6 т. / [редакционная комиссия: П.Н. Поспелов (председатель) и др.]. – М.: Воениздат, 1960 –.
- Т. 2: Отражение советским народом вероломного нападения фашистской Германии на СССР. Создание условий для коренного перелома в войне (июнь 1941 г. – ноябрь 1942 г.) / [редакция: Н.А. Фокин, А.М. Беликов, А.П. Ємельянов и др.; авторский коллектив: П.П. Андреев, И.Х. Баграмян, И.И. Барбашин и др.]. –

1961. – 688 с.

3.430. История Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945: в 6 т. / [Редакционная комиссия: П.Н. Пospelов (председатель) и др.]. –

М.: Воениздат, 1960 –.–

Т. 3: Коренной перелом в ходе Великой Отечественной войны (ноябрь 1942 г. – декабрь 1943 г.) / [редакция: Ю.П. Петров, Л.И. Абаева, В.И. Грушко и др.; авторский коллектив: Л.И. Абаева, В.И. Ачкасов, И.Г. Власов и др.]. – 1961. – 664 с.

3.431. История городов и сел Украинской ССР: в 26 т. / [главредколл.: П

.Т. Тронько (председатель) и др.]. – Т.: Сумская область / [редколл.:

И.Я. Макухин (председатель) и др.]. – К.: Главная редакция Украинской Советской энциклопедии, 1980. – 698 с.

3.432. История советской археологии. Учебное пособие: в 6 вып. / [под. ред. М.С. Селезнева]. – М.: Московский государственный историко-архивный институт, 1966 –.–

Вып. IV: Эпштейн Д.М. Археология в годы Великой Отечественной войны (1941 – 1945) / Д.М. Эпштейн, Л.И. Арапова. – 1966. – 44 с.

3.433. История советской археологии. Учебное пособие: в 6 вып. / [под. ред. М.С. Селезнева]. – М.: Московский государственный историко-архивный институт, 1966 –.–

Вып. V: Батаева Т.В. Археология в послевоенные годы (1945 – 1955) / Т.В. Батаева, Е.М. Тальман, Д.М. Эпштейн. – 1967. – 83 с.

3.434. История советской археологии. Учебное пособие: в 6 вып. / [под. ред. М.С. Селезнева]. – М.: Московский государственный историко-архивный институт, 1966 –.–

Вып. VI: Корнева И.И. Археология в период развернутого строительства коммунизма / И.И. Корнева, Е.М. Тальман, Д.М. Эпштейн. – 1967. – 110 с.

3.435. Історія Української РСР: у 8 т., 10 кн. / [головредкол.: А.Г. Шевелєв (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1977 –.–

Т. 7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941 – 1945) / [редкол.: В.І. Клоков (відпов. ред.) та ін.]. – 1977. – 536 с.

3.436. История Украинской ССР: в 10 т. / [главная редколл.: Ю.Ю. Кондуфор (главный редактор) и др.]. – К.: Наукова думка, 1981 –.–

Т. 8: Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза (1941 – 1945) / [редколл.: В.И. Клоков (ответственный редактор) и др.]. – 1984. – 639 с.

3.437. Карпенко М.П. Визволення Сумщини від німецько-фашистських загарбників (визволення сталінізмом) / М.П. Карпенко // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29 – 30 жовтня 2009 р.). – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – 272 с. – С. 160–162.

3.438. Коваль М.В. Доля української культури за «нового порядку»: 1941 – 1944 рр. / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 1993. – № 9. – С. 15–38.

3.439. Коваль М.В. Політика проти історії: українська історична наука в Другій світовій війні й перші повоєнні роки / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 2002. – № 1. – С. 3–26.

- 3.440. Коваль М.В. Пограбування та знищення фашистськими загарбниками музейних, архівних та бібліотечних цінностей України (1941 – 1944 рр.) / М.В. Коваль // Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання, перспективи / Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. – Вип. 6 / [упор. М.М. Макаревич]. – К., 1996. – 334 с. – С. 34–42.
- 3.441. Коваль М.В. 1941-й рік. Проблеми історичної пам'яті / М.В. Коваль // Український історичний журнал. – 2001. – № 3. – С. 69–91.
- 3.442. Кобелева Т.В. Згадаймо всіх поіменно / Т.В. Кобелева // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2000. – № 3. – С. 2–5.
- 3.443. Кобелева Т.В. Працівники архіву – ветерани Великої Вітчизняної війни / Т.В. Кобелева // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2000. – № 2. – С. 4–5.
- 3.444. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945 – 2000 рр.) / Л.В. Ковпак. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003. – 250 с.
- 3.445. Копылова О.Н. К проблеме сохранности ГАФ СССР в годы Великой Отечественной войны / О.Н. Копылова // Советские архивы. – 1990. – № 5. – С. 37–44.
- 3.446. Корогод Б.Л. Сумська область у роки Великої Вітчизняної війни / Б.Л. Корогод, Г.І. Корогод, М.І. Логвиненко. – Суми: ВАТ «СОД» вид-во «Козацький вал», 2003. – 178 с.
- 3.447. Король В.Ю. Фашистський окупаційний режим на Україні та становище інтелігенції / В.Ю. Король, І.В. Мошик // Трибуна. – 1997. – № 9–10. – С. 33–35.
- 3.448. Кононенко В.В. Інтелігенція УРСР у другій половині 1940 – 1950-х роках: суспільне становище та роль в умовах повоєнного сталінського тоталітаризму / В. Кононенко // Інтелігенція і влада: матеріали П'ятої Всеукраїнської наукової конференції 24 – 25 грудня 2009 р.: у 3 ч. – Ч. 1 / [редкол.: Г.І. Гончарук (голов. ред.) та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2009. – 268 с. – С. 93–100.
- 3.449. Корнієнко О.М. Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь / О.М. Корнієнко // Книга Пам'яті Сумської області: в 3 т. – Т. II: Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь / [автор-упоряд. О. М. Корнієнко]. – Суми: Ярославна, 2007. – 324 с. – С. 6–17.
- 3.450. Корнеев В.Е. Архивы на службе тоталитарного государства (1918 – 1940-х гг.) / В.Е. Корнеев, О.Н. Копылова // Отечественные архивы. – 1992. – № 3. – С. 13–24.
- 3.451. Книга Пам'яті Сумської області: в 3 т. – Т. II: Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь / [автор-упоряд. О.М. Корнієнко]. – Суми: Ярославна, 2007. – 324 с.
- 3.452. Книга пам'яті України. Сумська область / [головредкол.: І.О. Герасимов (керівник) та ін.; облредкол.: О.Д. Мартиненко (керівник) та ін.]. – Суми: Слобожанщина, 1994. – 312 с.
- 3.453. Крупина В. Виборчі кампанії в УРСР 1946 – 1947 рр. та політичні настрої населення / В. Крупина // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. – Вип. 9. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – 505 с. –

С. 360–367.

- 3.454. Кузьменко Л. Пил століть як «поклик долі» / Л. Кузьменко // Сумщина. – 2001. – 27 січня. – С. 4.
- 3.455. Кульчицький С.В. ХХ з'їзд КПРС – переломний пункт в історії радянського комунізму / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2006. – № 2. – С. 106–129.
- 3.456. Кульчицький С.В. Спроби реформ (1956 – 1964) / С.В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1998. – № 3. – С. 120–129.
- 3.457. Куманев Г.А. Война и эвакуация в СССР. 1941 – 1942 годы / Г.А. Куманев // Новая и новейшая история. – 2006. – № 6. – С. 7–27.
- 3.458. Лисенко О. Окупаційний режим на Україні у 1941 – 1943 рр.: адміністративний аспект / О. Лисенко, В. Нестеренко // Архіви окупації 1941 – 1944 / [упоряд. Н. Маковська]. – К: Видавничий дім «К М Академія», 2006. – 872 с. – С. 762–769.
- 3.459. Лисенко О.Є. Підсумки Другої світової війни і Україна / О.Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 128–138.
- 3.460. Литвин В.М. Україна в Другій світовій війні (1939 – 1945) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі-Терра», 2004. – 464 с.
- 3.461. Литвин В.М. Україна у першому повоєнному десятилітті (1946 – 1955) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі – Терра», 2004. – 240 с.
- 3.462. Литвин В.М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956 – 1965) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім «Лі – Терра», 2004. – 272 с.
- 3.463. Литвинова В. И у архивариусов – праздник / В. Литвинова // Путивльские ведомости. – 1998. – 26 декабря. – С. 1.
- 3.464. Лобко Н.В. Бої за Суми / Н.В. Лобко // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2003. – № 3. – С. 5.
- 3.465. Максаков В.В. Архивы и архивное дело СССР в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. / В.В. Максаков // Вопросы архивоведения. – 1961. – № 2. – С. 3–13.
- 3.466. Максаков В.В. История и организация архивного дела в СССР (1917 – 1945) / В.В. Максаков. – М.: Наука, 1969. – 431 с.
- 3.467. Марченко В.А. Архівні документи розповідають про часи окупації Сумської області / В.А. Марченко // Сумський історико-архівний журнал. – 2007. – № II – III. – С. 195–198.
- 3.468. Марченко Р.П. Проблема повоєнної відбудови промисловості Сумщини в 1946 – 1950 роках / Р.П. Марченко // Історичні науки: збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка. – Суми: СДПУ ім. А.С. Макаренка, 2007. – 191 с. – С. 81–89.
- 3.469. Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1920 – 1930-х років / І.Б. Матяш / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2000. – 592 с.
- 3.470. Матяш І.Б. Використання архівної інформації в 1920 – 1930-х рр.: еволюція форм та основні тенденції / І.Б. Матяш // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 84–92.
- 3.471. Матяш І.Б. Використання архівної інформації в 1920 – 1930-х рр.: еволюція форм та основні тенденції / І.Б. Матяш // Український історичний журнал. –

2001. – № 2. – С. 89–100.
- 3.472. Матяш І.Б. До питання про періодизацію українського архівознавства / І.Б. Матяш // Сумський історико-архівний журнал. – 2008. – № IV – V. – С. 7–13.
- 3.473. Матяш І.Б. Українська архівна періодика 1920 – 1930-х рр.: історія, бібліографія, бібліометрія / І.Б. Матяш. – К.: НБУВ, 1999. – 480 с.
- 3.474. Митюков А.Г. Архивное дело в Украинской ССР / А.Г. Митюков // Государственные архивы Украинской ССР. Справочник / [ответственный редактор А.Г. Митюков]. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с. – С. 19–46.
- 3.475. Митюков О.Г. Діяльність архівних установ Української РСР у період Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.) / О.Г. Митюков // Архіви України. – 1975. – № 2. – С. 9–18.
- 3.476. Митюков О.Г. Радянське архівне будівництво на Україні (1917 – 1973 рр.) / О.Г. Митюков. – К.: Наукова думка, 1975. – 272 с.
- 3.477. Митюков О.Г. 60 років архівної справи в УРСР / О.Г. Митюков // Архіви України. – 1978. – № 3. – С. 20–34.
- 3.478. Михайлюк М. Морально-психологічний стан цивільного населення України в умовах Другої світової війни та в перші повоєнні роки / М. Михайлюк // Київська старовина. – 2007. – № 5. – С. 109–122.
- 3.479. Мищак І. З історії комплектування та впорядкування архівів України у повоєнні роки / І. Мищак // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 2: Архівознавчі читання / [редкол.: Р.Я. Пиріг (голова) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД та ін. – К., 2000. – 277 с. – С. 173–182.
- 3.480. Московченко Н.П. З історії створення центральних та місцевих архівів України / Н.П. Московченко / Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 9 / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2003. – С. 7–11.
- 3.481. Муселіані Л. Пам'ять на віки / Л. Муселіані // Вісті Роменщини. – 1998. – 23 грудня. – С. 4.
- 3.482. Нариси історії архівної справи в Україні / [заг. ред. І.Б. Матяш, К. І. Климова]. – К.: Видавничий дім «К М Академія», 2002. – 612 с.
- 3.483. Нестеренко В.А. Структура місцевих органів влади на Сумщині в роки окупації (1941 – 1943) / В.А. Нестеренко // Сумський історико-архівний журнал. – 2008. – № IV – V. – С. 207–211.
- 3.484. Ніколаєнко С.П. Розвиток архівної справи на Сумщині у 40-х – середині 50-х рр. ХХ ст. / С.П. Ніколаєнко // Сумська старовина. – 2007. – №№ XXI – XXII. – С. 266–271.
- 3.485. Нікольський В.М. Національні аспекти політичних репресій 1937 р. в Україні / В.М. Нікольський // Український історичний журнал. – 2001. – № 2. – С. 74–89.
- 3.486. Нікольський В.М. Обвинувачення репресованих в Україні періоду «великої чистки» 1937 – 1938 рр. / В.М. Нікольський // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 54–63.
- 3.487. Нікольський В.М. Репресії за «лімітами» (1937 – 1938 рр.) / В.М. Нікольський // Український історичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 210–223.

- 3.488. Нікольський В.М. Соціальний склад репресованих в Україні у 1937 р. / В.М. Нікольський // Український історичний журнал. – 2005. – № 2. – С. 141–162.
- 3.489. Очеретянко В. Політична цензура в системі контролю за особистістю і суспільством. До 80-річчя створення радянської цензури / В. Очеретянко // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1998. – № 1/2. – С. 70–79.
- 3.490. Павлик В.А. Оккупационный режим на Сумщине в 1941 – 1943 гг. (Документы и воспоминания) / В.А. Павлик // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29 – 30 жовтня 2009 р.). – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – 272 с. – С. 193–199.
- 3.491. Пилькевич С. Архівне будівництво на Україні за роки радянської влади / С. Пилькевич // Архіви України. – 1968. – № 6. – С. 13–20.
- 3.492. Покидченко Л.А. Видавнича діяльність – один з головних напрямків роботи Державного архіву Сумської області / Л.А. Покидченко // Сумський історико-архівний журнал. – 2005. – № I. – С. 112–114.
- 3.493. Покидченко Л.А. До 65-річчя створення Сумської області / Л.А. Покидченко // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2003. – № 4. – С. 7.
- 3.494. Покидченко Л.А. Обличчя архіву / Л.А. Покидченко // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2000. – № 4. – С. 4–11.
- 3.495. Покидченко Л. Хранитель героїчного минулого / Л. Покидченко // Ленінська правда. – 1987. – 5 червня. – С. 4.
- 3.496. Політична історія України. XX століття: у 6 т. / [редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін.]. – К.: Генеза, 2002. –
- Т. 4: Україна у Другій світовій війні 1939 – 1945 / [В.І. Кучер (керівник тому) та ін.]. – 2003. – 584 с.
- 3.497. Політична історія України. XX століття: у 6 т. / [редкол.: І.Ф. Курас (голова) та ін.]. – К.: Генеза, 2002. –
- Т. 6: Від тоталітаризму до демократії / [О.М. Майборода (керівник тому) та ін.]. – 2003. – 696 с.
- 3.498. Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст. Історичні нариси / [Д.В. Архієрейський, О.Г. Бажан, Т.В. Бикова та ін.; відповід. ред. В.А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 2002. – 952 с.
- 3.499. Потильчак О. Система примусової праці цивільного населення України в роки нацистської окупації 1941 – 1944 / О. Потильчак // Молода нація. – 1996. – № 4. – С. 186–209.
- 3.500. Прилепіщева Ю. А. Документальні видання архівних установ, присвячені громадським діячам, представникам науки та культури України / Ю.А. Прилепіщева // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 1: Архів і особа / [редкол.: Р.Я. Пиріг (голова) та ін.] / ГАУ України. УНДІАСД та ін. – К., 1999. – 328 с. – С. 134–148.
- 3.501. Прилепіщева Ю. А. Підготовка та публікація довідкових видань про склад та зміст фондів архівних установ України (1946 – 1991 рр.) / Ю.А. Прилепіщева // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових

- праць. – Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства / [редкол.: Р.Я. Пиріг (відп. ред.) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД та ін. – К., 2002. – 362 с. – С. 110–125.
- 3.502. Пристайко В.І. Шлях на Соловки / В.І. Пристайко, О.М. Пшенніков, Ю.І. Шаповал // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 1997. – № 1/2. – С. 45–79.
- 3.503. Пристайко О. Передача архівної системи у відання НКВС: причини та наслідки / О. Пристайко // Пам'ятки: археографічний щорічник. – Т. 8 / [редкол.: І.Б. Матяш (гол. ред.) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2008. – 334 с. – С. 3–19.
- 3.504. Притика Л. Архівне будівництво на Сумщині / Л. Притика // Сільські горизонти. – 1998. – 26 грудня. – С. 1–2.
- 3.505. Прохоренко О. Науково-педагогічна інтелігенція України 1945 – 1955 рр.: політико-адміністративний тиск та морально-психологічний стан / О. Прохоренко // Пам'ять століть. – 2006. – № 6. – С. 46–59.
- 3.506. Пушкаренко П.І. Економічні основи перемоги у Великій Вітчизняній війні / П.І. Пушкаренко // Історичні науки: Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2006. – 198 с. – С. 51–59.
- 3.507. Пшеничный А. П. Архивы на оккупированной территории в годы Великой Отечественной войны / А.П. Пшеничный // Отечественные архивы. – 1992. – № 4. – С. 90–98.
- 3.508. Пшеничный А.П. Система государственного управления и архивные учреждения / А.П. Пшеничный // Советские архивы. – 1991. – № 2. – С. 35–40.
- 3.509. Пятак Л. Документальная память / Л. Пятак // Советское Полесье. – 1987. – 11 августа. – С. 2.
- 3.510. Рабінович П. Особливості режиму законності під час Великої Вітчизняної війни / П. Рабінович // Право України. – 2000. – № 5. – С. 9–11.
- 3.511. Реабілітовані історією. Сумська область: у 3 кн. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005 –.– (Науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією»: у 27 т. / [головредкол.: В.П. Тронько (голова) та ін.]). – Кн. 1 / [облредкол.: Л.С. Латишева, Б.Л. Корогод, Ю.Г. Осадчий та ін.]. – 2005. – 756 с.
- 3.512. Рекотов П.В. Плани війни та характер окупаційного режиму в Україні 1941 – 1944 рр. (історико-правовий аспект) / П.В. Рекотов // Право України. – 1997. – № 5. – С. 78–80.
- 3.513. Рожкова Л.І. Преса як інструмент нацистської пропаганди (на матеріалах Сумщини) / Л. Рожкова // Матеріали восьмої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (29 – 30 жовтня 2009 р.). – Суми: Сум ДПУ ім. А.С. Макаренка, 2009. – 272 с. – С. 251–255.
- 3.514. Розсекречені документи періоду нацистської окупації Сумської області 1941 – 1943 років. (Огляд документів) / [автор-упоряд. В.А. Марченко]. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 2003. – 52 с.
- 3.515. Росторгуєва О.М. Історія відділу збереження, обліку та довідкового апарату ДАСО / О.М. Росторгуєва // Матеріали ювілейної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю Державного архіву Сумської області / [редкол.: Л.А. Покидченко (відпов. ред.) та ін.]. – Суми: Сумська обласна друкарня, 2000.

- 87 с. – С. 20–22.
- 3.516. Рубанов О.М. Історія свідчить / О.М. Рубанов, О.І. Гончаров, Б.І. Мамін // Реабілітовані історією. Сумська область: у 3 кн. – Кн. 1 / [облредкол.: Л.С. Латишева, Б.Л. Корогод, Ю.Г. Осадчий та ін.]. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ТОВ, 2005. – 756 с. – С. 9–38.
- 3.517. Савин В.А. Формирование Государственного архивного фонда СССР в 1920 – 50-х годах / В.А. Савин // Советские архивы. – 1991. – № 1. – С. 44–54.
- 3.518. Салата О.О. Дезінформація як складова частина інформаційного простору, створеного на окупованих територіях / О.О. Салата // Сумська старовина. – 2009. – XXVI – XXVII. – С. 49–57.
- 3.519. Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 – 1944 рр.) / О.О. Салата. – Донецьк: Норд-Прес, 2010. – 362 с.
- 3.520. Сало І.В. Сумщина: від Київської Русі до сьогодні. Нариси / І.В. Сало. – Суми: ВАТ «СОД» вид-во «Козацький вал», 2003. – 232 с.
- 3.521. Санцевич А. Українські видатні історики під репресивним пресом сталінщини / А. Санцевич // Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20 – 80-ті роки. – К., 1998. – С. 44–57.
- 3.522. Сірук Н. «Ждановщина»: культурно-ідеологічні процеси в Україні другої половини 40-х років ХХ ст. / Н. Сірук // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2005. – № 5. – С. 60–65.
- 3.523. Сотник О.М. Геноцид української нації / О.М. Сотник. – Суми: Мак Ден, 2008. – 100 с.
- 3.524. Стоян Т.А. Система політичної цензури в УРСР у 1920 – 1930-ті рр.: монографія / Т.А. Стоян. – К.: Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2010. – 480 с.
- 3.525. Стрельський В.І. Підготовка кадрів істориків-архівістів у нашій республіці / В.І. Стрельський // Архіви України. – 1978. – № 5. – С. 54–57.
- 3.526. Сумщина від давнини до сьогодні: науковий довідник / [упоряд. Л. А. Покидченко; редкол.: Л.П. Сапуніна (голова) та ін.]. – Суми: Слобожанщина, 2000. – 384 с.
- 3.527. Сумщина в іменах: енциклопедичний довідник / [редкол.: В.П. Щербань (голова) та ін.]. – Суми: Рекламно-видавниче об'єднання «АС-Медіа», Сумський державний університет, 2003. – 624 с.
- 3.528. Сумщина в історії України: навчальний посібник / [редкол.: В.Ю. Голубченко, А.М. Близнюк, М.П. Карпенко та ін.]. – Суми: Мак Ден, 2005. – 496 с.
- 3.529. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр.: в 3 т. / [редкол.: І.Д. Назаренко (голова) та ін.]. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1967 –.–
- Т. 1: Радянська Україна в період відбиття віроломного нападу фашистської Німеччини на СРСР і підготовки умов для корінного перелому в війні (червень 1941 р. – листопад 1942 р.) / [редкол.: П.Т. Тронько (керівник) та ін.; авторський колектив: П.Т. Тронько (керівник) та ін.]. – 1967. – 558 с.

3. 530. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр.: в 3 т. / [редкол.: І.Д. Назаренко (голова) та ін.]. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1967 –. –
- Т. 2: Радянська Україна в період корінного перелому в ході Великої Вітчизняної війни (листопад 1942 р. – 1943 р.) / [редкол.: Г.Г. Шевель (керівник) та ін.; авторський колектив: Г.Г. Шевель (керівник) та ін.]. – 1968. – 520 с.
- 3.531. Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: у 3-х вип. – Вип. 2: 1940 – 1960 рр. / [упоряд. Т.В. Портнова] / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2002. – 254 с.
- 3.532. Українські архівісти (XIX – XX ст.): Біобібліографічний довідник / [упоряд. І.Б. Матяш (керівник) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2007. – 252 с.
- 3.533. Усенко Ф. Архів – джерело історії / Ф. Усенко // Кролевецький вісник. – 1994. – 24 грудня. – С. 4.
- 3.534. Фастівець Г. З історії районного архіву / Г. Фастівець // Рідний край. – 1998. – 23 грудня. – С. 2.
- 3.535. Фесенко Н.В. Глухівщина під владою окупантів / Н.В. Фесенко // Архівіст. Інформаційний вісник Державного архіву Сумської області. – 2001. – № 2. – С. 8–9.
- 3.536. Хорхордина Т. Архивы и война / Т. Хорхордина // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий збірник наукових праць. – Вип. 5: Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства / [редкол.: Р.Я. Пиріг (відп. ред.) та ін.] / Держкомархів України. УНДІАСД та ін. – К., 2002. – 362 с. – С. 80–86.
- 3.537. Хорхордина Т. История Отечества и архивы: 1917 – 1980 гг. / Т. Хорхордина. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 1994. – 360 с.
- 3.538. Хто є хто на Сумщині. Видатні земляки. Довідково-біографічне видання / [автор-упоряд. В.В. Болгов]. – К.: Київська книжково-журнальна фабрика, 2008. – 176 с.
- 3.539. Цаплин В.В. Восстановление архивных фондов в период войны / В.В. Цаплин // Советские архивы. – 1969. – № 3. – С. 22–29.
- 3.540. Цаплин В.В. Подвиг архивистов / В.В. Цаплин // Советские архивы. – 1968. – № 3. – С. 63–70.
- 3.541. Чернега П.М. Виробнича діяльність і матеріально-побутове становище робітників України у роки Другої світової війни / П.М. Чернега. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2006. – 373 с.
- 3.542. Шаповал Ю.І. Сталінський терор в Україні в світлі нововиявлених документів Служби безпеки України / Ю.І. Шаповал // Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи: наукові доповіді Всеукраїнської конференції (19 – 20 листопада 1996 р.): в 2 ч. – Ч. 2 / [упоряд. В.П. Ляхоцький, І. Б. Матяш]. – К.: Друкарня Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, 1997. – 264 с. – С. 49–56.
- 3.543. Шаповал Ю.І. У ті трагічні роки: сталінізм в Україні / Ю.І. Шаповал. – К.: Політвидав України, 1990. – 143 с.

- 3.544. Шаповал Ю. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. – К.: Абрис, 1997. – 608 с.
- 3.545. Шевченко Ф.П. Про роль архівів у розвитку радянської історичної науки / Ф.П. Шевченко // Архіви України. – 1978. – № 5. – С. 28–31.
- 3.546. Grimsted Patricia Kennedy. Archives and Manuscript Repositories in the USSR. Ukraine and Moldavia. – В. I: General Bibliography and institutional directory / Grimsted Patricia Kennedy. – Princeton: Princeton University Press, 1988. – 1107 p.
- 3.547. Grimsted Patricia Kennedy. A Handbook for Archival Research in the USSR / Grimsted Patricia Kennedy // Rex international Research Exchange Board The Woodrow Wilson international center for Scholars kennan institute for advanced Russian studies, 1989. – 430 p.
- 3.548. Grimsted Patricia Kennedy. Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution / Grimsted Patricia Kennedy // Harvard Ukrainian Research Institute; State Committee on Archives of Ukraine; State Service for the Control of the Transmission of Cultural Treasures Across the Borders of Ukraine.-Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001. – (Harvard Papers of Ukrainian Studies). – 798 p.

4. ДИСЕРТАЦІЇ, АВТОРЕФЕРАТИ ДИСЕРТАЦІЙ

- 4.549. Бабенко С.Ю. Евакуація з України в роки Великої Вітчизняної війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / С.Ю. Бабенко. – Донецьк, 2000. – 19 с.
- 4.550. Дацків І.Б. Втрати Україною історико-культурних цінностей під час Другої світової війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дацків Ігор Богданович. – Тернопіль, 2001. – 167 с.
- 4.551. Дубик М.Г. Архівна справа в окупованій Україні: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Дубик Марина Григорівна. – К., 1997. – 189 с.
- 4.552. Дубик М.Г. Архівна справа в окупованій Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / М.Г. Дубик. – К., 1997. – 23 с.
- 4.553. Замлинська О.В. Культурне життя в Україні у 1943 – 1953 роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.В. Замлинська. – К., 1995. – 21 с.
- 4.554. Кононенко В.В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945 – 1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.В. Кононенко. – К., 2004. – 20 с.
- 4.555. Макарчук С.С. Документальні публікації в Україні з історії Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / С.С. Макарчук. – К., 1994. – 23 с.
- 4.556. Матяш І.Б. Архівна наука і освіта в Україні 1917-го – 1930-х років: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / І.Б. Матяш. – К., 2001. – 33 с.

- 4.557. Мищак І.М. Розвиток архівної справи в Україні (1943 – середина 1960-х років): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Мищак Іван Миколайович. – К., 2002. – 205 с.
- 4.558. Мозговський М.В. Боротьба тоталітарної системи проти діячів української науки та культури в повоєнний період (1946 – 1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М.В. Мозговський. – Харків, 2006. – 20 с.
- 4.559. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.М. Нікольський. – Донецьк, 2003. – 38 с.
- 4.560. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941 – 1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В.А. Нестеренко. – К., 2005. – 21 с.
- 4.561. Платонова Н.В. Архівна служба МВС України: історія, інформаційні ресурси, сучасні методи їх репрезентації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Н.В. Платонова. – К., 2003. – 23 с.
- 4.562. Платонова Н.В. Архівна служба МВС України: історія, інформаційні ресурси, сучасні методи їх репрезентації: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Платонова Надія Володимирівна. – К., 2003. – 217 с.
- 4.563. Прилепіщева Ю. А. Археографічна діяльність архівних установ України (1946 – 1991): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Прилепіщева Юлія Анатоліївна. – К., 2003. – 344 с.
- 4.564. Рекотов П.В. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941 – 1944 рр. (Історико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права» / П.В. Рекотов. – Х., 1997. – 19 с.
- 4.565. Салата О.О. Формування німецького інформаційного простору в рейхскомісаріаті «Україна» та в зоні військової адміністрації (червень 1941 р. – 1944 р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук: спец. 07.00. 01 «Історія України» / О.О. Салата. – Донецьк, 2010. – 35 с.
- 4.566. Сірук Н.М. Політичний контроль тоталітарної держави за культурно-науковою сферою України (друга половина 40-х – початок 50-х років ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00. 01 «Історія України» / Н.М. Сірук. – Львів, 2008. – 20 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Архіви Сумщини у передвоєнні роки

**Мережа та приміщення державних історичних архівів
Сумської області (1939, 1941 рр.)**

Назва державного історичного архіву	Адреса	Кількість будівель / площа (кв. м.)	Приміщення		
			характеристика на 1939 р.	завантаженість архівосховищ	
				1939 р.	на 01.01.1941 р.
Сумський (обласний)	м. Суми, вул. Роменська, б. 84	1 / 878	– Сухе; – взимку не опалюється.	95 – 97%	98%
Глухівський	м. Глухів, вул. Радянська, б. 49	2 / 418	– Сухе; – взимку не опалюється; – відсутнє електричне освітлення.	75%	100%
Конотопський	м. Конотоп, вул. Базарна, б. 8	1 / 580	– Сухе; – взимку не опалюється; – відсутнє електричне освітлення.	100%	100%
Роменський	м. Ромни, вул. Кірова, б. 17	1 / 350	– Сухе; – взимку не опалюється; – відсутнє електричне освітлення.	95%	95%

[76, арк. 4; 77, арк. 99; 81, арк. 82; 314, арк. 1; 188, арк. 26, 65]

Таблиця А. 2

**Перелік «політичних окрасок», що підлягали першочерговому обліку
в процесі оперативної розробки документів у 1940 р.**

№	Політична окраска
1	Члени царського двору, відповідальні керівники царських урядових установ в Росії і за кордоном та їх особиста охорона.
2	

	Члени Тимчасового уряду, відповідальні керівники урядових установ Тимчасового уряду в Росії і за кордоном та їх особиста охорона.
3	Члени білих контрреволюційних урядів, відповідальні керівники урядових установ Тимчасового уряду в Росії та їх особиста охорона.
4	Співробітники охоронних відділень царського уряду в Росії і за кордоном; співробітники жандармських, поліцейських управлінь.
5	Провокатори, філери та інші агенти охоронних відділень, жандармських і поліцейських управлінь.
6	Співробітники білих і буржуазно-націоналістичних контррозвідок, карателі.
7	Таємні агенти царського, тимчасового, буржуазно-націоналістичних урядів за кордоном.
8	Керівний склад і члени монархічних організацій типу Союзу Михайла Архангела.
9	Учасники закатів проти радянської влади.
10	Керівний склад в'язниць, суду, прокуратури, цензури царського, тимчасових, білих, буржуазно-націоналістичних урядів.
11	Меншовики.
12	Есери (праві, ліві, максималісти).
13	Народні соціалісти.
14	Члени конституційно-демократичної партії народної свободи (кадети).
15	Октябристи.
16	Анархісти.
17	Троцькісти, зінов'євці, праві.
18	Учасники буржуазно-націоналістичних політичних партій: сіоністи, бундівці, дашнаки мусавати та ін.
19	Націонал-фашисти.
20	Керівники і активні учасники організованих політичних банд і повстанських організацій.
21	Терористи (після Жовтня).
22	Керівний командний і політичний склад царської, білих і буржуазно-націоналістичних армій.
23	Агенти, розвідники, шпигуни тощо іноземних держав.

[232, арк. 37–39]

Таблиця А. 3

Форма складання відомостей про хід оперативної розробки архівних матеріалів

Політична окраска	Всього виявлено і взято на облік з початку розробки по кожній політичній окрасці окремо	Складено і передано до другого відділу Управління державної безпеки попередніх списків з початку розробки по кожній політичній окрасці	Складено списки-довідники і передано до другого відділу ГАУ і АВ НКВС УРСР з початку розробки по кожній політичній окрасці окремо
-------------------	---	--	---

		окремо	

[320, арк. 18]

Таблиця А. 4

**Освітній рівень архівних працівників Сумського та Роменського
державних історичних архівів (квітень – травень 1939 р.)**

№	Назва державного архіву Посада працівника	Сумський історичний архів	Роменський історичний архів
		Освіта	
1	Директор	робфак	нижча
2	Старший науковий співробітник	вища (педагогічний інститут)	вища
3	Науковий співробітник	ФЗУ, курси старших архівно-технічних працівників	нижча
4	Старший архівно-технічний працівник	5 класів, семінар	незакінчена середня
5	Старший архівно-технічний працівник	10 класів	—
6	Старший архівно-технічний працівник	9 класів	—
7	Архівно-технічний працівник	7 класів, ФЗУ, семінар	нижча
8	Архівно-технічний працівник	3 курси робфаку, семінар	нижча
9	Архівно-технічний працівник	7 класів, ФЗУ, семінар	нижча

[188, арк. 85; 314, арк. 51]

Таблиця А. 5

Плинність кадрів в архівних установах Сумської області (1939 р.)

Назва установи	Прийнято	Звільнено
	кількість працівників	
Архівний відділ УНКВС у Сумській області	2	1
	10	9

Сумський обласний історичний архів		
Глухівський державний історичний архів	3	3
Конотопський державний історичний архів	8	1
Роменський державний історичний архів	5	7

[76, арк. 1]

Таблиця А. 6

Освітній рівень архівних співробітників архівів Сумської області (1941 р.)

Назва державного архіву	Сумський обласний (на 1 липня)	Роменський філіал (на 1 липня)	Глухівський філіал (у I кварталі)	Конотопський філіал (на 1 січня)
Посада співробітника	Освіта			
Директор	середня	нижча	середня	нижча

Старший науковий співробітник	середня	середня	середня	середня
Науковий співробітник	незакінчена середня	нижча	середня	незакінчена середня
Науковий співробітник	незакінчена середня	—	—	—
Старший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	нижча	середня
Старший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	—	незакінчена середня
Старший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	—	—
Архівно-технічний працівник	незакінчена середня	незакінчена середня	нижча	незакінчена середня
Архівно-технічний працівник	—	нижча	—	незакінчена середня
Архівно-технічний працівник	—	нижча	—	—
Архівно-технічний працівник	—	нижча	—	—
Молодший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	—	—
Молодший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	—	—
Молодший архівно-технічний працівник	незакінчена середня	—	—	—
Завідуючий архівосховищем	—	нижча	нижча	—

[315, арк. 45–46; 317, арк. 16; 81, арк. 86]

Таблиця А. 7

Підвищення рівня заробітної плати працівникам державних історичних архівів (згідно постанови РНК УРСР «Про ставки зарплати архівних робітників Ц.А.У. і державних архівів УРСР» від 5 лютого 1939 р.)

Посада	Заробітна плата (крб.)	
	1938 р.	1939 р.
Директор	375	500
Заступник директора	375	450
Науковий працівник	275 – 300	300 – 375

Старший архівно-технічний працівник	225	250
Архівно-технічний працівник	120 – 175	150 – 200

[314, арк. 10]

Таблиця А. 8

**Ставки зарплат архівних співробітників Роменського державного історичного архіву,
встановлені на 1939 р.**

Посада	Кількість працівників	Заробітна плата (крб.)
Директор	1	475
Старший науковий співробітник	1	425
Науковий співробітник	1	350
Старший архівно-технічний працівник	1	225
Архівно-технічний працівник	1	200

Архівно-технічний працівник	3	175
-----------------------------	---	-----

[188, арк. 34]

Таблиця А. 9

**Статті у періодичній пресі, опубліковані архівами Сумщини
(1939 – перша половина 1941 рр.)**

Рік	Назва державного архіву	Назва статті
1939	Сумський обласний	1. П'ятнадцять років без Леніна Сумщина в траурі. 2. До 21-ї роковини Робітничо-Селянської Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. 3. Більшовицька преса в дні чорної реакції. 4. Жандармерія розганяла робітничі маївки. 5. Про вибори в минулому. 6. 20 років від дня розгрому денікінських банд.

		7. Сумщина перед виборами у місцеві Ради. 8. З минулого Сумщини.
1939	Конотопський історичний	1. Про вибори в минулому.
1940	Сумський обласний	1. Відгуки 9-го січня 1905 р. на Сумщині. 2. До дня Сталінської Конституції.
1941	Сумський обласний	1. Релігія і школа. 2. Шлях більшовицької преси. 3. З історії маївок на Сумщині. 4. Маївки на Сумщині. 5. З минулого більшовицької преси на Сумщині. 6. Не таке тепер колгоспне село.

[77, арк. 116; 82, арк. 3–4]

Таблиця А. 10

**Робота дослідників в читальній залі Сумського обласного державного архіву
(1939 – 1940 рр.)**

Рік	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Теми дослідження (відповідно)
		Працівник газети «Комуніст»	Минуле міста Суми.
		Працівник газети «Більшовицька зброя»	Суми в день смерті В.І. Леніна. 1905 рік на Сумщині.
		Представник Спілки радянських письменників	Революційний рух на селі у 1905 р.

1939	4		
		Представник Всесоюзної сільськогосподарської виставки.	Історія землеволодіння та землекористування по с. Хотінь.
1940	5	Представник Сумської обласної дитячої технічної і сільськогосподарської станції	Виявлення історичних пам'ятників і місць для фотовиставки.
		Представник Сумського обласного управління паливної промисловості	Дослідження торф'яників по колишньому Сумському округу.
		Представник Сумського обкому ЛКСМ	Інтелігенція після революції.
		Представник редакції газети «Більшовицька зброя»	Історія Сум.
		Співробітник Сумського історико-краєзнавчого музею	Жовтень 1917 р. на Сумщині.

[313, арк. 22–22 зв., 82, арк. 3]

Таблиця А. 11

**Агітаційно-пропагандистська робота архівів Сумщини
(1939 – перша половина 1941 рр.)**

Рік	Назва державного архіву	Вид заходу	Назва (тематика) заходу
		Доповідь по радіо	<ol style="list-style-type: none"> 1. До 21-ї роковини і Червоної Армії і Військово-Морського Флоту. 2. Жандармерія розганяла робітничі маївки. 3. Більшовицька преса в дні чорної реакції. 4. Про переселення при царизмі. 5. Про вибори в минулому. 6. Виборчий ценз у царській Росії. 7. Політичне безправ'я жінки у царській Росії.

1939	Сумський обласний		8. Жінка у царській Росії на капіталістичному виробництві.
		Виставка	Соціалістичні Суми (До 22-ї річниці Жовтневої революції).
1939	Глухівський історичний	Доповідь по радіо	Вибори в містах раніше і зараз.
1940	Сумський обласний	Виставка	Революційний рух 1905, 1917 рр. на Сумщині (присвячена 23-й річниці Жовтневої революції).
1940	Глухівський історичний	Доповідь по радіо	Розкріпачена жінка.
1940	Конотопський історичний	Доповідь по радіо	Значення архівних матеріалів.
1941	Сумський обласний	Виставка	Минуле і сучасність міста Суми (до свята 1-го травня).

[77, арк. 92, 116; 118, арк. 4; 81, арк. 81; 315, арк. 56]

ДОДАТОК Б

Діяльність архівних працівників Сумщини на початковому етапі Великої Вітчизняної війни та в евакуації

Таблиця Б. 1

Оперативно-чекістська розробка документальних матеріалів Глухівським філіалом Сумського обласного архіву (1–15 серпня 1941 р.)

№	Назва політичної окраски	Включено до списків-довідників (кількість осіб)
1	Члени буржуазно-націоналістичних урядів	13
2	Співробітники охоронних відділень	2
3	Провокатори	6
4	Шпигуни	1

5	Агенти	1
6	Учасники заколотів проти радянської влади	1
7	Керівний склад в'язниць, судів, прокуратури	23
8	Меншовики	1
9	Анархісти	1
10	Політичні бандити	30
11	Офіцери білих армій	7
12	Рядові білих армій	114
13	Співробітники в арміях іноземних урядів	37
14	Фальшивомонетники	2
15	Контрреволюційний «неблагонадійний елемент» на обліку в органах ДПУ	26
16	Члени Союзу хліборобів-власників	29
Всього		294

[317, арк. 23–24]

Таблиця Б. 2

**Відомості про співробітників евакогрупи у с. Алга
Актюбінської області Казахської РСР
(1941 – 1943 рр.)**

№	Прізвище	Місце роботи та посада, яку займав до евакуації	Посада в евакогрупі	Час роботи в евакогрупі	Причина вибуття
1	Горбатенко	АВ УНКВС у Сумській області, начальник відділу	начальник відділу	29 жовтня 1941 – осінь 1943 рр.	завершення роботи евакогрупи.
2	Супрун	АВ УНКВС у Сумській області, старший інспектор відділу	старший інспектор	29 жовтня 1941 – 19 лютого 1943 рр.	направлення на роботу в м. Калач.
3	Шпаченко	Глухівський філіал Сумоблдержархіву, науковий співробітник	старший науковий співробітник	29 жовтня 1941 – 19 січня 1942 рр.	мобілізація до армії.

4	Семенов	завідуючий міськархівом	науковий співробітник	29 листопада 1941 – 1942 рр.	направлення на роботу в м. Старобельськ.
5	Горбенко	не відомо	керівник евакогрупи	16 вересня 1942 – січень 1943 рр.	не відома.

[8, арк. 87, 90; 323, арк. 1, 5–7, 12, 14, 17, 26; 326, арк. 26, 30, 57; 117, арк. 105–105 зв.]

Таблиця Б. 3

**Список-довідник, складений в результаті розробки евакуйованих матеріалів
Глухівського філіалу Сумського обласного архіву
(листопад 1942 р.)**

№	Назва політичної окраски	Кількість виявлених осіб
1	Офіцери жандармських управлінь	1
2	Урядники	1
3	Вартові	1
4	Петлюрівці	2
5	Антирадянські агітатори	2
6	Порушники кордонів	3
7	Офіцери білих армій	4
8	Есери	3
9	Провокатори	8
10	Контррозвідники	6
11	Учасники контрреволюційних повстань	79
12	Політичні бандити	315
13	Шпигуни	11
14	Учасники таємної воєнної організації	29

15	Виступаючі проти радянської влади	22
16	Махновці	20
17	Денікінці	2
18	Унтер-офіцери старої армії	1
19	Меншовики	1
20	Українські націоналісти-самостійники	1
21	Офіцери царської армії	8
Всього		520

[325, арк. 140]

Таблиця Б. 4

Оперативна розробка документів державних архівів Сумської і Сталінської областей, що здійснювалася евакогрупою архівних працівників у с. Алга (1942 р.)

№	Назва політичної окраски	Кількість осіб	
		виявлено	внесено до списків-довідників
1	Члени царського двору, відповідальні керівники царських урядових установ в Росії та за кордоном, їхня особиста охорона	36	18
2	Члени білих контрреволюційних урядів, відповідальні керівники їхніх установ та їхня особиста охорона	73	73
3	Члени буржуазно-націоналістичних урядів, відповідальні керівники їхніх установ та їхня особиста охорона	127	73
4	Співробітники охоронних відділень царського уряду	22	2
5	Співробітники жандармських управлінь	118	56
6	Співробітники поліцейських управлінь	2326	1179
7	Провокатори, філери та інші агенти охоронних відділень жандармських і поліцейських управлінь	64	52
8	Співробітники білих і буржуазно-націоналістичних розвідок, карателі	28	28

9	Секретні агенти, шпигуни, розвідники, контрреволюційні зв'язківці, утриманці переправ, квартир тощо	213	130
10	Керівний склад і члени монархічних організацій	1	1
11	Учасники заколотів проти радянської влади	362	358
12	Керівний склад в'язниць, судів, прокуратури, цензури царського, білих та буржуазно-націоналістичних урядів	49	49
13	Меншовики	65	63
14	Есери	91	76
15	Члени конституційно-демократичної партії народної свободи, кадети	18	18
16	Октябристи	2	–
17	Анархісти	16	6
18	Учасники буржуазно-націоналістичних політичних партій	107	105
19	Керівники і активні учасники політичних і повстанських банд і організацій	149	114
20	Терористи (після Жовтня)	15	15
21	Керівний і офіцерський склад царської, білих, буржуазно-націоналістичних армій	2166	1454
22	Савінковці та ін.	316	200
Всього		6414	4070

[326, арк. 32–32 зв.]

Таблиця Б. 5

Оперативна розробка документальних матеріалів державних архівів Сталінської області, евакуйованих до с. Алга (I півріччя 1943 р.)

№	Назва політичної окраски	Кількість осіб	
		виявлено	внесено до списків-довідників
1	Співробітники поліцейських управлінь	355	5
2	Співробітники жандармських управлінь	74	1
3	Керівний, командний і політичний склад царської, білих і буржуазно-націоналістичних армій	643	7
4	Іноземні піддані ворожих СРСР держав	214	10
5	Співробітники варт	99	4
6	Запідозрені у шпигунстві	10	1
7	Політичні бандити	66	4
8	Перебіжчики кордонів	25	–
9	Співробітники каральних загонів	36	5
10	Учасники буржуазно-націоналістичних партій	8	–
11	Есери	14	–
12	Меншовики	10	–

13	Анархісти	3	—
14	Провокатори, філери, агенти охоронних відділень жандармських й політичних управлінь	34	—
15	Учасники заколотів проти радянської влади	6	—
16	Відповідальні керівники царських урядових установ	27	—
17	Керівний склад в'язниць, судів і прокуратури	27	—
Всього		1701	37

[326, арк. 59]

ДОДАТОК В

Матеріальне та кадрове забезпечення архівів Сумщини за німецько-фашистської окупації

Таблиця В. 1

Накладні видатки по утриманню Роменського архіву (1942 р.)

№	Назва видатків	Сума (крб.)	
		I квартал	III квартал
1	Заробітна плата	6 800	7 350
2	Нарахування на зарплату 5 %	340	—
3	Автомобільно-гужовий транспорт	3 100	600
4	Утримання приміщень (опалення, освітлення, водопостачання та ін.)	726	2 160
5	Ремонт	400	3 000
6	Канцелярські, поштово-телеграфні та телефонні витрати	450	150
7	Відрядження та роз'їзди	200	450
8	Інші витрати, придбання спецодягу	340	1500
9	Придбання та утримання реманенту	—	1 500
Всього		12 356	17 078

[331, арк. 8, 93]

**Кількісний, посадовий та особистий склад співробітників Сумського міського архіву
(1943 р.)**

№	Посада	Прізвище та ім'я працівника	
		червень	липень
1	Завідуючий архівом	Безлюдний Іван	Ілляшенко Іван
2	Старший архіваріус	Ілляшенко Іван	—
3	Архіваріус	Іваніна Віра	Іваніна Віра
4	Прибиральниця	Зикіна Євдокія	Зикіна Євдокія
5	Учениця-переписувачка	Туркова Людмила	Туркова Людмила
6	Учениця-переписувачка	Косенко Клеопатра	Косенко Клеопатра
7	Учениця-переписувачка	Лазаренко Зінаїда	Лазаренко Зінаїда
8	Учениця-переписувачка	Денисенко Ольга	Денисенко Ольга

[335, арк. 282; 336, арк. 31]

**Кількісний, посадовий та особистий склад працівників Роменського архіву
(1942 р.)**

№	Посада	Прізвища працівників	
		січень	жовтень
1	Завідуючий архівом	Салій П.	Салій П.
2	Науковий робітник	Дорошенко О.	Головка А.
3	Старший архіваріус	—	Овдієнко Ф.
4	Архівно-технічний робітник (архіваріус)	Святелик П.	Святелик П.
5	Архівно-технічний робітник (архіваріус)	Овдієнко Ф.	Святелик К.
6	Прибиральниця	Босенко О.	Литвиненко П.
7	Сторож	Олексенко Д.	Олексенко Д.
8	Сторож	—	Скакун П.

[332, арк. 8; 329, арк. 27]

**Заробітна плата працівників Конотопського архіву
(1942 – 1943 рр.)**

	Посада	Посадовий оклад (крб.)	
		вересень 1942 р.	червень 1943 р.
1	Директор архіву	600	600
2	Секретар	250	450
3	Сторож	200	300

[340, арк. 15; 338, арк. 24]

**Розпис робочого часу для працівників Роменського архіву, встановлений
з 1 травня 1942 р.**

№	Посада	Початок роботи	Закінчення роботи	Перерва на обід
1	Керівник	8.00	17.00	12.00 – 13.00
2	Науковий робітник	8.00	17.00	12.00 – 13.00
3	Архівно-технічні робітники	8.00	17.00	12.00 – 13.00
4	Прибиральниця	5.00	14.00	10.00 – 11.00
5	Нічні вартові	17.00	5.00	безперервно

Примітка: нічні вартові працюють по 12 годин через ніч, а по 4 години надається їм в рахунок вихідних днів.

[328, арк. 2]

**Заробітна плата працівників Роменського архіву
(1942 р.)**

№	Назва штатної одиниці	Посадовий оклад	
		вересень 1942 р.	на 22 червня 1941 р.
1	Директор архіву	900	570
2	Науковий робітник	400	350
3	Старший архівний робітник	300	225
4	Архівно-технічний робітник	250	175
5	Прибиральниця	150	75
6	Сторож	150	100

[329, арк. 13]

ДОДАТОК Д

**Діяльність архівів Сумської області на завершальному етапі
Великої Вітчизняної війни**

Перелік окупаційних установ, відомості про які потрібно було збирати негайно після звільнення території від загарбників (за квітневою 1943 р. «Інструкцією щодо організації роботи органів Управління державними архівами в районах України, звільнених від німецько-фашистських загарбників» НКВС УРСР)

№	Назва установи періоду окупації
1	Гестапо
2	Фельдкомендатури
3	Особливо уповноважений німецького командування
4	СС
5	Поліція
6	Жандармерія
7	Школи жандармерії і поліції
8	Відділ східної пропаганди
9	«Дім німців»
10	Біржа праці
11	Управління державними маєтками
12	Радіостанції
13	Міська управа, районні та сільські управи
14	Допоміжна поліція
15	Обласна земельна управа, районні земельні управи
16	Судові органи
17	Бюро видання продовольчих карток
18	Редакція місцевої газети
19	Типографія
20	Учбові та лікувальні заклади
21	Промислові підприємства
22	Громадські господарства
23	Державні маєтки
24	МТС
25	Націоналістичні контрреволюційні організації – «Просвіта» та ін.

[107, арк. 1 зв.]

Концентрація документальних матеріалів і друкованих видань періоду Великої Вітчизняної війни у Сумському обласному архіві (вересень – грудень 1943 р.)

№	Назва документальних матеріалів	Кількість (шт.)
---	---------------------------------	-----------------

1	Листи громадян, відігнаних до Німеччини	2 500
2	Журнали	3
3	Декларації німецького уряду	1 000
4	Листівки	3 948
5	Накази	2
6	Відозви	4
7	Брошури	2 678
8	Газети *	223
9	Негативи	20
10	Кінострічки (рулони)	4
11	Газети на німецькій мові	163
12	Журнали на німецькій мові	63
13	Брошури на німецькій мові	455
14	Книжки на німецькій мові	74
15	Плакати на німецькій мові	181

* Назви газет: «Сумський Вісник», «Голос Полтавщини», «Визволення», «Нова Україна», «Голос Правди», «Золотоношські вісті», «Миргородські вісті», «Зоря», «Доброволець», «Фронтвий листок для добровольців», «Голос Охтирщини».

[108, арк. 54 – 54 зв.]

Таблиця Д. 3

**Збитки, нанесені німецько-фашистськими загарбниками
господарству і громадянам Сумської області
(за матеріалами Сумської обласної надзвичайної комісії по встановленню і
розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників і їх спільників і нанесених
ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям, державним
підприємствам і установам області)**

№	Назва галузі або сфери	Збитки (тис. крб.)
---	------------------------	---------------------

1	Промисловість	922 394
2	Сільське господарство	5 781 549
3	Лісне господарство і лісна промисловість	77 504
4	Залізничне, автотранспортне і шляхо-мостове господарство	264 000
5	Зв'язок	35 700
6	Комунальне господарство	193 454
7	Господарство торгівельних та заготівельних організацій	372 131
8	Народна просвіта (у тому складі науково-дослідні установи, вищі та спеціальні учбові заклади)	2 665 837
9	Охорона здоров'я	67 790
10	Соціальне забезпечення	1 659
11	Мистецтво	20 420
12	Кінофікація	5 462
13	Радянські установи та громадські організації	37 211
14	Релігійні культу	12 596
15	Майно громадян	6 172 628
Всього		14 231 034

[341, арк. 9 зв., 10, 15 зв.]

Таблиця Д. 4

Перелік даних, що підлягали негайній передачі оперативним відділам НКВС (за квітневою 1943 р. «Інструкцією щодо організації роботи органів Управління державними архівами в районах України, звільнених від німецько-фашистських загарбників» НКВС УРСР)

№	Назва та зміст необхідних даних
1	Списки всіх окупаційних установ та їхні адреси
2	Списки і адреси: а) всіх співробітників каральних і адміністративних органів, що існували при окупації;

	б) німців, які проживають у населеному пункті; в) співробітників відділу східної пропаганди, редакцій газет і авторів антирадянських статей; г) членів націоналістичних контрреволюційних організацій «Просвіта», ОУН та ін.; д) добровольців, які виїхали на роботу до Німеччини; є) добровольців, які виявили бажання служити в німецькій допоміжній армії; ж) колишніх комуністів, які реєструвалися у поліції; з) таємних агентів; і) керівний склад міста (районного центра).
3	Документи про звірства, руйнування тощо (накази німецького командування, комендантів і підкомендантів про розстріли, справи судових органів, гестапо, поліції та ін.).
4	Авторські рукописи антирадянських наклепницьких статей, а також «художніх» творів та ін.
5	Фотодокументи, які мають оперативне значення: знімки німецьких офіцерів і солдат з місцевими жінками; знімки офіцерських зібрань, засідань, парадів; знімки співробітників гестапо, жандармерії, поліції та ін.

[107, арк. 1 зв.]

Таблиця Д. 5

**Оперативно-чекістська розробка документальних матеріалів Сумським облдержархівом
(серпень – грудень 1943 р.)**

№	Назва політичної окраски	Кількість осіб	
		виявлено	внесено до списків-довідників
1	Керівний склад і співробітники установ	680	693
2	Перекладачі (німецька мова)	137	134
3	Автори антирадянських наклепницьких статей	58	58
4	Співробітники поліції	669	558
5	Співробітники поліції, жандармерії і в'язниці	171	169

6	Особи, які працювали у німецьких військових частинах	65	65
7	Особи, які були розкуркулені і агітували проти колективізації	293	47
8	Співробітники районних і сільських управ	379	371
9	Співробітники медичних установ	173	156
10	Вчителі і співробітники учбових закладів	139	123
11	Особи, вигнані на роботу до Німеччини	2 176	321
12	Члени ВКП(б), які зареєструвались у Шосткінському райуправлінні поліції	308	308
13	Особи, що знаходились на особливому обліку у м. Шостка	10	10
14	Провокатори м. Шостка	9	9
15	Сільські старости Сумської області	19	8
16	Комсомольці, які зареєструвались у Шосткінському райуправлінні поліції	133	133
17	Працівники суду	13	–
Всього		5432	3163

[108, арк. 57]

Таблиця Д. 6

**Оперативна розробка документів в архівах Сумщини
(серпень – листопад 1943 р.)**

№	Назва політичної окраски	Внесено до списків-довідників (кількість осіб)		
		8 серпня – 1 жовтня	1 жовтня – 1 листопада	1 листопада – 1 грудня
1	Співробітники поліції	666	16	44
2	Співробітники гестапо	1	–	–
3	Співробітники німецької комендатури	8	–	–
4	Співробітники міських, районних та сільських управ	167	204	–

5	Старости районних та сільських управ	–	–	8
6	Співробітники жандармерії	5	–	–
7	Співробітники в'язниці	4	–	–
8	Перекладачі з німецької мови	30	104	–
9	Автори антирадянських наклепницьких статей (1941 – 1943 рр.)	58	–	–
10	Громадяни, які були вигнані на роботу до Німеччини	321	867	–
11	Особи, які подавали заяви до сільських управ про повернення майна, що було відібрано радянською владою	47	–	–
12	Співробітники установ і підприємств Сумської області періоду окупації	446	–	–
13	Керівний склад установ, підприємств м. Суми	–	–	469
14	Особи, які працювали в німецьких військових частинах	–	65	–
15	Провокатори	–	–	9
16	Члени ВКП(б), які реєструвалися у поліції	–	–	318
17	Комсомольці, які реєструвалися у поліції	–	–	133
Всього		1753	1256	981
В цілому		3 990		

[108, арк. 9 зв., 17 зв., 42 зв.]

Таблиця Д. 7

**Статті співробітників
Сумського обласного державного архіву
(1944 р.)**

№	Назва статті	Прізвище автора
1	Листи з німецької каторги.	
2	При житті радянських громадян, вигнаних в Німеччину.	
3	Чорні дні німецької окупації і боротьба радянського народу проти загарбників в тилу.	
4	Подвиг.	
5	Патріоти Сумщини в боротьбі з німецькими окупантами.	
6	Праця радянських громадян в період німецької окупації.	

7	Слухай, воїне.	
8	В осінній день.	
9	Радість матері.	Некрасова
10	Боротьба партизан і населення з німецькими загарбниками.	Аушева
11	Руйнування сіл німецькими загарбниками.	Рассказ
		Єщенко

[110, арк. 13]

ДОДАТОК Е

Архіви Сумщини у повоєнні роки

Таблиця Е. 1

Покращення матеріальної бази державних архівів Сумської області (1946 – 1947 рр.)

Рік	Назва архіву	Здійснена робота
1946	Сумський обласний	Ремонт печей , засклення вікон.
1946	Роменський філіал	Віконні отвори забито дошками.
1947	Сумський обласний	– Капітальний ремонт трьох кімнат під архівосховище; – поставлено залізні решітки на всі вікна; – придбано меблі для читального залу.
1947	Роменський та Конотопський філіали	– Відремонтовано кімнати під читальну залу; – придбано меблі для читальної зали.

Таблиця Е. 2

**Покращення матеріальної бази районних та міських архівів Сумської області
(1949 – 1950 рр.)**

Рік	Здійснені заходи та досягнуті результати
1949	Виділені приміщення 19-ти районним архівам
1950	– Виконавчі комітети рад депутатів трудящих Великописарівського, Дубов'язівського, Краснопільського та Миропільського районів виділили кошти у сумі 6300 крб. на ремонт і устаткування приміщень районних та міських архівів; – відремонтовані приміщення Миропільського, Конотопського, Роменського, Улянівського, Недригайлівського, Ямпільського архівів.

Розпорядження АВ УНКВС (УМВС) у Сумській області щодо виявлення документальних матеріалів у народногосподарських цілях (др. пол. 1945 – 1949 рр.)

Дата	Підстави розпорядження	Зміст необхідних документів
Листопад 1945 р.	Циркуляр Комітету у справах геології при РНК СРСР та ГАУ НКВС СРСР (від 7 лютого 1945 р.)	Відомості про пошук, розвідку і експлуатацію родовищ корисних копалин.
Березень 1946 р.	Розпорядження АУ НКВС УРСР	Відомості про родовища цементної сировини (вапняки і глина) на території області.
Травень 1946 р.	Розпорядження АУ МВС УРСР	Розвиток залізничного транспорту (плани і карти доріг, креслення і описи профілів доріг, проекти будівель, споруд і мостів).
Серпень 1946 р.	Заявка Держплану УРСР	Характеристика природних ресурсів області (геологічні звіти, паспорти, анотації по родовищах корисних копалин, кар'єрах і шахтах, гідрогеологічні висновки, геологічні та топографічні мапи).

Грудень 1948 р.	Постанова ЦК ВКП(б) і Ради Міністрів «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставів і водоймищ для забезпечення високих і стійких врожаїв у степових і лісостепових районах Європейської частини СРСР» (1948 р.)	Зрошення, будівництво ставів і водоймищ.
Березень 1948 р.	Директива ГАУ МВС СРСР «Про посилення темпів виявлення та використання документальних матеріалів для народного господарства»	Відомості про корисні копалини та актуальні для відбудови господарства матеріали.
Січень, березень 1949 р.	Вказівки АУ МВС УРСР	Історія геологічних розвідок і експлуатації кам'яно-вугільних та залізорудних родовищ.

[198, арк. 10 – 11; 202, арк. 18 – 19, 30; 127, арк. 3; 137, арк. 34 – 34 зв.; 178, арк. 1, 2, 4]

Таблиця Е. 4

Інформаційні листи до установ м. Конотоп про документи, виявлені працівниками Конотопського філіалу Сумського обласного державного архіву (квітень – липень 1947 р.)

Назва установи	Зміст документів
Виконавчий комітет Кролевецької міської ради депутатів трудящих	Історія та план електрифікації м. Кролевець.
Відділ міського комунального господарства м. Конотоп	– Кошторис будівництва та план жилого двоповерхового будинку; – кошториси і плани будівництва дерев'яного та глинобитного одноповерхових будинків.
Плановий відділ виконавчого комітету Конотопської міської ради депутатів трудящих	– План електрифікації м. Конотоп; – проект типової цегляної лікарні; – матеріали по будівництву театру; – креслення фабрики-кухні, їдальні; – кошторис будівництва магазину; – план одноповерхового будинку під магазин.

[268, арк. 5 – 7, 14 – 15]

**Виявлення документальних матеріалів у народногосподарських цілях
Сумським обласним державним архівом
(1944 – 1948 рр.)**

Виявлені документи (назва або зміст)	Назва установи, що використала виявлені документи
Креслення будівництва цегляних заводів	Управління промислово-будівельних матеріалів Сумської області.
– Ескіз частини площі Сумської суконної фабрики; – проект надбудови 2-го поверху над будівлею контори і складу на текстильній фабриці	Сумська текстильна фабрика.
Документація Червонозоряного рафінадного заводу	Сумський Бурякотрест.
Проект установки сушильного апарату.	Сумський пункт «Заготзерно».
– Опис торфоболота «Широке» (Кролевецький район); – опис торфоболота «Гряди» (Глухівський район); – матеріали дослідження торфоболота «Кукла» (Дубов'язівський район); – звіт Сумського дослідного поля і дані врожайності за 1940 р.; – матеріали розвідки торф'яного родовища по р. Олешня (Охтирський район)	Сумський педагогічний інститут (для складання кадастру корисних копалин Сумської області, написання «Природно-історичного нарису Сумської області»).
Глухівські фосфорити	Сумський та Чернігівський обласні планові відділи .
Справа по укріпленню берегу р. Дністер в районі м. Тирасполя	Молдавбудпроект.
Опис торфоболота «Широке»	Плановий відділ виконавчого комітету Кролевецької районної ради депутатів трудящих.
Кошториси, плани і креслення сільськогосподарських будівель і споруд	Дубов'язівський цукровий комбінат.
Креслення, проекти, кошториси капітального будівництва нафтохранища та відстійника Недригайлівського сушильного заводу	Недригайлівський плодоконсервний завод.

Плани розташування колгоспних дворів та акти комісій по відведення земельних ділянок під будівництво сільрадам Недригайлівського району	Виконавчий комітет Недригайлівської районної ради депутатів трудящих.
---	--

[138, арк. 7 – 7 зв.]

Таблиця Е. 6

**Виявлення документальних матеріалів у народногосподарських цілях
в державних архівах Сумської області
(1951 – 1955 рр.)**

Рік	Назва державного архіву	Здійснена робота
1951	Роменський філіал	– Складено довідку-орієнтировку про будівництво водопроводу у м. Ромни і направлено до Комунального відділу виконавчого комітету Роменської міської ради депутатів трудящих; – виявлено 3 фотознімки початку будівництва Лохвицького цукрового заводу у 1928 р. та надіслано відповідний інформаційний лист керівництву заводу.
1955	Сумський обласний	– Виявлення документальних матеріалів для використання в інтересах сільського господарства; – виявлення документів про будівництво мостів (за ініціативою архіву).
1955	Роменський філіал	– Виявлення документів про розвиток сільського господарства Роменщини у 1920-х рр.; – виявлення документів про осушення болот і торфорозробках в колишньому Роменському окрузі.

[207, арк. 8, 34; 155, арк. 6,9; 104, арк. 24]

**Оперативна розробка документальних матеріалів у
Сумському обласному державному архіві (1949 – 1950 рр.)**

№	Політична окраска	Кількість осіб, що занесені до			
		алфавітних карток	списків-довідників		
			І півріччя 1949 р.	травень 1950 р.	липень 1950 р.
1	Працівники поліції	283	18	65	34
2	Старости сільських управ і голови громадських господарств	188	6	43	22
3	Зрадники, заявники, особи, які активно співпрацювали з німцями	28	–	–	1
4	Жандармерія	44	–	–	–
5	Перекладачі	14	1	–	–
6	Керівний склад міських та районних управ	1	3	1	–
7	Каральний поліцейський батальйон	4	–	–	–
8	Керівний склад підприємств, організацій, установ, які існували в період німецько- фашистської окупації	38	12	–	–
9	Добровольці німецької допоміжної армії	15	–	–	1
10	Рейхсдойче, фольксдойче	3	2	–	–
11	Члени сімей репресованих	1	1	–	–
12	Службовці німецьких фірм, торговельних товариств	2	–	–	–
13	Службовці німецьких адміністративних установ	–	8	–	–
14	Служителі духовництва, які служили окупантам	2	1	–	–
15	Військовополонені Червоної Армії	254	–	102	30
16	Працівники комендатури	1	2	–	–
17	Автори антирадянських наклепницьких статей	–	13	–	–
18	Особи, які добровільно виїхали до Німеччини	–	18	70	36
19	Інші елементи, яких було взято на картковий облік	288	–	–	–
	Всього	1 166	85	281	124

**Оперативна розробка документальних матеріалів.
Роменський філіал Сумського обласного державного архіву (1946 р.)**

№	Політична окраска	Кількість осіб, що занесені до	
		алфавітних карток	списків-довідників
1	Співробітники поліцейських управлінь	1 042	53
2	Керівний склад в'язниць, судів, прокуратури	20	—
3	Добровольці німецької допоміжної армії та члени їхніх сімей	35	30
Всього		1 097	83

[236, арк. 33]

**Оперативна розробка документальних матеріалів.
Роменський філіал Сумського обласного державного архіву
(1943 – 1 квітня 1946 рр.)**

Період	Проглянуто і розроблено (кількість фондів)	Кількість осіб, внесених до списків-довідників
Дореволюційний	6	53
Німецько- фашистської окупації	165	4 953
Післяреволюційний	35	–
Всього	206	5 006

[236, арк. 10]

Таблиця Е. 10

Директори Сумського обласного державного архіву

(середина 1940-х – початок 1960-х рр.)

Прізвище директора	Термін перебування на посаді
Авреліанова Н.П.	1945 – 1949 рр.
Гашинський Д.А.	1950 – лютий 1953 рр.
Чупаков А.І.	березень – червень 1953 р.
Ковальова З.А.	серпень 1953 – липень 1961 рр.
Сахарова Н.Ф.	серпень 1961 – листопад 1968 рр.

[426, с. 5 – 10; 531, с. 90; 74, арк. 11 зв.]

Таблиця Е. 11

**Плинність кадрів в архівних установах Сумської області
(1946 – 1947; 1950 – 1952 рр.)**

Період	Кількість чоловік	
	звільнено з роботи	прийнято на роботу
Січень – жовтень 1946 р.	17	24
Січень – жовтень 1947 р.	23	22
Січень – грудень 1950 р.	8	9
Січень – грудень 1951 р.	5	5
Січень – червень 1952 р.	7	4

[126, арк. 5; 129, арк. 3 зв.; 133, арк. 6; 97, арк. 12; 99, арк. 18]

Таблиця Е. 12

**Освітній рівень працівників Роменського філіалу
Сумського обласного державного архіву
(1945 – 1949 рр.)**

№	Посада працівника	Освіта		
		грудень 1945 –	січень 1947 р.	січень 1949 р.

		лютий 1946 рр.		
1	Директор	нижча	середня	середня
2	Старший науковий співробітник	—	вища	вища
3	Науковий співробітник	вища	вища	вища
4	Бухгалтер	середня	середня	середня
5	Секретар	незакінчена середня	незакінчена середня	незакінчена середня
6	Старший архіваріус	незакінчена середня	незакінчена середня	незакінчена середня
7	Архіваріус	незакінчена середня	незакінчена середня	—
8	Технічний робітник	нижча	нижча	нижча
9	Охоронець	нижча	нижча	нижча
10	Охоронець	нижча	нижча	нижча

[197, арк. 2; 249, арк. 2; 251, арк. 3]

Таблиця Е. 13

**Підвищення освітнього рівня працівників
архівних установ Сумської області
(1947 – 1948, 1951 – 1955 рр.)**

Назва архівної установи	Роки	Кількість співробітників, які навчалися в учбових закладах	Вид учбового закладу
		4	вечірня середня школа

Архівний відділ УМВС у Сумській області	1951	2	інститут
	1952	3	вечірня середня школа
		5	інститут
Сумський обласний державний архів	1947 – 1948	2	інститут
		2	вечірній комуністичний університет
	1953	2	інститут
		2	університет марксизму-ленінізму
		4	вечірня середня школа
Роменський філіал	1954 – 1955	1	вечірня середня школа

[132, арк. 3; 135, арк. 6; 97, арк. 12; 99, арк. 18; 102, арк. 7; 210, арк. 11; 244, арк. 7]

Таблиця Е. 14

**Підвищення ділової кваліфікації та ідейно-політичного рівня
працівників державних архівів Сумської області
(1945 – 1948, 1950 рр.)**

Назва архіву	Рік	Тематика занять	Примітки (категорія співробітників, кількість занять та ін.)
--------------	-----	-----------------	--

Сумський обласний державний архів	1945	– Німецька мова, – історія та організація архівної справи	наукові, архівно-технічні співробітники.
		«Краткий курс истории ВКП(б)»	всі співробітники.
	1946	«Краткий курс истории ВКП(б)»	наукові співробітники.
	1947	– Твори і біографія Й. Сталіна, – «Краткий курс истории ВКП(б)»	всі співробітники.
	1948	– Історія партії, – архівознавство (технічний мінімум)	наукові, архівно-технічні співробітники.
Роменський філіал	1948	– Архівознавство (технічний мінімум)	наукові, архівно-технічні співробітники; 30 занять.
	1950 (січень–липень)	Архівознавство (технічний мінімум)	наукові, архівно-технічні співробітники; 17 занять .
Конотопський філіал	1950	Теорія і практика архівної справи	наукові, архівно-технічні співробітники; заняття – 1 раз на тиждень по 2 год.
		Історія партії	гурток.

[122, арк. 2 зв.; 129, арк. 3 зв.; 132, арк. 3 зв.; 135, арк. 6; 203, арк. 7; 304, арк. 5]

ДОДАТОК Ж

Діяльність архівів Сумщини щодо задоволення духовних потреб суспільства у післявоєнні роки

Таблиця Ж. 1

Проблематика науково-історичного використання документів, що рекомендувалася керівництвом архівної галузі УРСР на період 1946 – 1950 рр.

Назва проблеми	Особливі вказівки
----------------	-------------------

Історія української культури	Показати взаємозв'язок російської і української культури, вплив російської культури на українську у XIX – XX ст.
Історія громадської думки на Україні з найдавніших часів і до торжества марксизму-ленінізму	У центрі уваги повинна знаходитися українська громадська думка XIX і XX ст., її зв'язок з російською громадською думкою, а також відгук революційних подій 1848 р. в Європі на українських землях.
Національно-визвольний рух українського народу з найдавніших часів до воз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі	Архівам, які мають в наявності матеріали, звернути особливу увагу на розробку тематики до 300-річчя початку національно-визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського гноблення та приєднання України до Росії.
Історія української науки	Розробляти історію окремих галузей науки, наукових установ, товариств, вищих учбових закладів, написати роботи про окремих діячів науки.
Історія міст на Україні	Вивчати їх походження, розвиток і місце у розвитку економіки, культури, політичному житті; в першу чергу вивчати історію великих міст України.
Історія промисловості на Україні, окремих її галузей, промисловості в областях	—
Історія колективізації сільського господарства на Україні та в окремих областях	—
Історія суспільних класів	В першу чергу – робітничого класу і селянства.
Історія української радянської державності	Розпочати підготовку робіт, присвячених 30-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.
Історія Великої Вітчизняної війни	—
Питання джерелознавства	—

[125, арк. 13 зв. – 14]

Таблиця Ж. 2

**Виявлення документальних матеріалів на історичну тематику в архівах
Сумської області (1946 – 1953 рр.)**

Рік	Назва архіву	Тематика, за якою проводилося виявлення документів
1946	Сумський обласний	—
1946	Роменський філіал	—
1946	Конотопський філіал	Історія революційного робітничого руху.

1947	Сумський обласний	– Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Сумщині; – Боротьба за Жовтень на Україні; – Історія партійної організації на Україні.
1947	Роменський філіал	– Звірства німецької окупаційної влади по відношенню до радянських громадян (фотодокументи); – Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні.
1947	Конотопський філіал	– Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Сумщині; – Історія революційного робітничого руху.
1948	Сумський обласний	– Історія архівної справи в Україні (до 30-річчя Ленінського декрету); – Історія КП(б)У; – Участь В. Леніна і Й. Сталіна у створенні Радянської держави; – Стан народної освіти на Сумщині до революції; – Партизанський рух у Вітчизняній війні на Сумщині (по 15-ти районам області); – Воєнні поселення на Україні.
1948	Роменський філіал	Історія КП(б)У.
1948	Конотопський філіал	– Воєнні поселення на Україні; – Боротьба за Жовтень на Конотопщині; – Історія КП(б)У.
1949	Сумський обласний	– Життя і діяльність В. Леніна і Й. Сталіна; – Пріоритет російської науки; – Історія архівної справи на Україні; – Історія КП(б)У; – Радянські листівки; – До дня 70-річчя Й. Сталіна.
1949	Роменський філіал	–

Продовження табл. Ж. 2

Дата	Назва архіву	Тематика, за якою проводилося виявлення документів
1949	Конотопський філіал	– Російські першовідкривачі, винахідники, раціоналізатори; – Листівки України періоду громадянської війни; – Історія КП(б)У; – Життя і діяльність В. Леніна і Й. Сталіна; – Пріоритет радянської науки і техніки.
1950	Сумський обласний	– Велика Жовтнева Соціалістична революція на Україні; – Історія колгоспного будівництва на Україні 1917 – 1921 рр.; – Пріоритет нашої вітчизняної науки, техніки і культури; – Життя і діяльність В. Молотова; – Агресивні плани і дії американо-англійських інтервентів; – Полководець М. Кутузов;

		– Життя і творчість видатних російських вчених Докучаєва, Менделєєва, Павлова, Пирогова, Попова; – Комуністичні суботники.
1950	Роменський філіал	Революційний рух на Україні 1870 – 1880 рр.
1950	Конотопський філіал	– Життєдіяльність І. Мічуріна; – Робочий рух на Україні у 70 – 80-ті рр. XIX ст.; – Селянський рух наприкінці XIX – на початку XX ст.; – Робітничий рух в 1893 – 1904 рр.; – Життєдіяльність М. Кутузова; – Розвиток соціалістичного змагання, стаханівського руху; – Селянський рух в період століпінської реакції.
1951	Сумський обласний	– Робочий рух та розповсюдження марксизму на Україні; – Пріоритет вітчизняної науки, техніки і культури; – Більшовицькі листівки періоду громадянської війни; – Більшовики Сумщини – організатори і керівники партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни; – Історія виникнення і розвитку Сумської суконної фабрики; – Історія м. Суми; – Історія революційного руху на Сумщині.
1951	Роменський філіал	– Історія КП(б)У; – Робочий рух та розповсюдження марксизму на Україні.
1951	Конотопський філіал	– Сільське господарство, колективізація на Конотопщині; – Розвиток народної освіти, охорони здоров'я на Конотопщині; – Раціоналізатори на Конотопщині; – Робітничий клас України у боротьбі за відновлення народного господарства (1921 – 1925 рр.); – Історія Великої Жовтневої соціалістичної революції; – Історія суспільного і революційного руху; – Історія міст Конотопського району.

Продовження табл. Ж. 2

Дата	Назва архіву	Тематика, за якою проводилося виявлення документів
1952	Сумський обласний	– Історія Комуністичної партії України; – Боротьба радянського народу проти інтервенції в роки громадянської війни; – Історія комітетів незаможних селян.
1952	Роменський філіал	– Історія Комуністичної партії України; – Боротьба радянського народу проти інтервенції в роки громадянської війни; – Історія комітетів незаможних селян.
1952	Конотопський філіал	– Стаханівський рух в Україні і на Конотопщині; – Розвиток колективізації, сільського господарства та промисловості; – Діяльність комітетів незаможних селян;

		<ul style="list-style-type: none"> – Життя і діяльність Г. Петровського; – Внутрішньополітичне накопичення і розвиток важкої індустрії; – Підвищення політичної активності робітничого класу.
1953	Сумський обласний	<ul style="list-style-type: none"> – Робітничий клас УРСР у боротьбі за відновлення промисловості; – Боротьба проти іноземних загарбників на Україні в роки громадянської війни та іноземної інтервенції; – Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні (1917 – 1920 рр.); – Розвиток сільського господарства та промисловості; – Історія комітетів бідноти.
1953	Роменський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Робочий рух на Україні наприкінці ХІХ ст. (1883 – 1900 рр.); – Боротьба проти іноземних загарбників на Україні в роки іноземної інтервенції і громадянської війни; – Робочий клас УРСР і боротьба за відновлення народного господарства (1921 – 1925 рр.); – Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні.
1953	Конотопський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Боротьба проти іноземних загарбників на Україні в роки іноземної інтервенції і громадянської війни; – Розвиток сільського господарства в СРСР; – Робочий клас у боротьбі за відновлення і розвиток народного господарства, за соціалістичну індустріалізацію країни; – Розвиток колективізації на Конотопщині.

[91, арк. 39; 93, арк. 11; 94, арк. 32, 53; 98, арк. 23; 96, арк. 1; 100, арк. 14, 20 – 21; 140, арк. 3 – 5; 144, арк. 5; 147, арк. 17; 151, арк. 47; 270, арк. 1 зв.; 272, арк. 3 – 4; 275, арк. 6 – 7; 278, арк. 7; 280, арк. 15]

Таблиця Ж. 3

**Публікації архівів Сумщини на історичну тематику
(1946 – 1953 рр.)**

Рік	Назва архіву	Вид публікації	Назва публікації	Назва і вид видання
1946	Сумський обласний	Стаття	Факти, які говорять самі за себе	«Більшовицька зброя» (газета).
1946	Роменський, Конотопський філіали	—		
1947	Сумський обласний, Роменський, Конотопський філіали	—		

1948	Сумський обласний	Стаття	30-річчя архівних органів	«Більшовицька зброя» (газета).
1948	Роменський філіал	Стаття	Історія Роменського філіалу і значення документів, що зберігаються в архіві	Місцева газета (точну назву не вказано).
1948	Конотопський філіал	Стаття	Архіви на службі соціалістичного будівництва	«Радянський прапор» (газета).
1949– 1952	Сумський обласний Роменський, Конотопський філіали	–		
1953	Сумський обласний	Стаття	Народна освіта на Сумщині до революції і зараз	«Ленінська правда» (газета) – надіслана, але не опублікована
1953	Роменський, Конотопський філіали	–		

[90, арк. 26 зв.; 91, арк. 39; 93, арк. 10; 94, арк. 32; 96, арк. 8; 100, арк. 16, 20–21; 135, арк. 4, 5; 136, арк. 12; 140, арк. 3–5; 144, арк. 4, 151, арк. 47; 203, арк. 5; 204, арк. 4, 5; 267, арк. 3–3 зв., 9; 270, арк. 1 зв.; 272, арк. 3–4; 274, арк. 3; 275, арк. 5 – 7; 278, арк. 7; 280, арк. 15]

Таблиця Ж. 4

**Підготовка наукових робіт та збірників документів
в архівах Сумщини, що не були опубліковані
(1946 – 1953 рр.)**

Назва архіву	Роки	Назва та вид роботи
	1946 – 1952	Путівник
	1946 – 1947	Чорні дні окупації на Сумщині (збірник документів).
	1947 – 1950	Встановлення (завоювання, перемога) радянської влади на Сумщині (збірник документів).

Сумський обласний	1948 – 1949	Німецько-фашистські окупанти на Сумщині і народно-партизанський рух (збірник документів).
	1948 – 1951	Про тимчасову окупацію населених пунктів Сумської області і звільнення їх частинами Радянської Армії (хронологічний довідник).
	1949	Заснування і розвиток Сумського машинобудівного заводу ім. М. Фрунзе (1896 – 1946 рр.) (історичний опис).
	1950 – 1951	Сумщина в період Великої Вітчизняної війни (збірник документів).
Роменський філіал	1947 – 1952	Путівник
	1947 – 1948	Культурно-економічний розвиток м. Ромни (монографія).
	1947 – 1950	Завоювання радянської влади на Сумщині (збірник документів).
Конотопський філіал	1946 – 1952	Путівник
	1946 – 1947	Історія міста Конотоп (монографія).
	1947 – 1950	Встановлення радянської влади на Сумщині (збірник документів).
	1948	Історія Буринського цукрового заводу (монографія).

[90, арк. 26 зв.; 91, арк. 39; 93, арк. 10; 94, арк. 32; 96, арк. 8; 100, арк. 16, 20–21; 135, арк. 4–5; 136, арк. 12; 140, арк. 3–5; 144, арк. 4; 151, арк. 47; 203, арк. 5; 204, арк. 4–5; 267, арк. 3 – 3 зв., 9; 270, арк. 1 зв.; 272, арк. 3–4; 274, арк. 3; 275, арк. 5–7; 278, арк. 7; 280, арк. 15]

Таблиця Ж. 5

Робота дослідників в читальних залах архівів Сумщини (1946 – 1953 рр.)

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Теми дослідження (вказані без відповідності даним про дослідників)
1946	Сумський обласний	9	– Співробітники музею, – представник ЦК ВКП(б), – представник Управління у справах сільськогосподарського будівництва при РМ	– Революційні події на Сумщині (1905 – 1917 рр.); – Збитки народному господарству від німецької окупації; – 50-річний ювілей заводу імені М. Фрунзе; – Історія ВКП(б);

			УРСР та ін.	– Окупаційний режим німецької окупації на Україні.
1946	Роменський, Конотопський філіали	12	—*	—*
1947	Сумський обласний	13	– Представники інститутів, технікумів; – представники різних державних установ, – працівники відділу пропаганди обкому КП(б)У та ін.	– Збитки, нанесені фашистськими окупантами населенню області; – Історія міської публічної бібліотеки; – Розвиток промисловості на Сумщині за 30 років; – Розвиток шкіл на Сумщині за 30 р.
1947	Роменський філіал	15	– Лікарі, – вчителі-історики.	– Перегляд фондів роменських лікарень, газетних матеріалів.
1947	Конотопський філіал	4	–	–
1948	Сумський обласний	29	– Співробітник Сумоблпартархіву; – історичний гурток жіночої школи № 2 м. Суми (10 чол.)	– Участь В. Леніна і Й. Сталіна в створенні Радянської Української держави; – Партизанський рух в громадянську війну і Вітчизняну.
1948	Роменський філіал	15	– Працівники газети «Прапор Жовтня», – юристи; – вчителі та ін.	– Історія розвитку промисловості і сільського господарства на Роменщині та ін.
1948	Конотопський філіал	4	–	–
1949	Конотопський філіал	2	– Співробітники краєзнавчого музею.	–

Продовження табл. Ж.5

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Теми дослідження (вказані без відповідності даним про дослідників)
1949	Сумський обласний	29	– Науковий співробітник вищої партійної школи при ЦК КП(б)У, – викладачі Глухівського та Сумського педагогічних інститутів, – інспектор обласного відділу народної освіти, – співробітник Сумського історико-краєзнавчого музею та ін	– Об'єднувальний рух на Україні за створення СРСР; – Більшовики Сумщини у боротьбі за відбудову і організаційно-господарське зміцнення колгоспів області; – Революційний рух на Сумщині у 1905 – 1907 рр.; – Відбудова і розвиток радянської школи після Вітчизняної війни;

			.	– Відновлення радянської влади на Сумщині; – Грошова реформа 1921 – 1923 рр. та ін.
1949	Роменський філіал	5	– Представники Роменської взуттєвої фабрики, – юристи, – вчителі та ін.	– Аналіз виконання виробничих планів фабрики у порівнянні з попередніми роками; – Встановлення відчуженості власності на будинки; – Історія м. Ромни і Роменського району та ін.
1950	Сумський обласний	20	– Викладачі вчительського інституту (м. Глухів), педінституту (м. Суми); – інспектор облвідділу народної освіти; – аспірант Харківського педінституту; – гвардії підполковник; – завідуючий облліту; – співробітники газети «Більшовицька зброя» та ін.	– Більшовики Сумщини у боротьбі за відбудову колгоспів; – Відбудова та подальший розвиток радянської школи після Вітчизняної війни; – Конотопщина у роки Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.; – Розгром першого походу Антанти; – Революційний рух на Сумщині 1905 – 1907 рр.; – Повстання селян в селі Нижня Сироватка у 1905 р.; – Історія м. Суми та ін.
1950	Конотопський філіал	3	–	– Історія Конотопського державного електромеханічного заводу; – Історія м. Конотоп; – Розвиток народної освіти на Конотопщині та ін.

Продовження табл. Ж. 5

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Теми дослідження (вказані без відповідності даним про дослідників)
1950	Роменський філіал	5	–	– Вибори до Державної думи на Роменщині; – Партизанський рух на Роменщині; – Розвиток народної освіти та охорони здоров'я у порівнянні з дореволюційною Росією; – Соціалістична реконструкція сільського господарства та ін.
1951	Сумський обласний	12	–	– Історія виникнення і розвитку Сумської суконної фабрики;

				<ul style="list-style-type: none"> – Історія м. Суми; – Історія революційного руху; – Завоювання радянської влади на Сумщині; – Колективізація на Сумщині; – Більшовики Сумщини – організатори і керівники партизанського руху; – Збитки, нанесені в період окупації дитячим будинкам; – Більшовики Сумщини у боротьбі за відбудову колгоспів (1943 – 1945 рр.) та ін.
1951	Конотопський філіал	3	–	<ul style="list-style-type: none"> – Боротьба трудящих Чернігівщини проти німецьких окупантів (1918 р.); – Історія розвитку трудового господарства на Україні; – Розвиток економіки краю в період довоєнних сталінських п'ятирічок.
1951	Роменський філіал	5	–	<ul style="list-style-type: none"> – Розвиток народної освіти на Роменщині з 1917 – 1941 рр.; – Завоювання Радянської влади на Роменщині та ін.
1952	Сумський обласний	2	<ul style="list-style-type: none"> – Директор Сумського педінституту; – викладач основ марксизму-ленінізму Київського медичного інституту. 	<ul style="list-style-type: none"> – Століпінська аграрна реформа і її соціально-економічні наслідки; – Більшовики України у боротьбі за організаційно-господарське зміцнення колгоспів у період 3-ї сталінської п'ятирічки.

Продовження табл. Ж. 5

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Теми дослідження (вказані без відповідності даним про дослідників)
1952	Конотопський філіал	3	–	<ul style="list-style-type: none"> – Історія м. Конотоп; – Колгоспне будівництво в період довоєнної сталінської п'ятирічки; – Історія меліорації на Конотопщині
1952	Роменський філіал	5	–	<ul style="list-style-type: none"> – Історія технікуму механізації; – Розвиток Роменського плодоконсервного заводу; – Правила науково-технічного оформлення документів та ін.

1953	Сумський обласний	2	– Студент Московського державного університету; – науковий співробітник Сумського обласного партійного архіву.	– Колективізація сільського господарства на Сумщині у 1928–1936 рр.; – Революція 1905 р.; – III з'їзд РСДРП, виявлення документів за підписами В. Леніна, Й. Сталіна.
1953	Роменський філіал	4	–	– Про прибутковість від махорки по колгоспу ім. М. Хрущова за 1948 – 1949 рр.; – Історія Роменської метеорологічної станції; – Архітектура і живопис XVIII – XIX століття; – Учбові програми Роменської фельдшерсько-акушерської школи.
1953	Конотопський філіал	1	–	Колективізація на Конотопщині.

* у звітній документації даних не наведено.

[89, арк. 21; 90, арк. 26 зв.; 93, арк. 8; 94, арк. 54; 96, арк. 17, 22; 98, арк. 19, 25; 100, арк. 14, 25, 32; 129, арк. 3 зв. – 4; 135, арк. 13; 140, арк. 18; 144, арк. 6; 147, арк. 17; 148, арк. 7; 151, арк. 45 – 46; 203, арк. 6; 204, арк. 6; 237, арк. 7; 239, арк. 6; 240, арк. 8; 267, арк. 6; 270, арк. 11; 272, арк. 21]

Таблиця Ж. 6

**Агітаційно-пропагандистська робота архівів Сумщини
(1946 – 1948 рр.)**

Рік	Назва державного архіву	Вид заходу	Тематика	Примітки
		Виставка	Червона Армія – Армія - переможниця (до 28-річниці Червоної Армії)	2 000 чол. відвідувачів.
		Доповіді на виборчих дільницях	1. Життя радянських громадян на німецькій каторзі; 2. Режим німецьких окупантів на Сумщині;	

1946	Сумський обласний		3. П'ятирічний план відбудови господарства; 4. Оволодіння марксистсько-ленінською теорією.	
		Передача статті по радіо	Аграрно-революційний рух 1905 р. на Сумщині.	
1947	Сумський обласний (з партархівом і красзнавчим музеєм)	Виставка	Партизани Сумщини (до 30-ї річниці Жовтневої революції)	3 500 чол. відвідувачів.
1946 1947	Роменський та Конотопський філіали	—		
1948	Сумський обласний	Передача статті по радіо	До 30-річчя архівних органів.	
1948	Роменський філіал	Лекції (25 шт.)	– Загальнополітична; – антирелігійна	Лектор – директор філіалу Г. Матеюк.
		Передача статті по радіо	Історія Роменського філіалу і значення документів, що зберігаються в архіві.	
1948	Конотопський філіал	Передача статті по радіо	Архіви на службі соціалістичного будівництва (до 30-річчя архівних органів).	

[129, арк. 2; 132, арк. 2 зв.; 135, арк. 5; 204, арк. 3, 8; 265, арк. 2 зв.; 267, арк. 2; 270, арк. 1 зв.]

ДОДАТОК 3

Архіви Сумської області в період «відлиги»

Таблиця 3. 1

Розсекречення документальних матеріалів у Конотопському філіалі Сумського обласного державного архіву (1956 р.)

Обсяг робіт	Кількість			
	фондів	одиниць зберігання	фондів	одиниць зберігання
Види робіт	серпень – листопад 1956 р.		на кінець 1956 р.	
Поаркушевий перегляд	27	827	47	2 121

Розсекречені повністю	13	347	14	468
Розсекречені частково	10	210	22	1 169
Частково залишені на секретному зберіганні	23	557	22	309
Всього розсекречено	—	—	14 (повністю) 22 (частково)	1 637
Всього залишено на секретному зберіганні	—	—	11 (повністю) 22 (частково)	484

[263, арк. 10–11]

Таблиця 3. 2

Номенклатура цілком секретного і секретного діловодства для центральних і обласних державних архівів і їх філіалів

№	Найменування справ, книг і журналів	Гриф секретності
1	Постанови, рішення розпорядження партійних і радянських органів	секретно
2	Накази і директиви ГАУ при РМ СРСР	секретно
3	Накази і розпорядження місцевої архівної установи	секретно
4	Переписка з питання експертизи цінності секретних документальних матеріалів	секретно
5	Переписка з питання комплектування документальними матеріалами відділу секретних фондів	секретно
6	Переписка з питання видачі документальних матеріалів секретного зберігання під час користування	секретно
7	Переписка з ГАУ при РМ СРСР, АУ при РМ УРСР, органами КДБ, прокуратури з питання використання документальних матеріалів в оперативних цілях	секретно
8		секретно

	Переписка з органами КДБ, прокуратури з наведення довідок (запити і відповіді)	
9	Переписка з виконання секретних запитів з-за кордону, які поступають через Міністерство закордонних справ	секретно
10	Допуски на співробітників, які допущені до особливо важливих цілком секретних і секретних робіт і документів	секретно
11	Переписка з цілком секретного і секретного діловодства, акти перевірок і акти про знищення документальних матеріалів	секретно
12	Переписка зі спеціальних заходів	цілком секретно
13	Плани роботи і звіти відділу секретних фондів	секретно
14	Паспорт архіву	секретно
15	Переписка з уповноваженими Головліту	секретно
16	Приймально-здаточні акти	секретно
17	Номенклатура справ секретного діловодства	секретно
18	Реєстри на відправку цілком секретної і секретної кореспонденції	секретно
19	Журнал обліку вхідних цілком секретних і секретних документів	секретно
20	Журнал обліку вихідних цілком секретних і секретних документів	секретно
21	Журнал обліку надрукованих на машинці цілком секретних і секретних документів	секретно
22	Книга обліку друкованих видань	секретно
23	Журнал обліку штампів і печаток	секретно
24	Розносна книга	секретно

[186, арк. 1, 4–6]

Таблиця 3.3

**Зміни адміністративно-територіального устрою Сумської області
(друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.)**

Назви районів, що були						
ліквідовані				відновлені	передані до іншої області	встановлені в цілому
1957 р.	1959 р.	1960 р.	1962 р.	За Указом Президії ВР УРСР від 4 січня 1965 р.		
Дубов'язівський	Глинський	Смілівський	Великописарівський	Краснопільський	Талалаївський	Охтирський
Миропільський	Грунський		Знобновгородський	Липоводолинський		Липоводолинський
Синівський	Шалигінський		Краснопільський	Недригайлівський		Буринський
Штепівський			Липоводолинський	Путивльський		Глухівський
			Недригайлівський	Тростянецький		Конотопський
			Путивльський	Шосткінський		Краснопільський
			Тростянецький			Кролевецький
			Шосткінський			Лебединський
			Улянівський			Білопільський
			Хотінський			Недригайлівський
			Червоний			Роменський
			Ямпільський			Путивльський
						Середнобудський
						Сумський
						Тростянецький
						Шосткінський

[526, с. 275 – 278, 282 – 284; 72, арк. 1]

Мережа районних та міських архівів Сумської області у 1964 – 1965 рр.

№	Назви архівів			
	на 1 січня 1964 р.		на 5 січня 1965 р.	
	районні	міські	районні	міські
1	Охтирський	Сумський	Охтирський	Сумський
2	Білопільський	Конотопський	Білопільський	Конотопський
3	Буринський	Шосткінський	Буринський	Шосткінський
4	Глухівський	Роменський	Глухівський	Роменський
5	Кролевецький	Дружбівський	Кролевецький	
6	Конотопський	Путивльський	Конотопський	
7	Лебединський	Білопільський	Лебединський	
8	Роменський	Тростянецький	Роменський	
9	Середнобудський		Середнобудський	
10	Сумський		Сумський	
11			Краснопільський	
12			Липоводолинський	
13			Недригайлівський	
14			Путивльський	
15			Тростянецький	
16			Шосткінський	
Всього:	10	8	16	4

[70, арк. 9; 71, арк. 11]

Матеріальне забезпечення районних та міських архівів Сумської області станом на 1 вересня 1965 р.

Районні архіви			Міські архіви		
Назва архіву	Оцінка приміщення, обладнання	Ступінь завантаженості документами	Назва архіву	Оцінка приміщення, обладнання	Ступінь завантаженості документами
Охтирський	Сухе, стелажі	85 %	Конотопський	Сухе, стелажі	50 %
Білопільський	Сухе, стелажі	65 %	Роменський	Сухе, стелажі	60 %
Буринський	Сире, стелажі	90 %	Сумський	Сухе, стелажі	70 %
Глухівський	Сухе, капітальний ремонт	70 %	Шосткінський	Сухе, стелажі	80 %
Конотопський	Сухе, стелажі	5 %			
Краснопільський	Сухе, стелажі	70 %			
Кролевецький	Сухе, стелажі	90 %			
Лебединський	Напівпідвал, стелажі	75 %			
Липоводолінський	Сухе, стелажі	80 %			
Недригайлівський	Сухе, стелажі	90 %			
Путивльський	Сухе, стелажі	85 %			
Роменський	Сухе, стелажі	65 %			
Середнобудський	Сухе, стелажі	60 %			
Сумський	Сухе, стелажі	75 %			
Тростянецький	Сухе, стелажі	85 %			
Шосткінський	Сухе	0 % (створений у 1965 р.)			

**Список співробітників Роменського філіалу Сумського
обласного державного архіву
(на 1 жовтня 1961 р.)**

№	ПІБ	Посада	Освіта	Стаж роботи в архіві (роки)
1	Матеюк Г.Б.	начальник філіалу	Вища (історико-педагогічна, Воєнно-педагогічний інститут)	15
2	Головко М.А.	старший науковий співробітник	вища (геолого-географічний факультет Харківського університету)	17
3	Казанцева Г.Ф.	науковий співробітник	незакінчена вища (навчається заочно на 6 курсі МІАІ)	6
4	Омельченко В.П.	старший архіваріус	10 класів	7
5	Жукова Г.О.	старший архіваріус	незакінчена середня (навчається у 9 класі вечірньої школи)	7
6	Біленко Г.М.	бухгалтер	сурдопедагогічний факультет Харківської педагогічної школи	3,5
7	Лісова Є.К.	прибиральниця	нижча	3
8	Нестерова Т.І.	сторож	нижча	14
9	Мазур Г.І.	сторож	нижча	5

[253, арк. 1]

Сумської області станом на 1 вересня 1965 р.

Районні архіви			Міські архіви		
Назва архіву	Штат (чол.)	Освіта / стаж співробітників	Назва архіву	Штат (чол.)	Освіта / стаж співробітників
Охтирський	1	8 класів / 8 років	Конотопський	1	середня / 2 роки
Білопільський	1	вища / 2 роки	Роменський	1	незакінчена вища / 8 років
Буринський	1	середня / з серпня 1965 р.	Сумський	2	1) вища / 8 років 2) вища / 3 роки
Глухівський	1	середня / 3 роки	Шосткінський	1	середня / 3 роки
Конотопський	1	середня / 3 роки	—		
Краснопільський	1	вища / 12 років	—		
Кролевецький	1	середня / 12 років	—		
Лебединський	1	незакінчена вища / 15 років	—		
Липово-долинський	1	вища / 7 місяців	—		
Недригайлівський	1	середня / 6 місяців	—		
Путивльський	1	вища / 5 років	—		
Роменський	1	середня / 7 місяців	—		
Серединобудський	1	середня / 3 роки	—		
Сумський	1	9 класів / 5 місяців	—		
Тростянецький	1	вища / 7 місяців	—		
Шосткінський	1	середня / 3 роки	—		

[72, арк. 3 – 6]

Таблиця 3. 8

**Підвищення кваліфікаційного рівня співробітників державних архівів
Сумської області (1956 – 1964 рр.)**

Рік	Назва архіву	Вид та основний зміст проведених заходів	Кількість занять (якщо вказано)
1956	Сумський обласний	Вивчення наказів МВС СРСР та інструктажу з архівної справи	25
		Політінформації	щотижнево
1956	Конотопський філіал	Семінар осіб, відповідальних за зберігання документів в архівах установ та організацій	30 год.
1957	Сумський обласний	Історія УРСР, рідного краю, вивчення інструкцій з архівної справи	27
1957	Роменський філіал	Підвищення кваліфікації співробітників	двічі на місяць
1957	Конотопський філіал	Підвищення кваліфікації співробітників	7
1958	Сумський обласний	Підвищення кваліфікації співробітників	26
1959	Сумський обласний	Підвищення кваліфікації співробітників	27
1959	Роменський філіал	Підвищення кваліфікації співробітників	24
		гурток з політичної економії	
		політінформації	
1960	Сумський обласний, філіали	Вивчення історії і практики архівної справи, наказів, оглядів, інструкцій щодо виявлення та використання документів	
	Сумський обласний	Лекції з краєзнавства, на економічні теми	26
		Політінформації	
1961	Роменський філіал	Теорія і практика архівної справи, вивчення наказів, інструкцій керівництва	
1961	Конотопський філіал	Вивчення документів з архівної справи	
1962	Сумський обласний	Підвищення кваліфікації співробітників	
1963	Сумський обласний	Теорія і практика архівної справи, допоміжні історичні дисципліни	
1964	Сумський обласний	Науково-теоретичний семінар (архівознавство, джерелознавства, спеціальні історичні дисципліни)	

[66, арк. 41, 51; 68, арк. 30–31, 38, 47; 70, арк. 7; 71, арк. 6; 114, арк. 5, 24; 115, арк. 27; 116, арк. 107, 116; 156, арк. 8; 159, арк. 6; 307, арк. 13–14]

Таблиця 3. 9

Агітаційно-пропагандистська та культурно-освітня діяльність архівів Сумщини (1954 – 1964 рр.)

Рік	Назва державного архіву	Вид діяльності	Тематика
1954	Сумський обласний	–	
1954	Роменський філіал	Лекції (10 шт.)	– Міжнародні події; – значення Переяславської Ради; – антирелігійна.
1954	Конотопський філіал	–	
1955	Сумський обласний	–	
1955	Роменський філіал (із краєзнавчим музеєм)	Підготовка експозиційних стендів	Революційні події 1905 – 1907 рр.
1955	Конотопський філіал	–	
1956	Сумський обласний, філіали	–	
1957	Сумський обласний	Підготовка експозиційних стендів	Сумщина за 40 років (до 40-річчя Жовтневої революції).
1957	Роменський філіал	Виставка	Присвячена 40-річчю Великої Жовтневої революції.
1957	Конотопський філіал	Виставка документів	Присвячена 40-річчю Жовтневої революції.
		Передача статті по радіо	Присвячена 40-річчю Жовтневої революції.
		Допомога краєзнавчому музею м. Конотоп	Минуле та сучасне Конотопа; період довоєнного соціалістичного будівництва.
		Допомога пропагандистам.	Проведення Жовтневої революції на Конотопщині.
1958	Сумський обласний	–	

Продовження табл. 3. 9

Рік	Назва держархіву	Вид діяльності	Тематика
1958	Роменський філіал	Лекції (6 шт.)	Антирелігійна.

1958	Конотопський філіал	Виставка	Про радянське будівництво.
		Допомога краєзнавчому музею м. Конотоп	Створення і діяльність комсомольських організацій на Конотопщині.
1959	Сумський обласний, Роменський філіал	–	
1959	Конотопський філіал	Допомога краєзнавчому музею м. Конотоп	Історія розвитку народної освіти.
1960	Сумський обласний	Виставка	До 90-річчя з дня народження В. Леніна.
1960	Роменський філіал	–	
1960	Конотопський філіал	Допомога краєзнавчому музею м. Конотоп.	– Історія розвитку народної освіти; – Життя і діяльність В. Леніна.
1961	Сумський обласний	–	
1961	Роменський філіал	Підготовка інформації для Роменського РК КПУ, райвідділів народної освіти	– Пропагандистська робота; – вивчення історії місцевого краю.
		Бесіда з робітниками.	Популяризація архівних документів.
1961	Конотопський філіал	Виставка фотокопій архівних документів.	До 44-тій річниці Великої Жовтневої Соціалістичної революції на Конотопщині.
1962	Сумський обласний	Виставка газет, книг, документів;	Історія краю.
		Виставка літератури.	150-річчя Визвольної війни 1812 р.
1962	Конотопський філіал	Передача статті Конотопською телестудією.	Характеристика фондів філіалу, завдання архівних органів.

Продовження табл. 3. 9

Рік	Назва державного архіву	Вид діяльності	Тематика
		Лекції	– Революційні події на Роменщині 1905 – 1907 рр.;

1962	Роменський філіал		– зміст архівних документів і їх значення; – класова сутність релігії.
		Допомога Лохвицькому краєзнавчому музею	Партизанський рух по Лохвицькому району у 1919 – 1920 рр.
1963	Сумський обласний	Виставка документів та фотоматеріалів	– Історія міст і сіл області (до 20-річчя звільнення м. Суми від фашистських загарбників); – Партизани Сумської області в період Великої Вітчизняної війни (до дня Червоної Армії).
		Передача статті по радіо	Використання документальних матеріалів в державних архівах.
1963	Роменський, Конотопський філіали	–	
1964	Сумський обласний, Роменський філіал	–	
1964	Конотопський філіал	Підготовка документальної фотовітрини	Історія Жовтня на Конотопщині (До річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції).

[66, арк. 55; 68, арк. 36, 43; 73, арк. 16; 114, арк. 4, 21; 115, арк. 13, 33; 159, арк. 4; 165, арк. 7; 169, арк. 7; 172, арк. 4; 223, арк. 11; 230, арк. 10; 242, арк. 11; 244, арк. 5; 288, арк. 32; 289, арк. 5; 295, арк. 41; 298, арк. 8; 299, арк. 4]

Таблиця 3. 10

**Робота дослідників в читальних залах архівів Сумської області
(1954 – 1964 рр.)**

Рік	Назва державного	Кількість	Відомості про дослідників	Тематика дослідження
-----	------------------	-----------	---------------------------	----------------------

	архіву	осіб		(наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1954	Сумський обласний	8	– Кандидат істор. наук; – студенти, – наукові співробітники краєзнавчого музею; – секретар хіміко-технологічного технікуму.	– Боротьба за встановлення радянської влади на Україні; – Радянське будівництво на селі 1921 – 1925 рр.; – Червона гвардія на Сумщині; – Розвиток капіталізму на Україні у пореформений період та ін.
1954	Роменський філіал	3	—*	– Історія розвитку Роменського машинобудівного заводу, – Архітектура XVIII століття; – Комуністична партія – організатор трудового підйому робітничого класу в період вирішальних перемог у Великій Вітчизняній війні.
1954	Конотопський філіал	1	—*	—*
1955	Сумський обласний	11	– Кандидат істор. наук; – наукові співробітники краєзнавчого музею; – лектори; – екскурсивод дитячої технічної станції; – аспірант Київського держуніверситету; – пенсіонер.	– Розвиток капіталізму в сільському господарстві України; – Революційний рух селян і робітників цукрових заводів 1905 – 1907 рр. на Сумщині; – Революція 1905 – 1907 рр.; – Соціалістичне будівництво в м. Суми та ін.
1955	Роменський філіал	10	Представники: – Роменського РК КПУ, райвиконкому; – краєзнавчого музею, – обласного партійного архіву, – воєнного училища; – місцевих підприємств.	– Революційні події на Роменщині 1905 – 1907 рр. та підготовка Великої Жовтневої Соціалістичної революції; – Ознайомлення з планами осушення болот по річках Сулі, Роменці; – Складання перспективних виробничих планів та ін.

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1955	Конотопський філіал	3	—*	– Революція 1905 р.; – Більшовицькі організації України у період підготовки і

				проведення Великої Жовтневої Соціалістичної революції.
1956	Сумський обласний	10	– Кандидат істор. наук, – викладач Київського педагогічного інституту; – студент; – співробітник краєзнавчого музею, – учасники революційного руху	– Жовтнева революція на Сумщині; – Господарсько-організаційна діяльність радянської держави в період колективізації; – Більшовицькі організації у боротьбі за встановлення радянської влади на Сумщині.
1956	Конотопський філіал	6	– Студенти; – науковий співробітник Сумського партархіву; – науковий співробітник Конотопського краєзнавчого музею; – кореспондент газети «Радянський прапор».	– Більшовицькі організації України у боротьбі за перемогу Жовтневої революції; – Колективізація на Конотопщині; – Розвиток народної освіти в Конотопському повіті в 1913 р.; – Стаханівський рух на заводі «Червоний металіст».
1956	Роменський філіал	4	—*	—*
1957	Сумський обласний	23	– Аспірант; – заввідділом редакції газети «Колгоспне село», – вчитель; – представник Сумського обласного управління сільського господарства; – викладач Харківського інженерно-будівельного інституту та ін.	– Розвиток народної освіти на Сумщині (1917 – 1957 рр.); – Встановлення радянської влади на Сумщині; – Партизанський рух 1918 – 1919 рр.; – Історія села Яструбене; – Більшовицькі організації Лівобережжя у 1910 – 1914 рр.; – Сільське господарство Сумщини за 40 років та ін.
1957	Роменський філіал	12	—*	– Історія установ охорони здоров'я, народної освіти, – Історія місцевих заводів, місцевого господарства та ін.

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1957	Конотопський філіал	18	– Кореспонденти газет; – викладачі ВУЗів;	– Розвиток освіти в Конотопському районі (1913 – 1957 рр.);

			<ul style="list-style-type: none"> – інспектори районного відділу народної освіти; – вчитель; – співробітники краєзнавчого музею; – лікарі Конотопської міської лікарні; – революціонери 1917 р. 	<ul style="list-style-type: none"> – Розвиток охорони здоров'я в Конотопському районі у 1913 – 1957 рр.; – Революційні події на Конотопщині та ін.
1958	Сумський обласний	35	<ul style="list-style-type: none"> – Співробітник газети «Ленінська правда»; – студент; – завідуючий відділом агітації і пропаганди Глухівського РК КПУ; – представник облвиконкому; – співробітник Артилерійського училища; – представники відділу агітації і пропаганди Сумського обкому КПУ та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> – Бойова і воєнна робота більшовиків міста Харкова і Харківської губернії в революції 1917 р.; – Будівництво і реконструкція промисловості Сумщини в роки індустріалізації; – Комсомол Чернігівщини в роки громадянської війни; – Історія створення партійної організації на Глухівщині; – Боротьба більшовицької преси Сумщини за владу Рад; – Історія більшовицьких організацій Сумщини та ін.
1958	Конотопський філіал	11	—*	<ul style="list-style-type: none"> – Організація і діяльність комсомольських організацій на Конотопщині; – Промисловість Сумщини в роки індустріалізації; – Економічний розвиток Конотопського району за 1910 – 1940 рр.; – Порівняльні дані по сільському господарству в Конотопському районі за 1930 – 1933 рр.
1958	Роменський філіал	3	– Представник Сумського обласного виконавчого комітету та ін.	<ul style="list-style-type: none"> – Діяльність комсомолу Роменщини; – Історія підприємств і їхня виробнича потужність.

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1959	Сумський обласний	17	– Співробітники Охтирського та	– Наш край в роки війни;

			Сумського краєзнавчих музеїв; – вчитель; – завідуючий відділом пропаганди і агітації Ямпільського РК КПУ; – аспірант; – співробітник інституту економіки АН УРСР; – викладач технікуму; – студенти та ін.	– Трудящі Сумщини у боротьбі за встановлення радянської влади; – Виникнення машинобудівної індустрії на Україні; – Формування пролетаріату в цукровій промисловості; – Розвиток сільського господарства Сумської області у післявоєнний період; – Історія Охтирського повіту в період 1919 р. та ін.
1959	Роменський філіал	5	—*	– Розведення нових порід корів господарства Сумської державної племінної станції; – Учасники революційного руху 1905 – 1917 рр.; – Роменський театр до війни;
1959	Конотопський філіал	5	– Кореспондент газети «Радянський прапор» та ін.	– Боротьба трудящих Конотопа за перемогу Жовтневої революції; – Історія села Підлипного; – Історія Конотопського ПВРЗ; – Економіко-географічна характеристика с. Козацьке.
1960	Сумський обласний	22	– Інспектор Сумського обкому КПУ; – викладачі ВУЗів; – вчителі середніх шкіл Хотинського району; – бібліотекар Сумської школи № 12 та ін.	– Більшовицька преса Сумщини у боротьбі за перемогу радянської влади (1917 – 1920 рр.); – Господарство Хотинського району в роки 4 – 5-ї п'ятирічок; – Відновлення радянської влади на Сумщині; – Революція 1905 – 1907 рр.; – Селянський рух в Харківській губернії у 1917 р.; – Трудове виховання у дореволюційній школі на Україні; – Історія сіл, газет області та ін.

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1960	Роменський	5		– Історія українського мистецтва;

	філіал		– Представник Союзу художників СРСР; – студент; – викладач Запорізького педагогічного інституту та ін.	– Розгром німецьких окупантів на Україні у 1918 р.; – Розвиток народної освіти; – Історія роботи Сумської племінної станції; – Заготовки продуктів за 1950 – 1955 рр. по Талалаївському району.
1960	Конотопський філіал	9	—*	– Промислове будівництво; – Історія розвитку КПВРЗ; – Село Козацьке; – Життя і діяльність В. Леніна; – Історія с. Алтинівки; – Просвіта на Україні; – Матеріали перепису плодово-ягідних насаджень.
1961	Сумський обласний	14	– Викладач вузу, аспіранти; – завідувач лекторської групою Сумського обкому КПУ; – представник Союзу журналістів СРСР; – співробітники краєзнавчого музею; – представник Сумського рафінадного заводу та ін.	– Більшовики Сумщини в період 1905 – 1917 рр.; – Революція 1905 – 1907 рр.; – Партизани Сумщини в період Великої Вітчизняної війни; – Бурякорадгоспи; – Харчова промисловість; – Культурне і господарське будівництво 1917 – 1941 рр.; – Відбудова легкої і харчової промисловості у 1921 – 1925 рр.; – Історія сіл та підприємств.
1961	Роменський філіал	8	—*	– Українська народна кераміка; – Пам'ятники революції; – Розвиток охорони здоров'я; – Ради Полтавської і Чернігівської губерній у боротьбі за радянську владу; – Сумщина в період Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.); – Шевченківські місця; – Роменський машинобудівний завод (історія).

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1961	Конотопський	8	—*	– Історія Конотопського ПВРЗ;

	філіал			<ul style="list-style-type: none"> – Преса періоду громадянської війни на Чернігівщині; – Сільське господарство Конотопського та Дубов'язівського районів 1950 – 1952 рр., культура і охорони здоров'я в цих районах; – Революційні події 1905 р.; – Торгівля на Конотопщині.
1962	Сумський	15	<ul style="list-style-type: none"> – Викладачі вузів; – представник Кролевецького обліково-виробничого підприємства; – студенти; – вчитель та учні середньої школи № 21 	<ul style="list-style-type: none"> – Чернігівська парторганізація 1921 – 1925 рр.; – Просвіта у 1917 – 1920 рр.; – Боротьба за встановлення радянської влади; – Кролевеччина в 1920-ті рр.; – Індустріалізація і колективізація на Сумщині; – Російсько-українські літературні відносини в ХІХ ст.
1962	Конотопський філіал	9	—*	<ul style="list-style-type: none"> – Чернігівська парторганізація 1921 – 1925 рр.; – Економіко-географічна характеристика сіл Козацьке, Хижки; – Марксистко-ленінська економічна думка у 90-х рр. ХІХ ст.; – Радянське будівництво на Кролевеччині; – Історія заводу «Червоний металіст».
1962	Роменський філіал	9	<ul style="list-style-type: none"> – Представник РК КПУ; – викладач університету; – співробітник Роменського краєзнавчого музею; – представники підприємств і колгоспів Роменського району. 	<ul style="list-style-type: none"> – Стан колгоспів Талалаївського району за 1938 – 1939 рр.; – Революція 1905 – 1907 рр.; – РСДРП на Роменщині; – Розвиток народної освіти на Україні (1919 – 1922 рр.); – Врожайність буряку, кукурудзи у 1959 – 1960 рр. та ін.

Продовження табл. 3. 10

Рік	Назва державного архіву	Кількість осіб	Відомості про дослідників	Тематика дослідження (наведено без відповідності відомостям про дослідників)
1963	Сумський обласний	20	– Аспіранти;	– КПУ – організатор відбудови сільського господарства;

			– представник Сумського обкому (сільського) КПУ; – викладач Чернігівського педагогічного інституту; – студенти; – вчителі історії та ін.	– Утвердження атеїзму і боротьба з релігійними пережитками у побуті колгоспного селянства; – Комнезами у боротьбі за проведення політики партії; – Історія міст і сіл області та ін.
1963	Роменський філіал	40	– Партійні працівники, вчителі, працівники культури, залучені до написання «Історії міст і сіл УРСР»	– Історія окремих сіл Роменщини; – Економіко-географічний нарис Роменського району; – Боротьба з німецькими окупантами у 1918 р. та ін.
1963	Конотопський філіал	–	—*	—*
1964	Сумський обласний	17	—*	—*
1964	Роменський філіал	8	—*	– Історія окремих сіл Роменщини; – Життя письменника К. Квітки; – Створення пам'ятника «Загиблим воїнам» на території Олексіївської сільради.
1964	Конотопський філіал	6	—*	– Історія сіл Білі Вежі, Дмитровка, Малий Самбор; – Історія м. Шостки.

* Відомості у звітній документації не вказані.

[66, арк. 45–46, 51, 55; 68, арк. 25–26, 35, 44; 73, арк. 16; 113, арк. 6–8; 114, арк. 4, 21; 115, арк. 13–14, 25–26; 116, арк. 105, 110; 156, арк. 5–6; 159, арк. 4–5; 162, арк. 4; 167, арк. 3; 229, арк. 9; 230, арк. 10–11; 287, арк. 7; 289, арк. 5; 296, арк. 7; 299, арк. 4; 301, арк. 6]

Таблиця 3. 11

Виявлення документальних матеріалів на історичну тематику в архівах Сумщини (1954 – 1964 рр.)

Рік	Назва державного архіву	Тематика виявлення документальних матеріалів
1954		– Дружба і співробітництво СРСР з угорським народом;

	Сумський обласний	– Революція 1905 – 1907 рр. на Україні.
1954	Роменський філіал	– Історія громадянської війни на Україні (1917 – 1920 рр.); – Історія першої російської буржуазно-демократичної революції 1905 – 1907 рр.
1954	Конотопський філіал	Конкретних тем виявлення у звітній документації не вказано.
1955	Сумський обласний	– Більшовицькі організації України у період підготовки і проведення Великої Жовтневої Соціалістичної революції; – Робітничий клас у боротьбі за відновлення промисловості (1921 – 1926 рр.); – Промисловість і становище пролетаріату в період капіталізму; – Історія комітетів бідноти; – Історія державних установ; – Постанови та розпорядження урядів СРСР та УРСР.
1955	Роменський філіал	– Перша російська революція 1905 – 1907 рр.; – Селянський рух на Україні у другій половині XIX ст.; – Революційні події у 1905 – 1907 рр. у Роменському повіті; – Перші комуни та колгоспи на Роменщині.
1955	Конотопський філіал	Конкретних тем виявлення у звітній документації не вказано.
1956	Сумський обласний	– Історія колективізації в УРСР, – Робочий контроль і націоналізація промисловості на Україні у 1917 – 1920 рр.; – Радянське будівництво на Україні в роки воєнної інтервенції і громадянської війни (1918 – 1921 рр.); – Сільське господарство області у довоєнний період; – Історія державних установ.
1956	Роменський філіал	– Радянське будівництво в роки громадянської війни і воєнної інтервенції.
1956	Конотопський філіал	– Більшовицькі організації України у боротьбі за перемогу Великої Жовтневої Соціалістичної революції (1917 – 1918 рр.); – Радянське будівництво на Україні в роки воєнної інтервенції і громадянської війни (1918 – 1921 рр.); – Польсько-радянські відносини (1917 – 1939 рр.).

Продовження табл. 3. 11

Рік	Назва держархіву	Тематика виявлення документальних матеріалів
1957	Сумський обласний	– Сумщина за 40 років; – Сільське господарство області у повоєнний період.
1957	Роменський філіал	– Для збірників документів, присвячених 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції (конкретних тем виявлення у звітній документації не вказано).

1957	Конотопський філіал	– Радянське будівництво на Україні в роки воєнної інтервенції і громадянської війни (1918 – 1921 рр.).
1958	Сумський обласний	– Історія Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.; – Міжнародна солідарність трудящих в боротьбі за мир; – Про реорганізацію і централізацію архівної справи; – Історія радянського театру; – Історія техніки.
1958	Роменський філіал	– Архівне будівництво; – Історія народної солідарності (1928 – 1941 рр.); – Будівництво м. Ромни.
1958	Конотопський філіал	Тиждень запису до лав комуністичних осередків (1920 р.).
1959	Сумський обласний	– Боротьба проти української націоналістичної контрреволюції (1917 – 1920 рр.); – Історія комітетів незаможних селян України; – Історія зв'язків Росії та СРСР з Францією; – Комуністичні суботники на Україні в період громадянської війни; – Історія Великої Вітчизняної війни.
1959	Роменський філіал	– Роль комітетів незаможних селян; – Боротьба проти пеглорівщини і гетьманщини; – Українське радянське театральне мистецтво (1917 – 1958 рр.).
1959	Конотопський Філіал	– Історія Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.); – Діяльність комітетів незаможних селян на Конотопщині; – Історія промисловості, техніки, сільського господарства; – Відносини з трудящими капіталістичних країн.
1960	Сумський обласний	– Життя і діяльність В.І. Леніна; – Життя і діяльність Т.Г. Шевченко; – Історія розвитку радянського кіно; – Історія Великої Вітчизняної війни; – Поступовий перехід від соціалізму до комунізму.
1960	Роменський філіал	– До 90-річчя з дня народження В. Леніна; – Життя і діяльність, розповсюдження творів Т.Г. Шевченко; – Історія українського мистецтва XVI – XX ст.; – Історія будівництва і придбання будівель Роменського технікуму механізації сільського господарства.

Продовження табл. 3. 11

Рік	Назва держархіву	Тематика виявлення документальних матеріалів
1960	Конотопський філіал	– Життя і діяльність В.І. Леніна; – Життя і діяльність Т.Г. Шевченко; – Історія розвитку народної освіти; – Боротьба трудящих України проти іноземних воєнних інтервентів і внутрішньої контрреволюції;

		<ul style="list-style-type: none"> – Історія розвитку радянського кіно; – Організація і діяльність комітетів незаможних селян на Україні.
1961	Сумський обласний	<ul style="list-style-type: none"> – Життя і діяльність В.І. Леніна у 1917 – 1924 рр.; – Історія радянського кіно (1917 – 1960 рр.); – Україна в період поступового переходу від соціалізму до комунізму (1953 – 1960 рр.); – Історія Великої Вітчизняної війни (1941 – 1945 рр.).
1961	Роменський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Боротьба трудящих України проти іноземних і воєнних інтервентів, внутрішньої контрреволюції (1918 – 1920 рр.); – Події періоду першої російської буржуазно-демократичної революції, імперіалістичної війни, Жовтневої революції, перші кроки будівництва радянської влади, воєнного комунізму, з'їзди Рад ; – Культурно-просвітницький розвиток сіл Сміле і Хмельова Роменського району; – Історія Роменської міської пожежної команди.
1961	Конотопський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Боротьба трудящих України проти внутрішньої контрреволюції і іноземних воєнних інтервентів (1918 – 1920 рр.); – Життя і діяльність В.І. Леніна у 1917 – 1924 рр.; – Україна в період переходу від соціалізму до комунізму; – Дружні зв'язки народів СРСР з народами соціалістичного табору; – Історія міст і сіл Конотопського району ; – Історія Конотопського ПВРЗ.
1962	Сумський обласний	<ul style="list-style-type: none"> – Польсько радянська війна (1920 – 1921 рр.); – Громадянська війна на Україні; – Історія колективізації сільського господарства (1928 – 1932 рр.); – Історія Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе; – Історія міст і сіл області.
1962	Роменський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Історія міст і сіл Роменщини; – Громадянська війна на Україні; – Польсько-радянська війна.
1962	Конотопський філіал	<ul style="list-style-type: none"> – Україна в період переходу від соціалізму до комунізму; – Історія революції та громадянської війни 1905 р. на Конотопщині; – Історія міст і сіл Конотопського району; – Україна в період Великої Вітчизняної війни Радянського Союзу; – До 150-річчя Вітчизняної війни 1812 р.

Продовження табл. 3. 11

Рік	Назва держархіву	Тематика виявлення документальних матеріалів
1963	Сумський обласний	<ul style="list-style-type: none"> – Історія міст, сіл Лебединського, Охтирського і Сумського повітів; – Розвиток освіти в населених пунктах Сумського округу; – Історія міст і сіл УРСР; – Україна в період переходу від соціалізму до комунізму; – Історія колективізації сільського господарства (1926 – 1932 рр.);

		– Про дружні зв'язки з Чехословаччиною; – Про антирадянську і антинародну роль церкви.
1963	Роменський філіал	– Історія радянсько-польських відносин (1926 – 1930 рр.); – Листи радянських людей з фронтів і на фронтах Великої Вітчизняної війни; – Реакційна суть релігії і антинародна роль церкви.
1963	Конотопський філіал	– Історія міст і сіл Конотопського району.
1964	Сумський обласний	Конкретні теми виявлення у звітній документації не вказані.
1964	Роменський філіал	– Зразкові господарства поміщиків, побут, економіка, просвіта; – Історія радянсько-польських відносин (1926 – 1930 рр.); – Боротьба трудящих проти іноземної інтервенції і внутрішньої контрреволюції (1918 – 1920 рр.); – Про життя і діяльність І.Франка; – Історія міст і сіл Роменського району.
1964	Конотопський філіал	– Історія Конотопського лектор-механічного заводу; – Історія державних установ; – Встановлення пам'ятників В. Леніну, Т. Шевченку в м. Конотоп; – Історія радянсько-польських відносин; – Життя і творчість Т. Шевченка; – Життя і діяльність В. Леніна; – Розвиток народної освіти та системи охорони здоров'я.

[66, арк. 45, 50; 68, арк. 23, 42; 114, арк. 20; 115, арк. 25, 32; 116, арк. 104, 109 – 110, 113; 156, арк. 4; 169, арк. 3, 4; 172, арк. 3; 215, арк. 1, 12; 216, арк. 1; 218, арк. 7, 73; 221, арк. 6; 222, арк. 3; 223, арк. 9; 224, арк. 2; 225, арк. 1; 227, арк. 6–8; 228, арк. 25; 230, арк. 8–10; 245, арк. 4; 284, арк. 13; 286, арк. 1, 37; 288, арк. 14; 290, арк. 26, 50; 291, арк. 4; 292, арк. 8; 294, арк. 5–6; 296, арк. 4–6; 298, арк. 8; 299, арк. 3]

Таблиця 3. 12

Публікації архівів Сумщини на історичну тематику (1954 – 1964 рр.)

Рік	Назва державного архіву	Вид публікації	Назва публікації	Назва видання
1954	Сумський обласний, Роменський та	–	–	

	Конотопський філіали			
1955	Сумський обласний	Стаття	1. Документальні матеріали облдержархіву про революцію 1905 – 1907 рр. на Сумщині.	Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР.
			2. До революційних подій 1917 р. на Сумщині.*	«Історичний архів» (журнал).
			3. Селянський рух 1905 – 1907 рр. на Сумщині.*	«Ленінська правда» (газета)
		Історична довідка	1. Комітети бідноти на Україні. 2. Відділи Управління повітових виконкомів.	Довідник по історії державних установ на Україні.
1955	Роменський філіал	Історична довідка	Повітове духовне правління	Довідник по історії державних установ на Україні.
1955	Конотопський філіал	–	–	
1956	Сумський обласний	Стаття	1. Як на Сумщині народжувалася радянська влада. 2. З історії народної освіти на Сумщині.*	«Ленінська правда» (газета).
			3. До історії колгоспного руху в Конотопському окрузі у 1920 – 1924 рр.*	Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР.
1956	Роменський та Конотопський філіали	–	–	
1957	Сумський обласний, Роменський і Конотопський філіали	Збірник документів і матеріалів	Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов 1917 – 1920 гг.	

Продовження табл. 3. 12

Рік	Назва держархіву	Вид публікації	Назва публікації	Назва видання
1957	Сумський обласний	Стаття	1. 39 років Радянської Армії».	1. Блокнот агітатора Сумського обкому КПУ.
			2. З історії встановлення та зміцнення Радянської влади на Сумщині.**	2. Науково-інформаційний бюлетень АУ МВС УРСР.
1958		Стаття	1. Хвилюючі документи.	

	Сумський обласний		2. До 40-ї річниці Радянської Армії.	«Ленінська правда» (газета).
1958	Роменський філіал	Стаття	З історії комсомолу Роменщини.**	«Ленінська правда» (газета).
1958	Конотопський філіал	—		
1959	Сумський обласний	Стаття	1. Документи про організацію комуністичних суботників на Сумщині.* 2. Огляд документальних матеріалів по історії комсомольських організацій Сумщини.*	не вказано
1959	Сумський обласний, філіали	Збірник документів і матеріалів	З історії комсомольських організацій Сумщини. 1919 – 1937.	
1960	Сумський обласний, філіали	—	—	
1961	Сумський обласний, Роменський філіал	—	—	
1961	Конотопський філіал	Стаття	1. Напишемо, товариші, історію рідного краю. 2. Архіви – сховища людських знань і досвіду.** 3. Будемо мати історію свого рідного краю.** 4. 43-тя річниця Ленінського декрету «Про реорганізацію і централізацію архівної справи».**	«Радянський прапор» (газета).

Продовження табл. 3. 12

Рік	Назва держархіву	Вид публікації	Назва публікації	Назва видання
1961	Роменський філіал	Стаття	Широко вивчати і використовувати архівні документи.	«Прапор Жовтня» (газета).
1962	Сумський обласний,	—	—	

	Роменський філіал			
1962	Конотопський філіал	Стаття	1. 44 роки Ленінського декрету «Про реорганізацію і централізацію архівної справи». 2. Проти іноземних загарбників.	«Радянський прапор» (газета).
1963	Сумський обласний	Стаття	1. 45 років радянського архіву . 2. Дослідникам історії краю.	«Ленінська правда» (газета).
1963	Сумський обласний, Роменський та Конотопський філіали	Збірник документів і матеріалів	Сумская область в период Великой Отечественной войны Советского Союза. 1941 – 1945 гг.	
1964	Сумський обласний, Роменський філіал	—	—	
1964	Конотопський філіал	Стаття	«З минулого» (присвячена Т. Шевченку).	«Радянський прапор» (газета).

* передано до друку, але не опубліковано.

** точні відомості про публікацію відсутні.

[68, арк. 36; 43–44; 70, арк. 7; 104, арк. 14; 105, арк. 18; 115, арк. 26; 116, арк. 106; 154, арк. 7–7 зв.; 156, арк. 7; 159, арк. 5; 219, арк. 2; 283, арк. 7; 285, арк. 11; 289, арк. 9; 298, арк. 8]